

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOSOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ETNOLOGIE

Bakalářská práce

Tereza Němcová

Historické proměny funkcí pražských numinózních pověstí

Historical transformations in the function of Prague demonological
legends

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny uvedené prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5.5.2015

Tereza Němcová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce PhDr. Petru Janečkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky a doporučení, které výrazně napomohly vzniku této práce.

Abstrakt

Práce se bude zabývat fenoménem pražských pověstí, tak jak byly zachyceny v různých folklorních i literárních formách od středověku do 21. století. Cílem její analýzy budou nejen autentické folklorní sběry, ale i jejich literární zpracování, dále bude zachycen průnik těchto sběrů do dalších uměleckých a popkulturních forem a žánrů. Cílem této práce nebudou tedy jen proměny témat a motivů pražských démonologických pověstí, ale i dynamický pohyb těchto textů mezi orální, uměleckou a populární kulturou. Dílčím cílem práce bude dále nastínit historický vývoj proměn funkcí těchto pověstí. Ty se za několik století proměnily z pro tehdejší společnost uvěřitelných vyprávění s množstvím společenských a kulturních funkcí do primárně zábavných textů dnešní doby, kterým ovšem stále můžeme přisuzovat edukativní funkci; část jejich tematiky pak přežívá v podobě takzvaných současných pověstí, pověr a fám.

This paper is dedicated to phenomenon of Prague legends, as they were captured in various folklore and literary forms from the Middle Ages to the 21st century. The aim of my analysis are not only authentic folklore collectings, but also their literary adaptations. I will also capture the penetration of these collectings into another artistic and pop culture genres and forms. The aim of this paper are not only transformations of topics and motives in Prague demonological legends, but also a dynamic movement of these texts between oral, artistic and popular culture. The main objective will be also to outline the historical development in the transformations of the functions of these legends. In a few centuries, they transformed from the for local society believable stories with a lot of social and cultural functions to primarily entertaining texts of our time, which, however, still may attribute an educational function; part of their theme survives in a form of so-called contemporary legends, myths and rumors.

Klíčová slova

numinózní pověsti; pražské pověsti; slovesný folklor; pražský folklor; orální kultura; populární kultura; folklorismus

demonological legends; Prague legends; prosaic folklore; Prague folklore; oral culture; popular culture; folklorism

Obsah

Úvod	7
Metodologie práce	10
1. Definice žánru	13
1.1 Pověst	14
1.1.1 Typologie pověsti	17
1.2 Numinózní pověst	18
1.3 Pražská pověst	21
2. Funkce folkloru	22
2.1 William Bascom	22
2.2 Bohuslav Beneš	24
2.3 Jan Luffer	25
3. Numinózní pověst v kronikách a pramenech do 19. století	27
3.1 Přemyslovské a vyšehradské pověsti	28
3.1.1 Libušina lázeň	33
3.1.2 Čertův sloup	34
3.1.3 Pověst o vzniku pečeti vyšehradské kapituly	36
3.2 Pověst o smrti kněžny Drahomíry	37
3.3 Pověsti ze strahovských letopisů	41
4. Sbírkyně pověstí 19. a 1. poloviny 20. století	44
4.1 Sběratelé pověstí	44
4.1.1 Josef Virgil Grohmann	44
4.1.2 Josef Svátek	46
4.1.3 Popelka Biliánová	48
4.2 Příklady sesbíraných pověstí a jejich funkcí	54
4.2.1 Podskalské strašidlo	56
4.2.2 Pověsti o Vyšehradu	57
4.2.3 Pověsti o staré Praze	60
4.2.4 Pověsti o svatovítském chrámu	61
4.2.5 Pověsti o pražských kostelech	62
4.2.6 Pověsti o Karlově mostě	69
4.2.7 Pověsti o pražských palácích a budovách	72
4.2.8 Pověsti o strašidlech a zakletých osobách	76
4.2.8.1 Pověsti o nočních jízdách	81
4.2.8.2 Osoby zakleté v kámen či železo	83
4.2.9 Pověsti o pokladech	85
4.2.10 Pražské židovské pověsti	87
4.2.11 Pověsti o nelidských bytostech a nezařaditelné pověsti	89
5. Literární adaptace pražských pověstí 1. poloviny 20. století	92
5.1 Autoři literárních adaptací a jejich díla	92
5.1.1 Alois Jirásek	92
5.1.2 Augustin Sedláček	94
5.1.3 Adolf Wenig	97
5.1.4 Václav Vladivoj Tomek	99
5.1.5 Julius Košinář	101
5.2 Příklady pověstí, jejich funkcí a proměn	102
5.2.1 Pověsti o Vyšehradu	102
5.2.2 Pověsti o staré Praze	104
5.2.3 Pověsti o svatovítském chrámu	105
5.2.4 Pověsti o pražských kostelech	105
5.2.5 Pověsti o Karlově mostě	111
5.2.6 Pověsti o pražských palácích a budovách	113
5.2.6.1 Pověsti o pražských domech s falešným numinózním prvkem	117
5.2.7 Pověsti o strašidlech a zakletých osobách	120
5.2.7.1 Pověsti o nočních jízdách	122
5.2.7.2 Osoby proměněné v kámen či v železo	123
5.2.8 Pověsti o pokladech	124
5.2.9 Pražské židovské pověsti	127

5.2.10 Nezařazené pověsti	133
6. Podoby pražských numinózních pověstí v 2. polovině 20. století a v 21. století	136
6.1. Tradiční pražské pověsti v moderním zpracování	137
6.1.1 František Langer – Pražské legendy	137
6.1.2 Václav Cibula – Pražské pověsti	138
6.1.3 Magdalena Wagnerová – Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení	143
6.1.4 Miloslav Švandrlík – Praha plná strašidel	146
6.1.5 Miloslav Švandrlík – 100 legend z hradů, měst a katakomb	150
6.1.6 Václav Cibula – Nové pražské pověsti	152
6.2. Moderní pověsti a fámy současné Prahy	155
6.2.1 Pérák	156
6.2.2 Moderní pražští démoni – vrazi, maniáci a devianti	161
6.2.2.1 Vrah na vysokoškolských kolejích	163
6.2.2.2 Maniak v metru	165
6.2.2.3 Černá sanitka	166
6.2.2.4 Vraždící stopař	167
6.2.2.5 Žiletkář	168
6.2.2.6 Vraždící slepec	168
6.2.2.7 Poslední služba	169
6.2.2.8 Skuteční vrazi v pražských fámách	169
6.2.3 Ostatní současné pražské pověsti	170
6.3. Pražské numinózní v turistickém ruchu	175
6.3.1 Muzeum pražských pověstí a strašidel	177
6.3.1.1 Výpravy za strašidly	177
6.3.1.2 Ostatní typy programu	178
6.3.2 Prahou plnou strašidel	179
6.3.3 Mysterium tour Prague	180
6.3.4 Haunted Prague	180
6.3.5 McGee's Ghost Tours of Prague	181
Závěr	183
Bibliografie a použité zdroje	185

Úvod

Slovesný folklor, který vždy fungoval mimo kánon estetické a vysoké kultury, používal motiv strachu odjakživa. Numinózní vyprávění jsou v lidské společnosti přítomna již od počátku lidstva. Naslouchání strašidelným vyprávěním je antropologickou univerzálií, neboť patřilo k oblíbeným způsobům trávení volného času ve všech světových kulturách a společnostech.¹

Kritika strašidelný příběh jako literární formu odmítá, jeho zastoupení ve folkloru je ovšem výrazné. Velké množství nejen numinózních pověstí, nýbrž i tradičních pohádek je strachem doslova přeplněno. Kromě strašidelné literatury, kde strach slouží k pouhé zábavě, má vyprávění děsivých příběhů i jiné funkce. Často má jejich pomocí být sděleno něco důležitého. Kromě zábavní funkce tyto příběhy totiž plní i funkci varovnou – varují před porušováním některých společenských či náboženských norem a barvitě popisují případné tresty za jejich nedodržení či porušení různých tabu.

Tato práce se bude zabývat právě proměnami těchto funkcí, konkrétně tedy pražských numinózních pověstí, v průběhu dějin, tedy od středověku po současnost. Jejím úkolem bude nejen zachytit proměny funkcí, nýbrž i proměny zpracování těchto pověstí, které mi při zpracování tématu byly hlavním zdrojem a které samy o sobě metodou svého zpracování mohou napovědět mnoho o funkcích pověstí doby, kdy byly poprvé vydány. Hlavním úkolem bude tedy podat srozumitelný závěr o tom, k čemu pražské numinózní pověsti sloužily kdysi a k čemu slouží dnes, jak mohly mít některé pověsti více funkcí či, a to především, jak se musely pověsti v průběhu času měnit, aby mohly na jejich soudobého konzumenta zapůsobit tak, jak by zapůsobit měly a vyvolaly v něm kýžené reakce.

První kapitola věnuji metodologii své práce. Zde popíšu způsob, jakým jsem při svém bádání postupovala a jak jsem se řídila důležitými pravidly pro etnografický výzkum. Kapitola o zhodnocení literatury do této práce nezařazuji, neboť jelikož je má práce složena skoro výhradně z literárních zpracování a sbírek, hodnotím tato díla ze svého pohledu přímo v textu práce samotném.

První kapitola se bude zabývat obecnými definicemi, a to samozřejmě v první řadě definicí pověsti jako takové, dále pak definicí numinózní pověsti a definicí pražské pověsti. K této kapitole jsem použila klasickou základní folkloristickou literaturu, a to nejen českou, nýbrž i důležité zdroje ze zahraniční literatury, jako jsou bratři Grimmové či William

¹ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s.25

Bascom. Mimo těchto funkcí se ale budu mnoha pověstem pokoušet přiřadit funkci i sama na základně vlastního pohledu na ně a zamyšlení nad tím, k čemu mohly sloužit v době svého vzniku. Pokud je to možné, uvádím u pověstí číslo motivu, kterým je pověst klasifikována v katalogu J. Luffera.

V druhé kapitole se hodlám věnovat samotným funkcem pověstí, respektive funkcím folkloru všeobecně, a to především za použití základní literatury pro zkoumání funkcí folkloru, tedy B. Benešem a již zmíněným W. Bascomem. Jejich rozdělení funkcí a jejich pojmenování hodlám poté nadále užívat přímo v kapitolách a pomocí něho určovat funkce jednotlivých pověstí.

Třetí kapitola se již bude věnovat pověstem samotným, konkrétně tedy pověstem numinózního/pověrečného charakteru, o kterých máme nejstarší záznamy ve středověkých kronikách a pozdějších záznamech do 18. století. Důležitou roli v rozboru těchto prvotních záznamů hrály i vědecké studie, zveřejněné v *Českém lidu*, jejichž autorem je převážně M.J. Pulec.

Kapitola čtvrtá se zaměří na první sběratele pověstí, kteří sbírali orální slovesnost přímo mezi pražským lidem a pak ji zpracovávali do prvních modernějších sbírel. Takovými autory v této práci zmíněnými jsou P. Biliánová (ve spolupráci s K. Chalupou), J.V. Grohmann aj. Svátek. Zaměřím se na motivace a zčásti i životy těchto sběratelů, včetně peripetií, s kterými se při svých sběrech museli potýkat, jak byly pověsti vnímány za jejich doby a jakým způsobem je řadili a podávali ve svých sbírkách. Ačkoliv se jedná „pouze“ o tři sběratele, bude jim v mé práci věnováno mnoho prostoru, neboť v historii pražských pověstí se jedná o dobu přelomovou, z níž všechna další zpracování vycházela. Samotné pověsti pak dělím podle jejich motivů a mnohdy i podle místa, o nichž se vyprávějí.

Obsahem páté kapitoly budou autoři, kteří ze sbírek kapitoly předchozí utvářeli literární adaptace, a to do poloviny 20. století. Budu si všímat beletristického charakteru těchto adaptací, jejich autorů (těmi, v této kapitole uváděnými, jsou J. Košnář, V.V. Tomek, A. Wenig, A. Sedláček a rovněž autor českých pověstí nejslavnější – A. Jirásek) a samozřejmě také pověstí samotných, neboť obsáhlé publikace těchto autorů přivedly pro širší veřejnost spoustu pověstí nových a rovněž provedly rozsáhlé změny ve verzích některých pověstí, známých již z kapitoly předchozích. Tyto odlišné verze jedné pověsti, jež mohou hovořit o odlišných funkcích, tak byly pro mou práci velmi důležité.

Tématem kapitoly šesté, tedy poslední, je pak moderní vývoj pražských pověstí, a to od 50. let 20. století do současnosti. Zaměřím se zde jak na autory tradičních zpracování starých pražských pověstí (jako byli F. Langer či V. Cibula), ne nepodobných zptacováním

z předchozí kapitoly, tak i na zpracování tradičních pověstí v moderním, demytizovaném a humoristickém duchu (M. Švandrlík). Nebude chybět pozoruhodné zpracování tradičních pověstí okrajových částí Prahy, které sebral V. Cibula. Nejméně zajímavější součástí této kapitoly však budou zcela jistě moderní současné pražské pověsti a fámy, které pomalu nahradily tradiční demony hlavního města novými, pro současného člověka uvěřitelnějšími. O zpracování těchto moderních pověstí se postarali zejména P. Janeček a J. Nejedlý. Důležitou podkapitolou bude i ta o postavě Péráka, který tvořil podle mého názoru jakýsi mezistupeň mezi tradiční a moderní pražskou pověstí. Na závěr kapitoly bude uvedeno moderní využití pražských pověstí v turistickém ruchu hlavního města Prahy – a to v podobě agentur pořádajících „ghost tours“, tedy výpravy za strašidly či v podobě *Muzea pražských pověstí a strašidel*.

*„Divná věc, z lidu zmizí celek skutečnosti a vyloupený z této pravdy
oříšek přemílá pokolení za pokolením a za báj a smyšlenku vyhlásí
tvrdý oříšek zapomenuté skutečnosti.“*

—
Popelka Biliánová

Metodologie práce

Jelikož moje bakalářská práce nemá praktickou část, pracovala jsem při jejím zpracování pouze s literaturou zabývající se pražskými numinózními pověstmi, a to chronologicky od nejstarších záznamů až po moderní literární zpracování. Mimo těchto publikací jsem samozřejmě také věnovala pozornost důležitým vědeckým studiím, daným tématem se zabývajícími a literaturou zabývající se historickým pozadím událostí v práci popisovaných. Při bádání v oblasti literárních zpracování pověstí, které jsou nejdůležitějším zdrojem této práce, bylo zapotřebí i činnosti komparatistické, neboť bylo třeba porovnávat odlišná zpracování, která mnohdy nabízela různé verze jedné a té samé pověsti. Důležitý byl rovněž celkový pohled autora adaptace či sběratele na dané pověsti, neboť tento pohled mohl vypovídat o hlavním zaměření mé práce, tedy zkoumání funkcí pověstí a jejich změn v průběhu historie až do současnosti.

Jako stěžejní body své práce jsem používala sbírky a literární adaptace pověstí, neboť proměn funkcí si můžeme zřetelně všimnout (samozřejmě kromě terénního výzkumu ústní slovesnosti) zejména na nich. Díky tomu, že obsahují pohromadě velké množství pověstí, lze z nich snadno vyčíst jejich nejčastější motivy a odhadnout a určit funkci, jakou pověsti měly. Důležitou výpovědní hodnotou je i zpracování samotných sbírek a adaptací. Zatímco ve středověkých kronikách sloužily pověsti k tomu, aby byly vnímány jako reálné historické údaje, na přelomu 19 a 20. století byly sběrateli této doby sbírány jako jakési poslední záchvěvy paměti lidu na jejich ústní tradování a ve 20. století se jejich adaptace proměnily v publikace charakteru jak čistě zábavního, tak zároveň i charakteru poučného a zároveň výpravné literatury pro děti a mládež. Ačkoliv pověst zpracována v literární adaptaci (ať již v 30. letech 20. století nebo v současnosti) má sama o sobě díky svému beletristickému zpracování funkci zábavní, s pomocí jejího textu jsem se snažila určit, jakou funkci pověst měla v době, kdy byla ústně tradovaná mezi pražským lidem. Prameny samotné hodnotím přímo v kapitolách, kde je popisuji, tudíž součástí této práce není kapitola o zhodnocení pramenů.

Co se etnologického výzkumu týká, je možné v dějinách domácí etnologie určit dva základní dlouhodobé teoreticko-metodologické trendy provádění etnografických výzkumů – první, který jsem použila i já, je kulturně historický, který na základě diachronního přístupu akcentuje souvislost současných etnografických dat s jejich historickými formami, případně může i zdůraznit jejich kulturní, lokální či regionální specifickou. Druhý přístup je

sociologický. Ten pracuje v terénu na základě přístupu synchronního a za cíl si dává vysvětlit současný stav z něj samého. Zabývá se především sociální stránkou etnografických jevů. První přístup vždy v domácí etnologii jednoznačně dominoval.²

Co se kontextů, s kterými pracuji, týká, jedná se zejména o kontexty situační, komunikační a sociální. Komunikační kontext definuje pozici, funkci a roli daného pramene v „širším systému identických či podobných jevů daného kulturního systému“. Komunikační kontext vyjadřuje vztah pramene k ostatním podobným pramenům, je proto důležitý při zkoumání funkcí pověstí. Sociální kontext se oproti tomu táže po sociálních skupinách (ať už definovaných etnicky, nábožensky, regionálně, lokálně či socioprofesně). Při zkoumání funkcí pověstí je nám totiž o nich může mnohé napovědět i to, jaké sociální skupiny tento druh folkloru používají. Nejdůležitějším kontextem pro mou práci je ovšem kontext situační – jak už jeho název napovídá, jedná se o zkoumání situací, za kterých se daný druh folkloru, sloužící jako etnografický pramen, používá. Často má podobu komunikačních příležitostí, jako jsou performance.³

Definování mého výzkumu funkcí pověstí bylo definováno jak místně (hlavní město Praha), tak tematicky (numinózní pověsti). Ačkoliv je etnografický výzkum z logiky věci vždy uskutečňován v badatelově současnosti, je podle příručky pro etnografický výzkum dobré téma definovat i časově.⁴ V mém případě se jedná nejen o reflektování minulosti, ale i proměn funkcí pověstí do současného folkloru.

Ústní slovesnost, kterou jsem zkoumala i já, tedy původně orálně tradované prozaické texty, patří ke klasickým tématům etnografického výzkumu. Vedle sběru archaických pohádek a pověstí se moderní etnologové zaměřují na v současnosti populární městské pověsti/legendy, fámy, dětský folklor a anekdoty. Kromě nich se v současné době zkoumají např. i nápisy na zdech nebo elektronický folklor šířený pomocí emailu a všeobecně internetu.⁵

Folkloristický výzkum jako celek by měl při své práci užívat a zohledňovat materiály filologických a humanitních věd, a to především vědy literární, hudební a divadelní. Pro samotné folklorní texty jsou používány nejrůznější metody záznamu (notový zápis, folkloristický zápis...). Výzkum se vedle mnou zkoumaných funkcí může zajímat i o analýzu

² DOUŠEK R. A KOL. *Úvod do etnologického výzkumu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s.23

³ Ibid. 32-33

⁴ Ibid. 40

⁵ Ibid., s.40-41

a dokumentaci performancí (např. vypravěčské situace) či o vztah folklorního textu, kontextu a komunikačních prostředků.⁶

⁶ DOUŠEK R. A KOL. *Úvod do etnologického výzkumu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s.51

1. Definice žánru

Prvním, kdo započal snahu o charakteristiku pověsti, byl nejspíše Jacob Grimm, když prohlásil, že: *“Pohádka je poetická, zatímco pověst historická.”*⁷ Vědci, kteří v té době pověst zkoumali, zaměřovali svá úsilí na literární přístupy k žánru, bez ohledu na sociální kontext, vypravěčské situace a psychologické motivace. Raději zkoumali pověst ve vztahu k jiným folklórně – narativním formám, především k pohádce.⁸

V 50. a 60. letech 20. století začali vědci zkoumat pověst v širší perspektivě, ve které byl zvážen i kontext a vypravěčská situace. Na kongresu *Mezinárodní společnosti pro výzkum lidového vyprávění* v roce 1962 Leopold Schmidt deklaroval začátek nové éry ve výzkumu pověsti. Tato nová éra představila jak rozvoj nového mezinárodního katalogu pověstí, tak i nové přístupy k pověsti, zahrnující psychologické a antropologické perspektivy. Největší krizí se ukázala být klasifikace pověsti, založena na obtížnosti, s kterou vědci nedokázali pověsti správně roztrždit. Většina kategorií byla založena na obsahu pověstí a snažila se je kategorizovat podle indexu pohádek Aarneho – Thompsona. Katalog takového typu však přehlížel důležité úvahy o kontextu a způsobu vyprávění, založené na obsahové charakteristice žánru. Pohled na pověsti, který by je zohledňoval z psychologických, literárních a antropologických hledisek, chyběl.⁹

Zatímco by se mohlo zdát, že pověst je historickým narativem z důvodu jejího odkazování na snadno ověřitelné geografické a topografické údaje, byla pověst často chybně interpretována jako zásadně pravdivá, jednoduše proto, že je často jako pravdivá vyprávěna. Přesto nemusí být obsah pověsti odrazem skutečných historických událostí. Studie ukázaly, že historické jádro pověsti je velice těžké dohledat, a když je přesto nalezeno, má často pochybnou historickou hodnotu. Lepší charakteristikou pro pověst je proto spíše „historizující vyprávění“.¹⁰

⁷ GRIMM, J.L.K. *Deutsche Sagen*. Berlin: Nicolaische Verlags-Buchhaltung R. Stricker, 1905

⁸ TANGHERLINI, T.R. *“It Happened Not Too Far from Here...”: A Survey of Legend Theory and Characterization*. *Western Folklore*, Vol. 49, No.4 (Oct., 1990), s. 371

⁹ *Ibid.*, s. 372

¹⁰ *Ibid.*, s. 379

1.1 Pověst

Obvyklá definice pověsti, s níž se můžeme setkat v domácích i zahraničních příručkách, mluví o krátkém, fantasticky zbarveném vyprávění s reálnou motivací, které se odehrává v historickém čase a o jehož pravdivosti jsou vypravěč i posluchač přesvědčeni. V takové charakteristice lze vidět způsob, jak postihnout žánr pověsti. Klíčem je kombinace kritérií dvojího druhu – textových (forma a obsah) a kontextových (víra v pravdivost vyprávění).¹¹

Leščák a Sirovátka ve svém základní publikaci *Folklor a folkloristika: o l'udovej slovenosti* hned zpočátku dělí pověsti na *historické (dějinné)*, vyprávějící o nějaké dějinné události či postavě a na pověsti *místní (lokální)*, které vypráví o nějaké lokalitě, např. o památném stromu, hradu nebo hoře. Obě dvě skupiny mohou splývat, neboť *historické* pověsti bývají často pevně lokalizované, podle námětové varianty však většinou dokážeme odlišit pověsti *historické* od pověstí *místních*. Protože místní i dějinné pověsti obsahují často různé nadpřirozené prvky, prolínají se často s pověstmi pověrečnými nebo se s nimi kříží.¹² Tohoto prolínání budeme svědky i v této práci, neboť mezi zaznamenanými pražskými numinózními pověstmi se objevuje mnoho těch, které jsou vázány ke konkrétním pražským lokalitám.

William Bascom definuje pověst jako prozaický narativ, který je, stejně jako mýtus, vypravěčem i jeho posluchači považován za pravdivý. Na rozdíl od mýtu se ovšem odehrává v nepříliš vzdáleném období, kdy se svět velmi podobal tomu, jak jej známe dnes. Legendy mají většinou profánní a nikoliv posvátný charakter a jejich hlavními aktéry jsou lidé. Vyprávějí o migracích, válkách a vítězstvích, činech hrdinů, náčelníků a králů či o dědictvích vládnoucích dynastií. Dají se charakterizovat jako verbální tradice psaných dějin, ale zahrnují i místní či regionální pověsti, např. o ukrytých pokladech, nadpřirozených bytostech, jako jsou duchové či víly, či o svatých.¹³

Lidé si vyprávějí či vyprávěli pověsti jako něco pravdivého či alespoň pravděpodobného. Vypravěč se obvykle snaží přesvědčit posluchače o pravdivosti pověsti, a to např. apodiktickými zmínkami o její pravdivosti („*toto se opravdu stalo*“) či se

¹¹ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s. 7

¹² LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovenosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 181

¹³ BASCOM, W. *Four functions of folklore: Prose Narratives*. The Journal of American Folklore, Vol. 67, No. 266, 1954, s. 341-344

odvolává na starší či jiné důvěryhodné osoby a jejich svědectví („*to mi vždy vyprávěla naše bába*“), nebo tím, že se odkazuje na rozličné předměty jako na důkaz věrohodnosti atd.¹⁴ Luffer ovšem podotýká, že by bylo chybné si myslet, že o pravdivosti pověstí jsou její posluchači a vypravěči přesvědčeni. Ve skutečnosti je obvyklé, že někteří účastníci vypravěčské situace pověsti věří, jiné se nemohou rozhodnout a další nevěří. Některé terénní zápisy naznačují, že démonologickým pověstem věří více ženy než muži.¹⁵

Já sama mohu k tomuto poznatku podotknout, že zvláště v dnešní době se ve společnosti mladých lidí mnohé současné pověsti nevyprávějí jako události které se zaručeně odehrály, nýbrž jako veselé historky, kterým sice účastníci vypravěčské situace nevěří, ale slouží jim jako skvělý prostředek k pobavení, stmelování a zábavy při setkáních mezi přáteli.

To, že někteří lidé pověstem věřili, ovšem ještě neznamená, že reálný obsah pověsti skutečně odpovídá faktům. Když badatelé konfrontovali mnohé pověsti s historickou skutečností, dospěli k poznatku, že někdy se výklad pověsti skoro úplně shoduje s realitou a někdy se s ní rozchází, někdy se s ní zase kryje jen zčásti. Poměr mezi skutečností a pověstí je tedy rozličný a volný. V pověsti nelze vidět zrcadlový efekt minulosti, není ani faktografickou kronikou, která by věrně zaznamenávala, jak a kdy se děj odehrál. V pověstech lid vypráví o tom, jak vidí a viděl vlastní minulost i místa, kde žil a žije, a co z toho všeho se udrželo v jeho paměti jako nejzajímavější a nejcennější. Jak sám Leščák poeticky dodává: „*Pověsti jsou básnickým obrazem a lidovou filosofií dějin*“¹⁶

Pověst má povahu jednoduchého zpravodajského sdělení a o její formě můžeme s jistotou říci jen to, že jde o krátký a velmi variabilní útvar, který citlivě reaguje na prostředí, v němž se šíří a přizpůsobuje aktuálním podmínkám. Forma se pohybuje v rozmezí od jednoduché formulace pověrečné představy po multiepizodické vyprávění. Záleží na schopnostech příležitostného vypravěče, na zájmu jeho publika nebo na tom, zda vypráví několik lidí, kteří se doplňují nebo si oponují.¹⁷ Forma pověsti stála při jejich sběru v pozadí, neboť sběratelé se soustředili na jejich obsahové jádro, které mohli zapsat stručně několika větami a později případně převyprávět vlastními slovy, a původní styl pověsti tedy pominuli. Mnoho takových stručných obsahů odloučených od své formy nalezneme

¹⁴ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1.vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 181

¹⁵ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.12

¹⁶ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1.vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 182

¹⁷ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.10

například v kalendářích, regionálních dějinách či kronikách.¹⁸ Dagmar Klímová podotýká, že málokterý druh lidové prózy byl oproti formě, v níž se traduje v lidovém prostředí, tak pozměněn jako právě pověst.¹⁹

Společným jmenovatelem pro obsah všech pověstí je něco neobvyklého, co se dotýká našeho světa, co nás fascinuje a vyvolává v nás otázky. Může to být třeba setkání s duchem na kulturním místě, tajemství vzniku zvláštní skály nebo tragická událost na jistém místě.²⁰ Mezi základní znaky pověsti dále patří epičnost a důraz na postavy. Pověsti podávají minulost jako lidské činy, dobré i zlé, odvážné i zbabělé. Mají vždy děj, někdy i menšího rozsahu, v jehož čele stojí člověk – jako příklady uvádějí Leščák a Sirovátka třeba potrestání krutého drába císařem Josefem II. či obdarování chudého děvčete Jánošíkem. Z toho vyplývá, že dějinné události a činy se měří z pohledu lidové morálky a nabývají mravní a sociální význam. Mravní a sociální polarita se ostře vyhrcojuje, dobré postavy a skutky se dávají protikladem ke zlým osobám a činům. Pověstová tradice navíc tento protiklad ještě hyperbolizuje a stupňuje tím, že kladné postavy a chování heroizuje, zatímco negativní osoby a skutky vykresluje v nejčernějších barvách²¹. Tento postoj zosobňují mnohdy monumentalizované postavy, jako např. již zmíněný Jánošík.

Malé československé encyklopedie předkládá pozoruhodnou definici nabízející obecnější dobový intelektuální pohled na pověst: „*Druh folklórní epiky, většinou prozaický, jehož reálný základ je obohacen bájevou činností lidu o rysy často fantastické. Spojuje se s určitou dobou, místem nebo osobou a úzce souvisí s lidovými mýty. Místní pověsti se váží k nápadným nebo významným místům v kraji (hřbitovy, sochy, hrady). Na takových místech se často údajně objevují vybájené bytosti (vodník, upír, bílá paní). Historické pověsti se vztahují k jednotlivým obdobím národních dějin, k význačným historickým a domněle historickým událostem a osobám (o praotci Čechovi, o Libuši).*“²²

¹⁸ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.11

¹⁹ KLÍMOVÁ, D. *Úvahy k formě pověsti a otázkám její katalogizace*. Folklórné žánre – archívy – katalogy. Bratislava, 1991. s. 95-96

²⁰ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.8

²¹ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do lidové slovesnosti*. 1.vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 182

²² KOLEKTIV. *Malá československá encyklopedie. Svazek V.1*. vydání. Praha: Academia, 1987

1.1.1 Typologie pověstí

Obsáhlejšímu třídění pověstí se věnuje L. Pourová z Ústavu pro etnologii a folkloristiku ČSAV v Praze ve svém článku, uveřejněném v Českém lidu roku 1963.²³ Pověsti jsou žánrem různorodým, čerpajícím z pestré směsice materiálů. Pokud jako kritérium jejich třídění zvolíme tematiku, můžeme rozlišovat pověsti:

1.) Historické - vázáné na reálné dějinné události a postavy (například bitvy, vzpoury, panovníky), přítomnost nadpřirozena však není vyloučena, **2.) Místní** - spjaté s místem a jeho obyvateli, reálnost a možnost výskytu nadpřirozených bytostí a jevů platí stejně jako u pověsti historické, **4.) Pověrečné** - vychází z existence nadpřirozeného světa s hrůznými bytostmi (například bludičky a vodníci), které jsou schopny zasahovat do osudů lidí, **5.) O původu** - zpracovávají náměty osvětlující původ krajinných jevů, pamětních stromů, vzpomínají na založení hradů, zámků, tvrzí, klášterů a jiných významných míst, mohou osvětlovat původ místních či pomístních jmen, **6.) Legendární** - o původu těch kostelů, kaplí, soch a jiných objektů či jevů, na jejichž vzniku se podílel boží zásah (případně světec či Kristus), **7.) Erbovní** – zpracovávají události vedoucí k získání erbů, **8.) Rodové** – vypráví o historii šlechtických rodů, **9.) O lidech** - náměty čerpají z příběhů o výjimečně nebojácných, silných, chytrých jedincích a ze zvláštních lidských osudů (například sebevraždy, neštěstí).²⁴

Luffer se opírá o tradiční pracovní rozdělení druhů pověstí na démonologické (mytologické), historické a etiologické, které používá světová folkloristika. Pověsti etiologické se ovšem mohou dělit do dvou ostatních skupin a sdílet jejich vlastnosti, neboť „*vysvětlení směřuje buď k historickým, nebo démonickým skutečnostem*“²⁵

1.) Pověsti démonologické – vycházejí ze zážitku setkání s nadpřirozenými silami, které většinou vzbuzují bázeň. Jsou formulovány jako memoráty s amorfním, individualizovaným dějem i jako mezinárodně ustálené syžety, jež způsobují jejich příklon k pohádkám.

2.) Pověsti historické – jsou založeny za pozoruhodné dějinné či přírodní události nebo se soustředí na jistou osobnost. Podstatou pověsti není zachovat objektivní fakta, ale

²³ POUROVÁ, L. *K otázce třídění pověstí*. Český lid 50. , 1963, s.67-73

²⁴ Ibid., s. 69

²⁵ BAUSINGER, H. *Formen der „Volkspoesie“*. 1. vydání. Berlin. Erich Schmidt, 1968, s. 178

přizpůsobit dějiny lidové mentalitě. Dochází také k subjektivnímu výběru událostí, jejich vztahování k místu, kde pověst žije, a k projekci lidových hodnot a způsobů myšlení.

3.)Pověsti etiologické – probouzejí k životu znepokojení nad nevysvětlitelným. Realita je interpretována skrze mytologický způsob myšlení, který nevidí události z pohledu vědy jako anonymní fyzikální děje, ale jako činy personalizovaného průvodce. Do etiologických pověstí spadají i pověsti etymologické o vzniku místních a pomístních názvů, pověsti erbovní o vzniku šlechtických erbů a městských znaků a pověsti o vzniku světa, živých bytostí, rostlin a předmětů.²⁶

V závěru ještě Luffer zmiňuje pověsti legendární, které se obvykle z lidových pověstí vyřazují kvůli svému umělému původu a šíření prostřednictvím církve. Takový přístup považuje Luffer za neoprávněný, neboť do těchto pověstí mohou pronikat prvky lidové religiozity a apokryfní motivy, které pak pověsti přenášejí z církevní sféry do folkloru.²⁷

1.2 Numinózní pověst

Numinózní (též démonologická či pověrečná) pověst je, jak se ostatně shodují mnozí badatelé z oblasti folkloristiky, nejrozšířenější a nejbohatší vrstvou z tradičního vypravěčského repertoáru pověstí. Leščák a Sirovátka uvádějí alternativní názvy *věrská povídka* a *strašidelná povídka*. Janeček se snaží vyhýbat často rozšířenému názvu *pověrečná povídka*. Jako alternativu preferuje označené *démonologická povídka* či *pověrečná pověst*.²⁸ Název *pověrečná povídka* považuje za nešťastný i Karel Dvořák, když se vymezuje proti klasickému rozdělení pověstí na místní a historické a na pověrečné a sám používá termín „pověst“ v „širším výměru“ a zahrnuje do něj „nejen pověsti ve vlastním smyslu“, nýbrž i tyto „pověrečné povídky“.²⁹

Numinózní pověsti jsou unikátní tím, že na rozdíl od historických či místních pověstí se v nich uplatňuje subjektivnější a emocionálnější způsob podání. Zatímco nadpřirozené bytosti, reálie a celé prostředí pohádek vnímali jejich vypravěči a posluchači jako jakýsi

²⁶ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 1914, s. 8

²⁷ Ibid. s. 9

²⁸ JANEČEK P. *Pražská pověst v 2. polovině 19. století (Na příkladu svěrů Popelky Biliánové)*. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2006, s. 21

²⁹ DVOŘÁK, K. *Pohádky a pověsti našeho lidu: Z národopisných sběrů akademického spolku Slavia*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1984, s. 341

básnický výmysl, nadpřirozené úkazy numinózních pověstí vnímali jako faktické a reálné. Lidé věřili, že čarodějnice dokáží očarovat krávy a připravit je o mléko, že v potoce žije vodník, který je schopen se proměnit v zajíce či že provinilý člověk se po smrti za trest zjevuje a straší.³⁰

U numinózních pověstí lze vysledovat užší souvislost s duchovní kulturou a vazbou na náboženský život člověka. Zdůrazněna je u nich právě numinozita, ireálnost.³¹ Každodenní život a obyčejný svět je v nich postaven proti světu nadpřirozenému, proti tajemným úkazům, silám a bytostem. Základní představy a epické motivy českých a slovenských numinózních pověstí mají prastaré kořeny. Nacházejí se už ve středověkých literárních památkách a některé mají analogie či přímé shody v kulturách starých etnik a národů. Dlouhým historickým vývojem se však tyto představy postupně měnily a zejména ve středověku do nich proniklo mnoho nových motivů, především z křesťanské ideologie (představy o posmrtném životě, o duši, o ďáblovi, pekle, čarování atd.)³²

Numinózní pověsti mají jednoduchý děj, nejčastěji se skládají z jedné epizody. Vystupují v nich obyčejně dvě, nanejvýš tři postavy. Na začátku či na konci se objevují informativní údaje či komentáře (kdy a kde se povídka odehrála, od koho ji vypravěč slyšel, co si o ní myslí). Jádrem je samotný děj.³³

Numinózní pověsti lze na obecné rovině, bez použití podrobnější klasifikace, rozdělit do několika námětových skupin – *pověsti o démonických bytostech*, vyskytujících se obvykle v přírodě, ale i v lidských obydlích (řadí se sem např. divoženky, víly či různé bludy a mámení, které berou lidem přehled o místě a čase), dále *pověsti o revenantech*, navrátilivších se mrtvých, kteří se vrací, aby odpykali své hříchy, připomněli křivdy spáchané na nich za živa či aby dokončili dílo, které jim překazila smrt, třetí velkou skupinu tvoří *pověsti o lidech s nadpřirozenou mocí*, nejčastěji s motivy o kouzlech a čarování a konečně poslední skupinou jsou *pověsti o ukrytých pokladech*, kam se řadí i pověsti např. o hořících penězích, které se chamtiví lidé většinou neúspěšně snaží získat.³⁴ Zde jsem při studiu odborné literatury narazila na zajímavou pasáž v díle *Folklor a folkloristika*, kde Leščák a Sirovátka pověsti o upírech zařazují do třetí kategorie, tedy do

³⁰ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 187

³¹ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s. 92

³² LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 187

³³ *Ibid.*, s. 190

³⁴ JANEČEK P. *Pražská pověst v 2. polovině 19. století (Na příkladu sběrů Popelky Biliánové)*. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2006, s. 22

kategorie pověstí o lidech obdařených nadpřirozenou mocí³⁵, zatímco dle mého názoru by tento druh pověstí měl být spíše zařazen do příhodnější kategorie pověstí o revenantech.

Pověsti souvisely bezprostředně s tehdejší úrovní poznání a s věrským systémem vesnického člověka: s jeho představami o životě, o přírodě, o osudu a smrti člověka. Byly jeho vypravěčským odrazem jeho světa, který ilustrovaly a zároveň ho potvrzovaly rozličnými příběhy, které se podle vypravěče skutečně staly. V numinózních pověstech je obyčejný život a každodenní svět postaven proti světu nadpřirozenému, proti tajemným úkazům, silám a bytostem. Všechny pověsti čerpají z konfliktu reálného a ireálného světa.³⁶

Některé terénní zápisy naznačují, že démonologickým pověstem věří více ženy než muži. Explicitními doklady z terénu jsou dochované rámce pověstí, v nichž se na toto téma hovoří. „*Strašivalo, tuze tady strašivalo, a všady. Včilkaj o tech věcách neslyšet. Před naším zětem nesmím ani zmínit o strašidlech, včil tomu hrubě nevěřijú, kór ti chlapi, ale přece si povdám, indá to moselo byt nejaký. [...] Dyby mně to byl někdo cizí vyváděl, tak bych temu nevěřila, ale dyž to vyváděli mamička a nebožka tetička Hanča, že to na vlastní oči viděly, tož to bude tak, že indá chodily ty strašidla a včilkaj, dyž prej papež Pius ty strašidla na sto roků zaklel, je pokoj, až po tech sto rokách zas to snád' bude. No bude nebude, ale tak to povdajú*”³⁷

Numinózní pověsti se kdysi pravidelně a často vyprávěly na dědinských besedách, při přástkách, páračkách a tehdy, když se sousedé sešli ke společné zábavě. Byli velkou částí živého vyprávění. Postupně, jak zanikala víra v osobitý pověrový svět nadpřirozených bytostí, iracionálních ukazů a sil, se numinózní pověsti přestaly vyprávět. Tento změněný vztah k pověstem se projevil tím, že některé vymizely úplně a u jiných bylo nalezeno racionální a logické vysvětlování (např. světla bludiček).³⁸

³⁵ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 189

³⁶ KARBUSICKÝ, V. *Nejstarší pověsti české: fantazie-domněnky-fakta*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1967. s. 278

³⁷ ŠEBESTOVÁ, A. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 3. vydání, v Carpe Diem 1. Brumovice: Carpe Diem, 2001, s. 402

³⁸ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 189-190

1.3 Pražská pověst

Pražskou pověst jako svébytný kulturní fenomén vymezil již August Sedláček, který tímto termínem ale označil pouze několik látek o osudech prvních „legendárních“ Přemyslovců, zachycených ve středověkých kronikách.³⁹

Šířeji tento termín pojímá Miloš Pulec v Českém lidu, kde vyzdvihuje problematičnost tohoto podle něj příliš obecného termínu. Termínem „*pražská pověst*“ jsou podle něj označovány jak podání čistě literární, obsažené v dobových kronikách, o jejichž dřívějším folklorním životě můžeme dnes jen spekulovat, přes podání zachycená přímo v terénu, až po literární zachycení obojího. Tento značně nesourodý soubor látek má společnou pouze svou lokalizaci a termínem „*pražské pověsti*“ je označován i v odborné literatuře.⁴⁰

Základní prameny, z kterých pojem čerpá svůj obsah, můžeme rozdělit do čtyř základních skupin:

1.) dobové kroniky a prameny (Kosmas, Dalimil a nejvíce Václav Hájek z Libočan), lokální pražské prameny (rané historiografické práce s církevní tematikou, akcentující pověsti ještě jako historickou skutečnost)

2.) sbírky pražských pověstí psané německy (Clemens Ritter von Weyrother, V.J. Grohmann,..) a německy psané sbírky pražských židovských pověstí (edice Sippurim)

3.) sbírky pražských pověstí z 19. a 1. poloviny 20. století (Josef Svátek, Popelka Biliánová, Karel Chalupa,...)

4.) literární adaptace pražských pověstí, většinou vycházející z předchozích prací, v široké škále od odborných publikací až po dětskou či zábavnou literaturu (Jan Neruda, Václav Cibula, Augustin Sedláček,...)

5.) moderní sbírky pražských pověstí z 2. poloviny a 21. století (Petr Janeček, Jan Nejedlý,...).⁴¹

³⁹ SEDLÁČEK, A. *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách a na Moravě i ve Slezsku*. Praha, Otto, 1894, s. 10

⁴⁰ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 50

⁴¹ JANEČEK P. *Pražská pověst v 2. polovině 19. století (Na příkladu sběrů Popelky Biliánové)*. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2006, s. 43-44

2. Funkce folkloru

V této kapitole bych ráda představila tři různé pohledy na funkce folkloru, a tím pádem i v této práci probíraných numinózních pověstí. Nesmí chybět základní materiál ke studiu funkcí folkloru – studie *Four functions of folklore* od Williama Bascoma ani základní práce české folkloristiky od Bohuslava Beneše. Tyto dva základní prameny doplním moderním pohledem na funkce folkloru Jana Luffera.

2.1 William Bascom

Sociální kontext folkloru je podle Bascoma umístěn v každodenní realitě lidí, kteří jej sdílejí. Kromě samotného textu daného folklorního podání tak musejí folkloristé zaznamenávat i jiné věci. Je potřeba analyzovat prostředí folkloru, jeho funkce a tvůrčí roli vypravěče. Tyto skutečnosti zahrnují: a.) kdy a kde je folklor provozován, b.) kdo je původcem vyprávění, zda má příběhy v soukromém vlastnictví a jaká je skladba jeho posluchačů, c.) dramatické vyjádření používaná vypravěčem jako gesta, mimika či pantomima, d.) účast publika v podobě smíchu, souhlasu či jiné reakce jako kritika, povzbuzování vypravěče, zpěv, tanec či předvádění rolí v příběhu, e.) kategorie folkloru poznané lidmi samotnými, f.) postoje lidí vůči těmto kategoriím.⁴² Důležitost sociálního kontextu folkloru a jeho zařazení do každodenního života opakovaně zdůrazňoval již B. Malinowski.⁴³

Čtyři základní funkce folkloru podle Bascoma jsou:

1.) Zábavná – jedna z nejčastějších, ovšem ne jediná funkce folkloru. Tuto funkci převzaly numinózní pověsti zejména v současnosti. Tato funkce umožňuje člověku, na kterého jsou kladeny sociální normy a pravidla chování, útěk do vymyšleného světa folkloru. Tato funkce folkloru funguje často v pohádkách, Bascomem označovaných „*from rags to riches*“ - v doslovném překladu „*z hadráka boháčem*“, jako je např. Popelka. Katartický únik nabízí na příkladech pověstí, které pomáhají vypravěči a posluchači vyrovnávat se se strachem.⁴⁴ Takovou pověstí je např. v této práci uváděná pověst o zavražděné studentce na

⁴² BASCOM, W. *Four functions of folklore: Prose Narratives*. The Journal of American Folklore, Vol. 67, No. 266, 1954, s. 334

⁴³ MALINOWSKI, B. *Myth in primitive psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1926, s. 90

⁴⁴ BASCOM, W. *Four functions of folklore: Prose Narratives*. The Journal of American Folklore, Vol. 67, No. 266, 1954, s. 343

pražských vysokoškolských kolejích. Funkci zábavnou pak mají podle mého názoru v této práci uváděné pověsti o pokladech.

2.) Sociálně racionalizační – Tato funkce folkloru má za úkol ospravedlňovat rituály a instituce, zavedené v dané společnosti a osvětlovat jejich původ a důvody k jejich nutnému udržování.⁴⁵ Podle Malinowského nemají mýty jev vysvětlovat, ale podávat návod ke správnému dodržování magických obřadů, rituálů a sociálních struktur.⁴⁶ Pokud se objeví pochyby nebo skepse ohledně takového mýtu, zpravidla se objeví tzv. „příběh na vysvětlení“. Může se jednat i o bajku (příběh ze říše zvířat) či přísloví. Ty pak plní tu samou funkci.⁴⁷

3.) Edukativní – Tato funkce folkloru se objevuje především (ovšem ne pouze) v preliterárních společnostech. Po celém světě byla zachyceny případy, kdy folklor slouží jako pedagogický nástroj.⁴⁸ Nejkomplexněji se tento případ objevuje ve studii O.F. Rauma o vzdělání mezi Chagy ve východní Africe. Zde se jako výchovný nástroj používají příběhy o zlobrech, které bychom mohli identifikovat s našimi „bubáky“.⁴⁹

4.) Sociálně normativní – Podle Bascoma často opomíjená funkce folkloru, která má za úkol udržovat konformitu a naučené a správné vzorce chování. Ačkoli souvisí s předchozími dvěma funkcemi, měla by od nich být odlišována. Tato funkce nemá ospravedlňovat zavedená pravidla, instituce a přesvědčení, ale být jakýmsi nástrojem sociálního tlaku a sociální kontroly. Na rozdíl od funkce edukativní, kde jsme si uvedli případ výchovy chagských dětí, tato funkce má působit i v dospělosti, a to zejména na jedince, kteří se svým chováním odchylojí od zavedených společenských konvencí. Když se tak stane, může se použít folklorní forma nesoucí právě tuto funkci, která vyjádří s daným chováním nesouhlas.⁵⁰

Funkci sociálně normální má obrovská většina v této práci uváděných pověstí. Jelikož se jedná o pověsti numinózní, častým jevem bývá únos člověka d'áblem (jemuž předchází smlouva s ním) či zjevování revenanta, který se za života něčím provinil, díky čemuž nedošel klidné smrti. Oním proviněním nemusí být jen přímo jím spáchaný zločin, ale i zločin spáchaný na něm jakožto na oběti. K porušení sociálních norem tak stačí, aby dítě zemřelo nepokřtěné (syn stavitele Karlova mostu) či dospělý člověk zemřel nesmířen s Bohem (duchové zavražděných jeptišek). Taková pověst pak využívá těchto postav a jevů jako jakýchsi odstrašujících příkladů, čímž se snaží zachovat společenský řád, správné hodnoty

⁴⁵ BASCOM, W. *Four functions of folklore*. Journal of American Folklore 67, 1954, s. 344

⁴⁶ MALINOWSKI, B. *Myth in primitive psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1926, s.29

⁴⁷ BASCOM, W. *Four functions of folklore*. Journal of American Folklore 67, 1954, s. 344

⁴⁸ Ibid., s. 344-345

⁴⁹ RAUM, O.F. *Chaga Childhood. A Description of Indigenous Education in An East African Tribe*. London: Oxford University Press, 1940, s. 214

⁵⁰ BASCOM, W. *Four functions of folklore*. Journal of American Folklore 67, 1954, s. 346

společnosti a odradit jedince, kterým byla či je pověst vyprávěna, od porušování sociálních norem.

2.2 Bohuslav Beneš

Ve svém díle *Úvod do folkloristiky* vydal Beneš svůj obsáhlý seznam funkcí folkloru, kterých je celkem 26. Tyto funkce pak dále rozdělil podle funkcí nositele, funkcí předmětu ztvárnění, funkcí záměru a funkcí prostředí. Vzápětí ale dodává, že se toto rozdělení nemusí dodržovat a funkce se v jednotlivých těchto oddílech mohou kombinovat.⁵¹ V čem bych ovšem Benešovo dílo ohodnotila kriticky je fakt, že ačkoli přišel na veliké množství funkcí folkloru, nedokázal je přesně popsat a při případném studiu je tedy třeba si vše odvozovat podle názvu. Z funkcí, které pro mě byly pochopitelné a které jsem si dokázala spojit s mnou popisovanými pražskými numinózními pověstmi bych jmenovala např. opět funkci amusaní (zábavná), popisovanou již Bascomem, dále pak apelativní (výzovou) – ta se dá podle mého názoru používat jako funkce sociálně normativní, neboť může vyzývat k jistým zavedeným způsobům chování a jednání, dále pak nacionální (může souviset s pověstmi o národních hrdinech, spících vojskách v hoři či o pokladu, který české zemi zajistí blahobyt v době bídy) či funkci integrační⁵², která může být používána při integraci jedince do nového prostředí či společnosti – např. pověst o vrahovi na dívčích kolejích či o duchu Francouze na Vyšehradě.

O dost srozumitelněji se o funkcích folkloru vyjadřuje Beneš ve svém dalším důležitém díle, a to v *České lidové slovesnosti*. Za zásadně důležité považuje u numinózních pověstí ústní vyprávění, a to pro jeho mimojazykové složky (především intonační a mimické), které není možné postihnout v psaném textu. Uplaňuje se i působení vypravěčské situace. Způsob přednesu bývá tajuplný a liší se od přednesu vyprávění ze života či jiných druhů pověstí, navozuje vhodné prostředí „*pro projevy lidové víry a pověrčivosti, které někdy mají velmi blízko k tabu*“. V moderním posluchačském prostředí podle něj bývá důležitým základním cílem mluvčího vyděsit své posluchače a následně se jim vysmát či povědět o vlastní zkušenosti s numinózním jevem. Taková vyprávění mohou být podávána na tři způsoby. Buďto se jedná o vyhraněný příběh ze života, který je jakýmsi druhem svědecké výpovědi, dále se může jednat pouze o popis jevu či bytosti, který se dále dějově nerozvádí,

⁵¹ BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*. 2. vydání. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, s.51

⁵² *Ibid.*, s.50

ale spontánně se o něm hovoří. Třetí možností seznámení s numinózními představami jsou podle Beneše odpovědi na dotazy, přičemž forma odpovědi není vypravěčsky rozvedena.⁵³

Vztah mluvčího k posluchačům a charakter zpětné vazby z něj vyplývající je určen vyjádřením jeho vlastního poměru k lidové víře. Beneš sleduje tento jev až do 20. století, a to nejen na vesnici, nýbrž i ve městě, kde jej nachází v podobě skrytých forem pověřivosti, jako jsou amulety, víra v šťastné či nešťastné dny či v horoskopy. Tato pověřivost je podle něj zbytkem dávných představ. Navíc si všímá jevu, kdy jeden výskyt na první pohled nepochopitelného jevu vyvolá zájem, další tento zájem zvýší a tak v dané skupině narůstá jakási „*kolektivní psychóza*“, která vede ke vzniku obecného povědomí o daných jevech, načež začne pracovat fantazie a na běžnou realitu se vrství řada vysvětlení, které přerůstají do emocionálně a později i esteticky působících slovesných tvarů, jimiž jsou právě numinózní pověsti (Beneš používá termínu „*pověrečná povídka*“). Uvádí i příklady z moderní doby, jako jsou pověry o bermudském trojúhelníku či o létajících talířích.

Dvojice morfologických funkcí, kterou Beneš přisuzuje kouzelným pohádkám, a to boj-vítězství a úkol-odměna, mají podle něj u numinózních pověstí pověřivý charakter, neboť „*rovnocenným partnerem reálné postavy je démonická bytost*“. Mezi těmito bytostmi se pohybuje postava bosorky, která je sice reálnou postavou, ovšem je nadaná nadpřirozenými schopnostmi. K základním funkcím démonických bytostí patří škodění, strašení a ostatní negativní projevy. Jen některé z nich mohou být prospěšné člověku. Střetnutí končívají vítězstvím jedné bytosti nad druhou, nebo, což je pro žánr specifické, může setkání člověka s démonickou bytostí skončit neutrálně – člověku se podaří zachránit útekem, ale onemocní nebo nese jiné následky svého činu.⁵⁴

2.3 Jan Luffer

Podle Luffera je primární funkcí pověsti funce informační, ačkoliv uznává, že dovedně vyprávěná pověst může být i silným estetickým zážitkem.⁵⁵ Pověst potvrdí či rozšíří rozsah zkušeností příjemce nebo zpochybní nějaký světový názor, hranice možného a nemožného či postoj k náhodě a osudu.⁵⁶ Pověst má tedy stejnou funkci jako konverzace, jejíž

⁵³ BENEŠ, B. Česká lidová slovesnost. 1. vydání. Praha: Odeon, 1990, s. 288

⁵⁴ Ibid., s. 289-290

⁵⁵ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Akademia, 2014, s. 13

⁵⁶ DORSON, R. M. *Folklore and Folklife: An Introduction*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1972, s. 126

je součástí. I Luffer uznává funkci pověsti jako sociální kontroly – při porušení sociálních pravidel nebo tabu přichází trest. Tento princip se objevuje v tradičních i současných pověstech. Za příklad dává tradiční numinózní pověst, kdy šestinedělka vyjde předčasně z kouta a za trest ji napadnou démonické síly. Ze současných pověstí dává za příklad právě osamocenou studentku na koleji. Zajímavé je, že Luffer přisuzuje této pověsti funkci sociálně normativní, zatímco Janeček, jak uvádím v kapitole věnované moderním numinózním pověstem, vidí v této pověsti příklad funkce únikově katartické, tedy zábavní. Podle mého názoru může mít tato pověst obojí funkci, záleží na úhlu pohledu, motivaci vypravěče a také samozřejmě na tom, jakým způsobem pochopí pověst její posluchač.

Tato sociální kontrola ovšem nemusí být jen pozitivní, nýbrž má i svou negativní podobu, kdy se snaží podřídit si záležitosti, které normy sice neporušují, ale odlišují se od nich. V historických pověstech o pokladech se tak o bohatých rodinách vypráví, že ke svému majetku přišly právě nalezením pokladu či jiným „nepoctivým“ způsobem a opomíjí interpretaci, že k bohatství mohly dojít vlastní pílí. V současných vyprávěních se podle něj tato negativní sociální kontrola zrcadlí ve fámách o asijských restauracích, jejichž majitelé používají suroviny vzbuzující odpor – psi či kočičí maso, moč či sperma.

Funkci zábavnou Luffer pověstem neupírá a naopak ji považuje za hlavní funkci současných pověstí. Na závěr dodává, že setkání s tajemným jevem často posluchač pocítuje o to reálněji, že hlavním hrdinou pověsti není pohádková bytost, ale obyčejný člověk jako je on sám. Postavy v pověstech jsou pasivní a bezbranné před silami, nad kterými nemají kontrolu. Když posluchač prožije strach spolu s hlavním hrdinou, překoná jej a vysvětlí jeho původ, splní pověst i funkci terapeutickou – tedy únikově katartickou.⁵⁷ Tyto dvě funkce pověsti – únikově katartickou a zábavní, tedy rozděluje, ačkoliv je Bascom a později i Janeček opět vnímají jako jednu jedinou.

⁵⁷ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Akademia, 2014, s. 13-14

3. Numinózní pověst v kronikách a pramenech do 19. století

Po dobu celého středověku – až do 18. století – kladli kronikáři pověst na téměř stejnou úroveň jako historicky ověřená a doložená fakta, a též jí jako ověřenému faktu věřili. Stačí se podívat na Kosmovu *Chronicum Bohemorum* z 12. století či *Dalimilovu kroniku* Václava Hájka z Libočan z roku 1547.⁵⁸ Cenné informace můžeme čerpat i z raných historiografických prací s církevní tematikou, které vnímají pověsti jako historickou skutečnost.

Pražské pověsti nejsou produktem jediné doby a jediné situace. Vznik některých lze sledovat až k samým začátkům našeho písemnictví.⁵⁹ Dávny původ mají nejenom pověsti historické, zejména tzv. okruh starých pověstí českých, který osvětluje nejstarší děje v našich zemích, ještě před příchodem křesťanství.⁶⁰ Také některé pražské pověsti místní a pověrečné lze sledovat několik staletí nazpět. Připomeňme si jen vyprávění o smrti Drahomíry, jež se prý propadla kdesi na Pohořelci do pekel. Narážku na tuto pověst nalezneme již u Kristiána⁶¹ a ve 14. století docela zřetelný výklad v kronice Pulkavy z Radenína⁶², a odtud ji můžeme sledovat v různých verzích u celé řady autorů až do našeho století. Podobně pověst o strašidle na koni v hradčanském úvoze – první stopu této pověsti nalezneme již ve strahovských letopisech Víta Seipla r. 1695⁶³.

U mnoha starších pověstí známe spolehlivě datum jejich vzniku, a to zejména u případů, kde je pověst spojena se založením nějaké stavby nebo s jinou důležitou historickou událostí, např. se zrušením kostela.⁶⁴

Některé tyto pověsti se tak staly literaturou a tím dosáhly dalšího rozšíření. Tím ovšem byl ještě silněji oslaben jejich vztah ke skutečnosti, a tak v cizině, kde pojmy

⁵⁸ LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do l'udovej slovesnosti*. 1. vydání. Bratislava: Smena, 1982, s. 181-182

⁵⁹ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 49

⁶⁰ NEJEDLÝ, Z. *Staré pověsti české jako historický pramen*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953, s.35

⁶¹ SPOLEK HISTORICKÝ V PRAZE. *Fontes rerum bohemicarum: Prameny dějin českých I*, 1. vydání. Praha: Nákl. N.F. Palackého, 1873. s. 211

⁶² *Ibid.*, s. 20 a 225

⁶³ STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, 1925, s.15-22

⁶⁴ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 50

„Vyšehrad, Libuše, Přemysl“ apod. nebyly spojeny s žádnou historickou vzpomínkou, dobou nebo místem, pověsti přecházejí podle Krejčího do oblasti báchovek.⁶⁵

3.1 Přemyslovské a vyšehradské pověsti

Pověsti o založení města Prahy porovnává M.J. Pulec ve svém pozoruhodném článku v Českém lidu s pověstmi vážícími se k nedalekému polskému Krakovu, hledajíc mezi nimi podobnosti. Podle jeho výkladu je stále zřejmější, že pověsti měst tvoří svéráznou skupinu, jejíž studium vyžaduje specifických forem a při němž je třeba uplatňovat vlastní osobitý postup. Zvláště u pověstí sídelních měst nalézá úzké sepětí s látkami celonárodních tradic, které tvoří často jádro místními podáními dále rozvíjené, zpravidla ve směru od historické pověsti k pověrečné povídce. Okruh pověstí Krakova zvolil především pro úzké historické relace mezi oběma městy od společného údaje ve známé zprávě arabského cestovatele přes čilý hospodářský, politický i kulturní styk řady staletí po skutečnosti z dějů nedávné minulosti.⁶⁶

Za příklad pověsti tradované v Praze i v Krakově by snad mohlo sloužit vyprávění o zázračném zásahu světce Jiljího, na jehož přímlovu vyvolanou molitbami francouzských mnichů, bohatě obdarovaných chotí polského panovníka, dochází k početí dědice trůnu. Téma velmi všední, zázrak připisovaný nejednomu světci dostává se do kronik českých i polských v případě, kdy jde při zázračném dosažení početí o Přemyslovnu, provdanou z Prahy do Krakova za Piastovce. Klasifikačně jde o typický příklad podání na rozmezí historické pověsti a pověrečné povídky, neboť spojuje rysy obou.⁶⁷

Postavu Libušinu v dějích kolem mytického založení města připomíná krakovská Wanda, dcera Krakova. Její osud je tragičtější: hyne ve vodách Visly jako dobrovolná oběť nadpřirozeným silám, aby se vyhnula sňatku s cizincem. Polské národní obrození, akcentující tento motiv Wandina činu až v nacionalisticky cítěnou povinnost sebeobětování v zájmu vlasti, ohrožené Němci a germanizací, určilo bájeslovné dívčí postavě spjaté s nejstaršími osudy Krakova poslání zcela obdobné vlastenecké úloze naší kněžny Libuše v 19. století u nás.⁶⁸

⁶⁵ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2 uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.10

⁶⁶ PULEC, M.J. *Pověsti Prahy a Krakova*. Český lid 50, 1963, s.82

⁶⁷ Ibid. 83

⁶⁸ Ibid. 84

Vyšehrad je nerozlučně spjat s okruhem našich národních pověstí a nejstarších českých pověstí historických. Z Vyšehradu a bezprostředně sousedícího Podskalí známe bohatý okruh pověstí charakterově zcela místních, podobných vyprávěním z jiných míst naší vlasti. Ač zvláštní význam místa přispěl k jejich záznamu, mnohdy časnému a bohatému, přece zůstávaly jaksi v pozadí badatelského zájmu.⁶⁹

M.J. Pulec člení vyšehradské pověsti na národní, týkající se nejstarších dějin našeho národa, a lokální, o pokladech, strašidlech, čertech apod.⁷⁰

Naši kronikáři od Kosmy po Beckovského a ostatní, když vyprávěli o založení Prahy a Vyšehradu, tradující látky o Krokovi a jeho dcerách, nemohli opřít své pověsti o reálné stavby, které by jejich teze potvrzovaly. Až dlouho po bělohorské bitvě vznikly domněnky, že jeden z vyšehradských bastionů by mohl být Libušin hrob. Jinak tomu, jak podotýká Pulec ve svém článku, bylo a je v Krakově, kde se mohly Kraka a Wandy těšit vážnosti od nepaměti.⁷¹ Jako patrně u nás v případě mohly Kazi, sestry Libušiny, již si ukazovali současníci Kosmovi. Podle nepřilíš zaručených zpráv z barokní doby o Libušině náhrobku by se měl tento nacházet na levém boku vyšehradského bastiónu.⁷²

K zvláštnostem našich národních pověstí nadále patří fakt, že jejich původ není zcela čistě lokální.⁷³ Naopak si své umístění hledaly po celá staletí, jak vyčteme nejen z Kosmovy Kroniky české, která Vyšehrad své doby dává stavět mužům jako obranný bod proti dívčímu nebezpečí po smrti Libušině⁷⁴, ale dokonce také z Hájkovy kroniky, v níž Bivoj vláčí lapenou svini až kamsi do Libušína nebo na Libici⁷⁵. Hájek upíná některé pověsti k Vyšehradu jako pověsti místní. Tyto jsou roztroušené, neucelené či náhodně podané tím, jak se spisovatel snažil doplnit své „historické“ vyprávění o minulosti Čech.⁷⁶

První postižitelná forma přemyslovské legendy je ta, kterou z „bájného vyprávění starců“ zaznamenal kronikář Kosmas. Tehdy se již ze skutečných příběhů, klepů nebo

⁶⁹ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.139

⁷⁰ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 52

⁷¹ PULEC, M.J. *Pověsti Prahy a Krakova*. Český lid 50, 1963, s.83

⁷² WIRTH, Z. *Zmizelá Praha*, 5. 1.vydání. Praha: Pražské nakladatelství V. Poláčka, 1948, s.33

⁷³ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.139

⁷⁴ *Kosmova kronika česká*, I.9. 4.vydání. Citováno podle překladu Karla Hrdiny, Praha, 1950, s.27

⁷⁵ Z LIBOČAN, V.H. *Kronika česká*, Praha, 1541, list VII a.

⁷⁶ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.140

náboženských symbolů časovým oddálením staly pověsti, z nichž se dílem spontánně, dílem uměle vytváří tradice. Přemyslovci v boji o moc zvítězili a jejich okolí dává vyprávění o jejich původu a příchodu na trůn kultovní charakter. Vznikající a upevňující se dynastická tradice stává se zároveň tradicí státní.

Avšak tato státní tradice dynastická je v určitém rozporu se státním náboženstvím, protože předkové panujícího rodu byli pohané. Legendu přemyslovskou jako státní tradici upevnil a jaksi uzákonil Karel IV., když zdůraznil připomínky na původ zakladatele první v Čechách panující dynastie v korunovačním rituálu českých králů. Současně s formováním tradice se ovšem přemyslovský cyklus na stránkách pozdějších kronik i v ústech lidu dále rozvíjel a obměňoval.⁷⁷

V Kosmově podání ovšem Libuše ještě Vyšehrad neznala. Postavila hrad Libušín poblíž vesnice Zbečna, tedy v místech, kde podle téhož kronikáře měl hrad i její otec Krok. Odtud pak založila Prahu. Vyšehradské hradiště vzniká až po její smrti. Založil jej Přemysl na obranu proti vzbouřeným českým dívkám, které se opevnily na protějším Děvině. Podobně líčí sled událostí i Dalimil a několik dalších kronikářů (Neplach, Marignola). Teprve Přibík Pulkava v době Karla IV. klade Libušinu věštbu na Vyšehrad.

Tato lokalizace se pak upevňuje a rozšiřuje hlavně vlivem kroniky Václava Hájka z Libočan, který ve svém beletrizujícím pojetí soustřeďuje všechny nejstarší české pověsti kolem Vyšehradu a spojuje tak řadu epických dějů ve vyšehradský cyklus, který nejprve působil jako historická skutečnost, později jako fantastická pohádka a nakonec jako symbolický mýtus. Vyšehradský cyklus nejenže nebyl před Hájkem rozmístěn kolem Vyšehradské skály tak soustředěn, jak jej máme v paměti dnes, ale nebyl ani úplný. Kosmas, Dalimil a jejich první následovníci rozpracovávají kromě založení Prahy hlavně dvě jeho epizody: povolání Přemysla za Libušina manžela, a tím za vládce české země, a divčí válku. Tento dvojí příběh, který kronikáři od počátku bohatě beletristicky rozvádějí, stojí tak na samém prahu dějin hlavního města českého království.⁷⁸

Hájek kromě toho, že pověsti, vyprávěné již staršími kronikáři, bohatě epicky rozvedl, uvedl do vyšehradského cyklu ještě dva nové motivy, a to tak působivé, že v něm vytvořily významné poboční dominanty. Jsou to příběhy silného Bivoje a rytíře Horymíra s jeho Šemíkem. První je variantou rozšířené erbovní pověsti, původ historie druhé, ať již historický nebo literární, nebyl dosud zjištěn.

⁷⁷ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.10

⁷⁸ Ibid, s.14

Pověsti o silácích, kteří na počest své krásky, v tomto případě knížecí dcery Tetky, přivlečou přemožené divoké zvíře, či o rytířích, kteří uniknou trestu smrti zásluhou skoku svého koně, jsou typickými motivy rytířské poezie, která si libovala v podobných heroických výkonech bohatýrů a jejich koní. Ať již Hájek našel tyto příběhy kdekoliv, nebo si je třeba, jak je mu vytýkáno, i vymyslel, jisté je jedno: celek vyšehradského cyklu byl jimi motivicky i stylově neobyčejně šťastně obohacen.

Kosmas, který psal v době, kdy staré pohanství ještě nebylo v Čechách plně překonáno novou vírou, nemůže praotcům českého národa plně odpustit jejich „*pohanské blouznění*“. Byla zapotřebí korektura, která by z pohanské kněžky učinila patronku obránců nové víry. Staré pověsti totiž, vysvětlujíc původ vládnoucí dynastie, stávaly se i právním podkladem jejich nároku na českou korunu proti jejich soupeřům a tu spojení zakladatelky rodu s vítězným světovým názorem bylo důležitým argumentem.⁷⁹

Vyšehradské pověsti zachycené v kronikách byly sice tradovány jako historické skutečnosti a Hájek je dokonce přesně podle roků datoval, pozdější historiografie však jejich autentičnost popřela a přesunula je do oblasti předhistorických bájí.

Vyšehrad zůstával v pohusitských dobách významnou církevní pozicí. Probošství a vyšehradská kapitula, založené v 11.století Přemyslovci, se staly dědici vyšehradské slávy. Z tohoto prostředí se pak rodil nový cyklus pověstí, či spíše legend. Byl velmi rozdílný od starých pohanských mýtů, avšak v některých dobách, zvláště v době protireformačního baroka, je skoro zastiňoval.⁸⁰

Tyto legendy mají převážně duchovní charakter. Vážou se k určitému předmětu, jehož pak zvláště katolická církev ve svých protireformačních zájmech využívá k organizaci individuálních a masových poutí a shromáždění. Tak věřící putovali na Vyšehrad k zázračnému obrazu Panny Marie dešťové, která chrání před suchem a neúrodou, i ke kamenné rakvi svatého Longina, která prý, navzdory přírodním zákonům, plavala na hladině vody, když ji husité svrhli do Vltavy; jen tělo světcevo klesalo stále hloub a hloub, až vytvořilo bezednou hlubinu pod Vyšehradskou skálou. Nad místem, kde zapadlo do řeky, zazářily prý hvězdy. Tendence protireformační i příbuznost s legendou svatojánskou je u těchto pověstí zřejmá.⁸¹

Ani později, v 18. století, nebyly tyto pověsti stále zapisovány jako pověsti. Buďto jejich děje doplňovaly autorům dějiny, nebo jimi vysvětlovali původ určitých objektů a symbolů jako historickými událostmi, přesvědčení, že se skutečně staly, například

⁷⁹ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečnost*, 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.15

⁸⁰ Ibid., s.18

⁸¹ Ibid., s.19

Beckovský a Hammerschmied. Spíše než záznamy pověstí nalezneme úřední dokumenty, které podávají svědectví jak, jak expresivně vyjadřuje Pulec, „z náboženského fanatismu a duševní choroby jednotlivců“ na straně jedné, tak z „tmářské ideologie vládnoucí církve a její hrabivosti“ na straně druhé.⁸²

Barokní vlastenectví obohatilo vyšehradské pověsti ještě o jeden článek. Na památné Vyšehradské skále se totiž uchytila varianta pověsti o rytířích blanických, tedy tradice, reagující na úpadek českého národa a posilující naděje v jeho překonání.

Také ve Vyšehradské skále (podle jiné verze v blízké skále branické) dřímají prý rytíři, „vyšehradští jezdci“, kteří pomohou českému národu, až mu bude nejhůř. Hlídá je tam dvouocasý český lev, který vždy jednou do roka vyjde ze skály a zařve do údolí; když nedostane odpověď, vrátí se do skály a rytíři spí dál.

V širším povědomí národním byla tato vyšehradská pověst zatlačena verzí blanickou, žila však jako pověst místní a tu byla doplněna bizarním dovětkem. Vyšehradské vojsko se prý rozmnožuje o všechny ty, kteří se v pověstné hloubce pod Vyšehradskou skálou utopí.⁸³

Včlenění legendy blanické do okruhu pověstí vyšehradských je již výmluvným příznakem procesu, kdy cyklus epických vyprávění nabýval symbolického významu, stával se národním mýtem, jehož hlavním obsahem byl kontrast mezi minulou slávou a přítomným úpadkem národa. Ve staré době působil například křesťanský mýtus svatováclavský silněji než pohanský mýtus vyšehradský.

V dlouhém mezidobí, kdy Vyšehrad přestal být sídlem královským a tím i místem, kde se tvořila historie, a nestal se ještě národním symbolem, kdy z korunovačního obřadu zmizely lýkové stěvice i mošna praotce prvního královského rodu, ztrácely tyto pověsti svou závažnost historickou, ale zachovávaly si poutavost beletristickou. Stále budily zájem jako zajímavé příběhy, a to nejen u čtenářů českých, ale i cizích, kterým jejich národní obsah byl lhostejný. A tak můžeme sledovat zajímavý vývoj, jak nejdávnější příběhy, vyprávěné kronikáři o české zemi, z historie přecházejí přes literaturu do pohádky, a to v širokém mezinárodním rámci.

Hájkova kronika byla záhy přeložena do němčiny, jeho první následovník, biskup Dubravius, který ze svého vzoru přejal celé vyličení staršího období českých dějin, psal latinsky, jako dříve Kosmas a jiní. Humanistický intelektuál Aeneas Sylvius Piccolomini

⁸² PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.140

⁸³ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.21

seznámil s českými ději moderně orientovanou vzdělanou Evropu renesanční, a tak se vyšehradské pověsti dostaly do světa a mohly obohatit literaturu mnoha národů.⁸⁴

3.1.1 Libušina lázeň

Stanovení hranice mezi podáním pověstí národních a tradicemi lokálními nebývá vždy jednoznačné. Rozpaky budí například právě etiologická vyšehradská pověst o Libušině lázni, budově třetího řádu.⁸⁵ Pověst se týká malebného a poněkud zahaleného dekoru na Vyšehradské skále, který tvoří zříceniny jakési stavby přímo uprostřed skalního ostrohu nad řekou. Střízlivá věda je vysvětluje jako zbytky starého vodovodu nebo hlídkové věže⁸⁶. Na bližší neurčenou starou kroniku se odkazuje Grohmann, když místo představuje jako tzv. Libušinu lázeň – místu, které prý nejen bylo Libušinou koupelnou, ale kde se i zbavovala svých nepohodlných milenců. Grohmann uvádí jako zdroj nejmenovanou kroniku a neuvádí žádného pražského vypravěče. Ani on ovšem nemůže zastít, že vyprávění o královnách vraždících své milence má germánský původ a vyskytuje se již v severském bájesloví. Navíc je naší představě o kněžně Libuši zcela cizí. Jedná se tedy o typické knižní vyprávění, které se v našem lidu příliš neujalo. Pulec vyslovuje hypotézu, že mohlo odpovídat cítění pražských i říšských Němců, kterým podvědomě zmírňovalo slovanskost tradic města, „*jež by bývali byli s takovou chutí nazvali svým*“.⁸⁷

Historikové se pověstí nezabývali. Folkloristé, pokud se o pověstí zmiňovali, odmítali ji jako nesourodý germánský příměšek do slovanské mytologie. Pozdní výskyt motivu naznačuje, že jde skutečně o pozdější doplněk vyšehradského cyklu.⁸⁸

Jde tu vysloveně o mezinárodní migrující motiv.⁸⁹ Setkáváme se s ním v různé nebo zcela neurčité lokalizaci často ve francouzské literatuře 16. století. Odněkud odtud pronikl i do vyšehradských pověstí. Je však možné pokusit se i o přesnější určené dráhy, odkud se k nám tato pověst dostala. Pověst téměř stejného obsahu se totiž vypravuje o jedné, dnes již neexistující pařížské věži, položené přímo nad řekou Seinou. Tam prý jedna francouzská královna lákala studenty a po lekci milostného umění je shazovala do řeky. Jeden z nich,

⁸⁴ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 22

⁸⁵ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s. 139

⁸⁶ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 16

⁸⁷ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s. 141

⁸⁸ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 16

⁸⁹ O jiných zahraničních paralelách a původech českých národních pověstí např. KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny: Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1995

pozdější slavný filozof Buridan (1300-1358), se však plaváním zachránil a strašné tajemství pařížské věže prozradil.

Z této zvrhlosti bylo obviňováno mnoho francouzských královen, mezi jinými i Blanka Burgundská první manželka Karla IV. Sličného. Ten se stal druhým sňatkem švagrem Jana Lucemburského. Je možné, že právě s Lucemburky se tato pověst dostala do Prahy a zachytila se o záhadnou ruinu v areálu velkého sídliště pověstí na Vyšehradské skále a udržela se tu v tradičním označení tajemné zříceniny.⁹⁰

Pověst o zločinném předurčení vyšehradské zříceniny se však u nás šířila ještě v druhé variantě. Podle ní používal toto zařízení sám král Václav IV. pro odstraňování svých nepřátel.⁹¹

3.1.2 Čertův sloup

Uprostřed vyšehradského kostela se po dlouhou dobu povalovaly tři úlomky velkého sloupu a nad nimi zela ve stropě díra, která se prý nedala zazdít. Svědectví cestovatelů, zvláště v 17. a 18. století, svědčí o tom, jak tato bizarní rekvizita byla ceněna a horlivě ukazována návštěvníkům Prahy, a to i těm nejvznešenějším.

Vysvětlovala ji následující legenda: Jakýsi vyšehradský kněz se prý vsadil s ďáblem (důvod sázky vykládají různé varianty pověsti různě), že doslouží mši dříve, než čert přinese sloup z chrámu sv. Petra v Římě. Ďábel by byl zvítězil, kdyby byl nezasáhl sám svatý Petr, který ďábla i se sloupem třikrát srazil do moře. Čert dorazil tak na Vyšehrad právě ve chvíli, kdy kněz končil svatý obřad, a ve vzteku shodil sloup na zem právě nad vyšehradským chrámem. Sloup prorazil klenbu a spadl do středu kostela. Jeho úlomky a neodstranitelná díra ve stropě svědčily pak o zázračné události.⁹²

Tato pověst byla vždy udržována přímým zájmem vyšehradských kněží. Začátkem 17. století sloup ještě ležel u vyšehradského kostela sv. Jana, zatímco roku 1631 už k němu do kapitulního chrámu vedli zvědavého saského kurfiřta, vypravující mu zkazku o přenesení sloupu satanem z Říma. Celá ďábelská historie sloupu dle Pulcových vlastních slov „*čpí sírou výroby Loyolových dědiců*“, což dokládá i výmluvná zmínka o ostatech Ignáce z Loyoly, jimiž byl pekelník Zardan zkrocen podle listu z Říma, který měl dosvědčovat pravost fantastického pověrečného vyprávění o původu sloupu. Sloup měl

⁹⁰ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečnost*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.17

⁹¹ Ibid. s.18

⁹² Ibid., s.19

dokazovat existenci pekla a jeho nebezpečných obyvatel i realitu zásahu padlých andělů do světa lidí.⁹³ Pochybovat o tom by znamenalo pochybovat o zjevné pravdě, jak ji církev doby násilné rekatolizace předkládala.⁹⁴

Pověst ve všech svých variantách patří k velmi rozšířeným migrujícím motivům, s jejími obměnami se můžeme setkat v nejrůznějších dobách a prostředích. Zajímavé však je, co ji přilákalo na Vyšehrad a přidružilo k zcela odlišnému okruhu mýtů a bájí. Především podobně, jako tomu bylo při Libušině lázni, byl tu záhadný objekt neznámého nebo zapomenutého původu: v tomto případě byly to tři zlomky sloupu v chrámové lodi spolu s dírou ve stropě. Později se usoudilo, že tyto kameny sem byly vstřeleny při některém obléhání Vyšehradu. Někteří vykladači, kteří chtěli mít pověst do důsledků přirozeně vysvětlenou, dodávali, že husitský hejtman, který řídil palbu, se jmenoval Čert. Novější bádání se spíše kloní k výkladu, že sloup původně sloužil k měření času.

Vzdělanějšími návštěvníky Vyšehradu nebyla ovšem pověst přijímána vždy se stejnou důvěřivostí jako prostým lidem. Tak roku 1632 se prý kurfiřt saský o ní opatrně vyjádřil: „*Může to být pravda a může to být i nepravda*“. Brzy nato však legenda byla potvrzena, a to svědkem nejpovolanějším. Roku 1665 došel sekretáři pražské konzistoře list z Říma od známého kněze původem z Kladska, obsahující senzační sdělení. Kněz, proslulý exorcista, léčil d'áblem posedlého Švýcara Jakuba Zimmermanna (údaje, jak je vidět, jsou velmi přesné) a po velmi těžké proceduře se mu podařilo vypudit z jeho těla řadu d'áblů velmi zvučných jmen; v těle nešťastné oběti řádila sama pekelná knížata Dragan, Belzebub, Lucifer, Hodel, Psegzet a další. K exorcistovu překvapení pak d'ábel zvaný Zardan začal mluvit německy a přiznal se, že to byl on, kdo kdysi nesl sloup z Říma na Vyšehrad. To bylo svědectví opravdu neklamné a ještě roku 1861 vyšehradský probošt Vojtěch Ruffer v *Historii Vyšehradské* uzavíral svou polemiku s pochybovači apokdritickým soudem: „*Čert přinesl ten sloup z Říma, a jinak se nemá mluvit ani věřiti. Zardan, jenž ho nesl, to musí nejlépe věděti.*“⁹⁵

⁹³ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s. 140

⁹⁴ Nejstarší zmínku o Čertově sloupu Pulec našel v spise M. Zacharias Theobald jun., *Bellum hussiticum*, Norimberk, 1621, 109. O návštěvě saského kurfiřta u vyšehradského sloupu vypráví J.F. Hammerschmied, *Prodromus gloriae Pragenae*, Praha, 1723, 373. V jiném spise téhož autora je otištěn „list z Říma“: Hammerschmied: *Gloria et majestas sacrosanctae regiae, exemptae et nullius dioecesis Wissehradensis Ecclesiae ss. Apostolorum Petri et Pauli*, Praha, 1700, 92-94. Kritický rozbor z pera osvícencova podává anonymní *Noten ohne Text über die Wundersäule auf dem Wischerad bey Prag* etc. Praha 1782.

⁹⁵ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 20

Už tehdy ovšem žili lidé, kteří se na vyprávění dívali jako na pohádku. Z pochopitelných důvodů to víme především o cizincích, jež průvodci neopomínali ohromovat jednou z největších pozoruhodností Prahy, mezi něž se Čertův sloup velice rychle vyšvihl. Horlivost duchovních představitelů kapituly šíření samozřejmě napomáhala. Expozici d'ábelských kamenů v kostele ukončil až Josef II.⁹⁶

V Lufferově katalogu numinózních pověstí tato pověst koresponduje s jeho typem 2.F.75 – *Člověk se zachrání před čertem zadáním nesplnitelného úkolu*.⁹⁷

3.1.3. Pověst o vzniku pečeti vyšehradské kapituly

Postava sv. Petra, s kterou se pojí nejpopulárnější vyšehradské legendy a jemuž byl vyšehradský chrám zasvěcen, se objevuje i v další pověsti. Zatímco některé pověsti znali naši předkové jen z Hájka a z těch, kdo odtud své historie opisovali, jiné byly zachovány i jinými činiteli, např. právě vyšehradskou kapitulou. Jednou z těchto pověstí je právě pověst o bičovaném knížeti, která se váže k malé vyšehradské pečetí. Kanovníci využívali této pověsti k zastrašování mocných tohoto světa, kteří by se snad odvážili sahat přebohaté církevní instituci na světský majetek a vliv.⁹⁸

Zbožný král Karel IV., jehož zálibou bylo sbírání svatých ostatků, přivezl na Vyšehrad kus kamenné desky, kterou prý do oltáře kteréhosi italského kostela vsadil sám tento zakladatel křesťanské církve a její první papež.

V tamním chrámu byl obraz, který si kapitula dala poté reprodukovat na svou pečeť. Představoval sv. Petra, jak důtkami mrská obnažená záda sedícího člověka. Tímto trestaným hříšníkem byl přemyslovský kníže Bedřich (12.stol.), který prý z majetku vyšehradské kapituly zcizil jakousi ves a věnoval ji svému milenci. V noci se mu zjevil sv. Petr a důtkami jej ztrestal za svévolný čin. Kníže se kál, ves vrátil a na smrtelném loži prý dal svolení, aby si kapitula tuto ponižující scénu zobrazila na své pečetí. Tak symbolický obraz pokoření světské moci hlavou církve na vyšehradské pečetí po věky hlásal nadřazenost moci církevní a pohoršil ještě císaře Josefa II., který se dal pohnout jen tím, že šlo o panovníka z dávné minulosti, a kapitule její provokativní pečeť nezakázal.⁹⁹

⁹⁶ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.140

⁹⁷ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.113

⁹⁸ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964, s.140

⁹⁹ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečnosti*, 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.19

Pověst řadím do svého výčtu prvních numinózních pověstí kvůli motivu zjevení trestajícího světce za noci hříšnému knížeti. Noční zjevení mrtvého, který trestá živé za to, že nějakým způsobem pohanobili jeho památku, je velmi častým motivem. Luffer ve svém katalogu přímo pro tuto variantu nemá určen typ, neboť jeho katalog se dotýká těch pověstí, ve kterých se živému člověku za noci zjevuje rovněž člověk, nikoliv světec. Celkově bychom ale mohli tuto pověst zařadit jako nový typ do jeho podskupiny s názvem *Mrtvý nespokojený se světem živých jako revenant*.¹⁰⁰

3.2 Pověst o smrti kněžny Drahomíry

Ve svém článku v Českém lidu z roku 1961 dle mého názoru naprosto brilantním způsobem podává pověst o skonu kněžny Drahomíry Miloš Pulec. Pověst vypráví o strašlivém konci matky sv. Václava, která se z trestu zaživa propadla do země i s kočárem a koňmi. Pověst je lokalizována na Hradčany a do oblasti nynějšího Loretánského náměstí. Zájem o postavu kněžny – ukrutnice, z níž pozdější podání učinilo pohanku a spoluvražednici vlastního prvorozeného syna, obracel se odedávna i k její smrti, která lákala fantazii tím více, čím byla tajemnější a neobvyklejší. Výsledek práce spojené se shromažďováním materiálů potvrdil prvotní předpoklad o bohatství kronikářských záznamů i dalších dokladů tradice právě o Drahomířině propasti na Hradčanech, ale i o fantastickém vyprávění, jež se k ní vztahuje, a to v rozsahu více než šesti staletí.¹⁰¹

První otázka, kterou si o pověsti položíme, bude o jejím původu. Již ze 14. století nacházíme zaznamenanou zprávu o pohlcení Drahomíry zemí, současně s lokalizací. Oboje se přijímá jako skutečnost. Historičnost potvrzovaly tehdejšími lidem nerovnosti mezi Prahou a Hradem, tu označované jako „propast“, tu „pukliny“, „škudliny“ apod. Takové propasti z prolomených dutin se tu v letenské břidlici vytvořily velice snadno a náležejí jistě k prvním podnětům vzniku pověsti k i významným motivům jejího dalšího tradování.¹⁰²

Prvý záznam této pověsti pochází z pera velmi významné osobnosti – Karla IV. Prvorozený syn Elišky Přemyslovny je autorem několika spisů, z nichž zmíním např.

¹⁰⁰ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.120

¹⁰¹ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.106

¹⁰² Propasti, průrvy a rozsedliny a jiné podobné a méně obvyklé geologické útvary daly často vzniknout pověrečným představám a fantastickým povídkám. Nežřídka je lidová obraznost pokládá za vchod do podsvětí. Podle domnění starých Římanů jimi duše zesnulých v určité době vycházejí na svět. SASKA-GROH. *Mythologie Řeků a Římanů*, 7.vydání. Praha, 1925, s.246

Legendu o sv. Václavu, sepsanou ve 40. letech 14. století.¹⁰³ Karel IV. ji dovršil řadou svatováclavských a svatoludmilských legend. Opírá se o legendy Diffudente Sole, Oriente iam sole a o Kosmu. Ze svého přidává velmi málo, mezi tím právě zprávu o záhubě Drahomíry, kterou z žádné dřívější psané předlohy neznáme. Nenajdeme ji ani v jedné staroslovanské či starší latinské legendě či v některé kronice.¹⁰⁴

Existuje jen neurčitá narážka v Kristiánově legendě. Ta však toliko praví, že Drahomířinu smrt pro její neobvyklost raději přechází¹⁰⁵, takový údaj nelze ovšem vzít za bezpečný základ úvah o stáří pověsti, nehledě k nesnadné vročitelnosti *Legendy* samé. Václavská legenda Karlova o zahynutí Drahomířině říká: „*V těch také časiech ta přezlá svaté viery nenávistnice Drahomíř pohanka, svatého Václava máťe, všech nevěrných matek zlostný příklad, jež svej krvi se protiviec, svatého Václava, svého syna, smrt byla zjednala, proto božím přepuštěním nad Pražským hradem, jako ona proklatá města Datan a Abiron, se jest propadla. A ta propast jest zřiemě známa všem až do dnešního dne.*“¹⁰⁶

Prostřednictvím Karlova sepsání našlo vyprávění o Drahomířině hrozném zahynutí takřka ihned cestu do bohoslužebných textů oficiální církve. Tak si dal svatováclavskou legendu Karlovu přepsat do svého cestovního breviáře Jan ze Středy (1354-1364). Z tohoto slavného kodexu známého jako „*Liber viaticus Joannis de Novo Forto*“, a sesterských rukopisů církevních knih přecházela zpráva o Drahomířině propadnutí do dalších a dalších breviářů psaných a pak tištěných.¹⁰⁷

Vedle toho se však dostalo vyprávění o hrůzyplné smrti kněžny Drahomíry i do kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína, Karlova současníka, který převzal skoro celý text Václavské Karlovy legendy. Podle Pulkavy roku 935 kněžna Drahomíra, po smrti sv. Václava, jejíž byla spolupachatelkou, „*jako Datan a Abiron od země jest pohlcena na pravé silnici před Pražským hradem stranu západu slunečního, jakožto i dnešní den znamenie a škudliny znamenány mohou býti tej jistej věci*“.¹⁰⁸

V Karlově verzi najdeme odkaz na Bibli, jejíž autorita má potvrdit, že něco takového je možné. Proto uvádí příklad dvou hříšníků Datana a Abirona, kteří pohrdli autoritou

¹⁰³ Český překlad pořízený ještě za života Karlovy byl tištěn již roku 1480. V 19. století vydán ve *Výboru literatury české*. Díl první. Praha, 1845, a ve sborníku *Spisové císaře Karla IV.*, vydal J. Emler, Praha, 1878.

¹⁰⁴ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.106

¹⁰⁵ Kristián, *Život sv. Václava a Ludmily*, říká: *Verum honore dominationis pristine caruit usque ad obitus sui diem. Sed hec cuncta qualiter gesta sint, ob sui enormitatem preteruentes cepta prosequamur.* (Fontes rerum bohemicarum I., s.211). Z textu není jasné, zdali je slovy „*hec cuncta*“ míněna právě Drahomířina smrt, a to vzhledem k další větě uváděné slůvkem „*postea*“. CHALOUPECKÝ, V. *Prameny X. století. Legendy Křišťanovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*. Svatováclavský sborník II., Praha, 1939

¹⁰⁶ *Výbor z literatury české I.*, l.c.320, *Spisové císaře Karla IV.*, l.c.118. Latinský text odpovídá téměř doslova textu v latinském originále kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína.

¹⁰⁷ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.106-107

¹⁰⁸ Starý český překlad ve *Fontes rerum bohemicarum V.*, Praha, 1893, s.225

Mojžíšovou. Lidové podání ovšem o těchto dvou delikventech mnoho nevědělo – všimněme si jen staročeského překladu, jehož autor se domnívá, že se jednalo o dvě města (zaměnil si asi podobnou událost se Sodomou a Gomorou).¹⁰⁹ To ovšem neznámá, že by samotná představa propadnutí byla lidem cizí. Je sice pravda, že velmi starý názor, vycházející z posvátnosti země, vylučuje samo pohřbení těžkého hříšníka, jehož tělo země nepřijme. Tento motiv nacházíme i u Luffera pod typem 3.D.5 – *Půda nepřijme tělo mrtvého*.¹¹⁰ Naproti tomu však země jako trestající moc dává nejen znamení o míře viny a odplaty, ale sama i trest vykonává. Důkazem existence takovéto představy je obecný obrat „*Ať se do země propadnu!*“, který je znám nejen Slovanům, ale je idiomem i v maďarštině a řadě dalších jazyků. Není sám o sobě dokladem pověsti, ale vyslovuje přesvědčení, že se do země propadnout lze a počítá s takovou možností.¹¹¹

Propadnutí do země, pohlcení zemí, je trest na tom, jehož činy „*nemůže země unést*“¹¹² je docela ve shodě s lidovou představou, jestliže by lidové podání takový trest přičklo matce za vraždu syna, a to právě v Drahomířině případu. Vždyť dávnými legendami byl lid informován o Drahomířině krutosti už k její tchýni Ludmile a ujišťován kněžskými výklady o strašlivém osudu Kovana a Tumona, najatých Ludmiliných vrahů. Latinské utrpení sv. Ludmily v jejich potrestání výslovně spatřovalo „*prvé znamení oslavy a svatosti sv. Ludmily*“, protože „*z dopuštění božské prozřetelnosti žádný z jejich vrahů nezůstal nestihnout*“.¹¹³ Není se co divit, že lidová fantazie, spolu s fantazií dalších legendárních zpráv, hledala trest pro iniciátorku této vraždy, zvláště, když byla k jejím zločinům přidána i účast na násilné smrti vlastního prvorozence. Jedna z příčin nebo alespoň předpokladů vzniku pověsti tkví také v okolnosti, že nikde nebylo známo místo Drahomířina posledního odpočinku, na rozdíl od hrobu jejího manžela i dalších členů panovnické rodiny. Tu se pak výborně hodila propadliště u silnice z Hradu k Pohořelci, jejichž vznik si tehdejší lidé nedokázali jinak vysvětlit.

Již víme, že Karel IV. tuto pověst z literatury nepřevzal, ale nemáme jistotu, zdali nebyla dříve zapsaná v některé dnes již ztracené literární památce. Víme, že nepochází od anonymního lidu a podle formulací v pověsti víme, že jde o pověst v té době všeobecně známou. V pověsti spatřujeme plod lidové fantazie vycházející z představy o pohlcení

¹⁰⁹ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.107

¹¹⁰ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.132

¹¹¹ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.107

¹¹² Patří sem i úsloví „*že ho země nosí*“. Nesmí se zapomínat, že se člověk nejednou do země propadl skutečně a že podobná událost mohla mít vliv na vznik pověrečné představy. Na určitém stupni kultury jsou lidé vždy nakloněni spatřovat v neobvyklém způsobu smrti tresty za vinu postiženého, ať již skrytou nebo odhalenou.

PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.107

¹¹³ *Fontes rerum bohemicarum I.*, Praha, 1874, s.142

těžkého viníka zemí. Pověst tu zastává nejen funkci nadpřirozené odplatitelky v duchu naivní lidové víry v trest za spáchanou vinu, ale i etiologické pověsti vzhledem ke „škudlinám“ v břidlici u Pohořelce.¹¹⁴

Pozdější kroniky, jako např. Kronika česká Aeneáše Silvia¹¹⁵ či Kutherova kronika¹¹⁶ o založení země české z roku 1539, se o pověsti svorně zmiňují, ale uchování propasti do svých dnů vůbec nezmiňují.

Eucharistická motivace využila pověsti jako varování pro ty, kdo by neuctili oltářní svátost. Z lidové tradice je známa spousta pověrečných pověstí o potrestání rouhačů oltářní svátosti.¹¹⁷ Kronikář Václav Hájek z Libočan ze svého přidal literární spojku o údajné matkovraždě sv. Václava, která byla pomstěna bratrovraždou Boleslava. Pokud jde o místo propadnutí, mluví už o plotu, jímž bylo ohrazeno, i o kletbě, jež stihla ty, kdo tam vstoupili.¹¹⁸ Nejde však v tomto případě o Hájkův výmysl, neboť není myslitelné, aby Pulkavovy „škudliny“ před branou Hradčan zůstaly lidem nepovšimnuty, jestliže vitalita pověsti byla natolik intenzivní, že přečkala dvě století a upoutala napořád pozornost těch, kdo o Drahomíře psali.¹¹⁹

Hájek kladl Drahomířinu smrt do období Václavovy vlády a nikoliv až k době zázraků po jeho smrti, jak učinila Václavská legenda Karlova. Nová funkce pověsti, zaměřená teď k pověrečné dokumentaci ztrestání rouhačky oltářní svátosti, vystoupí tak zřetelněji, i když předchází pokus vraždy na synovi a přímý motiv kněžnina odjezdu je dán nenávisť k svatému Václavu. Hájek si ovšem uvědomoval, že ochudil legendární vyprávění o ztrestání za vraždu světce a o hrůzyplný motiv pozření viníka zemí za živa. Aby vyplnil tuto mezeru, určil takový trest jednomu z vykonavatelů Boleslavova příkazu – Štyrsovi. Ten podle Hájka dostal od Boleslava odměnou za nešťastný čin dvůr Stranov u Boleslavi, kde ho potkal osud podobný Drahomířinu. Do propasti ho následovali kůň, pes i krahujec, kteří se prý pak z podzemí občas ozývali k zděšení místních obyvatel, kteří chodili naslouchat na domnělé dějiště Štyrsova potrestání ržání koně, štěkotu psa a hlasu

¹¹⁴ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.107

¹¹⁵ SYLVIUS, A. *Kronika česká*. cit. Dle vydání z roku 1557 u Daniela Adama z Veleslavína: „*Ale Drahomíra se po nemnohých dnech z dopouštění Božího, aby hodnou pokutu za své vraždy vzala, před hradem pražským za živa propadla*“

¹¹⁶ KUTHEN, M. *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*. Praha, 1539. K r.929 praví: „*Téhož léta Drahomíra, ta zlostivá a nemilosrdná žena, matka svatého Václava a Boleslava, před hradem pražským za živa s vozem a komornicemi svými se propadla*.“

¹¹⁷ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.108

¹¹⁸ Z LIBOČAN, V.H. *Kronika česká*. Praha, 1541, vydání České akademie věd a umění, Praha 1923, s.33

¹¹⁹ PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.109

krahujcova zvonečku z podzemí.¹²⁰ Tento motiv je tak rozšířený, že se mi povedlo nalézt ho v Lufferově katalogu ve dvou vzájemně velice podobných typech.¹²¹

Motivy, tedy vysvětlení, proč byla Drahomíra pohlcena zemí, jsou celkem tři. Prvním je účast či spoluúčast na vraždě, ať už syna, tchyně, popř. obou (Karel IV., Pulkava, Aeneus Sylvius, Kuthan). Druhý motiv přistupuje k bezbožnosti, vraždám a rouhání svátosti oltářní (Hájek, Beckovským aj.). Třetím důvodem, který se uvádí, je pronásledování kněží pravé víry. Jde o motivy tak různorodé, že si pověst mohla přizpůsobit pro své účely klerikální reakce pobělohorská i evangelická emigrace té doby. Přitom však mají základní rys společný: kritiku života panského světa – tzv. antifeudální pověst.¹²² K vzniku pověrečné povídky pak dostačila představa o trestající zemi, spojená s křesťanskou ideologií o podzemní říši pekelníků. A ač kořeny pověsti musíme hledat v podání lidu, v pozdější době se neúprosně uplatňuje vliv církve, např. uvedením ďáblů na scénu pověsti. Ti se poprvé objeví na obraze ilustrujícím pověst, jež si objednal klášter u významného pražského malíře. Postavy pekelníků se pak staly pravidlem i na pozdějších vyobrazeních této pověsti. Ďáblové stahující kněžnu pod zem působili na lidovou fantazii a ovlivňovali lidové podání zkonkretizováním představy o místě, kde se Drahomíra propadla.¹²³

3.3 Pověsti ze strahovských letopisů

Vskutku zajímavé poznatky přináší ve svém článku z Českého lidu Cyril Straka, který věnoval svému příteli, věhlasnému Čeňku Zíbrtovi, k jeho šedesátinám. Zmiňuje se o letopisech ze strahovského kláštera v Praze. Ty obsahují většinou životopisy členů kláštera, záznamy o stavbách, opravách, prodejkách a sporech, ale přesto i v tomto, přesně citující Cyrila Straku „*suchopárném materiálu*“, lze nalézt strašidelné pověsti, které jsou dokladem pověřivosti i v nejvyšších duchovních kruzích.¹²⁴

Přímo o klášteře samém traduje se v tamních letopisech tato podivná událost: „*Ale i v klášteře samém nejednou řádila strašidla a bouřila klidné obyvatele. Ze dna 12. na 13.*

¹²⁰ Z LIBOČAN, V.H. *Kronika česká*. Praha, 1541, vydání České akademie věd a umění, Praha 1923, s.63

¹²¹ Jedná se o typ 4.D.75 – *Na místě spojeném s násilnou smrtí straší*. a typ 4.D.40. – *Duch straší v podzemí*.

LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.152-154

¹²² PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961, s.116

¹²³ *Ibid.*, s.15

¹²⁴ STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, Praha, 1925, s.15

září 1663 slyšeti bylo např. poblíž místa, kde se bratři shromažďovali k jitřní motlitbě a po celém klášterním ochozu hrůzyplné bédování, aniž možno bylo dopátrati se původu. O několik let později, r.1670, ukázala se v předvečer svátku sv. Ondřeje Matoušovi Keilovi, staříckému chovanci klášterního špitálu sv. Alžběty (stojí podnes na začátku Úvozu, poblíž Pohořelce), po třikráte „duše“ jeho synovce P. Ondřeje Keila, kdysi člena kláštera teplského, oděna jsouc bílým rouchem řeholním a hlavu majíc pokrytu bílým kloboukem. Dušička prosila jej, aby sloužena byla za ni nazítří jedna mše sv. v kapli sv. Norberta za vysvobození duše z očištcových muk. Přikázala mu spolu, aby obstaral na oltář šest svéc a aby za peníze, které měl si strýc vyprositi od přátel a známých, koupěn byl též zvoneček k oltáři. Když pak vyžádaného dne odslouženo bylo za pokoj duše několik mší u sv. oltáře sv. Norberta, ukázala se „duše“ strýci podruhé a nařídila, aby vyslovil všem díky za pomoc, že již očištcových muk jest prosta“.¹²⁵

Jako již jednou v této kapitole, i zde se objevuje motiv revenanta vracejícího se za noci, tentokrát se ovšem nejedná o světce, ale o člověka, takže tato pověst dá lépe zařadit do Lufferova katalogu. Jedná se konkrétně o typ 3.C.30 – *Vysvobození revenanta náboženskými úkony*.¹²⁶ Pověst o neklidných duších, které se vracejí za noci a prosí své příbuzné o odsloužení mše či jiné náboženské úkony, je velice častá a dle mého názoru souvisí s církevní propagandou, která tvrdila, že bez všech náležitých úkonů nedojde mrtvý klidu a hrozí nebezpečí, že se bude po smrti vracet a působit pozůstalým nepříjemnosti. Motiv peněz na náboženské úkony, které si má pozůstalý vyprositi od přátel, ale inklinují k dalšímu typu, popisovanému u Luffera, konkrétně 3.C.35 – *Mše za speciální prostředky*.¹²⁷

K roku 1695 uvádějí strahovské letopisy pověst, která byla v Českém lidu zmíněna již roku 1901.¹²⁸ Tato pověst vypráví, že po Hradčanech po nocích jezdí strašidlo na bílém koni, v premonstrátském rouchu, bezhlavý jezdec, který svou hlavu drží na klíně. Byl potrestán za to, že „nechtěl hned, když byl zavolán, odebrati se k nemocnému, aby se nevytrhoval z hříšné hry“.¹²⁹ Dle mého názoru se zde jedná o varovnou funkci pověsti, která měla být dostatečnou motivací pro premonstráty, aby dbali svého božího údělu, a nenechali se zlákat světskými hříchy, jako je v tomto uvedeném případě např. právě hra

¹²⁵ STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, Praha, 1925, s.16

¹²⁶ Konkrétní popis typu – Mrtvý se přestane vracet, dá-li za něj člověk odsloužit mši/ tři mše (ve třech kostelích)/ vykoná-li třikrát pout' na svaté místo/ modlí-li se za něj/ dostane-li mrtvý zpověď' - LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s.128

¹²⁷ Konkrétní popis typu – Mrtvý žádá zaplatit mši za předem určené prostředky: peníze získané jako almužna (po vykonání pouti naboso)/ ukryté peníze mrtvého. - LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s.129

¹²⁸ KOŠTÁL, J. *Lesní panny*, Český lid 10, Praha, 1901, s.209

¹²⁹ STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, Praha, 1925, s.18

v karty. U Luffera bychom tento motiv pověstného bezhlavého jezdce, v tomto případě premonstrátského mnicha, mohli hledat v podskupině Provinilý člověk jako revenant – typ 3.A.85 – *Člověk s různými proviněními* – v tomto typu je jako příklad uváděna právě pověst, kdy mnich svede dívku a jako trest za tento světský hřích musí po smrti strašit.¹³⁰

Pověst se časem odívala čím dál větší senzací. Jezdcův bílý kůň je podle podání Víta Seipla z roku 1695 trojnohý a objevuje se nejčastěji v době, kdy má zemřít některý ze strahovských bratří. Zároveň zmiňuje výpověď jakési nejmenované 18leté dívky, kterou prý duch vystrašil a která popisuje důvod jezdcova zjevování jako trest za to, že neukázal místo ve strahovském klášteře, kde měl být před husitskými bouřemi ukryt poklad, jak bylo jeho povinností. Pokoje po smrti má jezdec dojít ve chvíli, kdy poklad bude objeven. Aby tak bylo učiněno, bylo prý oné dívce rozkázáno, aby přišla do kláštera a oznámila bratřím, že poklad čeká na své vyzdvižení pod oltářem sv. Martina. Autor vyjádřil nedůvěru k takovému sdělení, zmiňujíc „*povídavost ženskou*“¹³¹ a proto si nechal předvolat i dívčin zdroj, paní, u které se dotyčná dívka učila vyšívat. Když byly vyslýchány obě, došel ale k názoru, že jejich povídání je přemrštěné a tak „*pátrání po pokladu ponechal do budoucnosti s přáním šťastného nálezů*“.¹³²

¹³⁰ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s.117

¹³¹ STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, Praha, 1925, s.18

¹³² *Ibid.*, s.19

4. První sbírky pověstí 19. a 1. poloviny 20. století

Představa současného čtenáře o tradičních pověstech našich zemí je formována především novějšími literárními adaptacemi a sbírkami. Právě těmto ovšem za zdroj slouží prameny zcela původní – sbírky pověstí zachycující autentické vyprávění zaznamenané přímo mezi lidem. Do obecného povědomí současných čtenářů se zapsaly především pověsti o významných událostech našich dějin, a tím pádem i sbírky Aloise Jiráska¹³³ či Augustina Sedláčka¹³⁴. Autentické pověsti se od těchto literárně zpracovaných odlišují zejména v tom, že se ve většině případů jedná právě o tzv. numinózní pověsti (jinak též pověrečné povídky či démonologické pověsti). Ty jsou svým vypravěčem obvykle pokládány za reálnou událost a vysvětlovány jako projev nadpřirozených sil.

4.1 Sběratelé pověstí

Ústřední trojici spisovatelů, která se jako první zabývala výzkumem pražských pověstí v našich zemích, jsou Josef Virgil Grohmann, Josef Svátek a Popelka Biliánová. Tyto tři významné osobnosti dějin české folkloristiky byly prvními, kdo se kromě sebrání pověstí z dřívějších, německy psaných sbírek či středověkých kronik, věnoval i vědeckému bádání přímo v terénu a snažil se zachytit pozvolna mizející vyprávění pověstí mezi lidem Prahy, v případě Grohmana i celých Čech. Jak se jim tato práce dařila, se dodnes dozvídáme z jejich sbírek pověstí, které představím v druhé podkapitole. V té první bych ráda uvedla údaje neméně důležité – poznatky o osobnostech samotných autorů, o způsobu jejich bádání a sběru a o tom, jak se ke své práci stavěli.

4.1.1 Josef Virgil Grohmann

Historicky první sbírkou pověstí z Čech, která se tudíž zaobírá i Prahou, jsou *Pověsti z Čech* Josefa Virgila Grohmana (1831-1919).¹³⁵ Tento domácí, ovšem německy píšící

¹³³ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. 1. vydání. Praha: Jos.R. Vilímek, 1894

¹³⁴ SEDLÁČEK, A. *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1894

¹³⁵ Sbírkou byla vydána roku 1863 pod původním názvem *Sagen-Buch von Böhmen und Mähren: Sagen aus Böhmen*. Plánovaný druhý díl pověstí z Moravy autor nikdy nedokončil, ačkoliv v předmluvě ke svému dílu

mytolog, jako první provedl pokus sebrat jak numinózní, tak i místní či legendární pověsti. Jedná se o první nebeletrizovanou sbírku pověstí u nás. Sám autor v úvodu ke svému dílu připomíná, jak moc je díla takového druhu potřeba: „*Pověsti naprosto dosud připadly z velké míry beletristům, kteří je často podle vkusu čtenářů romanticky přepracovávali a překrucovali až k nepoznání. V mnoha případech zatemnila tato romantická přepracování původní lidovou pověst natolik, že její původní podobu už nebylo možné zjistit. Pro beletristické zpracování měly mimoto největší přitažlivost pověsti o hradech plné rytířů a šlechtičen, a takové teď doslova bují a vytlačují, obzvláště v německých oblastech téměř všechny ostatní pověsti v lidovém podání.*“¹³⁶

Tato práce není mezi lidem známá i přesto, že z ní čerpali (přiznaně či nepřiznaně) mnozí autoři Grohmannovy i pozdější doby (především pak Josef Svátek). Odmítnutí sbírky způsobily především národnostní předsudky, neboť její první vydání vyšlo v německém jazyce. Obavy ovšem nejsou na místě. Jak píše Petr Janeček ve svém doslovu k nejnovějšímu vydání sbírky, je tato doslova prodchnuta „*ideou zemského vlastenectví*“¹³⁷ Autor orientuje svůj zájem především na folklor česky hovořících obyvatel ze všech koutů Čech. Jejich vyprávění dokonce sám označuje za původnější, než vyprávění českých Němců. Často ve své sbírce až nadhodnocuje český původ některých pověstí.¹³⁸

Pověsti sbírali Grohmannovi žáci či přímo on sám. Z literatury přejímá pouze ty pověsti, které podle něj nemají jasný lidový původ. Jeho dílo je primárně vědeckou prací. Pověsti řadí Grohmann do 21 oddílů, rozdělených podle motivu či hlavního aktéra děje. Dle svého vyjádření nechce používat pověst jako prostředek národní agitace, ale chce u obou národů vzbudit „*ve své vlasti pro domácí pověsti větší všeobecný zájem a porozumění*“¹³⁹ Lidová pověst je v jeho očích hodnotná sama o sobě a není u ní nutné dalších literárních úprav. Je ovšem třeba podotknout, že v Grohmannově době byly některé pověsti, např. ty o Vyšehradě, skutečně ovlivněny národní agitací a snahou obrozenců. Jak zajímavě podotýká ve své „*vyšehradské*“ studii M.J. Pulec, je dost dobře možné, že někteří vypravěči, jejichž výpovědi považoval Grohmann za autentické, mohli zkrátka jen převyprávět děj Erbenovy Kytice.¹⁴⁰

Důkladné analýzy se Grohmannova sbírka dočkala roku 1980, kdy ji zpracovala přední česká odbornice, slovesná folkloristka Dagmar Klímová ve své práci *Lidové vyprávění*

slibuje těm vypravěčům svých pověstí, na které se prvním díle nedostalo, že jim právě ještě v dalším díle o Moravě dopřeje prostoru. GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1. vydání. Praha: Plot, 2009, s.7

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid., s. 238

¹³⁸ Např. pověsti o spících rytířích v hoře příkládá původ slovanský, ačkoliv se jedná o celoevropsky rozšířený motiv, který je pravděpodobně orientálního původu. Ibid., s. 238

¹³⁹ Ibid., s. 239

¹⁴⁰ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.141

v období národního obrození.¹⁴¹ Zvláštní důraz kladla na autenticitu sbírky – z 343 vyprávění je většina zachycena v terénu. Jen u mála textů se dá poznat vypravěčská situace, možné je to především u textů z Prahy. Grohmannovo dílo je nadále přelomové v tom, že v něm zachovává individualitu každého vyprávění a u každého textu, pokud to bylo možné, uvádí jméno autora a místo, odkud byl text zaslán (to se ale často neshoduje s místem, kde se odehrává pověst).¹⁴²

4.1.2 Josef Svátek

Již v době Josefa Svátka, v předmluvě Pavla Růta k vydání reprintu Svátkovy sbírky z roku 1997, označovaného za jednoho z „nejkontroverznějších českých spisovatelů“¹⁴³, zapomínal pražský lid na pověsti svého města. Sám autor k úvodu ke své sbírce připomíná, že jeho cílem je zachovat pražské pověsti tak, jak je lid Prahy skutečně vypravuje, protože se přesvědčil, že jejich životnost s příchodem dalších generací upadá.¹⁴⁴

Se svými vrstevníky Adolfem Heydukem, Vítězslavem Hálkem či pozdějším nakladatelem Josefem Richardem Vilímkem se roku 1852 podílel na založení časopisu *Libuše*. Novinařině zůstal věrný až do své smrti, neboť prošel redakcemi Krásova *Času*, *Pražského deníku* či *Pražských novin*.¹⁴⁵ Společně s Vítězslavem Hálkem patřil do generace, která vstoupila na pole literatury až po roce 1848, tedy v době, kdy byl proces národního obrození považován prakticky za ukončený. Již za Svátkova života bylo jeho dílo hodnoceno rozporuplně – byl sice ceněn pro svou novinářskou a osvětovou činnost, ale jeho romány byly překonány např. Aloisem Jiráskem či Benešem Třebízským.¹⁴⁶ Drtivé kritice byl podroben zvláště po 2. světové válce ve stati Zdeňka Nejedlého o úpadkové literatuře, ve které byl hodnocen jako „vzor senzacechtivé mešťanské buržoazní společnosti“¹⁴⁷ a Jiráskův protipól.

Prvním dílem, zabývajícím se sběrem numinózních pověstí, je jeho článek *Zlomky z české demonologie*, který vyšel v *Obrázec života* roku 1861. Na jeho stránkách vyzývá čtenáře k zasílání pověstí a slibuje jejich zveřejnění a otištění jejich jmen. Podobné výzvy

¹⁴¹ Vydal ÚEF ČSAV, Praha, 1980.

¹⁴² GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1.vydání. Praha: Plot, 2009, s.241

¹⁴³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 187

¹⁴⁴ *Ibid.*, s.3-4

¹⁴⁵ *Ibid.*, s.187

¹⁴⁶ *Ibid.*, s.188

¹⁴⁷ *Ibid.*, s.189

rozesílal Svátek až do své smrti.¹⁴⁸ Při své práci jsem používala vydání z roku 2001 s názvem *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*¹⁴⁹. Jedná se o pokus o rekonstrukci díla, jež mělo shrnout a setřídít dobové představy o národní mytologii. Obsahuje texty, které Svátek publikoval v *Obrazech života* a v *Lumíru* a zahrnuje obsáhlejší verze pověstí ze sbírky *Pražské pověsti a legendy*.

Pražské pověsti a legendy, které vyšly J. Svátkovi roku 1883 nákladem Josefa Pospíšila, jsou prvním česky psaným sborníkem českých pověstí, který systematicky mapuje mýty o národní historii.¹⁵⁰ Své pověsti zde dělí do 9 kategorií – *Pověsti o staré Praze*, *Pověsti o Vyšehradu*, *Legendy o chrámu svatovítském*, *Legendy o kostelích pražských*, *Pověsti o kamenném mostě*, *Pověsti o palácích a budovách*, *Pověsti o strašidlech a zakletých osobách*, *Pověsti o pokladech* a *Pověsti obsahu různého*. Toto dělení pověstí mě velice zaujalo a sama se jím nechám inspirovat při řazení pověstí do kategorií v podkapitole 4.2. Co se ovšem Svátkově práci dá vytknout je to, že neuvádí prameny a míchá dohromady lidové vyprávění s výpisky z kronik a archivů. Vše stmeluje v nerozlišitelný celek a kde mu chybí informace, tam si je domýšlí. Reálné skutečnosti zpracovává naprosto volně, podle Pavla Růta je ale tento postup v jeho době naprosto běžný – to samé činí ve svých sbírkách Alois Jirásek, který ze Svátka čerpal, i Augustin Sedláček.

Oproti Grohmannovi znamená Svátkova sbírka krok nazpět – Grohmann totiž své prameny cituje, i když mnohdy nepřesně a těžko kontrolovatelně. Svátek je sice rovněž sběratelem, ale v jeho případě to neznámá čistě jen folkloristický sběr, ale někdy až doslovné opsání pověsti z tištěné předlohy bez udání pramene. Jak ale na jeho obhajobu podotýká M.J. Pulec, jeho práce by se z tohoto důvod neměla zavrhnout – i přes tyto nedostatky znamená na svou dobu stále průkopnické dílo.¹⁵¹

Druhého vydání se tato sbírka dočkala roku 1922, kdy ji vydalo Topičovo nakladatelství. Jelikož ale byla primárně určena pro školy, byly z ní vynechány některé mravnostně závadné obsahy. Od roku 1929 již sbírka nevyšla. Svátkovo tvrzení, že „*sbíráním se co rodák pražský již více než třicet let zabývá*“¹⁵² bylo zpochybňováno, ale dá se doložit. Roku 1853 vychází v časopise *Libuše* Svátkova historická studie, ve které používá pražskou

¹⁴⁸ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 192

¹⁴⁹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001

¹⁵⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 90

¹⁵¹ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.141-142

¹⁵² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 191

pověst jako součást historických pramenů. Nejedná se o náhodu. To dokládá série článků *Z pražských zákoutí* vycházející v *Času* či stati v *Obrazech života*, publikované v rozmezí let 1860-1865. Tyto články ve svých pracích jako prameny později uvádí Jiří Polívka a tematicky z nich vychází i Čeněk Zíbrt.

Poslední ze svých děl, *Českou demonologii*, Svátek bohužel nedokončil. Mělo se jednat o rozsáhlé dílo mapující slovanské bájesloví, na kterém začal pracovat roku 1867.¹⁵³

4.1.3 Popelka Biliánová

Jedním z nejlepších znalců tajemné tváře Prahy, Anjelem Mariem Ripellinim, byla P. Biliánová a její dle jeho slov „*srdceryvné příběhy*“ jedním z hlavních prostředků, které živily a dosud živí povědomí o pověstech mezi lidem. Mezi další zdroje, které označuje za „*živnou půdu*“ pověstí, zařazuje kramářské písně, senzační krváky, různé pitavaly¹⁵⁴ či ilustrované zpravodaje.¹⁵⁵ Sám v tomto svém díle zmiňuje několik pověstí, které převzal z díla Popelky Biliánové a které ve své práci představím i já (např. pověst o domě U zlaté studně či o tančící Židovce na Ozerově).

Snad nejdůležitější osobnost pražského folkloru, vlastním jménem Marie Biliánová, rozená Popelková, se narodila 27. ledna 1862 v Králově Dvoře u Berouna.¹⁵⁶ Přesto je její život a především její sběratelská činnost nerozlučně spjata s Prahou, konkrétně s Vyšehradem a Podskalím. Nelze jí ovšem upírat ani další zásluhy. Na přelomu století se horlivě angažovala za záchranu pražských památek, ohrožených asanací¹⁵⁷, věnovala se publicistické činnosti či osvětové a organizátorské práci. Až do svého vysokého stáří pořádala Biliánová vycházky po pražských pamětihodnostech a přednášky o nich. Kromě toho se významně angažovala i v dívčím skautingu. Její šestisvazková románová epopěj *Do panského stavu* (1907) se stala velice oblíbeným lidovým čtením své doby a dočkala se též svého

¹⁵³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 191

¹⁵⁴¹⁵⁴ „Pitaval“ je synonymem pro policejní reportáž nebo krimipovídku. Pojem je odvozen od jména francouzského advokáta Françoise Gayot de Pitaval, který v letech 1745-51 vydal sbírku slavných soudních procesů. RIPELLINO, A.M. *Magická Praha*. 1.vydání. Praha: Odeon, 1992, s.395

¹⁵⁵ Ibid., s.228

¹⁵⁶ Více o životě a dílu Popelky Biliánové např. B. Forr, *Popelka Biliánová*, *Ženské listy* 48. 30.9. 1920, s. 7-8, V. Forst (ed.), *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 1.vydání. Praha: 1985, s. 233

¹⁵⁷ Více k tomuto tématu např. BEČKOVÁ, K. *Pražská asanace* – vydáno k 100. výročí asanačního zákona pro Prahu, Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1993

filmového a divadelního zpracování. Její kniha *Paní Katinka z Vaječného trhu* (1924) se stala námětem pro úspěšný film, založený na staropražském koloritu a jeho půvabu.¹⁵⁸

Jediné ucelené folkloristické dílo Biliánové, soubor pražských pověstí, byl z největší části publikován ve dvoudílné sbírce *Z tajů pražských pověstí* z let 1904 a 1905.¹⁵⁹ Většina sesbíraných a publikovaných látek se vztahuje k Vyšehradu a Podskalí, kde bydlela, a jež tvořili hlavní objekt jejího zájmu. Ke zbývajícím částem Prahy se váže jen okolo čtyřiceti látek, z nichž většina pojednává o historii církevních staveb a jejich pověstí¹⁶⁰. Pro spravedlivé rozdělení pověstí dle obsahu ovšem dám v následující podkapitole všem kategoriím pověstí, které jsem při svém bádání objevila, stejný, či aspoň podobný prostor

Jednotlivé texty Biliánová třídí poměrně nesystematicky do jednotlivých kapitol, pojmenovaných obvykle po hlavním aktéru děje, motivu pověsti či lokalitě, kde se odehrává.¹⁶¹ Některá podání se opakují.¹⁶² V prvním díle seřazuje Biliánová lokální látky následujícím způsobem – od kláštera sv. Anežky, přes zrušený kostel sv. Máří Magdalény, po kostel sv. Petra a Pavla v Rybářích. V druhém díle postupuje od Emauzského kláštera přes Ozerov až po sedm podskalských plaveckých domů, zlikvidovaných asanací. Pověsti jsou často doplněny poznámkami autorky – v některých pověst racionalizuje a snaží se o její vysvětlení, někde používá naznačenou či přímo řečenou ironií, někdy text jen doplňuje. Právě tato demytizace pověsti je něčím doposud neviděným a zcela novým. Pověst už není něčím, čemu se vždy věří, či by se alespoň věřit mělo, ale něčím, co je zpochybňováno, vysvětlováno vědecky či prostě jen prozaicky, nebo někdy i zesměšňováno a ironizováno.¹⁶³ Forma pověsti je různá – někdy se jedná o krátkou glosu a někdy naopak o příběh na několik stránek, který čtenáři připadá až beletristický, a kde autorka používá přímou řeč.

¹⁵⁸ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.7

¹⁵⁹ Vedle této sbírky vydala autorka několik novinových článků a studií o vyšehradských pověstech, otištěnou v Českém lidu - BILIÁNOVÁ, P. *O strašidlech na Vyšehradě*, Český lid 13. 1904, s. 281-282, 323-325

¹⁶⁰ Mnohdy je většina textu právě věnována zevrubně popsané a podrobné historii dané stavby, včetně detailů, a pověst samotná dostane v textu jen krátký prostor na konci. Rozsáhlý místopisný úvod můžeme nalézt kupříkladu v podání o zázračné Panně Marii Vyšehradské v hradbách, které je vlastně historií stavebního vývoje lokality - BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí II A* Praha:P. Körber, 1905, s.141-147

¹⁶¹ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.93

¹⁶² Např. látka o zjevení kněžny Libuše - BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí II A*. Praha: P. Körber, 1905, s.82 a BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí II B*, Praha: P. Körber, 1905, s.18-20). Někdy se objevuje více variant jednoho motivu

¹⁶³ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.94

Tematicky jsou pověsti rozděleny do dvou látek – první, jak píše M.J. Pulec, „*má význam jen pro Vyšehrad*“¹⁶⁴, čímž myslí lokální látky. Druhou skupinou jsou látky národní. Petr Janeček ale ve své studii podotýká, že je lepší a vhodnější tyto látky rozdělit na historické pověsti s církevními legendami (které zahrnují i Pulcovy „národní pověsti“) a numinózní pověsti, vázané většinou ke konkrétním osobám nebo domům.¹⁶⁵

Některé historické pověsti pocházejí ze všeobecně známých sbírek, jako jsou např. Kosmova či Hájkova kronika. Církevní legendy se většinou vztahují k církevním stavbám Prahy. Některá podání mají ráz etiologický či etymologický, a to i v případě numinózních pověstí.¹⁶⁶ V jejich sbírce, která mě díky zaměření mé práce zajímala nejvíce, dominují konkrétně lokalizované pověsti o setkání s revenanty či démonickými bytostmi, které mají často podobu memorátu tzv. „soukromé zkušenosti se strašidly“.¹⁶⁷ Revenanti jsou plně ztotožněni se skutečnou osobou, ať již jménem či socioprofesionální charakteristikou.¹⁶⁸ Co se týká nejčastěji uváděných démonických bytostí, tak převažují podání o černém psu a bílé paní. V mnoha případech ale není povaha démonické bytosti přímo určena. Někdy se numinózní pověsti pojí s příbuznou kategorií pověstí o ukrytých pokladech.¹⁶⁹

Většina autorů, jednotlivě vydávajících pražské pověsti, o autenticitě Popelky Biliánové nepochybovala. O jejích sběrech shodně mluví nejrůznější inzeráty a reklamní letáky Körbrova nakladatelství i dobové recenze sbírky.¹⁷⁰ M.J. Pulec považuje obě sbírky za spolehlivý přepis lokální tradice. Obě sbírky charakterizuje jako: „...*bohatou sbírku místních pověstí, která je z velké části přepisem lidového podání bez knižních předloh, zejména pokud jde o Vyšehrad, Podskalí, František, okolí svaté Anny a Malou Stranu, kde mohla ještě najít dobré prameny lidové tradice.*“¹⁷¹ a spolu se sbírkou Josefa Svátku ji považuje v pražském kontextu za nejčennější.¹⁷² Později své tvrzení o autenticitě ovšem lehce upravuje s důvodem, že „...*text sám jako celek se nezdá mít charakter doslovního zápisu lidové prózy.*“¹⁷³, představuje pouze „...*volnou reprodukci povídek vypravěčů, podloženou stručným záznamem*

¹⁶⁴ PULEC, M.J. *Jak žijí pražské pověsti*, Český lid 46, 1959, s.52

¹⁶⁵ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.94

¹⁶⁶ *Ibid.*, s.94-95

¹⁶⁷ PULEC, M.J. *Pověsti Prahy a Krakova*, Český lid 50, 1963, s.87

¹⁶⁸ Např. v domě paní Jodlové straší duch panny Rozičky (s.68-70), Fanyňky Weyrauchovic (s. 70-71) i samotné paní domácí (s.74-76). BILIÁNOVÁ, P.Z *tajů pražských pověstí*, II B..Praha: P. Körber, 1905

¹⁶⁹ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.95

¹⁷⁰ „...*Pi spisovatelka chodí od domu k domu, hledá z udržovaných pověstí slabé nitky, jimiž navazuje své roztomilé vypravování o věcech, o kterých pověsti mezi lidem se nesou...*“ – Národní politika, 20.12.1904

¹⁷¹ PULEC, M.J. *Jak žijí pražské pověsti*, Český lid 46, 1959, s.50

¹⁷² *Ibid.*, s.51

¹⁷³ PULEC, M.J.-NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.142

děje, případně také nejrázovitějších obrátů...¹⁷⁴. Hypotézu o autentickém přepisu promluv vypravěčů mnohdy dementuje i sama autorka. Např. ve své článku v Českém lidu se zmiňuje přímo tom, že některé místní názvy démonických bytostí se neshodují se jmény, které pro ně používá ve svých textech.¹⁷⁵

Za doklad skutečného terénního sběru považuje Pulec autorčiny poznámky u textů pověstí.¹⁷⁶ O svém sběru se autorka vysloveně zmiňuje i na některých místech své sbírky.¹⁷⁷ O sběru Biliánové hovoří ve svých pamětech i bratr autorky.¹⁷⁸ Rozdíly ovšem můžeme nalézt ve dvou již zmíněných částech sbírky. V části zabývající se církevními legendami a historickými legendami je sporná autenticita, o níž se zmiňuje i historik Karel Krejčí.¹⁷⁹ Ve většině případů najdeme látky z předchozích sbírek pověstí (Svátek, Weyrother) či dobových pramenů a kronik, jen nepatrně pozměněné. Jak sami uvidíme v následující podkapitole, velkou část pověstí sebrala Biliánová od Svátka. Cenným zdrojem jí mohly být i Kosmova a Hájkova kronika, ovšem nevíme jistě, zdali čerpala přímo z nich, nebo zdali příběhy z těchto kronik neslyšela od informátorů, kteří se k nim mohli dostat právě četbou.¹⁸⁰ Proti této teorii ale hovoří i paměti samotné autorky, ve kterých píše: „*Pomijím známých pověstí a bájí historických, kteréž nejeví ani stopy v paměti obecné na Vyšehradě*“¹⁸¹

V druhé části sbírky, která se věnuje numinózním pověstem, jsme si již autenticitou jistější. I zde ovšem nalezneme několik literárně mezinárodně rozšířených motivů.¹⁸² Biliánová se při výběru svých informátorů řídila dvěma faktory – místem bydliště a věkem. Z textů a poznámek Biliánové jsou plně rekonstruovatelná jména jen devíti autorů.¹⁸³

O autenticitě vyprávění vypovídá i samotný proces variace podání. Variant jedné pověsti někdy Biliánová zaznamenala velké množství. Např. pověst o vyšehradském záhrobním kočáru obsahuje přes deset variant, deset lokalizací cesty a sedm explanací, kdo je

¹⁷⁴ PULEC, M.J.-NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.144

¹⁷⁵ Např. „...*bílá paní, nejčastěji pouze ženskou zvaná...*“, „...*Zajímavost, že pod názvem vodník rozumějí Vyšehradští jiné zjevení než zeleného hastrmana*“ BILIÁNOVÁ, P. *O strašidlech na Vyšehradě*, Český lid 13, 1904, s.281

¹⁷⁶ PULEC, M.J.-NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.142-143

¹⁷⁷ Např. BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II A.* Praha: P. Körber, 1905: „*Pověsti jen o vodníkovi pod Vyšehradem bylo by na pěknou knížku – na stránkách těchto nelze všecko zaznamenati. Jisto jest, že po dnes udržují se pověsti ty a po dnes mnozí tvrdí, že vodníka viděli*“ (s.32)

¹⁷⁸ PULEC, M.J.-NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.143

¹⁷⁹ KREJČÍ, K. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*, 1.vydání Praha: Odeon, 1971, s.15

¹⁸⁰ Zvláště Svátkovy sbírky pověstí byly v té době mezi lidem obzvlášť populární - JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.98

¹⁸¹ BILIÁNOVÁ, P. *O strašidlech na Vyšehradě*, Český lid 13, 1904, s.281

¹⁸² Např. *Přípitek s mrtvými* - BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: p. Körber.1905,s-37-39

¹⁸³ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.99

revenantem, který ho řídí – anonymní duch, zakletý kanovník, svobodný zednář, mlynář, rytíř, či dokonce postavy knížete Přemysla a kněžny Libuše.¹⁸⁴

Do své sbírky neváhala Popelka Biliánová přidat ani pověsti, týkající se konkrétních historických událostí. Tak např. zmiňuje událost, která se stala v Podskalí roku 1874, třicet let před vydáním sbírky. Sama Biliánová tuto událost popisuje jako „...světoznámou historii, která svého času byla v novinách hltána jako válka rusko-japonská...“¹⁸⁵. Jednalo se o řádění slavného Podskalského strašidla, které poutalo pozornost obyvatel Podskalí i čtenářů novin. Biliánová zmiňuje několik zpětně vzniklých etiologických pověstí, které měly osvětlit původ záhadného jevu, tak i průběh individuálního a policejního pátrání po strašidle.¹⁸⁶ Zaznamenány jsou i pověsti vztahující se k lokálním, ne příliš vzdáleným událostem, např. sebevražda stavitele Boučka, kterou spáchal po svém bankrotu roku 1841. Ten se má údajně zjevovat jako revenant na místě svého skonu.¹⁸⁷

Jak podotýká Petr Janeček ve své studii, Popelka Biliánová inkorporací narací tohoto druhu mezi tradiční pověsti nevědomky předbíhá svou dobu, když do části své sbírky zařazuje podání dnes označované jako fáma či moderní pověst – tedy žánry, označovány vedle anekdot a nápisového folkloru za v podstatě jediný vitální folklorní žánr města.¹⁸⁸ M. J. Pulec tyto náměty charakterizuje námětovou odlišností od tradic venkova.¹⁸⁹ Známkami proměň námětů jsou jak slovní obraty ovlivněné technickým pokrokem (hluk strašidelné bytosti je popisován „...jako mašina, co mačká silnice...“)¹⁹⁰, tak zároveň i, a to především, ztrátou jejich sociální funkce. Pražské pověsti Biliánové pomalu ztrácejí kontakt s dominantní kulturou a přestávají plnit jakékoli významné funkce – včetně zcela základní dobové funkce tohoto folkloru, tedy funkce zábavní. Jen minimum příběhů sbírky ještě v podání jejich vypravěčů funguje jako *Warnesage* – tedy příběh varující porušením určitého sociálního nebo kulturního tabu. To je většinou spjato s rurálním prostředím, ale v prostředí městském se postupně stává až archaickým.¹⁹¹ Sociálně regulativní motivy tak nalezneme jen v několika podáních o

¹⁸⁴ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.100

¹⁸⁵ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: P. Körber, 1905, s.247

¹⁸⁶ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.101

¹⁸⁷ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II A*, Praha: P. Körber, 1905, s.136

¹⁸⁸ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.101

¹⁸⁹ PULEC, M.J. *Pověsti Prahy a Krakova*, Český lid 50, 1963, s.82, 88

¹⁹⁰ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: P. Körber, 1905, s.172

¹⁹¹ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.102

šestinedělkách nebo v pověstech o matkách, které neuváženě proklely své děti. Svěbytnou roli hrají zjevení v několika původně církevních pověstech, kde děsí znesvětilé staveb či jsou varováním a motivací k obracení se k lepšímu životu. Mariánská zjevení se mění ve svou „ateističtější“ verzi – v anonymní přízraky bílých paní, která kromě své numinozity postrádají jakoukoli další funkci. Jak uvádí samotná autorka, takové příběhy jsou ale v ústním podání již poměrně vzácné.¹⁹² Těch pár vypravěčů fantastických pověstí, kteří jim skutečně věří, zajímá folkloristy zejména tehdy, když tito lidé svou víru spojují s určitými prožitky, o jejichž věrohodnosti jsou přesvědčeni, a sdělují ji dalším.¹⁹³ Napůl zapomenuté příběhy jsou tak revitalizovány uměle, a to aktivním sběrem autorky.¹⁹⁴ Ve Vyšehradu, jehož tvář proměnila asanace, se už nová strašidla nerodí. Vypravěči látek, sesbíraných Biliánovou, jsou tak už jen staří a věřící lidé, a ti sami si je pamatují jen z mládí, a to navíc od osob, které byly, na rozdíl od ostatních, citlivé na všemožná zjevení.¹⁹⁵ Setkání se strašidly na Vyšehradě se tak stává velmi vzácnou zkušeností, vyhrazenou psychologicky nevyváženým situacím a osobám – jak píše PhDr. Janeček, například „*pozdním nočním chodcům, často pod vlivem alkoholu či ženám trávícím noc samy doma.*“¹⁹⁶

Popelka Biliánová sama zná skeptický pohled na víru svých současníků ve strašidla, ale sama se jen občas pokouší o racionalistický výklad, celkem blízký lidovému projevu nevíry ve „*strašidla a zjevení*“¹⁹⁷

Sbírka v sobě ovšem obsahuje kulturní fenomény související s dobou jejího vzniku – odrážejí se v ní prvky českého národního hnutí, motivy z dobové, převážně školní četby, ale i ostatních vlastenecky zaměřených uměleckých děl. Dokonalý příklad proměny funkce pověsti můžeme vidět na příběhu bohatého a krutého mlynáře, který po smrti objíždí v tajemném kočáru po Vyšehradě, nemohouc dojít pokoje. Z této klasické antifeudální pověsti¹⁹⁸, zaměřené proti bohatým sedlákům, statkářům a pánům obecně, se stává pověst pozitivní a národně zaměřená – v kočáře už nejedí zlý lakomec, ale sama dobrá a ctěná kněžna Libuše.

¹⁹² BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: P. Körber, 1905, s.213

¹⁹³ PULEC, M.J. *Jak žijí pražské pověsti*, Český lid 46, 1959, s.55

¹⁹⁴ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.102

¹⁹⁵ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: P. Körber, 1905, s.133

¹⁹⁶ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.103

¹⁹⁷ Tak opilostí hrobníka vykládá jeho vidění lebek v poli - BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: P. Körber, 1905, s.17, či soudí, že tajemné zvuky v domě „U pěti králů“ mohou mít na svědomí švábi. BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II B.* Praha: 1905, s.53

¹⁹⁸ Více k tomuto tématu např. KRAMAŘÍK, J. *Česká pověst antifeudální*, Český lid 43, 1956, s.97-100

Tato národní ikona přebírá v pověstech i role, které dříve zastávaly anonymní bílé paní či mariánská zjevení.¹⁹⁹

V popředí autorčinných motivací k sepsání sbírky stály národně vlastenecké pohnutky. Odraz této motivace můžeme vidět i v některých ironických poznámkách přímo v textech pověstí, např. při zmínění německých látek, které ovlivnily pověsti Vyšehradu: „...z Německa – odskud všecko „dobré“ k nám přichází...“.²⁰⁰ Velkou roli v důvodech pro sepsání hrály i dobové snahy využívat texty pověstí jako určitý druh náhrady historických a archeologických pramenů, především pro národně-relevantní mýtus Vyšehradu, ohrožený kritikou rukopisů.²⁰¹ Třetím důvodem byla sentimentální motivace uchovat genia loci předasanačního Vyšehradu a Podskalí pomocí publikování pověstí jako souboru dokumentů o asanaci zaniklých stavebních památkách

Pokud jde o obsah sebraných pověstí, lze zde nalézt témata obecně rozšířená po velké části Evropy, určitá podání se naopak zformovala v osobité varianty, které bychom těžko hledali jinde. Funkce pověstí je dle mínění M. J. Pulce rozličná – a to podle poslání, kterému slouží, či příležitosti, ku jaké je pověst vypravována. Krajní rozdíl lze vytknout např. na pověsti o Čertově sloupu, mezi situací v době, kdy skutečně posluchače zajímala a vzrušovala, plnit i funkci opory církevní ideologie, a na přelomu 19. a 20. století, kdy dožívala v paměti jedinců bez jejich hlubšího zájmu, nebo se udržovala jako dobová ilustrace k vědeckému vysvětlení při odborném výkladu průvodců přímo u památky.²⁰²

4.2 Příklady sesbíraných pověstí a jejich funkcí

V této podkapitole bych ráda představila co možná nejstručnější přehled pověstí, sesbíraných od autorů již v této kapitole zmíněných. Pověsti jsem se pro lepší orientaci rozhodla dělit do více kategorií, obvykle určených podle motivu či hlavního aktéra děje. Motiv Podskalského strašidla se od ostatních pověstí liší, a proto ho uvedu v samostatné podkapitole.

Pokud použiji rozdělení funkcí pověstí podle B. Beneše, musím konstatovat, že pražské numinózní pověsti mohou mít jak funkci estetickou, tak mimoestetickou. Estetická funkce

¹⁹⁹ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.103

²⁰⁰ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II A.* Praha: P. Körber. 1905, s.81

²⁰¹ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.144. K mýtu Vyšehradu i KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, Praha: Panorama, 1981

²⁰² PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.148

vzniká jako emocionální výsledek vyprávění – můžeme tedy o něm mluvit v případě, kdy posluchač pověsti věří a vzbuzuje v něm strach. Pokud se jedná o funkce mimoestetické, jsou numinózní pověsti zastoupeny její nejméně výraznější složkou – složkou společenskou, tedy zábavnou, a možnost předvést se. Tato složka funguje zejména tehdy, kdy jsou pověsti vyprávěny pro pobavení účastníků vypravěčské situace a je zde mnohdy zastoupen i prvek soutěžení, kdy se vypravěči snaží zvítězit jeden nad druhým, např. v tom, který poví strašidelnější pověst.²⁰³

Městský folklor, kam řadíme i folklor Prahy, je podle Beneše vnitřně strukturovaný a sestává z prvků tradičního folkloru (mezi přistěhovalými vesničany, zejména nekvalifikovanými dělníky a částečně řemeslníky), dělnického folkloru a konečně vlastní městské písňové tvorby (kuplety, posměšky, šansony) a prozaické tvorby (vzpomínková vyprávění).²⁰⁴

Všechny složky fantastické Prahy se rozrůstají a nabírají nových prvků, čím více se vzdalují od historické chvíle, s kterou byly původně spojeny. Generace za generací vnášejí do nich nové motivy z vlastní zjitřené fantazie. Tak se postupně skládal obraz pověstového materiálu Prahy, na němž pracovali anonymní vypravěči, kronikáři, barokní kazatelé i umělci různých národů a dob, kteří přenášeli konglomerát faktů a smyšlenek z fiktivní reality lidové víry do umělecké roviny, ve kterém se zachovalo.²⁰⁵

Ráda bych tuto podkapitulu uvedla kouzelným a mistrně napsaným úryvkem z díla Angela Maria Rippeliniho *Magická Praha*. Jeho autor naše hlavní město vnímal přesně tak, jak by v tomto kontextu chápáno být mělo a celé řady pražských duchů a zjevení si samozřejmě všiml a věnoval jim náležitou pozornost: „*Nevykoupené duše, ohniví muži, krvavé mrtvolky s dýkou v hrudi, bezhlaví rytíři a bubáci, upíři, šotkové a pišišvoři všeho druhu, apokalyptičtí draci, malomocenství a neštovice, rány boží na dvou nohou, bílé paní, heroldi moru neklidně rejdí pražskými ulicemi, klikatými uličkami které od Jánského vršku stoupají po úbočí Hradčan, po chodbách paláců s nerozluštitelnými erby, rojí se v zrušených hřbitovech a kryptách, ve starých odsvěcených kláštorech, zejména dominikánských, v domech nezvyklých půdorysů, jako je dům U zlaté studně, v obrovských pustých budovách, jako je Černínský palác, který byl postaven nedaleko místa, kde se před lety kněžna Drahomíra v oblacích pekelné síry propadla rovnou do pekel. Z chorobných výplodů pražské fantazie je i tomu největšímu furiantovi poněkud nevolno.*“²⁰⁶

²⁰³ BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*, 1. vydání. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1980, s.36

²⁰⁴ *Ibid.*, s. 38

²⁰⁵ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.101

²⁰⁶ RIPELLINO, A.M. *Magická Praha*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1992, s.225

4.2.1 Podskalské strašidlo

Ucelený, stručný a dobře pochopitelný záznam vyprávění o Podskalském strašidle uvádějí ve svém článku v Českém lidu opět M.J. Pulec a M. Novák. Objevilo se roku 1874 a jednalo se o událost, která pobouřila celou Prahu. V tehdejší ohradě „U Turků“ u nábřeží se zničehonic začalo ozývat tajemné troubení, které se opakovalo každou noc. Do Podskalí každý den údajně mířily zástupy zvědavých lidí, aby si strašidlo poslechli. Upozorněna byla i c.k. policie, aby udržovala pořádek a „strašidlo“ lapila. Záhada zůstala dodnes nerozřešena, neboť zvuky ustaly samy od sebe stejně rychle, jako se objevily. Tato senzace samozřejmě vzbudila lidskou fantazii. Jen několik pověřivých lidí věřilo ve skutečné strašidlo, většina se snažila pověst vysvětlit racionálně, a jako možné explanace volili trik neznámého šprýmaře či rejdy mnichů. Ohledně policie, která se při pátrání po „strašidle“ spíše zesměšnila, vznikaly lidové humorky. O strašidle vznikl i lidový popěvek, který byl ovšem kvůli závadnému obsahu (kterým bylo hanobení státní moci a zesměšňování policie) částečně zcenzurován.²⁰⁷ K. Bendl složil i polku s názvem „*Strašidlo v Podskalí*“.²⁰⁸

K pověsti se dostala samozřejmě i sama Popelka Biliánová, ale už i ta jen těžko hledala očitě svědky události. Na strašidlo si ovšem ještě vzpomínali i někteří příslušníci mladší generace. Všechny sesbírané zápisky o strašidlu mají některé rysy shodné a jiné ne. Vždy se mluví např. o umístění „strašidla“ v ohradě, jinak bývají vykládány jeho projevy, někdy se jedná o troubení a někdy o samovolný pohyb předmětů. Všechny zprávy hovoří o mniších jako pravděpodobných původcích „strašení“. Podle některých se mělo jednat o demonstraci jejich moci, podle jiných verzí zase toužili lacino získat Procházkův pozemek. Podání se neshodují v tom, o jaké mnichy se jednalo. Objevují se zkazky o mniších z Emauz, jezuitů či dokonce řeholnicích od Sv. Václava. Podání se často neshodují v přesném chronologickém určení či stanovení místa. Poslední vzpomínkou na „strašidlo“, která se zachovala až do Pulcových dob, je označení „*podolské*“ či „*podskalské strašidlo*“, užívané v pražských rodinách, když se ozve pískání ve vodovodu.²⁰⁹

Posbíraná vyprávění o strašidle mají jeden společný znak, který je pro mé studium funkcí pověstí důležitý, a tím je snaha podat vysvětlení. O snaze vysvětlovat pověsti racionálně jsem psala již v podkapitole věnované Popelce Biliánové. Pro lid, a zvláště pro lid velkých měst, už pověsti nemají svou varovnou funkci a nejsou něčím, čemu se bezvýhradně

²⁰⁷ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.145

²⁰⁸ Polka „*Podskalské strašidlo*“ k poslechnutí zde: <https://www.youtube.com/watch?v=XxV5gyRnJf8>

²⁰⁹ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.145

věří. Víra v duchy a nadpřirozené bytosti již začíná být přežitkem, a jediným možným vysvětlením neobvyklých jevů je něco logického, co vychází z reálného světa. Již roku 1874 hleděla tehdejší společnost na Podskalské strašidlo skepticky a vysvětlovala ho jako podvod, uličnictví či snahu o senzaci.

4.2.2 Pověsti o Vyšehradu

S Vyšehradem je nerozlučně spjata několik tajemných pověstí o pokladech. Na své vyzvednutí tak stále údajně čeká tzv. poklad kněžny Libuše²¹⁰, nanošen na Vyšehrad za dávných časů, kdy byla po celé zemi hojnost zlata a stříbra.²¹¹ Tento poklad se má však údajně objevit sám, až bude v Čechách nedostatek.²¹² Jiná verze pověsti²¹³ vypráví, že tento poklad hlídá lev, nicméně člověk ho může získat jednou za rok, vždy na Velký pátek. Může to však být jen bohobojná osoba, která se během dobývání pokladu nesmí ohlédnout. Zbožný muž, který chce poklad vyzvednout, se na místo vydá, ignoruje strašidelné hlasy, které se ho snaží zmást, a u truhly s pokladem spatří rvačku černého psa a černého kohouta. V tu chvíli uslyší hlas svého bratra²¹⁴, který ho volá. Ohlédne se a truhla zmizí.

Funkce pověstí o pokladech jsou dle mého názoru zcela zřejmé. Dávaly lidu, a zejména tomu chudšímu naději, že pokud budou žít zbožným životem, mají šanci alespoň jeden den v roce za určitých podmínek poklad nalézt. Zvláště pak kulturní místa, která slibovala vydat své poklady ve chvíli, až národu bude nejhůře, působila dle mého názoru jako optimistická naděje pro případ strádání v budoucnu. Podle Bascoma by tedy měly mít zábavnou funkci.

Ani pověst o Libušině lázni, již dříve zmíněnou, Svátek nevynechává. Vyprávění se nese ve stejném duchu, v jakém bylo zmíněno v předchozí kapitole. I on zmiňuje související pověst o králi Václavu IV., který měl na tom samém místě činit se svými nepřáteli to samé, co

²¹⁰SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.33

²¹¹ V poznámce k této pověsti Svátek uvádí, poklady, zakopané od Libušiných dívek, se prý nacházely také ve Vokovicích v Liboci a ve Veleslavínu. Poklady budou moci být vyzdvíženy ve chvíli, kdy libocký farář, učitel a obecní sluha budou stejného příjmení. Dle uvedené pověsti se zde jednou farář i učitel jmenovali Lebeda. Hledali tedy i sluhu téhož jména a když ho konečně našli a přivedli, farář zemřel. SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 33. Jedná se o motiv 6.C.70 – Poklad mohou získat tři lidé se společnými vlastnostmi. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014, s.220

²¹² Typ 6.A.5 – Poklad na kulturním místě, LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.210

²¹³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.34

²¹⁴ Typ 6.C.120 – Volání, které vystraší či odvede pozornost(s.221) či také 6.C.85 – Různá pravidla při dobývání pokladu jsou porušena(s.223) – oboje LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: 1.vydání. Academia, 2014

kněžna se svými milenci.²¹⁵ Nelidový původ této pověsti rozeznala již Popelka Biliánová na prahu 20. století. Druhé vydání Svátkovy sbírky tuto pověst zcela vypouští a ta se pak z okruhu vyšehradských pověstí ztrácí.²¹⁶ Popravni funkci lázně Biliánová striktně odmítá a naopak sarkasticky komentuje způsob, kterým se dostala do našich zemí.²¹⁷

Ani další pověst, v dřívější kapitole zmíněnou, Svátek neopomíná, a to tu o vyobrazení na pečeti vyšehradské kapituly.²¹⁸ S Vyšehradem souvisejí i pověsti o Vltavě, tekoucí pod jeho skálou. Zde si prý plavci vyprávěli pověst o potopeném oltáři, který do řeky svrhli husité. Občas jeho vršek ční nad hladinu vody, a v takovém případě se nikdo nesmí ve Vltavě koupat či plout. Lodě se totiž vždy převrhnou a plavci utopí.²¹⁹ Tuto pověst zaznamenala i Popelka Biliánová, které o ní vyprávěla osmdesátiletá vyšehradská převoznice Kommová, která zemřela roku 1905, tedy rok po vydání první sbírky.²²⁰

Co se vyšehradských pověstí týká, rozhodně nelze vynechat tu nejznámější – pověst o tzv. Čertově sloupu. Pověst se objevuje u Svátka i Biliánové. V myslích starých pamětníků, od kterých ji Biliánová sbírala, už byla tato velice porušena. Postupem času se ovšem objevuje pověst v novém podání – a to v podání kostelníků, školených či dobrovolných průvodců či vlastivědných pracovníků. Varianta povídky je pak zformována podle vzdělání, rozhledu a zájmu vypravěče. Pověst se u Svátka objevuje ve stejné podobě, v jaké jsme ji již zmínili, ale přesto přibylo několik zajímavých a odlišných verzí pověsti. Podle první z nich byla smlouva mezi děblem a knězem uskutečněna ne proto, aby děbel knězi plnil přání, nýbrž z mnohem bohabojnějších důvodů – ke knězi byla přivedena děblem posednutá žena, u které se zjevil děbel poté, co ji byly na hlavu vloženy svaté ostatky. Na smlouvě se pak děbel s knězem dohodli kvůli záchraně ženiny duše.²²¹ Ve druhé variantě pověsti si chce děbel ukrátit cestu, a proto pro sloup neletí až do Říma, ale vytrhne jej z chrámu Panny Marie před Římem. Zde, jak Svátek podotýká, jeden sloup skutečně schází a je nahrazen křucifixem.²²²

²¹⁵ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.35

²¹⁶ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.141

²¹⁷ ²¹⁷ „...Z Německa, odkud všechno „dobré“ k nám přichází, přineseny k nám pověsti o staroněmeckých kněžnách a hradech, v nichž byla tajná propadliště do hlubokých vod, kam německé kněžny vrhávaly milce své, když se nabažily jejich lásky. A takovouto pověst z Německa přinesenou pověsili dobří nějaci přítelíčkové i na naši „Libušinu lázeň“ a nestačí všechna dobrá snaha zas a opět vymýtiti toto cizácké bejlí z čistých a prostínských pověstí našich....“ : BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí, II A.* Praha: P. Körber. 1905, s.81-82

²¹⁸ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.41

²¹⁹ *Ibid.*, s.43-44

²²⁰ BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí II A.* Praha: P. Körber. 1905, s.104

²²¹ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.44. . Dle mého názoru mohla být tato verze pověsti stvořena samotnou církví či některým jejím představitelem. V zájmu církve rozhodně nebylo, aby si lid vyprávěl pověsti o kněžích spolčených s děblem kvůli vlastní chamtivosti a proto vytvořila tuto variantu pověsti, kde postava kněze působí spíše hrdinsky.

²²² *Ibid.*, s.44

Ve třetí verzi, kterou se mi podařilo objevit, potká v lese chudý muž, otec osmi dětí, ďábla v podobě myslivce. Ten mu slíbí veškerou hojnost a bohatství, které si chudý bude přát, ovšem za odměnu žádá to, co bude jeho žena držet v rukou, až se vrátí domů. Smlouva je podepsána krví. Po návratu domů drží manželka v rukou novorozence. Otec pokřtí syna jménem Petr, nechá ho vyučit knězem a modlí se ke sv. Petrovi za jeho duše, kterou tak neuváženě daroval ve smlouvě ďáblu. Když měl syn sloužit svou první mši ve vyšehradském chrámu, zjevil se ďábel a žádal, co mu náleží. Sv. Petr, ochránce mladého kněze, se však s ďáblem dohodnul na nové smlouvě, týkající se právě donesení kamene z Říma.²²³

Pověsti o Čertově sloupu se ovšem objevují i na jiných místech střední Evropy. Svátek je zaznamenává v Norimberku a v polském Podkamení u Zločova.²²⁴ Racionální pohled na původ sloupů se nám snaží nabídnout Popelka Biliánová, když je zmiňuje jako zajímavost uprostřed pověsti s názvem *O pohanském sloupu ve Slupech*. Sloup byl prý vržen prakem za husitských válek směrem od kostela Panny Marie na Trávníčku. I ona ale podotýká, že při rýpání do sloupu nožem či jiným ostrým předmětem má údajně páchnout sírou.²²⁵

Poslední pověstí, kterou bych o Vyšehradě ráda uvedla, je pověst, kde figuruje strašidlo – revenant. Mezi vyšehradskými strážemi se vyprávělo o duchovi Francouze, který zde rdousí vojáky. Z toho důvodu stráže jen s nechtí chodívali na odlehlá místa tvrze. Francouzský major, který zde straší, zde byl zabit za války s Marií Terezií. Ducha nelze zastavit, všechny kulky, které po něm vojáci střílí, se mu vyhnou. Po nějaké době přestal Francouz vojáky škrtit, ovšem stále je chodíval po nocích strašit. Dojít pokoje má až ve chvíli, kdy z kulaté kaple, kterou zde postavili Francouzi, nezůstane kámen na kameni.²²⁶ Ve svém díle *Zlomky české demonologie* navíc Svátek zmiňuje i jiná zjevení, která zde mají strašit vojáky na stráži. „*Vojáci, kteří na Vyšehrad přicházejí na stráž, vypravují si rozličné pověsti o strašidlech, jmenovitě o černém psu s ohnivýma očima, který za sebou táhne žhavý řetěz. Nejvíce se vyskytuje v prostoru od kaple Panny Marie až k nové bráně tvrze. Dále se má okolo hřbitova zjevovat bílá postava. Onen pes je prý strážcem pokladu zakopaného na Vyšehradě, o bílé postavě se nic neví*“²²⁷ Tato pověst mě zaujala zejména proto, že podle mého názoru mívala kdysi podobnou funkci, jakou mají dnes současné pověsti, vyprávěné například dětmi na

²²³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.46

²²⁴ *Ibid.*, s.47

²²⁵ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.209

²²⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.152-153

²²⁷ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.83-85

táboře mezi sebou. Vojáci na strážích si zcela jistě pro ukrácení dlouhé chvíle vyprávěli příběhy a vzájemné strašení údajným duchem rdousícím vojáky k takovým příběhům jistě patřilo. Stejnou funkci dnes mají dětská vyprávění na táboře či např. vyprávění mezi studenty na kolejích o údajném vrahovi, který zde kdysi řádil. Může se jednat o jistý stmelovací prvek, pokud účastníci vypravěčské situace pověsti věří, nebo jako jakýsi rituál „strašení nováčka“, který jistě fungoval i mezi vojáky. Pověst tedy mohla mít funkci únikově katartickou.

4.2.3 Pověsti o staré Praze

Kategorii pověstí o staré Praze jsem si vypůjčila od Svátka, a ačkoliv pověst s numinózními jevy jsem v ní našla jedinou, je natolik unikátní, že si ona a její různé podoby jistě zaslouží vlastní podkapitolu. V Grohmannových *Pověstech z Čech* je zaznamenána první delší verze této pověsti.²²⁸ Ta vypráví, jak se pohanská kněžna vydává z Prahy do Žatce, aby navštívila hrob svého otce.²²⁹ Když projíždí kolem kostela sv. Matouše, kde právě zvoní k pozdvihování, seskočí z kozlíku její vozka a ve zbožné úctě padne na kolena. Drahomíra mu zlořečí, nicméně v tom ji, koně i kočár pohltí země. Místo propadu bylo obehnáno plotem. Ten posléze shnil a byl nahrazen sloupem a na místě kostela sv. Matouše, rozbořeného husity, byl postaven dům „U zlaté koule“. Tento dům pak ustoupil paláci Černínů a spolu s ním zmizel i sloup.²³⁰

Pověst je ukázkovým příkladem pověsti, která se drží na místě, o kterém je vyprávěna, i poté, co je objekt, se kterým je spojena, zničen. V takovém případě obvykle upne na objekt v jeho blízkosti a vypráví se o něm. Dne 12. listopadu 1788 byl z nařízení magistrátu stržen sloup, označující místo Drahomířiny propasti. Pověst ale byla natolik živá, že nezanikla, a jen si našla jiný objekt pro lokalizaci vyprávění. Z několika míst, o kterých se posléze vyprávělo, že se tam Drahomíra propadla, zaujímal dominantní postavení kříž na Loretánském náměstí.²³¹ Ve své sbírce dále Svátek zaznamenal vyprávění, že za půlnoci Drahomíra objíždí po Pohořelci v ohnivém voze. Jejím koním srší od kopyt jiskry. Na kozlíku nesedí její vozka (ten jakožto zbožný muž nemusel následovat svou paní do pekel), ale sama Drahomíra, která při své jízdě volá „Zle bude, zle bude!“. V jednu hodinu ráno pekelná jízda končí a kočár se

²²⁸ GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1.vydání. Praha: Plot, 2009, s.80

²²⁹ Ve Svátkově verzi se Drahomíra nevydává k otcově hrobu, nicméně se rozhořčeně rozhoduje opustit Čechy poté, co její syn Boleslav začne přát křesťanům. – SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 10-11

²³⁰ *Ibid.*, s.11

²³¹ PULEC, M.J. Jak žijí pražské pověsti, *Český lid* 46, 1959, s.50

opět říti do propasti.²³² O pověstech, jejichž hlavním tématem jsou noční jízdy kočárů, viz podkapitola 3.2.8.1.

4.2.4 Pověsti o svatovítském chrámu

Obě pověsti s numinózní tematikou, které se týkají svatovítského chrámu, jsem našla u Svátka. S kategorií pověstí o zakletých zkamenělých postavách souvisí pověst o zkamenělém Židovi. Ta se vypráví o kamenné postavě, kterou lze vidět na chrámu, jež vypadá, jako by chtěla hodit dolů kamenem. O svátku Božího těla procházel kolem chrámu průvod s knězem v čele. V čase, kdy se pověst odehrává, se Židé nesměli ukazovat veřejně na ulici, ovšem jeden z nich chtěl přece jen průvod vidět, neboť ho zajímalo, co křesťané s Božím tělem dělají. Ukryl se za pilíř, ale díky žlutému kolečku na prsou, označujícím Židy, byl spatřen, a lid ho chtěl ukamenovat. Sám Žid pozvedl kámen, že ho shodí dolů, nicméně v tu chvíli kněz pozvedl monstranci a Žid zkameněl.²³³ Jiná verze pověsti vypráví, že kamenná postava představuje dělníka kališnického vyznání, který chtěl hodit kamenem po knězi, spěchajícím kolem rozestavěného chrámu za nemocným, posmívaje se mu.²³⁴

Druhá svatovítská pověst vypráví knězi, rodem Židovi, který v mládí přešel na křesťanství, ovšem na smrtelném loži se vrátil nazpět k judaismu a byl pochován na židovském hřbitově. Prý tak učinil kvůli židovce, kterou miloval a která rovněž konvertovala. Stala se klášternicí, nicméně pak se navrátila zpět k judaismu a rovněž byla pochována na židovském hřbitově. Kněz za toto své obrácení na židovskou víru údajně nedošel v hrobě pokoje a každé v noci se ze staroměstských břehů nechává převézt na Malou Stranu v loďce, řízené kostlivcem. Poté se vydá k chrámu sv. Víta, kde celou noc hraje na varhany a kostlivec mu šlape na měchy. Každé noci prosí Boha o milost, ale ta zůstává nevyslyšena. Každé ráno se opět vrací nazpět do svého hrobu, kde se svou milenkou čekají soudného dne.²³⁵

V těchto dvou jasně varovných pověstech se podle mého dokonale zrcadlí nevraživost křesťanů vůči židům, která měla za následek vytvoření jisté „antižidovské propagandy“ právě v podobě pověstí o zlých následcích, které židům hrozí. Následky jsou o to horší, pokud se jedná o konvertujícího křesťana.

²³² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883. 3.vydání., Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 11-12

²³³ *Ibid.*, s.63-64.

²³⁴ *Ibid.*, s.64

²³⁵ *Ibid.*,s.64-65

4.2.5 Pověsti o pražských kostelích

Pověsti, týkající se pražských kostelů, mají obrovské místo v „repertoáru“ Popelky Biliánové, která, jak již bylo zmíněno, věnuje velkou pozornost nejen pověsti samotné, ale i kostelu, ke kterému se pověst váže a jeho proměnám v čase. Pověsti mají často stejný motiv jako ty, které uvedu v kategorii o revenantech a strašidlech, nicméně některé jsem přemístila právě do této podkapitoly, neboť se vztahují ke konkrétním kostelům. Zajímavý jev se objevuje u kostela sv. Haštala, kde, jak zmiňuje P. Biliánová, zvoní hodinu po klekání každý den umíráček. Toto zvonění je vysvětlováno pověstí o mladé služce, neprávem obviněné její paní, jakési hraběnky, z krádeže šperků. Nešťastná dívka zemřela na mučidlech a po smrti se své bývalé velitelce zjevovala. Po pokácení stromu na zahradě se přišlo na to, že šperky nebyly ukradeny, nýbrž odneseny strakou. Nešťastná hraběnka šperky prodala a poručila, aby za utržené peníze byl na věčné časy za služku zvoněn umíráček, aby došla po smrti klidu. Když jednou kostelník zapomněl na umíráček zazvonit, a přesto ho v kýženu hodinu uslyšel, běžel na místo a údajně spatřil ducha hraběnky, která přišla zazvonit místo něho.²³⁶

Popelka Biliánová zde opět vynáší svá vlastní racionální vysvětlení o některých numinózních jevech. Tak se děje například v pověsti vážící se ke kostelu sv. Jana na Zábradlí. V době, kdy byl kostel odsvěcen, se zde kostelníkovi podařilo vysvobodit revenanta – kněze, který sem každou noc chodil sloužit mši svatou za zemřelého. Tu totiž za svého života odsloužit zapomněl a duše mrtvého ho chodila soužit svým trápením, že jeho vinou trpí v očistci. Kostelník osvobodil kněze v poslední noc, kdy to bylo možné, neboť další den by již odsvěcení kostela vstoupilo v platnost a kněz by se trápil hříchem navždy.²³⁷

Zároveň se zde objevují i vyprávění o zjevení potrestaného zloděje, který kdysi přišel do kostela ukrást svíčky, a který se zde musí za trest zjevovat jako revenant se svíčkami na rukou. O vedlejším paláci Deymovských se vypráví, že zde o nocích vylézají umrlci zpod zdí.

O po jistou dobu trvající víře v noční mše píše sama Biliánová, když tvrdí: „...*O nočních mších vědělo celé okolí u sv. Jana na Zábradlí ještě v době, kdy tu byly konány služby boží...*“²³⁸ Zároveň ale pověsti zpochybňuje slovy: „...*Divná věc: z lidu zmizí celek skutečnosti a vyloupenutý z této pravdy oříšek přemílá pokolení za pokolením a za báj a smyšlenku vyhlásí tvrdý oříšek zapomenuté skutečnosti; na místě paláce Deymovského býval*

²³⁶ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*. 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.18-20

²³⁷ *Ibid.*, s.28-32

²³⁸ *Ibid.*, s.30

*na počátku patnáctého století dům inkvizitorův a kde byli inkvizitoři, tam byly též mučírny; jnak ovšem lidské kosti pod palácem Deymovským mohou pocházet ze hřbitova sv. Jana..*²³⁹

Podobně se snaží racionalizovat pověsti o hraběti Deymovi a černém psu, kteří se zjevují okolo bývalého chudobince a kostelíka sv. Bartoloměje. Hrabě prý nemá v hrobě pokoje proto, že jakéhosi člověka zaklel ve psa a ten sám nemá v hrobě pokoje proto, že musí běhat za hrabětem, aby z něho sňal kletbu.²⁴⁰ To ovšem mrtvý hrabě již nemůže učinit, a nikdo neví, jak je možné oba dva revenanty vysvobodit.²⁴¹

Duch prý chodí po chodbách chudobince do nové kaple, kde ho údajně vídají někteří ze starých chovanců. Vysvětlení od samotné sběratelky je ovšem následující: „...*Jeden ze zakladatelů špitálu, nikoliv však kostela, jmenoval se Huncleder a tu jest ovšem možno, že byl pochován v kostele sv. Bartoloměje a že do hrobky po něm mohl býti asi za dvě stě let pochován i hrabě Deym ze Střítěže. A asi tak ze jména Huncleder, tj. psí kůže, vznikla pověst o zjevení, jež se dochovalo až po dnešní dobu....*“²⁴²

O postupném mizení vyprávění se zmiňuje příhodnou metaforou i ve svém vyprávění o duchu židovky, která se měla údajně zjevovat poblíž kostela sv. Mikuláše a která zešilela poté, co jí místní opat překazil noční schůzky s milencem, jedním ze zdejších mnichů.²⁴³ Měla zde poté zavraždit jednoho mnicha a její duch se po její smrti na místě měl stále zjevovat, dobývat se do mnišských cel a hledat svého milého. Biliánová ovšem podotýká, že v „dnešní“, tedy její době, jsou už strašidla z těchto míst vystěhovaná a nejspíš by se v nich ani sama nevyznala.²⁴⁴

Několik strašidel se má údajně zjevovat v kostele sv. Jana na Prádle. Jedná se o osvěcený kostel, kde Biliánová sesbírala pověsti o zjevení kočáru s bezhlavými koňmi či o strašidle v podstřeší, které se snažilo vysvobodit ze zakletí tím, že chtělo tolar po lakotné vdově. Ta mu ovšem dala falešný, kterým jí následně strašidlo vypálilo na čelo znamení a od té doby se tam zjevuje s ním. Dalšími místními revenanty jsou např. bílá paní či jeptiška.²⁴⁵

Dalším místem zjevování revenanta je podle Svátka kostel sv. Michala. Za husitských dob se v tomto kostele podávalo z kalicha, a proto se husité, u nichž byl tento kostel samozřejmě oblíbený, nechávali pochovat v jeho kryptách. Když byl pak kostel obsazen

²³⁹ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.32

²⁴⁰ Motiv převtělené duše a proměny člověka – konkrétně zvířecí podoba – 2.D.15 - LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 1914, s.95

²⁴¹ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.32-33

²⁴² *Ibid.*, s.34

²⁴³ *Ibid.*, s.34-38

²⁴⁴ *Ibid.*, s.38

²⁴⁵ *Ibid.*, s.38-42

katolíky, řádilo zde prý tolik duchů husitů, že nikdo nechtěl v kostele pobývat déle, než bylo nezbytně nutné. Jeden mladý nebojácný mnich se rozhodl dokázat ostatním svou odvahu tak, že vybral z krypty jednu z lebek a donesl ji do své cely na klekátko. V noci se mu zjevil bezhlavý duch v podobě kostlivce, který prstem ukazoval na svou lebku. Mladík omdlel strachy a po probuzení našel lebku usazenou na svých prsou. Starší kněz mu poradil, aby ji dal zpět na své místo, ovšem při příchodu do krypty jej popadl strach, odhodil lebku do kouta a utekl. Večer se ovšem tato objevila opět na klekátku a v noci se opakovalo revenantské zjevení. Lebka pak byla ve slavném průvodu přenesena do krypty, kde byla posazena na hlavu bezhlavému kostlivci. Noční zjevení přestalo, ale mladému mnichovi prý již do konce života zůstala v obličeji mrtvolná bledost.²⁴⁶

I v pověstech o pražských kostelích se objevuje taková, kde je hlavním motivem smlouva s ďáblem. Jako příklad slouží pověst o chrámu sv. Karla Velikého na Karlově, sebraná Josefem Svátkem. Tento chrám je proslulý svou vysokou klenbou. Stavitel se chtěl zvětšit dílem, kterému nebude ve světě rovno, a proto uzavřel smlouvu s ďáblem, aby mohl postavit chrám s vysokou klenbou, která by se za normálních okolností, tedy bez přispění nadpřirozených sil, neudržela. Ďáblu za pomoc slíbil svou duši. Po dostavění chrámu zapálil lešení, které podpíralo klenbu, ačkoliv ostatní lidé, nevědic o jeho smlouvě, mu takový čin se strachem vymlouvali. Když se řítilo lešení, působilo obrovský hřmot a lidé, myslíce si, že to padá klenba, se rozprchli na všechny strany. Nikdo tedy nemohl obdivovat stavitelovo nádherné dílo. Domýšlivý stavitel spáchal sebevraždu a jeho duše propadla peklu.²⁴⁷ Z mého pohledu je zde zcela jasný motiv podobný biblickému příběhu o babylonské věži. I zde chce domýšlivý stavitel vystavět věž s kopulí tak vysokou, jaké nebude rovno a která bude převyšovat všechny ostatní. Ač se mu to nakonec povede, stejně jeho duše za tuto hříšnou touhu propadá peklu.

Boj umělce s vlastními pochybami, řešený v lidové tradici často faustovskou smlouvou s ďáblem, i jeho zápas s lidmi, kteří jej chtějí oloupit o jeho úsilí, je častým motivem pražských pověstí. Praha, město bohaté na umělecká díla, má ve své tradici takových pověstí celou řadu. Ďáblu upsal svou duši stavitel tohoto chrámu na Karlově i stavitel Karlova mostu, stavitel Černínského paláce na Hradčanech musel na tajemném zasedání vyvolat ze záhrobní země zemřelého hraběte, který stavbu objednal, aby za svou práci dostal slíbenou odměnu či autor

²⁴⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 88-89

²⁴⁷ *Ibid.*, s. 64-65

fresek u sv. Mikuláše, který, aby se pomstil zvědavému mnichovi, jež ho za sloupem při tvoření jeho díla pozoroval, ho namaloval uprostřed pekla mezi mučené hříšníky.²⁴⁸

Pověst spojenou se staroměstskou mosteckou věží a popravou 27 českých pánů shodně zmiňují Svátek i Biliánová. Svátek vypráví, jak po popravě kat odnesl hlavy pánů na věž, kde je pověsil na krancle²⁴⁹ Po deseti letech byly sňaty a pochovány v Týnském chrámu. Poté je evangelíci ze strachu před katolíky odnesli a pohřbili na tajném místě. Podle pověsti byl pro tento účel zvolen chrám sv. Salvatora. Karel Krejčí ale zmiňuje jinou skutečnost – roku 1766 byla při jakýchsi úpravách nalezena rakev s 11ti lebkami. Usoudilo se, že jde o hlavy popravených pánů, a nález byl v tichosti odklizen.²⁵⁰ Každý rok, 21. června, vycházejí duchové pánů ven, vykonají v chrámu před oltářem motlitbu a pak se vydají ke staroměstskému orloji. Pokud jeho rafie jdou, obrátí se zpátky. Pokud stojí, berou to jako znamení zlého osudu, pomodlí se lid a rovněž se vrací.²⁵¹ Popelka Biliánová k této pověsti přidává podání o mladém chlapci²⁵², který šel na staroměstskou mosteckou věž jednou vybrat holoubatům hnízda. Na věži ovšem usnul a probudil ho až temný zpěv, při kterém spatřil několik tmavých postav, z nichž „...každá měla v ruce bílou blanku, ze které zpívala..“.²⁵³ Byli to právě duchové popravených pánů. Tentokrát se sběratelka tuto pověst snaží omlouvat mámením, když popisuje interiér oné věže, ve kterém je šero až tma a kam vůbec nedoléhají zvuky ulice – „...I není s podivem, jestliže vznětlivá mysl našeho lidu vyvede si odtud z cimbuří řadu vidin, jež se v ovzduší tomto rodí..“.²⁵⁴ Nadále se zmiňuje o faktu, že o temných postavách vyprávěli i zvoníci z okolních věží, i místní hlásný.²⁵⁴

Ještě jednou vrátím se při popisech pověstí k jedné, ve které se opět objevuje postava d'ábla. Tato pověst, zachycená Svátkem i Biliánovou, se vztahuje k emauzskému klášteru. Tam prý kdysi žili mnichové tak pobožní, že do kláštera přiletěl naštvaný d'ábel a v převlečení se nechal najmout do kláštera jako kuchař. Časem připravil o život hlavního kuchaře a měl tedy sám na starosti celou kuchyni. Kdysi velice zbožné mnichy svedl k hříchu připravováním výtečných jídel a samozřejmě i vínem. Ti zapomínali na mše a motlitby a vedli stále hříšnější život. D'ábel měl radost a těšil se, až jejich duše připadnou peklu. Jedné noci šel opat kolem kuchyně a zaslechl kuchaře-d'ábla v rozhovoru s jiným d'áblem, který přišel

²⁴⁸ KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.127-128

²⁴⁹ Krancle – kamenné hrany či zábradla na věži. SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 194

²⁵⁰ KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.86

²⁵¹ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 194

²⁵² BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl.Erika. Praha: Erika, 1995, s.9-12

²⁵³ *Ibid.* s. 10

²⁵⁴ *Ibid.*, s.11

z pekla na výzvědy. Rozčilen zaklel kuchaře v kohouta, který vyletěl oknem ven.²⁵⁵ Kouzlo bylo z kláštera snato a mniši byli od té doby ještě pobožnější, než dříve.²⁵⁶

I Biliánová se o této pověsti zmiňuje, ale přidává navíc několik detailů.²⁵⁷ V pekle už vládlo zoufalství z obrovské pobožnosti mnichů, neboť ďáblové se snažili svést mnichy na scestí např. tím, že jim posílali do snů výjevy nahých žen. Ani to ovšem nepomáhalo a proto se do kláštera vydal ten čert, který byl i přímo v pekle kuchařem. Motiv vraždy původního kuchaře je autorkou zajímavě okomentován: „...*Kuchař tedy byl otráven, umřel; nejvíc pro něho plakalo a naříkalo čertisko-kuchťík, ovšemže jen pokrytecky...*“²⁵⁸ Dále dodává, že čert mnichům předkládal to nejvýtečnější maso, které ovšem kouzly maskoval jako kapustu a vodnici, což byla běžná skrovná strava mnichů. Víno maskoval jako vodu. Na rozdíl od Svátkovy verze, kdy ďábel vyletí oknem, vyletěl tento ve vyprávění sebraném Biliánovou stropem. Kuchyň byla posléze přestavěna na kapli. O přestavbě mluví i Biliánová, ovšem zoufá si, že si nemohla ověřit důvod přestavby (tak nejspíš chtěla učinit ze své touhy opět pověst racionalizovat).... „*Pokud, a zdali vůbec souvisí nějak s pověstí přestavba kuchyně v kapli, nelze zjistit z popisů kláštera, kam ženám není přístup povolen...*“²⁵⁹ Jedním dechem dále dodává, že zdejší kuchyně, snad ve snaze vykoupit se z hříchu, kterému zdejší obyvatelé věřili, „dodnes“ pravidelně vaří polévku pro chudé.

Mezi pověsti etiologické se mimo jiné řadí i pověsti, vysvětlující přítomnost nějakého objektu, obvyklého či neobvyklého. Takové pověsti nacházíme právě i v souvislosti s pražskými církevními budovami. Dvě takové pověsti zmiňuje Josef Svátek. První z nich vypráví o obraze, znázorňujícím Krista na kříži, který se nacházel v arcibiskupském paláci na Hradčanech. Úkol namalovat tento obraz uložil tehdejší pražský arcibiskup vlámskému malíři. Malíř se dal do díla, ale ani po několika pokusech nedokázal správně vystihnout zmučený výraz ve tváři Ukřižovaného. Přivedl si proto jednoho z žebráků u Karlova mostu, který tam prosil o almužnu, aby mu stál modelem. Přivázal ho na kříž a počal malovat, ovšem stále nebyl spokojen. Ve své zlosti po žebrákově mrštil dýkou, která jej okamžitě usmrtila. Právě v tu chvíli se na žebrákově tváři objevil ten výraz, který malíř potřeboval. Poté se

²⁵⁵ Motiv 2.F.21 – Člověk překazí čertovi snahu o získání duše. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.110

²⁵⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.100- 101. Podobné pověsti se vypravují i o klášteře ve Slaném či v klášteře velehradském na Moravě. Svátek je ovšem našel i v jiných zemích, konkrétně Dánsku, Německu a Anglii, a dle badatelů má prý tato pověst svůj původ v pohanských dobách.

²⁵⁷ BILIANOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl.Erka. Praha: Erika, 1995, s.192-196

²⁵⁸ *Ibid.*, s.193

²⁵⁹ *Ibid.*, s.196

ovšem polekal a uprchl. Obraz byl vystaven a žebrák s úctou pochován.²⁶⁰ Zajímavé je, že o této pověsti Svátek píše i ve svém díle *Zlomky z české demonologie*, ovšem zde se jejímu popisuje věnuje zevrubněji. Zvláště do detailů se zde věnuje popisu žebráka. Věnuje pozornost i jeho zvyku sedávat u staroměstské mostecké věže a pravidelně prosit o almužnu. Nebylo prý jediného dne v zimě ani létě, kdy by se žebrák na své místo nedostavil. Přes den kolem něj prošly tisíce lidí, a jelikož mnozí ho dobře z těch míst znali, vždy ho nezapomněli nějakou almužnou podělit a vnímali ho jako jakousi zvláštnost, právě z důvodů, že je ho tam možno nalézt pravidelně každý den. Měl prý výraznou tvář, a kdo v ní pohlédl, nemohl prý jinak než mu almužnu darovat. Musel být vysokého stáří, neboť mu po krku splývaly vlasy dlouhé a bílé jako sníh, „*dolejší část tváře taktéž sněhobílými hustými vousy pokryta byla, kteréž celý hořejší díl prsou zahalovaly*“. Čelo měl plné vrásek, oči hluboko vpadlé, „*ale ještě dosti prvotního lesku a ohně v nich bylo*“, obočí pravidelné a nos táhlého tvaru. Oděv nosil zedraný, ale přesto dokázal zakrýt jeho nahotu. Jen hlava zůstávala v zimě i v létě nepokryta, neboť nikdo neviděl, že by ji někdy pokrýl čepicí či kloboukem, a *tak „jemný větřík vždy s dlouhými, sněhobílými kadeřemi jeho pohrával“*.²⁶¹ Jinak je ovšem pověst zcela stejná, až na radikální změnu na konci pověsti. Zatímco podle uvedené verze je obraz vystaven, ve Zlomcích Svátek píše, že byl obraz rozedrán rozzuřenými lidmi, když se dozvěděli o malířově zlém činu. Bohužel se mi nepodařilo objevit skutečnost, zdali takový obraz dodnes existuje. Pokud ale skutečně existují dvě verze pověsti, jsem toho názoru, že verze zakončená zničením obrazu je opět dílem církve, která se nejspíše styděla vystavovat obraz, k jehož dokončení dle pověsti pomohla vražda nevinného člověka.

I Karel Krejčí zmiňuje ve svém díle tuto pověst a považuje ji za jeden z projevů symboliky barokního umění. Vyjadřuje domněnku, že se jedná o migrující motiv spíše než o domácí pražské podání. Příběh podle něj dobře vystihuje drastický naturalistický charakter některých projevů barokního umění.²⁶² S tímto názorem se zcela ztotožňuji. Lid byl do té doby zvyklá na strnulé a prakticky neopakující se výrazy ve tvářích svatých. Barokní umění nastavilo zcela nový styl – drastické a mnohdy až hororově působící výrazy umučených světců či Ježíše Krista, které měly působit co nejrealističtěji. Není divu, že v mnoha evropských zemích, kde se tento typický prvek baroka objevil, se zrodila v myslích lidu pověst podobného charakteru. Mimo to zmiňuje Krejčí i Zeyerovu legendu, která líčí

²⁶⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 11

²⁶⁰ Ibid., s. 90

²⁶¹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zázek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s. 130-131

²⁶² KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 87

vlasteneckého Čecha, hluboce cítícího národní ponížení po bělohorské bitvě. Toho spatří italská sochařka mezi žebráky na mostě – ač on sám nežebřá, a vybere si jej za model ke své soše umírajícího Ježíše Krista. Stejně jako malíř ve výše zmíněné pověsti jej usmrtí, když se snaží vytvořit co nejlepší umělecký výraz sochy. Mladík umírá u vědomí analogie vlastního osudu s osudem „ukřižovaného“ národa.²⁶³

Druhou pověstí, kterou bych zde ráda uvedla, a která vysvětluje původ objektu, je ta o soše ležící ženy, která prý byla umístěna v postranní chodbě u sv. Jiří. Soše se říká Brigita. Jedná se prý o dívku Brigitu, dceru chudé vdovy, do které se zamiloval mladý sochař. Schylovalo se k sňatku, nicméně mladík byl povolán na venkov k práci a svatba musela být odložena. Před odjezdem dívku zapřísahal, aby mu zůstala věrná. Po návratu z venkova nevedly jeho první kroky za svou milou, nicméně se vyptával mezi zdejšími lidmi, jestli se Brigita za jeho nepřítomnosti chovala počestně. Bohužel se mimo jiných vyptával i jedné staré ženy, která neměla Brigitinu matku ráda a nepřála její dceři tak dobrého hoča za manžela. Ta Brigitu očernila a mladík ji uvěřil. Navečer si dal s Brigitou schůzku v Jelením příkopě, kde se často scházeli, zde ji ovšem z hněvu zavraždil a pohodil její tělo do houští. Časem bylo její tělo nalezeno a mladý sochař byl zatčen. Ke svému činu se doznal a byl odsouzen k smrti. Jeho posledním přáním ovšem bylo, aby směl vysochat tělo své mrtvé milenky. Socha se od té doby nacházela u sv. Jiří.²⁶⁴ Ač se v této pověsti neobjevují numinózní prvky – všechny děje v příběhu jsou fyzicky možné a pověst se tak mohla teoreticky skutečně stát – je dle mého nedílnou součástí tajemných příběhů o staré Prahy, mezi které příběhy o vraždách, způsobených emocemi, nepochybně patří.

Tuto pověst komentuje i Krejčí a připojuje zajímavý poznatek. J.M. Schottky, který vydal roku 1830 podrobný popis Prahy, líčí příhodu na podkladě akt dvorního stavebního úřadu takto: „Roku 1784, dne 3. dubna, vlašský štukatérský dělník, jménem Spineli, pořezal nožem v kostele sv. Jiří obličej, ústa a ramena své milence Marianě, dceři pražského královského zámeckého zahradníka; byl dán do vězení, doveden na popraviště, pak však dostal milost a musil po tři léta čistit městské ulice. Kostel byl pak tehdejšími katedrálím proboštem a světícím biskupem Mayerem znovu vysvěcen“²⁶⁵

Jádro příběhu je tedy skutečné a okolnosti jsou příkrášleny lidovou fantazií. Jelení příkop nejspíše v příběhu hrál asi svou úlohu, neboť je dosti pravděpodobné, že láska

²⁶³ KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav.vydání Praha: Panorama, 1981, s.87-88

²⁶⁴ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání.Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.99-100

²⁶⁵ KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*.2.uprav.vydání Praha: Panorama, 1981, s.203

zahradníkovy dcery a vlašského dělníka se pravděpodobně odehrávala v této rokli, která byla součástí zámeckého parku.

Zcela jasný případ etiologické pověsti a *Warnesage* v jednom příběhu. V dalších podkapitolách se ještě několikrát vrátím k pověstem o neuvážených a nerozmyšlených činech vedoucích k neštěstí, kterých jejich původce posléze lituje, ovšem jeho osud už bývá navždy zpečetěn. Varovnou funkci této pověsti lze vidět i na motivu závistivé sousedky, kde pověst jasně říká, že z pomluv, závisti či lži nikdy nevzejde nic dobrého.

4.2.6 Pověsti o Karlově mostě

I jedna z nejvýznamnějších pražských památek, Karlův most, ve Svátkově sbírce označovaný jen jako „kamenný most“, má celou řadu pověstí, které se k ní váží. Jednou z nejznámějších je ta o rekonstrukci mostu, která musela být provedena poté, co nechal Václav IV. svrhnout do řeky sv. Jana Nepomuckého.²⁶⁶ Klenutí mostního oblouku se zřítilo a stavitelům nešlo vystavět znovu. Co se jim povedlo přes den zazdít, zřítilo se totiž v noci zase do vody. I zde, stejně jako v pověsti o chrámu na Karlově uvedené v předchozí podkapitole, byla hlavním motivem lidská ctižádost – mladý stavitel, který chtěl vyniknout nad ostatními, uzavřel smlouvu s ďáblem, aby se mu povedlo most opravit. Za to čert žádal duši toho tvora, který půjde po nově opraveném mostu jako první. Stavitel (stejně jako chudý venkovan v jedné z variant pověsti o Čertově sloupu nic zlého netuše) s nabídkou souhlasil a brzy byl ustanoven den ke slavnostnímu otevření mostu. Ve staroměstské mostecké věži si připravil kohouta, kterého plánoval hned ráno na most vypustit a čerta tak přelstít. Čert ale takový podvod čekal a tak se v noci v podobě zednického tovaryše vplížil do domu stavitele za jeho ženou se zprávou, že musí pospíšet na most, neboť její muž je v nebezpečí. Když stavitel uviděl svou ženu běžet po mostě, bolestně zaúpěl, neboť věděl, že nosí pod srdcem jeho dítě. Další noci zemřela při předčasném porodu i s dítětem. Nekřtěnátko bylo odsouzeno k tomu, aby se jako neviditelná dušička vznášelo nad mostem a kýchalo, dokud ho někdo neosvobodí pozdravem „*Pozdrav pánbůh!*“. Po dlouhé době jej osvobodil jakýsi venkovan, krácející po

²⁶⁶ Podobné pověsti, vztahující se ke stavbě mostu a spolku s ďáblem, popisuje Svátek i v Řezně či Frankfurtu nad Mohanem. SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 188. 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.105-106

mostě, který mu popřál, ačkoliv ho nemohl spatřit.²⁶⁷ Osvobozená duše dítěte poté odlétla k nebesům.²⁶⁸

Ve *Zlomcích z české demonologie* Svátek přidává k této pověsti několik zajímavých detailů. Po smrti stavitelovy rodící ženy se prý v místnosti ozve ďábelský chechtot a z nebe (???) se snese list se smlouvou. Poté navíc stavitel spáchá sebevraždu.²⁶⁹ Podle Krejčího se jedná o migrující motiv – jedná se o variantu biblického příběhu o Jeftově dceři, který má mnoho podob ve folklorních látkách.²⁷⁰

Motiv předmětu s nadpřirozenými schopnostmi se objevuje v pověsti, kterou vzhledem ke Karlovu mostu rozhodně nelze opomenout. Je to pověst o Bruncvíkovi, jehož socha (spolu s kamenným lvem, jež u jeho nohou hltá kořist) se vypíná na pilíři mostu na Kampě. Podle Svátka ale ne každý vnímá sochu jako Bruncvíka – podle některých je to bájný Roland, Přemysl Otakar II. či Karel IV. Jeho meči prý stačilo poručit „*Všem hlavy dolů!*“ a tato divotvorná zbraň ihned pobila všechny nepřátele v dosahu. Zajímavá pověst se váže i k Bruncvíkovu lvu, který ho jako věrný pes doprovází na cestách. Při jednom pronásledování nepřátel totiž skočil tento lev do vařící vody a od té doby mají lvi tělo na některých místech holé. Samotný meč je, stejně jako již zmíněné poklady z Vyšehradu, údajně schován kdesi v hlubinách Vltavy. Až českému národu bude nejhůř²⁷¹, vytáhne podle pověsti meč stařena, která bude u řeky prát přízi, a předá ho vůdci českého národa, který se s ním stane neporazitelným.²⁷²

Pověst související s dávnými pohanskými časy vypráví Svátek rovněž právě o Kampě – v těch místech nacházel se prý kdysi posvátný háj a na místě Bruncvíkovy sochy socha pohanského boha Peruna. Po nástupu křesťanství byla socha svržena do Vltavy, ovšem rozhněvaný Perun od té doby pravidelně topil křesťany a dodnes se prý hněvá na ty, kteří se od víry v něj odvrátili. Mezi pražskými plavci a rybáři dlouho žila varovná pověst, která je upozorňovala, aby nepomáhali nikomu, koho by viděli v těchto místech se topit. Podle Svátkových záznamů se pověsti věřilo ještě v 18. století a každý rok zde prý Perun žádal

²⁶⁷ Motiv 3.C.10 – Vysvobození či zažehnání revenanta – křesťanský pozdrav. . LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.127

²⁶⁸ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání, Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.105-106

²⁶⁹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.108-114

²⁷⁰ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.204

²⁷¹ Spolu s pokladem ve Vyšehradě by se Vltava v tomto případě dala zařadit Lufferovu typu 2.B.55 – Místo, které zachrání lidi ve zlých časech. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.220

²⁷² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání, Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.108-109

několik obětí. Těm se ale za žádných okolností nesmělo pomoci, neboť takoví dobrodinci by sami zle skončili.²⁷³

Jedním z vděčných motivů varovných pověstí je potrestání lidské pýchy²⁷⁴, které jsme si již ukázali na několika pověstech. Několik takových přitom souvisí i s Karlovým mostem. Podle jedné z nich v té době pyšná hraběnka žijící v Praze na demonstraci své pýchy a bohatství odhodí při cestě kolem Vltavy do řeky zlatý prsten a vychloubá se svému doprovodu, že ji přestane přát štěstí teprve ve chvíli, kdy se jí tento vyhozený prsten opět ocitne v rukou. Prsten ovšem zachytí ryba, kterou následně dostane pyšná hraběnka k večeři. Hraběnka pak velice rychle zchudne a zemře o žebrotě.²⁷⁵ Tuto pověst můžeme nalézt i ve *Zlomcích*, kde ji Svátek zařazuje do specifické kapitoly s pozoruhodným názvem *Otáčející se kolo a hry osudu*.²⁷⁶ Mimo to si Svátek všiml podobnosti této látky se známým příběhem o Polykratově prstenu, který má takřka stejný děj. Nekončí ovšem Polykratovým zchudnutím, nýbrž tak, že Polykratos uznává pomíjivost svého štěstí a bohatství. Tato látka byla často básnicky zpracována.²⁷⁷

Na Karlově mostě nalezneme i variantu mezinárodně rozšířené látky²⁷⁸, konkrétně AaTh 1645- *The treasure at home*.²⁷⁹ Ta vypráví o chudém chalupníkově, žijícím nedaleko Prahy a vlastnicím zahrádku s jabloňovým štěpem. Jedné noci se mu zjeví sv. Jan Nepomucký, který, slitujíc se nad jeho chudobou, mu poradí, aby se vydal na Karlův most, kde najde ukrytý poklad. Zjevení sv. Jana se mu nadále musí ve snu objevit ještě dvakrát, aby mu chalupník uvěřil. Po chvilkovém bloumání po mostě ho osloví službu konající voják, kterému chalupník následně vypráví o svém snu. Takový sen se zdál právě i jemu, nicméně v jeho snu byl poklad umístěn v zahrádce s jabloňovým štěpem nedaleko od Prahy. Oba tam tedy poté pospíchají, poděkují sv. Janovi a bohatství si rozdělí.²⁸⁰

Ve *Zlomcích z české demonologie* se Svátek více rozepisuje o strážní budce vojáka z pověsti, která má být prý přesným mezníkem v místech, kde se dělí Karlův most na dvě

²⁷³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.110-111

²⁷⁴ V Lufferově katalogu bychom tento typ pověsti měli hledat v podkapitole Porušení sociálních norem, asociální a patologické vlastnosti, konkrétně 2.E.170 – Pýcha a rozmařilost.. Viz. Dále uváděné pověsti o kněžně s chlebovými trepkami či duchu zlého bohatého mlynáře. LUFFER, J. *Katalog českých demonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.106

²⁷⁵ *Ibid.*, s.114-115

²⁷⁶ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.125

²⁷⁷ Nejznámějším zpracováním je nejspíše Schillerova báseň „*Prsten Polykratův*“ - SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.115

²⁷⁸ JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007, s.95

²⁷⁹ AARNE, A.- THOMPSON, S. *The types of folktale*, Helsinky: 1974, p. 469

²⁸⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 117-118

poloviny. Toto místo je prý opředeno mnoha legendami, například se vypráví, že právě zde byl Jan Nepomucký svržen pochopy Václava IV. do Vltavy. Dále se zde objevuje motiv vymlouvání chalupníkovu snu jeho ženou, která zjevení sv. Jana nevěří.²⁸¹

Poslední pověstí, kterou bych ke Karlovu mostu ráda uvedla, je ta, vážící se ke kategorii tzv. vodnických pověstí. Vypráví o kupci, ke kterému se přidružil vodník na jeho dlouhé cestě do Prahy, vyprávěje mu, jak míří právě do českého hlavního města proto, aby se zde pomstil na jednom vozkovi a utopil ho. Dokonce kupci sdělí, kdy a kde přesně k události dojde. Kupec druhý den na místo dorazí, snaží se vozku včas varovat, ovšem vše je marné, neboť vozka, váben tajemnou vodníkovou silu, sjede i s koňmi do Vltavy.²⁸²

4.2.7 Pověsti o pražských palácích a budovách

Další neméně důležitou podsložkou místních pověstí pražských jsou vedle pověstí o kostelích i pověsti o palácích a jiných necírkevních budovách. Často se v tomto případě zároveň jedná o pověst etymologickou, která vysvětluje pojmenování domu. Co se týče funkce těchto pověstí, tak podle jasné funkce etymologické, která má vysvětlit původ názvu domu, tak si dovoluji připustit, že taková funkce má i funkci zábavní. Některé pražské domy a paláce byly známé velké části obyvatel, a vyprávění si o majitelích těchto domů, jejich obyvatelích a jejich osudech, mohlo být dobrým tématem hovoru, např. při návštěvě hostinců.

Jednou z takových pověstí je právě ta o domu U zlaté studně, zachycená Popelkou Biliánovou. Historie tohoto domu ve skutečnosti obsahuje pověsti dvě. První se váže právě ke studni. Ve sklepě tohoto domu se nacházela studna²⁸³ Z té prý vždy o pašijích vytékalo zlato, ovšem ve chvíli, kdy byly pašije v kostele dočteny, se ze zlata opět stala obyčejná voda. Dále prý často lidé vídali ve studni zlato přímo hořet. Jednou se jistá služka tak nahýbala do studně, aby spatřila zlato, že přepadla a utopila se. Když vytáhli její tělo, bylo nutné studnu vyčerpat, aby se voda vyčistila. Při čištění se uvolnil jeden kámen a za ním se objevil poklad. Majitel domu poklad prodal a odstěhoval se jinam, zatímco po domě bloudil promoklý duch služky,

²⁸¹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zázek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.154-162

²⁸² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.119

²⁸³ Tento jev vysvětluje Biliánová tím, že za starých časů lidé kopali studny ve sklepech, neboť se báli, že ve snadněji přístupné studni by jim nepřítel mohl otrávit vodu. BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.15

neboť majitele nikdy nenapadlo ji poděkovat či za ní odsloužit mši svatou, aby jí projevil vděk za nalezené bohatství.

Kromě utopené služky se v domě měl ještě zjevovat jakýsi rytíř se svou manželkou, oba duchové ovšem bezhlaví. Jednou se v domě zabydlil cukrář, kterého jednou napadlo vyrobit dragantové figurky rytíře a jeho paní. Hlavy, které duchové neměli, jim vymodeloval podle svého. V noci se mu pár zjevil, tentokrát s hlavami, a přemluvil ho, aby hlavičky zahodil a vymodeloval je znovu podle jejich skutečných podob. Za tento dobrý čin mu bylo prozrazeno, že se v domě nachází poklad, a že pokud najde jejich mrtvé kosti a nechá za ně odsloužit mši svatou, poklad se mu sám vyjeví. Cukrář tak učinil, stal se z něj bohatý muž a v domě od té doby nestrašilo.²⁸⁴

O šlechtických palácích v Praze se vypráví hned několik tajuplných pověstí. Jedna z nich, o staviteli Černínského paláce, vypráví o hraběti Černínů, který si chtěl poblíž Hradčan nechat vystavět nejvyšší palác v Praze. Stavitel vše zaplatil sám, neboť věděl, že hrabě je čestný muž a celou částku mu poté vrátí. Když byl palác dostaven, přišla ovšem z venkova zpráva, že hrabě zemřel, a hraběnka nechtěla staviteli vydat peníze, jelikož stavitel neměl k dispozici žádnou smlouvu. Stavitel se marně odvolával k obyčeji hraběte, který vždy dělníky odměňoval až po práci. Bratr stavitele byl freimaurem a jednou ho přivedl mezi toto tajné společenství. Nejvyšší mistr pronesl zařikání, po kterém se zjevil duch hraběte a obtiskl svou ruku na připravenou smlouvu. Po předložení tohoto důkazu vyplatila hraběnka staviteli peníze.²⁸⁵ Zajímavé je, že v díle Zlomky české demonologie řadí svátek tuto pověst do kategorie *Souboj s ďáblem*, ačkoliv postava ďábla se v této pověsti vůbec nevyskytuje.²⁸⁶ K tomuto paláci je zde nadále uvedena pozoruhodná poznámka. O výstavném bývalém paláci Černínů na Hradčanech vědělo v Praze snad každé malé dítě a budova je pro každého Pražana zajímavá svými pověstmi. Lid zná Černínský palác pod jménem „*chalupa*“, neboť takto jej prý nazval jeden z hrabat Černínů, když jej císaři Josefovi II. co dar nabídnul. Císař prý odpověděl, že „*on ni žádnou chalupu potřebovati nemůže, jakož i prý žádný hrabě v chalupě přebýváti nemá*“, a od té doby tam skutečně nikdo nesídlil. Rozlehlé stavení bylo dlouho opuštěno a stalo se po čase obydlím spodních vrstev hradčanského lidu, až konečně roku 1851 bylo upraveno, přičemž ovšem z vnitřku paláce vymizely mnohé památky.²⁸⁷

²⁸⁴ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s. 14-18

²⁸⁵ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 123-124

²⁸⁶ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s. 103-108

²⁸⁷ *Ibid.*, s. 103

Pověst o lidské pýše, zmíněná v předchozí podkapitole, se vztahuje právě i k Černínskému paláci. Vypráví o pyšné kněžně, která, chtěj vyniknout na plesu a předčít ostatní hosty, si nechala vyrobit chlebové trepy. Večer přijel v kočáře čert v podobě kavalíra²⁸⁸, který ji měl doprovodit na ples. Nenápadně ji ovšem odvezl do podzemí, kde její chlebové trepy vzplály plamenem a kněžnu roztrhali ďábelské postavy. Od té doby její duch prý obcházal palácem a za noci je na chodbách slyšet klapot chlebových trepek.²⁸⁹ Podle mého názoru by kněžna v pověsti neskončila zle, kdyby si k výrobě extravagantní obuvi vybrala jiný materiál. Chléb byl nicméně vždy brán jako boží dar a jeho využití k lidské marnivosti bylo pro lid dobrým důvodem, proč kněžnu stihl spravedlivý trest. Podobnou pověst Svátek zaznamenal i v okolí Jiřičné a na Strakonicku. Zde se ovšem propadne do země zámecká paní, která si na mši do kostela vezme obuv vyrobenou z perníku.²⁹⁰

Tajuplné pověsti obíhají i o dalších pražských palácích. Tak například o paláci Kinských se vypráví, že bylo kdysi do jeho zdí zazděno dítě, jako oběť ďáblu, po které ďábel dovolil paláci pevně stát a nezřítit se. Jiné verze pověsti nevyprávějí o zazděném dítěti, ale mladé panně.²⁹¹ O paláci Lichtenštejnských se zase mezi lidem vyprávěla pověst, opět inspirovaná lidskou pýchou a ctižádostivostí. Místní knížata prý pořádala bohaté plesy, které v okolí neměly obdoby. Lidvína, dcera jednoho malostranského mlynáře, se rouhala, že by se i ďáblu upsala, jak moc by ples chtěla navštívit. Poté její otec skutečně dostal pozvánku a v den konání plesu jí byly doručeny drahé šaty a šperky. Hned při prvním tanci si ale ďábel odnesl hříšnici pod zem, a ta prý od té doby bloudí chodbami paláce. Podle Svátka dokonce právě tento revenant donutil Lichtenštejny zámek prodat.²⁹² O jedné kněžně z Lichtenštejnů se zase vypráví, že vstoupila ve spolek s ďáblem, aby jí ještě několik let navíc zachoval její krásný obličej bez vrásek.²⁹³ Smlouva byla dovršena tím, že si pro ni ďábel v určený čas přišel a odnesl ji dírou ve stropě.²⁹⁴

I Popelka Biliánová se zevrubně věnovala pověstem o pražských domech. Tak o jednom domě ve svém oblíbeném Podskalí, zvaném U Hejduků, vypráví pověst o nalezeném těle železného rytíře. Ten se tu prý kdysi zamiloval do jedné dívky, která už ale měla hochu „od vody“. Ten už jednou nemohl vydržet nechtěného nápadníka, a proto jej zabil sekerou. Otec

²⁸⁸ Typ 2.F.5. Ďábel v mužské podobě. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.109as

²⁸⁹ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.124-125

²⁹⁰ Ibid., s.125-126

²⁹¹ Ibid., s.128-129

²⁹² Ibis., s.128

²⁹³ Motiv 2.F.30 – Ďábel odnese člověka, který se mu upsal. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.111

²⁹⁴ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.129

dívky byl rád, že se dotěrného rytíře jeho dcera zbavila, ale bál se reakce krále, neboť nevěděl, zdali rytíř nebyl jeden z jeho oblíbenců. Proto rytíře tajně pohřbili a oba dva mladí milenci z Podskalí odešli. Na počátku 18. století se na místě kopalo a byl objeven železný rytíř a vedle něj smrtící nástroj – sekyra. Pověst se dle Biliánové odehrála za starých časů, dokud „*prý ještě sídleli na Vyšehradě knížata a králové*“²⁹⁵

Ve svém výčtu pověstí vztahujících se k pražským budovám rozhodně nesmím opomenout jednu z nejznámějších pražských pověstí, a to tu o Faustově domě. Za Svátkovy doby se v tomto době na Karlově náměstí nacházel ústav hluchoněmých. Pro Fausta, velkého kouzelníka, která zde prováděl své čary, si přišel d'ábel. Od té doby tam měl bloudit jeho duch a díra ve stropě, kterou vyletěl ven onen d'ábel, prý nešla zazdít. Až v 18. století se k pobytu v domě odhodlal jistý student jménem Mladota, který kvůli své chudobě nepohrdl laciným přístřeším. V domě našel mnoho knih a kouzelných věcí, které zde zůstaly, a ukazoval je návštěvníkům. „...*Tak stála v průjezdě u schodů panna, která každého, kdo se k ní přiblížil, vodou postříkala; jinde stál hoch s bubnem, jenž na pokynutí studentovo na buben tloukl; na stole v jedné síni stála veliká loď se dvěma veslaři, která se po stole pohybovala a otáčela; v jiné komnatě udeřil Mladota holí na strop a hned se odtamtud spustily schody, které zase tak, když byl po nich vzhůru vystoupil, samy zmizely; jinde konečně dostal každý, kdo se kliky u dveří dotknul, silnou ránu apod....*“²⁹⁶ Po čase si ovšem d'ábel odnesl i duši studentovu.

Mezi skutečnými, historicky známými obyvateli Faustova domu ovšem nebyl nikdo, kdo by odpovídal typu tohoto legendárního čaroděje. V 16. století, kdy byl dům v renesančním stylu vybudován, se stal příbytkem anglického alchymista Edwarda Kelleyho a legendě se tedy dobře hodila architektura i minulost domu. Atraktivní bylo i jeho umístění na dnešním Karlově náměstí, což bylo kdysi jedno z tzv. hnízd pověstí – místo bohatě obdařené bujnými představami lidové fantazie o shromáždění tajných společenstev, tajných popravách, osobách zazděných zaživa apod.²⁹⁷

Osobnost, která dala pověsti jméno, je historická. Karel Krejčí píše o skutečném doktoru Faustovi, který žil v Německu na rozhraní 15. a 16. století, ovšem autentická fakta, která o něm lze nashromáždit, nesouvisí ani vzdáleně s rudolfínskou Prahou.

Nejstarší lidové knížky o Faustovi (tzv. faustbuchy, nejstarší z roku 1857) vědí přímo o Faustově pobytu v Praze. Vypravuje se v nich o dvojí Faustově cestě Evropou – jednou ho nesl Mefistofeles povětřím v podobě koně, který měl křídla, podruhé šel čaroděj pěšky nebo

²⁹⁵ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.164-165

²⁹⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.133-134

²⁹⁷ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.100

jel na koni. Mezi různými městy, která navštívil, měla být i Praha. V jedné verzi se mluví i o jeho delším pobytu na císařově dvoře. Odtud si na jednu noc „odskočil“ do Erfurtu, kde popil s přáteli, a do rána se opět vrátil do Prahy. Pokud se jinde mluví o Faustových stycích s císařem, může tím být míněn jeho současník Karel V.²⁹⁸

Za hlavního původce pověsti je pokládán jeden z pánů Mladotů ze Solopysk, kteří v 18. století přebudovali palác do jeho dnešní podoby. Tento Mladota měl prý ve svém domě bohatou sbírku technických hříček, figurín, které byly automatizované, jež předváděl svým hostům jako jakási „moderní kouzla“.²⁹⁹

Velice mě překvapilo, když jsem při svém pátrání po místních pověstech, našla pověst s oidipovským motivem. Takovou pověstí je ta, která se vypráví o domě U smrti, který se nachází na Dlouhé třídě. Na tomto domě byl vymalován obraz znázorňující mladíka sedícího u špalku. V tom domě kdysi prý žil měšťan s manželkou, jejichž syn byl kdysi unesen potulnými lidmi a prodán do ciziny. Po letech se již dospělý syn vrátí domů a zamiloval se do vdovy z Dlouhé třídy, s kterou se posléze oženil. Až poté zjistil, že se jedná jeho vlastní ovdovělou matku. Za trest byli oba před rodným domem s'ati.³⁰⁰

Motivem pověsti je sice podle církve jeden z nejvážnějších a nejstrašnějších hříchů, ovšem tato pověst měla podle mého mínění zábavní funkci. Lid si ji přibájl k obrazu, který původně jistě znázorňoval cosi jiného. Příběh Oidipa mohl být v té době mezi lidem známý a jelikož se jedná o záležitost značně atraktivní a přitažlivou, která dokáže zaujmout, mohl tento fakt přispět k vzniku pověsti.

4.2.8 Pověsti o strašidlech a zakletých osobách

Do této kategorie bych ráda zařadila pověsti o strašidlech či zakletých osobách, které se nevztahují ke konkrétní budově či kostelu, či u kterých není místo jejich působení tak známé jako v předchozí kapitole. Tyto pověsti bývají podle Karla Krejčího vzpomínkami na dávná neštěstí nebo nepomstěné zločiny. Nejvíce duchů se podle něj vyskytuje okolo zrušených klášterů, v jejichž celách se mohl ukrýt ne jeden neodpykaný zločin. Tato místa se podobně jako hřbitovy stávala lokalitou výskytu mnoha zjevení. Tyto pověsti bývají látkově skoupé. Ve většině případů, pokud se pověsti neujme literatura, se omezují na konstatování

²⁹⁸ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečnosti*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.113-114

²⁹⁹ *Ibid.*, s.116

³⁰⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s.136-137

numinózního jevu, příčiny posmrtného bloudění daného zjevení a možností, jak jej vysvobodit (ta ale vždy nemusí být známá).

V pověstech Popelky Biliánové najdeme jednu, jejíž hlavní aktérkou je vdova, kterou znala sběratelka osobně. Sama píše, že „...pisatelka těchto řádků za dívčích let svých byla jednou u zmíněné vdovy, ale teď přes usilovné hledání nepodařilo se jí naléztí nádvorního domku toho; jest snad již zbořen či přestavěn.“³⁰¹ Vdově se zjevovala zakletá dívka, která zde kdysi žila, ovšem nikoliv v podobě strašidla, ale v podobě zlatého ptáčka. Ta zde kdysi ze zoufalství a smutku nešťastnou náhodou zabila své dítě, které tajně porodila místnímu zahradníkovi. Po smrti nedošla pokoje. Prosila vdovu, aby vykopala prach dítěte i se zlatem, které k němu bylo uloženo. Vdova se ovšem soužila, neboť nevěděla, jak se dostat na vedlejší zahradu, kde bylo dítě pohřbeno. Za rok se jí ptáček-dívka zjevil znova a uklidnil ji, že ač přání nesplnila, osvobodily jej její vroucné motlitby. Za odměnu ještě vdově ptáček slíbil, že až se jí bude blížit poslední hodinka, přijde ji to oznámit. Tak později skutečně učinil.³⁰²

Jelikož Biliánová tuto vdovu osobně znala, je možné, že příběh slyšela od některého společného známého. Pro někoho mohla být osaměle žijící vdova někým, kdo ve své počestnosti a zbožnosti vykonává podobně dobré skutky.

Další zakletou dívkou, která již byla dle znění pověsti vysvobozena, je dcera purkmistrova ze známé pověsti o městské pečetí.³⁰³ O městskou pečeť se dříve staral purkmistr, který ovšem za ni ručil svým hrdlem. Purkmistr prý jednou odložil pečeť doma na stůl a odešel, následně purkmistrova žena dala pečeť na hraní zlobivému dítěti, jejich dcerce, kterou zrovna koupala. V této pověsti si Biliánová neodpouští několik ironických poznámek, vztahující se k jednání aktérů pověsti. „Nestaral se o pečeť pan purkmistr a paní purkmistrová byla buď velmi zapomnětlivá nebo hodně omezená paní; jistě že jí bylo asi dobře známo, že dávajíc dítěti pečeť na hraní, dává tím dítěti do hry manželovo hrdlo“³⁰⁴ Pečeť pak vylila purkmistrova žena spolu s vanou oknem na ulici. Nalezl ji pak náhodný kolemjdoucí a spěchal s ní na radnici k primasu³⁰⁵ Jakubu Solflínovi. I tento zvrat v pověsti je Biliánovou náležitě okomentován. „Nevěděl věru „šlechetný“ nálezce, co s pečetí nalezenou učinit, když ji donesl do rukou nejpovolanějších; ale to jistě „věděl“, že tím odevzdává katu hlavu purkmistrovu. „Dobrý“ člověk!“³⁰⁶ Po popravě purkmistra jeho žena zešílela a proklela svou nevinnou dceru. Dívka později zemřela v mladém věku, zasnoubena za knížete,

³⁰¹ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.93

³⁰² Ibid.,s.92-96

³⁰³ Ibid.,s.24-27

³⁰⁴ Ibid., s.24

³⁰⁵ Primas – hospodář městský, první konšel. Ibid. ,s.26

³⁰⁶ Ibid.

pána z Růže. Od té doby objížděla z Hradčan na Staré Město každé noci v kočáře jako revenant. Vždy poklekla na místě, kde byl její otec s'at, tam se pomodlila a zapěla nábožnou píseň. Její zjev jednou upoutal jistého mládence. Aby dívce stvrdil svou lásku, přišel za ní na půlnoční mši do kostela sv. Martina, jak mu nakázala. Té noci se zjevení vydalo na svou cestu naposled. Co se dělo v kostele sv. Martina, je zastřeno tajemstvím, ovšem kočár se ráno vrátil prázdný a mladík byl nalezen v kostele mrtev. Na závěr Biliánová uvádí, že „*tak vypravují pověst od Hájka a Weyrothera*“³⁰⁷

Tato pověst je příkladem pověsti, ve které lze sledovat nárůst a opětovný nástup fantastických prvků, zejména o prokletí a zjevování některé jednající osoby. Pověst o ztracené pečeti je známa již z Hájka, Weyrother k ní poté přidal část o zjevování prokleté purkmistrovy dcery, která jako dítě mimoděk zavinila otcovu smrt. Svátek tuto část pověsti nepřijal, naopak Biliánová ji ve své sbírce zmiňuje.³⁰⁸

K místním pověstem se Biliánová opět přibližuje, když popisuje vyprávění o zjevování ducha bezhlavé herečky³⁰⁹, zjevující se v místech bývalého kostela sv. Máří Magdaléna, kde se poté nacházelo divadlo. Ta byla zaživa údajně nevěrná svému manželovi, rovněž herci, který ji potrestal uříznutím hlavy. Její duch je odsouzen k bloudění v těchto místech do té doby, dokud někdo onu hlavu nenajde. Nikdo nicméně už neví, kde by se mohla nacházet. Biliánová se opět nechá poddat své osobité ironii, když píše: „*Najednou milý pán manžel učinil „příjemný objev“, že jistý pan hrabě projevuje sličné jeho choti víc přízně, než mohlo snést žárlivé jeho srdce*“ Neopomene ovšem dodat, jak již v jejích časech pověst pozvolna misí a pro lid přestává být uvěřitelnou. Mizení pověsti dává za vinu modernímu světu, kde už pro strašidla není místo: „*Ted', když jsou zde tiskací stroje novin, již bezhlavá dáma nechodí*“.

O novém malostranském trhu se vypráví pověst o zazděné jeptišce z bývalého ženského kláštera. Ta se provinila proti panenské čistotě a za trest byla zazděna. Každý pátek o půlnoci tu údajně bloumá a vzdychá po vysvobození. To by mohl učinit ten, kdo by odkryl její zazděné kosti, nicméně ty jsou pohřbeny příliš hluboko v základech kláštera, než aby je někdo mohl objevit.³¹⁰

O dalším duchovi jeptišky vypráví shodně Svátek a Biliánová. Oba dva se shodují na pověsti o jeptišce z kláštera sv. Anežky, kam ji nechal dát její otec, jakýsi český pán, neboť nechtěl, aby milovala chudého rytíře. Milenci se ovšem nadále scházeli i po umístění dívky do kláštera a dokonce jednou naplánovali společný útěk. Jedna z jeptišek ovšem jejich plány

³⁰⁷ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.27

³⁰⁸ PULEC, M.J. *Jak žijí pražské pověsti*, Český lid 46, 1959, s.54

³⁰⁹ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.104

³¹⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 144-145

odhalila a podala o nich zprávu dívčinu otci. Ten přišel na plánovaní místo setkání, svou dceru probodl a zabil a rytíře těžce poranil. Otec umírající dceru proklel, aby bloudila chodbami kláštera, dokud tam bude stát kámen na kameni.³¹¹ Od té doby se mladá jeptiška zjevuje v šedém hábitě, na němž má na prsou znatelnou ránu po otcově meči. Jedná se ovšem o dobrého revenanta, který nikomu neublíží.³¹² Popelka Biliánová k této pověsti přidává její druhou část o dívce, žijící v blízké domě, která chce jednoho večera skončit svůj život vypitím jedu, neboť otec jejího snoubence po ní žádá vysoké věno, která si ona nemůže dovolit. Od sebevraždy ji ale zachrání duch jeptišky, která ji jed vytrhne z rukou a vypráví jí svůj příběh. Dívka zcela změní své plány a rozhodně se po zbytek života zůstat sama a svého milého si nevšímat, doufajíc, že ji po čase sám opustí. Po roce se zjeví jeptiška znovu a daruje dívce váček právě s tolika penězi, kolik potřebuje ke svému věnu. Dívka se raduje, ovšem brzy si uvědomí, že lásce s jejím milým je již dávno konec. V tu chvíli onen rozráží dveře světnice, padne dívce k nohám a slibuje jí, že si ji vezme i bez věna. Dívka mu poté ukáže váček s penězi a oba dva jsou díky duchovi jeptišky navěky šťastni.³¹³

Nejen mezi pražskými jeptiškami, ale i mezi mnichy byli takoví, kteří museli po smrti pykat za hřích, který spáchali za živa. Takovým je např. mnich z Emauz, který se má zjevovat na schodech, které vedou dolů od chrámu do Podskalí. Na těchto schodech bývá šero i za dne, tudíž právě tajuplná atmosféra tohoto místa mohla dát za vznik této pověsti. Zde se vypráví pověst o úplatném lakomém mnichovi, který měl za peníze prodat hostii židovi, který s ní chtěl provádět kouzla. Místo jejich schůzky, kterým byly právě emauzské schody, kde mělo dojít k obchodu, ovšem bylo prozrazeno. Žid byl rozčtvrcen a mnich sťat. Od té doby se zjevuje na schodech se svou hlavou v podpaží a váčkem s penězi v druhé ruce. Vysvobozen bude teprve ve chvíli, kdy za ním přijde nově vysvěcený kněz a podá mu hostii.³¹⁴

Pražská zákoutí, jak nám je představuje Svátek a Biliánová, jsou plná i mnoha dalších nepokojných duší, ať se již jedná o hříšníky, kteří za živa všemožně, mnohdy i vraždou, zhřešili, či jejich oběti či celkově osoby nevinné, za které ovšem nebyla odsloužena mše, nedostali poslední pomazání, zkrátka kteří zemřeli bez správy boží, nebo kteří nedojdou pokoje v hrobě, dokud jejich vrah nebude potrestán. Rozhodně bych teda neměla opomenout pověst, která koluje o hřbitově u chrámu sv. Vojtěcha v Jirchářích, a kterou shodně vypravují

³¹¹ Pověst zde naplňuje dva typy Lufferových pověstí, a to typ 3.A.1000 – Prokletý člověk jako revenant a 3.A.110 – Zabitý předčasně zemřelý člověk jako revenant. . LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.118

³¹² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 145-146

³¹³ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.65-68

³¹⁴ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 146

Biliánová i Svátek. Na jednom z náhrobků se prý nacházel obraz rytíře, který nemá v hrobě pokoje. Do okrajů kamene je vyryt nápis ve zvláštním jazyce, který se nikdy nikomu nepodařilo přečíst. Rytíř kdysi unesl krásnou dceru měšťana, do které byl zamilovaný, ovšem kněz, ke kterému se pospíchali nechat oddat, nechtěl tento tajný a rodiči neschválený sňatek posvětit. Rozhněvaný rytíř kněze zavraždil a následně byl sám popraven. Zjevení rytíře, které po hřbitově od té doby obcházelo³¹⁵, jednou potkal nový farář. Zjevení se mu svěřilo, že teprve až čistý mládenec přečte tajemný nápis na jeho hrobě a učiní tři kříže před zjevením, tak bude vysvobozen. Od té doby vodili na hřbitov mládence, ovšem bez úspěchu.³¹⁶ Tuto pověst zmiňuje i Biliánová, která ovšem mimo jiné vypráví o jakémsi podkalském plavci, který se měl údajně se strašidlem setkat. Rovněž se zmiňuje o konkrétním mladém chlapci, který si dal za svůj cíl rytíře vysvobodit a nápis rozluštit. Chodil prý ovšem k hrobu tak často, že se časem z luštění nápisu pomátl na rozumu.³¹⁷

V pražské oblasti Ozerov se má zjevovat kolemjdoucím tančící Židovka, která má své oběti utančit k smrti. Jedná se o prokletou židovskou dívku, která za života pracovala v blízkém nevěstinci, v domě U desíti panen. Jednalo se ovšem o jediný nevěstinec v Praze, kde bývalo otevřeno i na Velký Pátek. Ostatní pražské domy hříchu prý alespoň k tomuto dni uchovávaly úctu a tudíž ten den bývalo zavřeno. Za své působení v tak hříšném podniku je Židovka odsouzena k posmrtnému tanci.³¹⁸

Poněkud jinou lokaci než zbytek pověstí má Grohmannem uváděné vyprávění o bílé paní, která se má zjevovat ve věži u Bílé hory u Prahy. Jedná se o dívku, která byla za živa provdána za krále, nicméně mu byla nevěrná s jeho odpůrcem, kterého si následně vzala. I svému druhému manželovi ovšem byla opět nevěrná s jakýmsi plukovníkem. Druhý muž ji za trest nechal ve věži zazdít. Od té doby se tam zjevuje jako bílá paní, která v ruce drží šátek potřísněný krví. Jednou v noci ji na stráži spatřil mladý voják, který poté o zjevení vyprávěl svým přátelům. Jeden z mladých rekrutů se za duchem v noci vydal. Paní se mu svěřila, že ji může osvobodit, když rekrut od ní vydrží tři rány bajonetem. Rány ovšem byly tak silné, že nevydržel ani jedinou. Zklamaná bílá paní následně ukázala na tři stromky v zahradě, z jejichž dřeva by měla být vyřezána kolébka, v které bude ležet hoch, který ji jednou vysvobodí.

³¹⁵ Motiv 3.A.5 – Provinilý člověk jako revenant – vrah. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.114

³¹⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 150-151

³¹⁷ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.156-160

³¹⁸ *Ibid.*, s. 160-164

Pokud se ani toto nestane, bude navždy ztracena.³¹⁹ Pověst pochází od Emanuele Klauček z Prahy.³²⁰

Pověst o pražské studentské koleji mi tematikou připomíná populární současné městské pověsti. Ústředním motivem je totiž jakýsi „kanadský“ žertík, který má původně za cíl jen vyděsit a zesměšnit svou oběť, jeho aktérům se ovšem vymkne z rukou a celá věc končí tragicky. Koleje stály proti chrámu sv. Mikuláše a sídlili tam bakaláři a chudí studenti pražského učení. Večer nikdo nesměl vycházet ven a každého opozdilce musel oznámit zdejší nadmíru nepříjemný vrátný, kterého studenti neměli rádi. Jednou, když už nemohli vrátného chování dál snést, se rozhodli, že se mu pomstí a trochu ho vyděsí. Jeden ze studentů přišel za vrátným se sdělením, že ze sklepa slyší jakési divné zvuky a že by tam mohli být zloději. Vrátný se tedy vydal do sklepa, kde ovšem uviděl veškeré studenty z kolejí, postavené okolo popravčího špalku se sekyrou. Jeden z nich byl oblečen jako kat. Dva studenti vrátného spoutali a po přečtení rozsudku mu položili hlavu na špalek. Následně začali katovi odpočítávat. K smrti vyděšený vrátný byl přesvědčen, že se jedná o skutečnou popravu. Studenti byli domluveni, že až kat máchně sekerou, dotkne se jeden z nich vrátného krku bílým kapesníčkem, aby si tento myslel, že už se ho dotýká ostří sekery. Po dotknutí kapesníčku se ovšem vrátnému zastavilo strachy srdce a padl mrtev k zemi. Od té doby v těch místech má procházet jeho duch s mírně naseknutou hlavou a pokoje dojde až ve chvíli, kdy mu někdo hlavu od krku oddělí zcela.³²¹ Ve *Zlomcích* ještě Svátek dodává, že tento vrátný byl u studentů obzvláště neoblíbený zejména proto, že předchozí vrátní se při pozdních příchodech studentů dali podplatit. Tento ovšem nechal studenty stát venku na zimě, dokud student neprozradil své jméno, které pak vrátný předal na vyšší místa.³²² U této pověsti mě, stejně jako u pověsti o Francouzovi strašicím na Vyšehradě, napadá její funkce jako funkce zábavní, která sloužila pro pobavení a vystrašení studentů na starých pražských kolejích, podobně, jako se současné pověsti vypravují na vysokoškolských kolejích dnes.

4.2.8.1 Pověsti o nočních jízdách

Z pověstí o strašidlech a zakletých osobách vystupují v nastudovaných sbírkách dvě kategorie, které obsahují několik různých pověstí stejného motivu. Mnoho takových pověstí

³¹⁹ Velmi častý motiv 4.D.5. – Duch kulturního místa čeká na vysvobození. . LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.150

³²⁰ GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1.vydání. Praha: Plot, 2009, s.45

³²¹ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 153-154

³²² SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zázek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.136-141

zaznamenal Josef Svátek. Tak ve Zbrojické ulici v Praze se každý pátek po půlnoci ozve hrčení kočáru, ve kterém jede kněz z bývalého kláštera sv. Jana Křtitele. Třikrát projede ulici nahoru a dolů a na Újezdě se s velikým hřmotem ztrácí. Tuto pouť vykonává za trest za to, že zemřel bez pokání ve smrtelném hříchu.³²³ Na Jánském vršku zase každý pátek po půlnoci objíždí ve voze ohnivý muž ve voze bez hlavy. Nikdo ovšem neví, kdo to byl ani jak ho vysvobodit.³²⁴ V Hluboké cestě se zase ozývá dusot koně, rovněž v pátek po půlnoci, na němž sedí bezhlavý mnich, který vždy v jednu hodinu zamíří do zahrad strahovského kláštera. Jedná se o stejnou pověst zmíněnou již v předchozí kapitole, kdy mnich po smrti nedošel pokoje proto, že za života meškal u karet a nevydal se k nemocnému, o kterého se měl postarat. Při popisu této pověsti ve *Zlomcích z české demonologie* Svátek rovnou nabízí vysvětlení podobných pověstí a vyslovuje i teorii o příchodu těchto pověstí z Německa: „*Pověsti o lidech, kteří pro rozličné přestupky nebo z jiné příčiny obcházejí po smrti jako děsivé postavy, jsou všude známy, a nechybí ani v Praze. Nekřtěná dítko nebo neuvedené šestinedělky, náhle zchvácené smrtí, nikdy dle pověstí lidu nedojdou pokoje. Vrahové, kteří unikli trestu, či zavraždění, jež odešli z tohoto světa bez pokání, ti všichni ještě po smrti prý zůstávají ve spojení s lidmi a vymáhají buď pomsty nebo zaslouženého trestu. Německá pověst o pekelném jezdcí je známá i českému lidu, a mimo to má téměř každé místo své báje o strašidlech a nestvůrách, které zde za nočního času provádějí své noční rejdy.*“³²⁵

Strahovský klášter a Hluboká cesta mají ve svém „repertoáru“ ještě jedno strašidlo. Je jím mnich v klášterní kutně, který ovšem jezdí v dětském kočárku taženém ohnivými koníky. Jezdí Hlubokou cestou nahoru a dolů a v jednu hodinu ráno se vrací zase nazpět. Nikomu neubližuje. Neví se, o koho se jedná ani jak ho vysvobodit, ale pravděpodobně se bude jednat o, podobně jako v předchozím případě, jednoho z mnichů strahovského kláštera, který se za života něčím provinil. U téhle pověsti Svátek neopomněl popsat i to, jak se k ní dostal. Pověst vyprávěla jakási stará babička ze Strahova, která nikdy nevynechala ve strahovském klášteře ranní mši a znala na Strahově „každý kámen“. Ta se zčkám o této noční jízdě nedivila, neboť prý sama mnicha každý pátek slýchala, stejně jako její matka a babička.³²⁶

V Poštovské ulici na Novém Městě dvakrát týdně objíždí v noci černý kočár, tažený čtyřmi koňmi, u kterých ovšem není slyšet dusot kopyt. Vyjíždí od Vyšehradu a ztrácí se kdesi v Jirchářích. Vůz neřídí vozka, jen postava v plášti se svítícíma očima. Muž je duchem

³²³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 147

³²⁴ Ibid.

³²⁵ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.71

³²⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 148-149

bohatého mlynáře, který za života zle zacházel se svou čeládkou. Všechně je týral a dával jim nízké mzdy. Při svém velkém jmění si nakonec pořídil kočár, aby mohl jezdit jako kníže, což mezi lidem vzbuzovalo pohoršení. Ještě před smrtí neopomněl své poklady dobře ukrýt a zakopat. Pochován byl na Vyšehradě. Prokletí oloupených rodin ho však dostihlo i po smrti a od té doby prý vyjíždí vždy ke břehu Vltavy, kde měl mlýn a kde obhlídí svůj poklad. Pokoje dojde ve chvíli, kdy jeho poklad někdo najde, vykope a takto nabyté bohatství použije k bohobojným účelům.³²⁷

Svou pověst o noční jízdě revenanta přidává i Grohmann, od něž ji pak opsal Svátek. Jedná se o bezhlavého jezdce na Josefském náměstí (nynější Náměstí Republiky), jezdícím na koni o třech nohou. Vyjíždí z brány bývalého hyberského kostela. Jede rychlostí větru a jeho koním od kopyt odlétají jiskry. Tento rej trvá hodinu a poté jezdec mizí. Nikdo neví, jak tato pověst vznikla ani jak jezdce osvobodit.³²⁸

Popelka Biliánová zmiňuje nočního jezdce v Liliové ulici. Má to být duch templáře z tehdejšího templářského kláštera sv. Anny, který byl za života pro své jakési provinění s'at, ovšem před smrtí se nechtěl smířit s Bohem. Na koni, jemuž z nozder šlehají plameny, bude muset jezdit tak dlouho, dokud ho čistý mladík nevyvobodí tím, že chytí jeho koně za uzdu a probodne jej.³²⁹

4.2.8.2 Osoby zakleté v kámen či železo

Jedná se o další kategorii pověstí, kde najdeme hned několik sobě podobných případů, stejně jako v předchozí podkapitole. Železným postavám jistě dominuje rytíř z Platnéřské ulice. Vždy tam stávala socha rytíře v železném brnění, kterou si lid překřtil na „železného muže“. Vyprávěli si o něm pověst, která ze žárlivosti zabil za života svou milenkou, za což ho stihlo právě takové prokletí, že bude po smrti proměněn v železo, dokud ho neosvobodí čistá panna. Tak ale mohla dotyčná učinit jen jednou za sto let v určitou hodinu. Jednou, když se toto výročí blížilo, se skutečně do domu, u kterého socha stála, nastěhovala vdova s mladou dcerou. Když byla jednou dcera sama v kuchyni, rozhodl se tam rytíř vstoupit a svůj příběh dívce vypovědět. Ta, ač zpočátku vyděšená, souhlasila na druhý den s jeho vysvobozením. Ačkoliv neměla o tomto setkání nikomu říkat, přeci jen se svěřila matce. Ta svou dceru ze

³²⁷ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 149-150

³²⁸ GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1. vydání. Praha: Plot, 2009, s.75. Pověst mu vyprávěla opět Emanuele Klauček.

³²⁹ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání. Praha: Erika, 1995, s.144-145

strachu zamkla. Když druhý den vstoupil rytíř do kuchyně ve smluvený čas a uviděl tam jen dívčinu matku, posteskl si: „*Dalších sto let!*“ a vydal se zpět na své místo.³³⁰

Tato socha skutečně sloužila za štít domu, kterému se za Svátkovy doby říkalo „U železného muže“. Socha ovšem vždy nebyla jen domovním znakem. Ještě před dobou Karla IV. měly všechny pražské brány své věže, které sloužily k jejich obraně. Když Karel IV. založil roku 1348 Nové Město pražské a obehnal jej hradbami, nechal na hradbách vystavit i jednotlivé věže. V každé věži bydlel jeden strážný, který náležel k cechu tzv. štítařů a mimo opatrování města byla jeho povinností i výroba štítů, brnění či sedel. Za to byli štítaři osvobozeni od všech daní. Ke štítařům se počítali i malíři štítů a platnýři, kteří se roku 1348 s ostatními pražskými malíři seskupili v bratrstvo, s kterým drželi pravidelné schůzky a přispívali tak k rozvoji města. Železný rytíř stával právě před domem, kde byly jejich schůzky drženy. Mezi lidem se však původ sochy vysvětluje právě touto pověstí.³³¹

V železo se proměnil i kostelník z bývalého chrámu sv. Karla proti svatováclavské trestnici. Nad postranním vchodem vyčnívá zde železná hlava ze mříže. To má být právě hlava kostelníková, který toto posvátné místo zneuctil s milenkou a za trest byl proměněn v železo. V noci od půlnoci do jedné hodiny se zde zjevuje mladým ženám a obtěžuje je. „*Proto ženské nerady kolem chrámu sv. Karla v noci chodívaly*“, vysvětluje Svátek.³³²

Osob proměněných v kámen se v Praze nachází více než těch železných. U sv. Martina se nachází socha na pilíři ležícího chlapce. To byl prý pokrývačský učedník, který, když dole na ulici viděl pospíchat kněze k umírajícímu s poslední svátostí, odmítl sklonit hlavu, sundat si čepici a pomodlit se. Naopak, čepici si nechal nasazenou a ještě se knězi vysmíval. V kámen ho zaklela jedna ze stařen, které šly, modlíce se, za knězem.³³³

Před zrušeným chrámem sv. Karla se nachází sousoší dvou ženských postav. Svátek popisuje toto sousoší jako alegorii vítězství křesťanství nad pohanstvem, leč, jak vzápětí podotýká „*romantický duch lidu, jež vždy a všude takovýmto zjevům staršího umění svůj vlastní báječný výklad podkládá*“³³⁴ si jeho význam vysvětlil po svém. Vypravoval o něm lid pověst, že se jedná o zkamenělé postavy matky s dcerou. Dcera byla na matku celý život zlá a jednou se na ní obzvláště rozčilila, když někdo vykradl jejich dům, neboť matka chodívala

³³⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 156-157

³³¹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s. 49

³³² SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 157-158

³³³ *Ibid.*, s. 155-156

³³⁴ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s. 58

často do chrámu. Toto dceru rozlítlo natolik, že se s matkou začala rvát, nicméně v tu chvíli sjel z oblohy blesk, který obě proměnil v kámen.³³⁵

Dvě světlejší místa na stráni vysehradské skály si zase místní lid vysvětloval jako dvě zkamenělé pasačky, která sem jednou jejich matka vyhnala na pastvu s kozami, jediným jejich majetkem. Děvčata ovšem zlobila a při svých hrách se i přes matčino varování přibližovala k okraji skály. Kozy ovšem ze srázu spadly, což matka z dálky viděla a ze zlosti dcery proklela, aby zkameněly.³³⁶ Tato pověst má dle mého názoru varovnou funkci mířenou hned na dvě cílové skupiny. Zaprvé na děti, které jsou pověstí varovány, co se jim může stát, pokud se nebudou chovat počestně, pobožně a nebudou poslouchat své rodiče. Zadruhé má jistou varovnou funkci i pro rodiče či jiné dospělé osoby, z jejichž úst kletba vychází – neměli by se nechat ovládnout hněvem či zlostí, neboť by pak mohli učinit něco, čeho budou litovat. Rodiče, které v pověstech proklejí své děti, jsou nezřídka z činu natolik nešťastní, že zešílí či spáchají sebevraždu.

4.2.9 Pověsti o pokladech

Na začátku své kapitoly pověstí o pokladech Svátek zmiňuje, že ještě za jeho časů děti a mladí slychávali od svých babiček či chův pověsti o nesmírných haldách peněz a pokladech zakopaných pod zemí či nacházejících se ve starých hradech a skalách. Obyčejně je podle nich střežil ohnivý pes či černá kráva s očima velkýma jako talíře, kteří nedovolili se nikomu bez trestu k pokladu přiblížit. Poklady bývaly otevřeny jen jednou ročně, a to obyčejně o Velkém pátku o pašijích nebo o velké mši na Boží hod velikonoční. Člověk, který je najde, pak může prý naplnit si kapsy pokladem, jak je mu libo, jen ale, když všechny předepsané výjimky zachová a strážci pokladu přitom neublíží. Kdyby tak učinil, všechny poklady by se proměnily ve střepy nebo zvadlé listí. Znakem míst, kde se poklad vyskytuje, pak často bývá plamínek, pobíhající a poskakující po zemi.³³⁷

O pokladech pražských nás opět spravuje zejména Josef Svátek, u Popelky Biliánové jsem takové pověsti nenašla (pokud ano, souvisely se zjevením revenanta a jsou popsány

³³⁵ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.58-61

³³⁶ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 157-159

³³⁷ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.147

v předchozí podkapitole). Jedinou pověst, kterou jsem našla, je ta o „zrajících penězích“ u kláštera sv. Máří Magdalény. Poblíž se ubytoval člověk, který hned každému, kdo ho uviděl, připadal jako mnich. Jednou byl spatřen, jak na zahradě kláštera sbírá zlaté mince a mezi lidem se ihned roznesla pověst o tom, že na této zahradě nejspíš peníze „zrají“. Jednalo se ale nejspíše o mnicha ze zdejšího kláštera, který si přišel pro zde zakopaný poklad, o kterém z minulosti věděl.³³⁸

V jezuitské zahradě pod Letnou prý jezuité zakopali některé své poklady³³⁹, než byli vyhnáni z Čech před bělohorskou bitvou. O místě věděli jen tři členové řádu, které ovšem na hranici pobili protestanti. Pověst o pokladu mezi lidem ale nevyhynula. Švec z Malé Strany jednou v noci přerýval stráž, aby poklad našel. Najednou uslyšel kovový zvuk a nahmatal železný kruh v kamenné desce. Zaradoval se, že poklad našel, ovšem v tom se spustil na věži varovný zvon, který udeřil třikrát. To znamenalo, že hoří. Zář ohně viděl švec vycházet od svého domu, ve kterém spala jeho rodina. Na vykopané hromadě se v tu chvíli objevila postava muže v jezuitském kabátě, který ho sám popohnal domů, aby zachránil svou rodinu. Když ovšem švec doběhl na místo, všichni pokojně spali a po ohni nebylo ani památky. Když se vrátil na místo, poklad zmizel a s ním i jeho lopata a motyka. Druhý den zkoušel kopat ještě déle, ale poklad již nenalezl.³⁴⁰

Poklad se má údajně nacházet i u silnice, která vede ze Slovanského vrchu u Emauz. Nacházel se tam kříž na zděném podstavci. Ten byl prý dutý a nacházel se v něm poklad. Na důkaz toho prý v noci kříž obskakují modré plamínky. Poklad se kdysi rozhodli skrýt protestantští kněží tak, aby jej katolíci neobjevili. Po smrti 27 českých pánů, kdy v našich zemích opět převzali moc katolíci, začaly poklad hlídat právě modré plamínky.³⁴¹

Poklad pomohla nalézt bílá paní³⁴² hostinskému z domu U Sixtů v Celetné ulici. Tomu se nedařila živnost a prosil sv. Jana Nepomuckého o pomoc. Po navedení bílou paní našel hostinský truhlu plnou peněz, jež rozdělil na tři části. Za první nechal vyrobit sochu Jana Nepomuckého z vosku do týnské kostela, druhou část daroval chudým a třetí si ponechal pro sebe, neboť i jedna třetina pokladu stále obsahovala obrovské množství peněz.³⁴³

³³⁸ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.108-109

³³⁹ Motiv 6.A.30 Poklad instituce či organizace. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.211

³⁴⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 160-161

³⁴¹ Ibid.,s. 161-162

³⁴² Motiv 6.B.25 – Duch zavede člověka k pokladu. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.214

³⁴³ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 160-163

Na hřbitově u kostela sv. Petra a Pavla na Poříčí se nechal pohřbít bohatý lakomec, na jehož hrobě po smrti tančival žlutý plamínek. Mezi lidem se rozkřiklo, že v hrobě musí být část lakomcova pokladu, proto má plamínek žlutou barvu. Hrobník se svěřil kostelníkovi, který mu dovolil na místě kopat, musel si ovšem opatřit růženec se 72 otčenášky a 33 zdrávasy. Růženec sloužil ke spoutání plamínku a objevení pokladu. Když jej nakonec vyzdvihli (byl zašit v podušce pod bohatcovou hlavou³⁴⁴), věnovali jej kostelu a chudým.³⁴⁵

Zajímavé mi přišlo, že pokud v těchto sběrateli uvedených pověstech někdo poklad nalezne, naloží s ním velice počestně. Pokud si nechá něco málo pro sebe, neopomene vždy zbytek věnovat na dobročinné účely. Vůbec se neobjevují pověsti o lakomých a peněz žadostivých osobách, kteří jsou po zneužití pokladu prokleti nebo kterým se peníze promění v bezcennou věc.

4.2.10 Pražské židovské pověsti

Bez tajemných pověstí o Golemovi a rabi Löwovi by si jen málokdo dokázal tajuplnou atmosféru Prahy představit. Pověsti se poprvé objevují ve sbírkách pověstí psaných německy, ovšem z těchto je přebírají i pozdější sběratelé.³⁴⁶ Vyrůstaly nepochybně z místní tradice, avšak při rozsáhlých světových stycích pražského židovského obyvatelstva se mohly rychle šířit dál, a vracet se pozměněné či příkrášlené z východu i západu. Tato pestrá mozaika byla zkomponována v jeden celek v první polovině 19. století. Z této doby máme nejstarší zápisky o pověstech pražského ghetta.³⁴⁷

Pověsti převyprávěné Svátkem vypráví i o příchodu rabína Bazalela Löwa do Prahy za vlády Rudolfa II. Ten se zabydlel v židovské čtvrti poblíž Vltavy. Byl ve spojení s těmi největšími učiteli, včetně astronoma Tycha de Brahe. Jednoho dne ovšem císař vydal mandát o vypuzení Židů z Prahy. Bazalel se mu postavil do cesty na Karlově mostě, chtíc s ním vyjednávat. Rozčilení lidé na něj házeli kameny, které se ovšem hned jak se ho dotkly,

³⁴⁴ Motiv 3.A.55 Lakomec si bere peníze do hrobu. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 1914, s.116

³⁴⁵ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 164

³⁴⁶ Nejdůležitější sbírky židovských pověstí z Prahy: *Sippurim, eine Sammlung jüdischer Volkssagen...etc.*, vydal Wolf Pascheles, 3.vyd., Praha 1858. Tam zejména *Sagen der prager Juden*, 51-101 – Sippurim. *Ghetto-sagen, jüd. Mythen und Legenden*, vydal J. Brandeis, 3.vyd., Praha 1909. – Sippurim. *Prager Sammlung jüd Legenden in Neuer Auswahl u. Bearbeitung*. S. Schmitz a M. Wiener, Vídeň 1921. – Vratislav Václav Tomek, *Pražské židovské pověsti a legendy*, Praha 1932.

³⁴⁷ KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav.vydání. Praha: Panorama, 1981, s.119-120

proměnily ve květiny. Císař se nakonec nechal obměkčit, přesvědčil se o jeho moudrosti a mandát zrušil.³⁴⁸

Pověst o Golemovi vypráví, že si rabi Löw vyrobil člověka z hlíny, který mu měl sloužit. Vždy po šábesu mu vložil do úst cedulku s hebrejskými nápisy a Golem obživil. Před šábesem mu ji ale musel z úst vyjmout, neboť o soboty se pracovat nesmělo. Tím se Golem opět proměnil v mrtvou hlínu. Jednou v pátek rabi odešel do Staronové synagogy a zapomněl cedulku vyndat. Golem začal vše okolo sebe rozbíjet a povyk lidu přivolal rabína zpět. Rabi cedulku vyňal, vrátil se do synagogy a zazpíval žalm ještě jednou, neboť ho předtím přerušil. Od té doby se v synagoze tento konkrétní žalm zpívá dvakrát. Golema už poté nikdy neprobudil.³⁴⁹ Jiný způsob oživení Golema, zaznamenaný Svátkem, byl ten, že mu bylo na čelo napsáno slovo „GOLEM“, které pak Bezalel Lev vždy před šabatem smazal a služebník se opět proměnil v hlínu. Osudného večera mu rabín zapomněl smazat nápis na čele, a tak Golem způsobil v domě velikou škodu, až ho nakonec jeho tvůrce smazáním nápisu opět učinil zcela bezmocným.³⁵⁰

Ještě za časů moudrého rabína se jednou rozmohl mor mezi židovskými dětmi, o němž nikdo nevěděl, kde se vzal. V židovských rodinách panoval velký smutek a brzy se roznesla pověst, že na židovském hřbitově o půlnoci tančí na hrobech dětské dušičky, neboť zemřely z božího trestu. Jeden z rabiho žáků se tam vydal a strhl jednomu z dětí rubášek. Odnal jej k rabimu, kterého hned tu noc navštívilo dítě, prosíc o svůj rubášek. Rabín za něj chtěl znát příčinu moru. Dítě odpovědělo, že mor zavinila cizoložnice, která zavraždila dítě, a proto Jehova mor na dítky seslal. Uvedlo i jméno hříšnice. Dostalo zpět svůj rubášek, cizoložnice byla potrestaná a mor mezi židovskými dětmi ustal.³⁵¹

Okolo rabína Löwa se seskupil nejpůsobivější cyklus pražských židovských pověstí. K jedné historické postavě se pojí vyprávění vzniklá na nejrůznějších místech a v nejrůznějších dobách. Tyto pak kolují v domácí i mezinárodní tradici. Pověst o pražském Golemovi jako rabiho výtvoru byla poprvé zapsána v 19. století.

Pověsti pražského ghetta rychle dosáhly světové popularity. Vydání pražských sippurim byla přeložena do několika jazyků a okruh pověstí byl rozšiřován českými i německými sbírkami. Jednotlivé pověsti, zvláště ta o Golemovi, byly několikrát zpracovány i beletristicky, např. v románu Gustava Meyrinka či komedii Jaroslava Vrchlického.

³⁴⁸ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 180-181

³⁴⁹ Ibid., s.181-182

³⁵⁰ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.142-145

³⁵¹ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883,3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 183-184

V posledních letech předminulého století, tedy v době, kdy silně působila protižidovská agitace (vrcholící v době Hilsneriády), vzniká hebrejská sbírka pověstí o zázracích rabiho Löwa, v níž Golem nevystupuje jako ničící obluda, nýbrž jako ochránce pražských židů před nepřátelskou provokací. Sbírkou byla nazvaná *Nifloet-Mhr L*, tj. zázraky rabiho Löwa. Vyšla poprvé tiskem roku 1909 a na jejím podkladě zpracoval Chajim Bloh svou knihu golemovských zázraků *Der Prager Golem*, která po časopiseckých ukázkách vyšla v Berlíně roku 1920.³⁵²

4.2.11 Pověsti o nelidských bytostech a nezařaditelné pověsti

O bytostech nelidských, které se v Praze zjevovaly v mnoha různých podobách, máme několik záznamů. Vodní panna, který bývala dříve lidskou dívkou, se zjevovala v rybníčkách okolo ulic Žitné a Ječné. Do té se jednou zamiloval lidský mladík, kterému nebohá rusalka vyprávěla svůj příběh. Bývala krásnou mladou ženou, které zemřel otec a její matka se znovu vdala. Druhý manžel se ovšem místo do své právoplatné manželky, její matky, zamiloval do ní a to ji matka nemohla odpustit. Proklela ji a ona od té doby žije v tůni. Mladík se ji rozhodl za zakletí vysvobodit a jednoho večera přivedl k tůním svou matku, aby ji s budoucí nevěstou seznámil. Jeho matka, zloštná žena, ovšem nechtěla oženit syna za „vodní strašidlo“ a proto vodní pannu navždy zahnila do tůně, odkud už ji od té doby nikdo nemohl vysvobodit. Mladý muž se ze žalu nad matčíným činem a ztracenou láskou v tůni utopil. Jeho matka poté ze ztráty syna zešílela a svůj neuvážený čin si vyčítala až do smrti.³⁵³ Podobné pověsti o střetu světa živých a zakletých osob měly být snad varováním pro lid, aby se k podobným bytostem, pokud se s nimi střetnou, příliš neupínaly, neb takové spojení přinese vždy jen neštěstí.³⁵⁴

Duch v podobě psa se lidem v Praze zjevoval v Psí ulici, kde bývalo kdysi pohanské pohřebiště. Zde údajně měli mniši pro pobavení házet kosti pohanů psů, ovšem za trest byli sami proměněni ve psy. O kousek dál se nachází Kočičí ulice, ke které se ale žádná pověst neváže. Biliánová dodává: „Zjevení psů v těchto místech je tak časté, že ho nelze ani stopovati. Ale za starších dob bývalo prý v těchto místech mnoho řezníků, jejichž psi se zde potulovali a jiné za sebou vábili“³⁵⁵ Bílý pes má dále údajně skákat kolemjdoucím na záda v ulici vedoucí z Plavecké do Trojické, dnes Pod Slovany.³⁵⁶

³⁵² KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.122-123

³⁵³ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.115-118

³⁵⁴ Motiv 4.D.50 – Zvířecí přízrak se zjevuje na určitém kulturním místě. LUFFER, J. *Katalog českých demologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 1914, s.153

³⁵⁵ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.181

³⁵⁶ *Ibid.*, s.149-150

Jakási chlupatá obluda mužského vzezření prý strašila a útočila na prostitutky v hostinci U Jezurů, nacházejícího se u kaple sv. Kříže v Konviktské ulici. Prostitutky zde Biliánová častuje eufemistickým názvem „nočňátka“ či „noční holubice“ Podle mínění lidu byl chlupatou obludou duch, který potíral hříchy páchané na posvátném místě.³⁵⁷

U Šítkovských mlýnů, což je rameno Vltavy okolo Žofínského ostrova, mělo být podle Biliánové oblíbené místo pražského hastrmana, o kterém v těchto místech koluje i několik pověstí. „*Mlynáři v těchto místech dobře pozorovali hastrmana: zatleskal-li rukama a zachechtal-li se při skoku do vody, bylo zle: oběť byla jistá a nikdo ji hastrmanovi nevyrvál. Netleskal-li a nechechtal-li se při skoku, byla naděje na záchranu nešťastníka a skokem vždycky byl zachráněn.*“. Občas se tu také hastrman zjevoval se svými dětmi.³⁵⁸

Další zajímavá pověst se vypráví o domě převozníka na ostrově Štvanice. Na něm je vyveden obraz s lidskou rukou, nad kterou se vznáší meč. To je znak tzv. pobřežního práva, ovšem lid o něm vypravuje jinou pověst. V tomto domě prý kdysi sídlil pražský kat, kterému se lidé vyhýbali, ovšem za noci si tajně k němu chodili pro léčivé masti, které vyráběl, a také si nechat vyvěstit budoucnost. Jednou za ním přišla matka s neduživým synem, aby mu kat pomohl. Když vstoupili, roztřásl se na stěně katův popravčí meč. Kat říkal, že to je znamení, že nemoc se sice dá vyhojit, ale chlapec v budoucnu zemře rukou katovou. Nakonec ale přišel na to, jak nevyhnutelný osud obelstít. Aby meč došel krve své oběti, dotkl se jím hochovy ruky a trochu krve si vzal. Hoch se pak stal knězem a vedl dlouhý život. Vděčná matka pak nechala vytvořit právě tento obraz.³⁵⁹

Pověst dopodrobna popsaná Svátek i Biliánovou má jako hlavní motiv hru v karty živého s mrtvými. Jejich verze se ale v některých detailech liší. Hlavním aktérem pověsti je hrobník od chrámu sv. Petra a Pavla na Poříčí. Ten byl náruživým karbaníkem a často docházel do místní hospody hrát karty se sousedy. Poté, co v Praze nastal mor a lidé se báli vycházet, ovšem u stolu v hospodě sedával sám a postrádal své přátele – hráče. Ze zlosti nad svou samotnou jednou vytáhl z kostnice těla svých bývalých spoluhráčů, kteří sem byli zavezeni čerstvě po své smrti. Vnesl je do světnice a poručil jim, aby s ním hráli i po smrti, když s ním hráli zaživa. Jaké bylo jeho překvapení, když jim rozdál karty a oni se skutečně dali do hry. Hrůzou skoro omdlel a hodil karty pod stůl, ovšem spoluhráči mu sdělili, že když je jednou vyzval, musí s nimi hru dokončit. Po hře padl hrobník mrtev k zemi. Když se druhý

³⁵⁷ BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s.118-121

³⁵⁸ *Ibid.*, s.129-132

³⁵⁹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s.94-98

den lidé sháněli po mrtvolách, našli je v hrobníkově světnici spolu s ním. Všechny pak pochovali do společného hrobu.³⁶⁰ Svátek přidává i vysvětlení. Skoro do konce 18. století se nacházely hřbitovy ve městech okolo farních chrámů a byli zde pochováváni mrtvých, jež později, ve století devatenáctém, byli pochováni ze zdravotních důvodů již na okrajích měst. Ještě tenkrát bylo možné rozeznat stopy po bývalých hřbitovech, jmenovitě u chrámu sv. Petra na Poříčí, u sv. Vojtěcha v Jirchářích a mnohde jinde. U každého takového hřbitova měla kromě hrobníkova domku místo i kostnice, kam se mrtvá těla ukládala před pohřbem.³⁶¹

Tuto pověst Biliánová pojmenovává „*Mrtví hráči u svatého Petra*“ Hlavní hrdina není ovšem hrobník, ale přímo kostelník, který ovšem nehraje o peníze, ale jen o dřívka. Ty vyrábí v sakristii z březových či vrbových prutů. Se svými kamarády karbaníky ovšem nehráli v hostinci, ale přímo v kostele u oltáře. Hru ovšem naruší rozčilení probudivší se mrtví, kteří se hněvají, že kostel byl pošpiněn hříšnou hrou. Po smrti kostelníka zde nový kostelník vidá kostlivce v černé kostelnické komži, jak chodí po kostele, míchá kartami a v kapse chrastí kostičkami. Místo dřívek ovšem má kostičky umrlců. Vysvobozen bude teprve tehdy, až si s ním někdo zahraje a obehraje ho. To se zatím nikomu nepodařilo a každého, kdo prohrál, vždy čekala smrt. Podle jiné verze měl kostelník hlídat kostel před zloději a pro ukrácení chvíle si vzal sebou své dva hospodské spoluhráče a začali hrát karty. O půlnoci ovšem přišli duchové mrtvých a hráči leknutím zemřeli.³⁶²

Mizející důvěru obyvatel Prahy k jejím pověstem poeticky popisuje ve své kapitole „*Od boudy ke zlaté kapliče*“ z díla *Praha legend a skutečností* Karel Krejčí.

„*V 18. století se přestaly dít v Evropě zázraky. Pronikavý racionalismus osvícenství podvrátil víru v čerty přinášející sloupy z Říma na Vyšehrad i čarodějnice létající za slunovratu na pometlech k pekelným sněmům. Nová věda dospívala k poznatkům měnícím ze základu tvářnost světa a života, ale oprostila se od tajemného přítmi alchymických kuchyní. Svatí pomocníci si stále ještě udržovali početnou oddanou klientelu v nižších lidových vrstvách, ale inteligence, čtoucí Voltaira, dívala se na jejich působení s pohrdavým úsměvem. Legenda svatojánská se hroutila pod neúprosnou kritikou nové historiografie, stejně jako pověsti o Libuši a dívčí válce.*“³⁶³

³⁶⁰ SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997, s. 169-170

³⁶¹ SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001, s. 75-79

³⁶² BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1. vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995, s. 57-60

³⁶³ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s. 170

5. Literární adaptace pražských pověstí 1. poloviny 20. století

Autoři, které jsem představila v předchozí kapitole, představili široké veřejnosti pražské pověsti v podobě, v jaké je dosud neznali. Průkopnickou prací zejména Biliánové a Svátka se nechali inspirovat autoři pověst'ových sbírek první poloviny 20. století. Zde už ovšem tito nevystupují jako osobnosti přímého sběru pověstí, ale jako autoři literárních sbírek, které měly za cíl nejrůznější cíle a funkce. O těch sami autoři mluví v předmluvách ke svým dílům. Převážnou funkcí sbírek je funkce zábavní a beletristická. Velice často autoři vyjadřují naději, že v dnešním stále se modernizujícím světě skrze jejich dílo dokáže na čtenáře „dýchnout“ tajemná atmosféra pražských pověstí a genius loci staré Prahy. Důležitou, nově se objevující funkcí, kterou můžeme vidět zejména u Aloise Jiráska, je funkce poučná, ovšem ne ve smyslu, v jakém se sociálně regulativní a poučné pověsti vyprávěly dříve. Sbírkový mají být základní literaturou školních osnov a mají poučovat mladé generace o historii českých zemí, o jejich bájích, zakladatelích a jejich činech.

5.1 Autoři literárních adaptací a jejich díla

V této kapitole si přeji zmapovat důležitá jména, objevující se v souvislostech s literárními adaptacemi pověstí. Nejvýraznější z těchto jmen je samozřejmě Alois Jirásek. Pověstem s numinózní tematikou se ovšem věnuje jen velice okrajově, stejně jako Augustin Sedláček. Bohatý přísun těchto pověstí zajišťují zejména Adolf Wenig a Julius Košnář. Neméně důležitým je i Václav Vladivoj Tomek, který jako první česky sepsal výtah z německy psaných sbírek židovských pověstí pražského ghetta.

5.1.1 Alois Jirásek

Alois Jirásek (narozen r.1851 v Hronově) byl tvůrcem románových cyklů z českých dějin, vyvolávajících mimořádný čtenářský ohlas i spory. Jako jedenáctiletý se učil německy na „handlu“ v Broumově, kde absolvoval i nižší gymnázium. Maturoval v Hradci Králové. V Praze vystudoval historii a nadále učil v Litomyšli. Roku 1888 byl již jako renomovaný historický beletrista přeložen do Prahy, kde se začal věnovat také dramatu. Zde obnovil styky

se spisovateli tzv. lumírovského kruhu – J.V.Sládkem či J. Vrchlickým, navázal přátelství se Z.Winterem či K.V. Raisem. Jeho autoritu spisovatele vystupňovalo vystoupení na manifestu, jímž se čeští spisovatelé v květnu 1917 vyslovili pro státní samostatnost.

Skeptické mládeži se však za krize historismu, která od sklonku 19. století otrásala důvěrou v dějiny jako postupné prosazování pokroku, populární Jirásek jevil jako zosobnění „*idealizující lidovýchovné beletristiky*“. Takové výhrady míval i J.X. Šalda a levicová kritika za první republiky.³⁶⁴

Staré pověsti české, vydané roku 1894, tvoří pevně komponovaný cyklus vybraných českých, moravských a pražských pověstí, které jsou situované do dob pohanství a raného křesťanství u nás. U pražských pověstí pak sahají až k panování Karla IV. a do rudolfinských dob. Tento cyklus vznikl poté, co vědecká kritika Rukopisů oslabovala mýtus o bájných Čechách. Staré pověsti české začaly působit, a dodnes působí, jako povinná četba pro děti a mládež.³⁶⁵

Staré pověsti české se staly jakýmsi kánonem českých pověstí a hlavním textem našich národních tradic. V porovnání s nimi se dá říci, že práce jeho současníka, Antonína Sedláčka, nespravedlivě „zapadla“. Nemůžeme ovšem říci, že by Jirásek své pověsti sbíral mezi lidem, ačkoliv sběru vyšehradských a podskalských tradic se za svého života věnovat mohl – v době vydání pověstí bydlil právě na Novém Městě v Hálkově ulici č.6, tedy nedaleko hranic pražského Podskalí.³⁶⁶ Z 300 stran textu věnuje Jirásek 127 stran Praze. Nesmíme opomínat obrovský vliv tohoto spisovatele na současnou podobu pražských pověstí. Právě on provedl kanonické znění pražské pověsti. M.J.Pulec dokonce ve svém bádání zaznamenal situace, kdy se lidový vypravěč ve svém podání odchýlil od Jiráskovy verze a ostatní ho začali opravovat a chtěli slyšet „jak to bylo doopravdy“, tudíž Jiráskovu verzi. S tím se Pulec setkal např. na Karlově, kde posluchači opravovali výklad kostelníka Dlapy.³⁶⁷ Obrovský vliv má samozřejmě v té době nastupující film, divadlo, denní tisk, rozhlas a televize.³⁶⁸

³⁶⁴ MENCLOVÁ, V., SVOZIL B., VANĚK V. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. 1.vydání. Praha: Libri, 2000, s. 297-299

³⁶⁵ Ibid. s.299

³⁶⁶ PULEC, M.J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.141

³⁶⁷ PULEC, M.J. *Jak žijí pražské pověsti*, Český lid 46, 1959, s.51

³⁶⁸ Tento velký vliv měl Trnkův loutkový film „*Staré pověsti české*“, natočený podle Jiráskovy verze pověstí. Ibid.

Jiráskova sbírka pověstí³⁶⁹ je tematicky rozdělena do třech hlavních kapitol, které obsahují jednotlivé pověsti. Hned v úvodu Jirásek věnuje své dílo F. Bartošovi³⁷⁰. První kapitola má název *Staré pověsti české* a nalezneme v ní nejstarší příběhy českých dějin, jako jsou ty o knížeti Krokovi, Libuši, Přemyslovi, Bivojovi či Dívčí válce.

Druhá kapitola má název *Pověsti doby křesťanské* a obsahuje pověsti z Prahy, ale i odjinud (nechybí zde např. pověst o Janošíkovi či kutnohorských havířích). Kromě pověstí o králi Svatoplukovi, Ječmínkovi či Bruncvíkovi mě v této kapitole zajímaly hlavně ty pověsti, které obsahují numinózní tematiku – takové se nacházejí v podkapitole *O staré Praze*, kde najdeme tradiční materiál, s kterým jsem se při svém studiu setkala ve většině sbírek pověstí – pověst o kouzelníkovi Žito, o konstrukci Staroměstského orloje, zkazky ze Židovského města či populární pověst o Faustově domě.

Poslední, nejkratší kapitolu s názvem *Ze starobylých proroctví* tvoří nejružnější proroctví, proklamovaná do budoucnosti našeho národa, např. Sibylina proroctví, proroctví slepého mládence, ba je zde zařazena i pověst o rytířích z Blaníku.

Na konci sbírky nalezneme slovníček pojmů a vysvětlivek, kde je dle mého názoru vysvětleno všechno, co by mohlo čtenáři připadat nejasné. Jsou zde vysvětlena cizí slova, hebrejské výrazy z židovských pověstí, u bývalých názvů některých částí Prahy je uveden současný název místa (např. Dobyččí trh – Karlovo náměstí), či jsou doplněny některé zajímavé historické skutečnosti, které mohou napomoci k pochopení pověsti.

5.1.2 Augustin Sedláček

Písecký archivář a historik Augustin Sedláček, autor díla *Hrady, zámky a tvrze*, byl důkladným znalcem starých tištěných kronik, ale i listin a rukopisných materiálů. Jednalo se o velice přesného badatele, který si své jazykový cit tříbil na starých českých pověstech.³⁷¹ Roku 1894 vydal svou *Sbírku pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Tato kniha přinesla to nejtýpčtější a nejznámější z pokladnice českých pověstí a do dnešních dob se jedná o unikátní dílo. Ke studiu jsem používala novější vydání, které vyšlo pod názvem *Historické pověsti lidu českého*, které je ovšem svým záměrem prvním vydání

³⁶⁹ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011

³⁷⁰ František Bartoš (1837-1906) byl pedagog, jazykovědec a etnograf. Významná osobnost moravské vzdělanosti a kultury 2. poloviny 19. století, organizátor vědeckého a národního života na Moravě. ZDROJ: <http://www.frantisekbartos.cz/pages/biografie.html>

³⁷¹ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.1

takřka totožné a liší se zejména v ilustracích k pověstem – zastaralé ilustrace prvního vydání nahradily reprodukce dobových rytin.

„Pověst je to, co se povídalo a v řeči lidské nezaniklo, nýbrž šťastnou náhodou se zapsalo, aby bylo potomstvu dochováno. Pověst není totožná s báchorkou, ve které se vypravují výmysly lidské fantazie, nýbrž obsahuje v sobě konkrétní vypravování některé příhody, která se zběhla skutečně, která však od prvního zpravodaje neb očitého svědka prošla ústy tisícera lidí a několik pokolení, ztratila přitom všelijaké podrobnosti, které se myslí lidu nelíbily, udržela novou spojitost příběhů a jich příčin a ustálila se konečně jako výtvar, který je napůl poezií a napůl vypravování skutečného příběhu“³⁷² Tímto jasným, srozumitelným a poetickým úvodem počíná Antonín Sedláček svou sbírku pověstí. Ačkoliv pověstí, které se dají přiřadit ke kategorii, kterou ve své práci zpracovávám – pověsti numinózní a s nimi příbuzné pověsti o pokladech – je jde minimum, přesto bych ráda věnovala této sbírce více prostoru, neboť její členění, roztrídění a doplňkový aparát mi přijdou jako vskutku pozoruhodně zpracované a ze všech sbírek, se kterými jsem se do této doby při studiu setkala, nejsrozumitelnější. Ve stínu Jiráskových pověstí byla tato sbírka po dlouhá léta neprávem opomíjena, proto bych ji teď ráda věnovala prostor, který si zaslouží.

Tato sbírka poprvé vyšla jako zahajovací svazek edice Česká knihovna zábavy a poučení, kterou v nakladatelství Jana Otty vydával Ústřední spolek českých profesorů za redakce literárního historika Františka Bílého. O čtyři roky později vyšlo druhé vydání v témže nakladatelství a pod stejným jménem, ale mimo uvedenou edici. Sedláčkova účast v tomto vydání je charakterizována slovy „pro mládež upravil“. Stejně jako Jiráskovy Staré pověsti české tak měla tato sbírka nejen funkci zábavní, ale i poučnou a byla distribuována ku vzdělávání dětí a mládeže v našich zemích.

Obě vydání se od sebe podstatně liší. První vydání, které obsahuje 108 pověstí, bylo komponováno do pěti tzv. „věnců“, a to chronologicky, podle předpokládané doby vzniku jednotlivých pověstí. Každému věnci předcházela historický a literární úvod. Uvnitř věnců byly pověsti řazeny chronologicky podle děje a celek byl následně doplněn chronologickým či místním ukazatelem, slovníkem, který vysvětloval méně známá slova obsažená v textu a údaji pro mé studium zvláště důležitými – totiž údaji o pramenech, ze kterých Sedláček čerpal. Toto vydání sledovalo cíle, které si edice, ve které vyšlo, vytkla ve svém názvu – jeho úkolem bylo nejen pobavit, ale i poučit o tomto folklorním a literárním žánru.

³⁷² SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.11

Ve druhém vydání se objevují některé textové úpravy. Obsahuje rovněž 108 pověstí, ovšem čtyři pověsti tu byly spojeny do dvou, jedna vypuštěna a tři nové přidány. Od řazení do věnců autor v tomto vydání upustil a seřadil je pouze do dvou kategorií. První se věnovala pověstem knížecím, královským a zemským a druhá pověstem místním a osobním. Byly tedy rozděleny na pověsti národního charakteru a na pověsti regionálního typu, vztahující se k určitému místu nebo osobě. Uvnitř těchto kategorií jsou pověsti rozděleny podle doby, kdy se jejich děj měl údajně odehrát, a nikoliv podle doby vzniku. Výklady některých méně známých slov byly vynechány a Sedláček je nahrazuje vysvětlivkami přímo v textu.

Čtenářský zájem v Sedláčkově době na sebe plně strhávaly Jiráskovy Staré pověsti české, jež jeho sbírku na dlouho zatlačily do pozadí. Třetí vydání z roku 1940 se dokonce dočkalo cenzury, kdy z důvodu probíhající nacistické okupace musely být vynechány některé protiněmecky laděné pověsti.³⁷³

Osobně oceňuji, že vydání sbírky, ze kterého jsem čerpala, je vytvořené podle prvního vydání, neboť uspořádání v něm mi přijde systematictější a přehlednější. Velice rovněž oceňuji doplňkový aparát, kam se řadí slovník pojmů (hlavně těch převzatých ze staré češtiny, které mohou být modernímu čtenáři nesrozumitelné), seznam zdrojů, z kterých byly čerpány ilustrace a především samotné zdroje, z kterých Sedláček čerpal své texty. Těmi to zdroji jsou rozsáhlé sbírky, např. Balbín, již v předchozích kapitolách zmíněná edice *Fontes rerum bohemicarum – Prameny dějin českých* či *Kosmova kronika*, tak i méně známé kroniky, z kterých obvykle Sedláček čerpá jen třeba jedinou pověst (např. *Kronika o Vilémovi z Kounic*). Jedinou výraznější změnou, kterou se toto vydání odchyluje od původního, je členění textu na odstavce, které Sedláček v prvním vydání nepoužíval.

Neméně zajímavé informace nalezneme v doslovu k dílu, který napsal Rudolf Lužík. Ten správně podotýká, že jednotlivé pověsti se ve své dvojí podobě – tedy knižní i ústní – vzájemně prolínají. Staří kronikáři poznamenávají, že je převzali z lidových vyprávění (Kosmovo pověstné „bájně vyprávění starců“), na druhé straně četba kronik vedla mezi lidem k ožívání jednotlivých témat pověstí, k jejich obměně, rozvíjení, přenášení na jiná místa, na jiné osoby, do jiné doby, či k změnám v jejich ději. Pověsti se v tomto smyslu vyvíjí oběma směry – zatímco některé lidové pověsti byly zapsané, některé pověsti z knižní literatury naopak přešly do lidu a začaly v jejich ústním podání žít vlastním životem.³⁷⁴

Antonín Sedláček byl tím nejvhodnějším kandidátem k vytvoření takové sbírky pověstí zejména díky své znalosti české minulosti a pramenům k jejímu studiu, jeho historické

³⁷³ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.340

³⁷⁴ *Ibid.*, s.343

erudici, vědecké serióznosti a poctivosti a především láskou a pílí, které svému oboru zájmu věnoval. Mohl tak vytvořit sbírku, která by kompletovala to nejtypičtější, o čem si český lid vyprávěl a zároveň o těchto pověstech podala zasvěcené poučení a poskytla odborný pohled na vznik a proměny tohoto žánru. I když záměr jeho a záměr Jiráskův byl nepochybně stejný, u každého z nich nalezneme odlišný přístup k realizaci. Jiráskovi šlo o nové umělecké ztvárnění pověstí, které nám zachovaly historické památky – tedy o samostatný tvůrčí počin. Sedláček si vytyčil úkol umělecky méně náročný – z nejrůznějších literárních pramenů a především ze starých kronik vybrat přes stovku pověstí, u kterých je jasně patrný jejich lidový původ. Jeho nejdůležitější snahou je ta, která usiluje o rekonstruování pověstí zpět do jejich ústní podoby, tak, jak si je pravděpodobně vyprávěl český lid.³⁷⁵

Může se tak jednat o další z funkcí sbírek pověstí – tudíž tu, aby pověst jaksi „zachovala samu sebe“ ovšem nikoliv v literární čtenářsky atraktivní podobě, ale v podobě co „nejčistší“, tak jak byla původně vyprávěna a jak byla vnímána svými vypravěči a posluchači.

Všechny pověsti, které jsem z této sbírky převzala, jsou Sedláčkem převzaté od německého spisovatele Augusta Antonína Glückseliga, původním vzděláním matematika, později historika, který se věnoval především právním dějinám a od roku 1854 vydával *Illustrierte Chronik von Böhmen*.³⁷⁶

5.1.3 Adolf Wenig

Adolf Wenig, narozený roku 1874 ve Stankově u Heřmanova Týna, byl autor i sběratel pohádek a pověstí, básník a překladatel. Pocházel z učitelské rodiny a studoval na gymnáziu v Domažlicích, posléze absolvoval učitelský ústav. Přispíval do Lumíru, Topičova sborníku, Zvonu a do dětské knihovny Osení, kterou taky v letech 1913-1922 redigoval.

Jeho sbírky pověstí jsou slohově zdobné, vtípné a částečně založené na historické skutečnosti. Mezi nejdůležitější patří *Bohatýrské zvěsti* (1905), *Pověsti o hradech* (1907) a ze 30. let právě mnou zkoumané dílo *Staré pověsti pražské* (1930), dále pak *České pověsti* (1932) a *Moravskoslezské pověsti* (1933).³⁷⁷

Sbírka *Staré pověsti pražské*, která poprvé vyšla roku 1931, se už podle mého názoru zcela nese v duchu modernějších sbírek pověstí, které slouží primárně k zábavním účelům, i když konkrétně tato sbírka by už mohla být směle zařazena i mezi dětskou literaturu. Jak budu

³⁷⁵ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.344

³⁷⁶ *Ibid.* s.308

³⁷⁷ MENCLOVÁ, V., SVOZIL B., VANĚK V. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. 1. vydání. Praha: Libri, 2000, s. 720

sama zmiňovat v porovnávání jednotlivých pověstí, liší se tyto od pověstí Svátka a Biliánové novými způsoby podání, změnou některých prvků i celých motivů a především jakýmsi příkrášlováním, které mnohdy dodává pověstem atraktivnější a senzačnější „nádech“, což je jasným důkazem, že se ze sbírek ústního folkloru stává beletrie, která musí být především přitažlivá pro své čtenáře. Tento fakt ovšem nevnímám jako negativní. Jedná se o nevyhnutelnou transformaci, kterou pověsti musí projít současně s modernizací života jejich vypravěčů i světa vůbec. Mimo těchto vyprávění navíc Wenig neopomíná zmínit historii míst, o kterých vypravuje, a případnou historickou paralelu pověsti, která mohla mít vliv na její vytvoření, což je při mém pozorování funkcí pověstí nesmírně důležité.

Sílu a důležitost pověstí pro kronikáře i pro lid, který je vypravuje, předestírá sám autor v úvodu ke svému dílu: *„Všude, kde pohlédneme, vidíme památky staré, z nichž hlas dějin promlouvá k těm, kdo na ně pohlížejí s porozuměním. A často tam, kde dějiny mlčí, mluví k nám pověst, jasnou zelení a pestrými květy zkrášluje přísnou šed' kamení Staré Prahy. Tak se díváme na pověsti, ať už jejich vznik byl jakýkoli. Ať z úst lidu vyšly, ať si je třeba starý kronikář vybájlil k doplnění a zpestření svého vypravování, ať byly v lidu rozšiřovány těmi, kdo jimi chtěli úctu zvýšit k místům posvátným, k osobám světců. Mnohé z pověstí staropražských těsně k dějinám se přimykají, necht' tedy v knize této čtenář i do dějin nahlédne, namnoze tak barvitých jako pověst sama“*³⁷⁸

Sbírka pověstí je rozčleněna do kapitol, které mají názvy podle jednotlivých pražských lokalit. Wenig hledí čistě na umístění a nikoliv na hlavní motiv pověsti. V první kapitole pověstí s názvem Ze Starého Města, tak můžeme najít jak pověsti vztahující se k jednotlivým budovám (O domě „U Betenglů“,..), tak kostelům („O kapli svatého kříže“). Uprostřed kapitoly se nachází podkapitola „O Karlově mostě“, kde autor sdružuje všechny pověsti k tomuto mostu se vztahující.

Ve druhé kapitole „Z Nového Města“ se opět dozvídáme o pověstech, vztahujících se k měšťanským domům i kostelům, nechybí ovšem ani revenantské pověsti či pověsti o pokladech.

V třetí kapitole s názvem „Z Malé Strany“ jsou dvě pověsti věnovány Petřínu, ve čtvrté kapitole „Z Hradčan“ opět vystupuje podkapitola, sdružující pověsti sebrané okolo svatovítského chrámu. Poslední dvě kapitoly mají pro sebe vyhrazené části Josefov (kde se jedná o čistě židovské pověsti) a Vyšehrad.

³⁷⁸ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.6

5.1.4 Václav Vladivoj Tomek

Josefov, pátá čtvrť Prahy, byla již odnedávna obklopena mnoha tajemstvími. Uzavřenost ghetta, jeho přeplněnost, odlišnost náboženských zvyklostí – to vše vytvořilo živnou půdu pro mýty a pověsti. Tyto legendy přežily ve své jedinečnosti i asanaci Starého Města.

Pověsti pražského židovského ghetta byly inspiračním zdrojem pro mnohé autory pražských románů, a přesto první celkový utříděný sborník v českém jazyce sepsal až Václav Vladivoj Tomek roku 1932. Některé pověsti, které přebírá od Svátka či Weniga, zde můžeme nalézt v kontextu s pověstmi v češtině do té doby neznámými. Autor se tyto pověsti snaží zaznamenat z pohledu obyvatel pražského ghetta. Při své práci neváhal konzultovat ani přímo s představitelem židovské obce.

Václav Vladivoj Tomek byl český historik, archivář, politik a pedagog druhé poloviny 19. století. Proslul zejména dosud nepřekonaným dvanáctisvazkovým dílem *Dějepis města Prahy* a pětisvazkovými *Základy starého místopisu pražského*. Tomek byl velmi výkonný produktivní badatel, především pozitivistický historik a archivář. Patřil mezi konzervativní část české historické obce národních obrozenců. Po dokončení práv se stal soukromým badatelem a soukromým učitelem dětí Jana a Marie v rodině Františka Palackého, který jej také v začátcích podporoval i v profesní kariéře. Později se oba historikové názorově rozešli, nikoliv však definitivně. Od roku 1850 působil jako pedagog na Universitě Karlo-Ferdinandově, po rozdělení na českou a německou část roku 1882 se stal 1. rektorem české části.

Souběžně byl činný i v politice. V letech 1861-70 byl poslancem českého zemského sněmu a častým prostředníkem při jednání české politické reprezentace s Vídní. Roku 1885 byl jmenován členem panské sněmovny Říšské rady a dne 30. listopadu 1898 byl povýšen do rytířského stavu. Ve svém Dějepise města Prahy a dalších svých dílech vylíčil dějiny de facto celé země, na rozdíl od Palackého prosazoval pozitivizmus, ideovou prostotu a důraz na faktografii.³⁷⁹

V předmluvě ke svému dílu mluví Tomek o svém pilném a úmorném životě a zejména o svém mládí, kdy byl dle svých slov „ještě nezkušený a životním zápasem nezocelený a nevyhraněný“. V těchto chvílích mu prý pomohlo právě pražské Židovstvo a zachránilo jej. Od té doby na něj vzpomínal s láskou a úctou, rozhodnut, že vystaví mu malý pomník právě

³⁷⁹ Zdroj životopisných údajů: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/vaclav-vladivoj-tomek-40475>

v podobě sbírky svých pověstí. Zda se mu to podařilo, má dle jeho vlastních slov posoudit sama česká veřejnost.

K napsání sbírky ho mimo jiné vedla „*věčná krása*“ židovských pověstí, neboť tyto vyrostly ze stejné jádra jako nejkrásnější staré pověsti české. Stejně jako v českých pověstech, i v židovských vidí podstatu Dobra a Zla, kdy Dobro bývá odměněno a Zlo trestáno. Pražské židovské pověsti přežily dlouhé věky, po které kolovaly v tradici židovského lidu. Bohužel se ovšem po dlouhou dobu neobjevil nikdo, kdo by je soustavně sbíral a zaznamenával. Tak se bohužel mnoho legend ztratilo. Tomek s úctou vzpomíná na židovský národ, který žil již za dob kněžny Libuše. Důkazem tohoto tvrzení jsou pro něj staroslovanská jména židovských žen, odpočívajících na pražském židovském hřbitově. Pro příklad uvádí jména jako Libuše, Jitka, Božena atd.

V závěrečném odstavci své předmluvy vyslovuje Tomek poděkování Dr. Ottovi Munelesovi za překlady hebrejských textů, Dr. Tobiáši Jakobovitsovi, knihovníkovi knihovny izraelského národa v Praze za ochotu při vyhledávání pramenů a rukopisných děl, prof. Dr. Adlerovi, archiváři vzácného archivu izraelské náboženské obce za zapůjčení některých hebrejských rukopisů a nakonec p. Ottovi Laschovi za přátelské upozornění na „*některé vysoce cenné tradiční židovské zprávy*“.³⁸⁰

Celá sbírka pověstí je řazena chronologicky, počínaje příchodem Židů do Čech přes střídající se období rozkvětu a úpadku až po začátek 19. století. Atmosféru židovského města poeticky uvádí Jan Erp ve své předmluvě k tomuto vydání Tomkových pověstí: „*Romantika Židovského hřbitova znovu a znovu navozuje atmosféru již dávno zbouraného ghetta. Pozpátku jdoucí hodiny na Nové radnici jako by nás přednášely do dob, kdy Prahou kráčel Golem. Zatímco moudrý rabbi Löw rozmlouval s Rudolfem II., kostlivec převáží nešťastného židovského varhaníka přes Vltavu k jeho půlnočnímu koncertu*“³⁸¹ Na úplném konci knihy se nachází kapitola s názvem *Židé, nositelé nejstarších českých dějin*, která stručně popisuje historii pražského židovstva a jeho památek.³⁸²

Tato kniha se během času stala ojedinělým zdrojem českého povědomí o příbězích a pověstech z pražského ghetta. Podle autora předmluvy, ač se nevyjadřuje přímo, mají na začátku pověsti pro lid jakousi únikovou funkci – mluví o světě techniky a o silné potřebě z něj alespoň občas utéci do míst, kde stále můžeme nacházet romantiku starých časů.³⁸³

³⁸⁰ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995,s.8-9

³⁸¹ Ibid., s.9

³⁸² Ibid. s.115-120

³⁸³ Ibid. 10

Z tohoto pocitu vyvěrá stále větší zájem o pověsti a mýty, které nesdělují věrně historická fakta, ale naprosto přesně mapují záhyby pražského genia loci, ducha města, v němž žijeme.

Některé Tomkem sesbírané pověsti již znají čtenáři z minulých sbírek pověstí, konkrétně z jejich částí, věnujících se pražskému židovskému ghettu. Jiné pověsti v této sbírce nejsou numinózního charakteru. Jedná se o historické pověsti vztahující se k příchodu Židů do Prahy, k pražským Židům a křižákům či o vyprávění o minulosti pražských synagog. Nechybí ani příběhy o židovských pogromech. Mne ovšem zajímaly především židovské pověsti s numinózní tematikou, kterých naštěstí V. V. Tomek zařadil do sbírky mnoho.

5.1.5 Julius Košnář

Již v úvodu ke své sbírce³⁸⁴ Košnář přiznává inspiraci dílem Josefa Svátka. Jeho práci přirovnává k opatrné práci botanika a podotýká, kterak se Svátkovi podařil cíl, který si při svém sběru vytkl – tudíž zachytit ducha doby a staré Prahy. Některé pověsti (např. tu o popravených českých pánech), které Košnář považuje za historické pravdy, vynechává, a věnuje se spíše ústním podáním. Sám tento sběratel přidává několik pověstí nových, z nichž k některým se dostal přes vyprávění svého otce a jiných starých lidí.

Hlavním znakem Košnářových pověstí, které už plně nesou zábavní a beletristickou funkci, je přepsání některých pověstí a odklon od způsobů, jakým byly tradičně vypravovány. Podle mého názoru (a nejen mého, neboť Košnář se k tomu sám přiznává) přepsal sesbírané povídky jazykem zdobnějším a čtenářsky atraktivnějším, což plně podtrhuje jejich již zmíněnou zábavní funkci. Jádro pověstí ovšem zanechal netknuté.

Nakladatelství XYZ, jehož nákladem vyšlo zatím poslední vydání sbírky ve svém úvodu k publikaci v roce 2005 dodává ve svém úvodu s neskryvanou nadějí připomínku, že i moderní čtenář dnešní doby má šanci být Košnářovou sbírkou pohlcen a může mu sloužit jako odpočinková tajuplná četba, prodchnuta duchem starých pověstí, tak, jak si je lidé dříve vyprávěli.³⁸⁵

Co se dělení pověstí do kapitol týká, Košnář používá členění velmi podobné Svátkovu. Zvláště řadí pověsti ze staré Prahy, pověsti vážící se ke svatému Vítu, pověsti vyšehradské či pověsti o Karlově mostě. V kategorii pověstí o kostelech vynechává kláštery, které přesouvá do další kapitoly pověstí o pražských palácích. Veřejným budovám a soukromým domům věnuje vlastní kapitolu. Naproti tomu pověsti o revenantských zjeveních a pokladech spojuje

³⁸⁴ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 5

³⁸⁵ *Ibid.*, s. 6

v jednu kapitolu. Na konec publikace přidává kapitolu ostatních nezařazených pověstí, kam připojuje (pro mne zcela nepochopitelně, neboť vyšehradským pověstem se věnuje intenzivně) i pověst o Čertově sloupu, pověst o vodníkovi, či pověsti o zkamenělých či zaživa zazděných osobách. Na konec této kapitoly připojuje i ta vyprávění, která řadím do samostatné podkapitoly pověstí židovského ghetta.

5.2. Příklady pověstí, jejich funkcí a proměn

Stejně jako v předchozí kapitole bych i v této ráda představila pověsti, které budou mnohdy shodné s pověstmi, objevujícími se v předchozích kapitolách. Tyto pověsti jsou ovšem v mnohém rozdílné a různými autory jsou popisovány různými způsoby. Zároveň jsem se při svém hledání setkala i s pověstmi dosud neobjevenými či s pověstmi s velice pozoruhodným motivem, ve kterých se objevuje naoko tajuplný a numinozní jev či úkaz, kterému postavy, vystupující v pověsti věří, nýbrž tento je ve skutečnosti zdařilým činem vtípalka či podvodníka. Členění na podkapitoly používám pro lepší přehlednost totožné s členěním v kapitole minulé.

5.2.1 Pověsti o Vyšehradu

Co se asi nejslavnější vyšehradské numinozní pověsti, tedy té o Čertově sloupu, týká, Sedláček uvádí její vznik do 17. století. Dle obyčejného výkladu Pražané obléhající Vyšehrad vylámali sloupy u kostela Panny Marie Sněžné a házeli je na Vyšehrad z praků. Někteří obyvatelé Prahy dodávají, že ten, kdo tomuto metání kamenů praký velel, se jmenoval Čert, ovšem tato skutečnost není historicky podložená. I zde se objevuje zmínka, kterou jsem neopomenula již ve druhé kapitole o psaní, kterým je pověst doložena. Dopis z 21. února 1665 psaný knězem z Kladska Janem Mauderou sekretáři konzistoře pražské, popisuje vymítání děbla jménem Zardan, který se během pokládání svatých ostatků na jeho hlavu přiznal k nesení sloupů z Říma.³⁸⁶ Zatímco v předchozí kapitole jsem zmínila, že v jedné z verzí pověsti se kněz, který s čertem uzavře smlouvu o donesení kamenů, snaží vyhnat děbla z těla jedné ženy položením svatých ostatků na její hlavu, Sedláček zmiňuje i důvod posednutí mladé ženy – její matka byla bezbožná žena a dceru hned v raném mládí zaslíbila

³⁸⁶ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.232

čertu. Zkonkretizovány jsou i samotné ostatky, které v pověsti hrají důležitou úlohu – podle Sedláčka patří svaté Rozálii.³⁸⁷ Oproti tomu Wenig k této verzi přidává ještě tu o střetnutí chudobného člověka s čertem převlečeným za myslivce. Jeho historické zachycení možného skutečného pozadí pověsti se ztotožňuje se Sedláčkovým, nicméně přidává i zajímavou hypotézu, že sloup vůbec nemusel být vystřelen z praku, ale může se jednat o zbytky pocházející z původního románského chrámu na Vyšehradě.³⁸⁸ I podání Košnářova jsou stejná, jen na konci zmiňuje fakt, že od té doby se čert na Vyšehradě neukázal, neboť se na sloupy, symboly své hanby, nemohl podívat, a chrám byl tedy před jeho zlou mocí chráněn.³⁸⁹

Ještě v jedné pověsti o vyšehradském chrámu figuruje postava čerta, a to v té o jeho samotné stavbě. Tuto pověst zmiňuje již Sedláček, bohatě rozvedena je však Wenigem. Ten píše o příkazu kněze, který nakázal nosit kameny na stavbu z celého světa. Tento úkol připadl i čertu. Ten ovšem z hněvu trousil kamení z pytlů po své cestě nazpět do Prahy. Nejvíce kamenů vytrousil na Tábořsku, kde je proto prý dodnes neúrodná krajina.³⁹⁰ Tato pověst nejspíše jasně vznikla v pražském prostředí, ovšem z folkloristického hlediska by bylo zajímavé zjistit, zdali tato pověst figuruje či figurovala ve vyprávěních na Tábořsku a zdali i tam byla vina za neúrodnou půdu přikládána čertovi a Praze.

O strašidle Francouze se zmiňuje Wenig, zatímco vysvětluje minulost tohoto vyšehradského revenanta. Důstojník měl být zabit údajně roku 1741 za již zmíněných tereziánských válek, kdy vojsko nepřátel oblehlo Prahu. Francouzům se ovšem zradou podařilo dostat na Vyšehrad, nicméně jejich major při tom přišel o život. Vyprávění je jinak totožné se Svátkem. Přidává ovšem zajímavou „pověst v pověsti“, která se měla odehrát roku 1762, kdy se svému veliteli svěřil jeden z vojáků, že se mu zjevil duch, který mu pověděl o pokladu na Vyšehradě. Ačkoliv vojáci dostali za příkaz kopat, nemohli nic nalézt, načež usoudili, že dotyčný voják bude nejspíše pomatený. S vyprávěním pověstí v oblasti Vyšehradu měl ovšem ještě ve své době Wenig nejspíš zkušenosti. Na konci této pověst zmiňuje zajímavým dovětkem, že „nejvíce na hradbách strašovalo, a třebaže už pomínuly doby, kdy lidé báli se strašidel, přece ještě dodnes pověsti se uchovaly o strašidlech na Vyšehradě“.³⁹¹

O pověstných vyšehradských pokladech se zmiňuje zejména Wenig, když vypráví o zlaté modle ve tvaru lidské postavy, kterou nechala vyhotovit kněžna Libuše. Zlato čerpala z dolů v Jílovém, jež se jako zdroj nezměrného bohatství v pražských pověstech objevují často. Následuje pověst o nálezu zlatého prutu pastýřem, který pásal své stádo na hoře Křesná

³⁸⁷ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.248

³⁸⁸ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.307-311

³⁸⁹ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.243-245

³⁹⁰ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.307

³⁹¹ *Ibid.*, s.308

a který ho ihned běžel darovat oblíbené kněžně. Ta od něj dar sic přijela, ale za jeho poctivost ho odměnila darem ještě větší hodnoty.³⁹²

Zajímavým paradoxem je fakt, že ani v jedné ze sbírek se neobjevuje pověst i Libušině lázni. Je zcela dobře možné, že do umělecké literatury, která navíc měla mnohdy sloužit vzdělávání mládeže, nechtěli tehdejší autoři zapojovat tuto eroticky motivovanou pověst.

5.2.2 Pověsti o staré Praze

K pověsti o propadnutí kněžny Drahomíry do země dodává Wenig informaci o historii lokality. Na místě údajné propasti byl vystavěn sloup (blízkému domu se pak říkalo „Dům u sloupu Drahomířina“, který tam stál do 18. století. Kostel svatého Matouše, u kterého se zastavil Drahomířin vozka, byl pobořen husity. Důvod Drahomířiny cesta byla její touha obětovat za Prahou starým bohům. O Drahomíře totiž kolovaly zvěsti, že ač po boku svého manžela Vratislava přijala křest, v duši zůstala pohankou. Po jejím pádu do propasti byl prý ještě dlouho slyšet z těchto míst lomoz a křik. Rovněž zmiňuje její posmrtné jízdy s varováním „*Zle bude*“, ovšem podotýká, že není známo, koho a před čím chce varovat. Tuto pověst zpochybňuje sám Wenig, když říká, že podle dobových pramenů prý Drahomíra po vraždě tchyně Ludmily svého činu hluboce litovala a po zbytek života žila životem dobré křesťanky.³⁹³

Propast používá jako metaforu při svém popisu pověsti i Julius Košnář. Ten v následujícím citátu vystihuje i funkci pověsti – kněžna Drahomíra byla nejspíše mezi křesťanským lidem natolik nenáviděna, že si vybájlil pověst o jejím zlém konci a o tom, jak její duše za hříchy spáchané za života nikdy nedojde klidu: „*Věru, stará pravda je obsažena v slovech, že přízeň lidu dovede někoho povznést až ke hvězdám, jako zas lidská nenávisť dovede povýšeného strhnout až do propasti třeba nezasloužené potupy*“ Košnář se zmiňuje o životě kněžny Drahomíry ještě zajímavěji. Na počátku jí prý lid vzdával úctu za to, že porodila syny Václava, Boleslava a Svytlahy. Po vraždě svaté Ludmily ji ovšem lid začal nenávidět, což se ještě zhoršilo po vraždě svatého Václava, kterou ji také dával za vinu. Košnář ovšem zmiňuje, že podle poznatků prof. Josefa Vajse se sama Drahomíra po vraždě svého syna bála o svůj život, a z tohoto důvodu prchla do Chorvatska. Nenávisť k ní ovšem nepřestala, neboť, jak podotýká Košnář „*čemu jednou lid uvěřil, toho se nepustí*“. Propast prý dlouho nebylo možné zasypat, nicméně když Humprecht z Černína zde v 17. století stavěl

³⁹² WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.292-293

³⁹³ *Ibid.*, s.241-242

svůj palác, nařídil prý zbourat krčmu, která byla nad propastí postavena. Jeho syn Heřman Jakub zde roku 1733 nechal postavit menší svatyni. Při stavbě se přišlo na základy starého kostelíčka. Nový kostel byl ovšem záhy zrušen Josefem II. a o vnitřní vybavení se pak údajně rozdělili Židé a krumpáči rozkotali celý prostor. Zdivo pak házeli právě do propasti, která už zůstala zasypana. Na místě pak byl vystavěn kříž, ovšem bez postavy Krista, jen se symboly kopí a tyče s houbou.³⁹⁴

5.2.3 Pověsti o svatovítském chrámu

Dosud nevydanou pověst o svatovítském chrámu zmiňuje Julius Košnář. Vypráví o svatovítském zvoníkovi, který byl známý opilec, a který jednou, po odzvonění klekání, se v chrámu vymluvil, že musí za kaplanem kvůli informacím o pohřbu, u kterého měl druhý den zvonit. Vydal se ovšem do krčmy mezi své přátele. Po návratu si unavený ustlal v Hasenburské kapli, která roku 1541 vyhořela a proto byla nadále používána kostelníkem jako komora. V noci se mu ovšem zjevila tajemná postava v dlouhém rouchu, která mu vyčítala jeho opovážlivost. Zvoník se vylekal, vyběhl ven a zbytek noci strávil u jednoho z kostelníků. Když se ovšem ráno probudil, všechny jeho dosud havraní vlasy byly zcela šedivé.³⁹⁵ Jedná se o typickou varovnou pověst, varující před přílišným pitím a jeho následky.

Sbírky se sice zmiňují o dalších pověstech souvisejících se svatovítským chrámem, ovšem tyto už nesouvisí s numinózní tematikou, nýbrž se týkají spíše církevních legend o zjevování konkrétních svatých a jejich zázracích.

5.2.4 Pověsti o pražských kostelech

I v novějších sbírkách pověstí, o kterých pojednává tato kapitola, není nouze o rozsáhlé vysvětlení historie pražských kostelů, včetně těch již zaniklých, příběhy o jejich založeních, přesunech nebo škod, které na nich byly napáchány během husitských válek či během obléhání Prahy švédskými vojsky.

Podání o staviteli chrámu na Karlově podává každý z uvedených autorů po svém. Nevyhýbá se mu ani Alois Jirásek. Již ten ale pověst pozměňuje³⁹⁶. V jeho verzi chce nechat chrám vybudovat sám Karel IV. a stavitel se mu jen přihlásí se svým odvážným nápadem na

³⁹⁴ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 23-26

³⁹⁵ *Ibid.*, s. 55

³⁹⁶ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011, s. 194-195

jeho realizaci. Stavitel začíná se svou prací sám bez pomoci ďábla, ale jeho odvážné plány na stavbu vysoké klenby jsou terčem pomluv a nedůvěry pražských občanů. Zoufalý stavitel se s ďáblem spolčí až ve chvíli, kdy jednou v noci, vyhnán z domu myšlenkami na ony pomluvy, obchází a prohlíží své dílo. Zbytek pověsti je už zcela shodný se Svátkovou verzí – při zapálení lešení během slavnostního otevření se podle rachotu trámů stavitel domnívá, že byl čertem podveden a zahanben páchá sebevraždu. Když se rozplyne dým, lid začne obdivovat skvostné dílo, tohoto okamžiku se ovšem stavitel již nedožije.

Rozvinutější verzi pověsti předkládá Wenig.³⁹⁷ Ten vyslovuje domněnku, že chrám stavěl nejspíše slovatný Matyáš z Arrasu. Lid si ovšem prý sám stvořil pověst o mladém staviteli, který se chtěl oženit s dcerou novoměstského rychtáře. Tomu se ovšem chudý ženich pro dceru příliš nezamlouval a stavitel se proto rozhodl, že si kvůli své lásce vybuduje slavné jméno právě stavbou chrámu na Karlově. Začal proto kreslit plány budoucí stavby. Mnozí lidé mu ale záviděli jeho schopnosti, a proto stavbu již předem veřejně odsuzovali k nezdaru. Jeden ze závistivců dokonce šel za samotným Karlem IV. a vyjadřoval pochyby o stavitelových schopnostech. Následně si Karel nechává stavitele zavolat, nicméně prohlašuje, že mu i přes všechny pomluvy důvěřuje. Důvěra stavitele v jeho vlastní schopnosti je již ovšem nalomena. Za zlomeným stavitelem přijde večer domů tajemná postava, která mu za podpis vlastní krví (propíchně mu ruku kružidlem) slíbí úspěšné dokončení stavby. Po celou dobu stavitel moc dobře ví, že se jedná o ďábla, ovšem druhého dne se s dobrou myslí vydá ke slavnostnímu otevření. Na konci se ovšem opakuje stejný scénář, kdy se z klenby řítí ohořelé lešení a stavitel v hrůze, že se zřítí celá klenba, pospíchá vrhnout do Vltavy. Jeho tělo je druhý den vyloveno. Wenig neopomíná připomenout ani následné osudy stavby. Zevnější podoba chrámu se časem změnila. V 18. století bylo sešlý chrám třeba opravit. Stalo se tak v té době vládnoucím barokovým slohu. Tehdy se také chrámu dostalo kulaté střechy nad osmihrannou lodí i nad presbyteří. Při obležení Prahy Prusy v roce 1757 byla pruská děla namířena i na Karlov. Na chrám a klášter bylo tehdy vystřeleno přes 800 kulí, ovšem střecha byla jako zázrakem uchráněna. Na památku střelby byly některé pruské kule zazděny do zdi.³⁹⁸

Košnář úvodem k pověsti³⁹⁹ připomíná, že se jedná o stavbu známou až v daleké cizině, ovšem není známo, kdo přesně ji postavil, ač sám Košnář „tipuje“ pro tuto práci Petra Parlře. Stavbu nařídil sám Karel IV. roku 1377. Na rozdíl od předchozích verzí pověsti jdou zde známa i konkrétní jména hlavních aktérů děje. Stavitel nese jméno Bohuslav Staňek a

³⁹⁷ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.151-156

³⁹⁸ *Ibid.*, s.156

³⁹⁹ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.75-81

staroměstský purkmistr, o ruku jehož dcery se uchází, Václav z Rokycan. Ten v té době sice pracuje na městských hradbách, ovšem jedná se o jednoduchou a nekvalifikovanou práci. S návrhem na stavbu kostela jde za samotným králem, který mu jeho návrh schválí. Pokud se mu stavba povede, slibuje z něj učinit svého dvorního stavitele. O purkmistrovu dceru ovšem zároveň usiluje stavitel Jaroš, který mezi dělníky a lidem začne šířit pomluvy. Při otevření chrámu Staňkovi dělníci odmítnou zapálit lešení a bojí se o své životy. Stavitel je zapálí sám a stejně jako v předchozí verzi spolu s ostatními lidmi zděšeně prchá pryč. Když kouř opadne a objeví se nádherná klenba, Karel IV. chce stavitele pasovat na rytíře, nicméně ten již ukončil svůj život ve Vltavě. Následuje zajímavá zmínka jednoho z přihlížejících, že pokud se utopil tam, kde se nachází Libušina zlatá kolébka, jeho tělo se nikdy nenajde. Každý, kdo tam utone, nenávratně zmizí, aby ani mrtvým o tomto pokladu nemohl povědět. Prolnutí dvou odlišných pověstí s numinózními prvky je jev, na který jsem narazila poprvé a který jistě napomohl k čtenářské líbivosti sbírky. Na rozdíl od předchozích verzí má ovšem tato zajímavé pokračování. Po více než třiceti letech jakýsi bratr Kleofáš vítá v chrámu tajemného cizince, kterého odhaduje na poutníka ze svaté země. Ten se přišel podívat na klebnu a vyptává se i na jejího stavitele. Bratr Kleofáš odpovídá, že stavitel utonul, nicméně lid si prý vymyslel báchorku o jeho spolku s ďáblem a následném únosu jeho duše do pekel. Při zmínce o této verzi se poutník vyděsí a konstatuje, že „*lid chce být klamán a proto si na oklamání vymýšlí báchorky*“⁴⁰⁰. Následně umírá a bratr Kleofáš se dozvídá, že to byl sám stavitel Staněk.

Jako v mnoha jiných pověstech, které jsem již ve své práci přdestřela, i tato podle mého názoru vznikla mezi lidem jako reakce na nějaký objekt, který si většina lidu nemohla vysvětlit. V nejednom takovém případě pak obrovsky zapracovala lidská fantazie. Klenba kostela, která byla velmi vysoká, tak, že klenbu takové výše se do té doby nikdo neodvážil postavit, zavedla příčinu k fantazírování lidu, který do té doby nevěřil, že by něco takového mohlo být možné. Poslední Košnářova verze je z hlediska zkoumání funkcí pověsti nejzajímavější. V jeho verzi totiž pověst jaksi demytizuje sama sebe, což může napovídat o postupném mizení důvěry lidí v podobné „faustovské“ pověsti a jejich popírání přímo v pověsti samotné. Místo ďábla tak v pověsti figuruje mnohem realističtější prvek zkázy hlavního hrdiny – lidská závist, klepy a pomluvy.

Jirásek zmiňuje i pověst o pravidelné výroční noční cestě popravených českých pánů, související s pražským Týnským chrámem. Jako zajímavost dokonce přidává pořadí, ve které kráčí: „...*skoro devadesátiletý pan Kaplíř ze Sulevic, za ním pan Budovec z Budova, pán*

⁴⁰⁰ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 81

*dlouhé, šedé brady, starý Konecchlumský, Kochan z Prachové, pan Kryštof Harant, Diviš Černín, pan z Michalovic, Šlik, Oto z Losu, pan z Bílé, Hošťálek, Jesenský, Vodňanský, Vokáč, Jiří Řečický, Kobr, Jizbický a ostatní, starci i mladší, a z těch nejmladších, sotva čtyřicetiletý Jan Kutnaur, jenž tak hrdinsky zpívaje, umíral..*⁴⁰¹ V Týnském chrámu popravení pánové přijímají pod obojí a následuje jejich již klasická cesta kolem orloje, kde se v případě zastavených rafíjí a tím pádem znamená, že českému národu se nevede dobře, o to usilovněji za něj modlí. I tato pověst mohla působit, stejně jako bájně poklady a rytíři spící v Blaníku, jako jistá naděje pro český národ, který bude mít i za nejtěžších časů své ochránce a tím pádem i šanci na záchranu. Pověst je zmíněna v obsáhlé sbírce Wenigově, který přidává informace o vyznačení popraviště kameny v dláždění. Toto vyznačení prý mívalo kdysi pro lid posvátný význam, neboť díky němu se mohli tomuto místu vyhnout a neprojevovat tak neúctu k zemřelým. Jedním dechem dodává, že v jeho moderní a uspěchané době již lidé kráčí přes dláždění bez povšimnutí.⁴⁰²

Pozměněnou pověst o každou noc vyzvánějícím umíráčku za služebnou, neprávem obviněnou a nepřímo zavražděnou svou paní za údajnou krádež šperků, vypráví Wenig.⁴⁰³ Podle této pověsti ovšem paní nemohla snést služčinu zbožnost a když se služebná modlila i ve chvíli, kdy měla svou paní strojit na hody, tak ji vlastnoručně zardousila. Když se vzpamatovala, přivolala lékaře, ovšem děvčeti již nebylo pomoci. Na rozdíl od předchozí pověsti duch zbožné dívky došel pokoje a v podobě revenanta se nevracel. Paní ovšem pro těžké výčitky svědomí vstoupila do kláštera a nechala za děvče ulít zvon a každou noc z něj zvonit umíráček. I zde se objevuje motiv zvoníka, který jednou, zdrže se v krčmě, zapomněl jít zazvonit, ovšem místo něj přišel zvonit duch provinilé paní, kterého následně kostelník spatřil. Jak jsem podotkla už v předchozí kapitole, jedná se o klasický motiv pověsti, kdy se revenant musí vracet živé, neboť se za života provinil těžkým hříchem, obvykle vraždou.

I pověst o čertu coby kuchaři v Emauzích nebývá v novějších sbírkách pověstí opomenuta. Bývá obvykle pozměněna jen v detailech – např. ve Wenigově verzi opat, který vyslechne v noci rozhovor dvou čertů v kuchyni, na ďábelského kuchaře neuhodí hned v noci, nýbrž až druhý den ráno s křížem v ruce. Ten pak v podobě kohouta odlétá oknem ven.⁴⁰⁴ Tuto pověst vypravuje i Košnář, který k ní přidává ještě zajímavé vyprávění o praporcích z Emauz.⁴⁰⁵ Těch zde ještě v roce 1870 mělo viset dvacet. Jednalo se o dárek císaře Ferdinanda po vítězství nad Švédy. Až se jednou tyto praporce rozpadnou, měla v Čechách

⁴⁰¹ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011, s. 251

⁴⁰² WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s. 12

⁴⁰³ *Ibid.*, s. 23-25

⁴⁰⁴ *Ibid.*, s. 131-134

⁴⁰⁵ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 81-83

opět zavládnout samostatnost a na trůn měl usednout Čechy zvolený král. Jedná se opět o pověst, jejíž funkcí bylo vzbuzovat v lidu naději na budoucí dobré časy či připomínat jim slavnou minulost.⁴⁰⁶ Čím víc se praporce trhaly, tím větší samozřejmě byla radost. Každý rok, konkrétně 8. listopadu, jich ale bylo vždy méně. Chodili si pro ně duchové Moravanů padlých na Bílé hoře, kteří s nimi zamířili do bělohorského kostela, kde kněz odsloužil mši. Poté vrátili praporce nazpět. Praporů si velmi vážili právě i mnichové, kteří se měli podle pověsti ocitnout v pokušení od ďábla – kuchaře. Ten prý přišel k bráně chrámu v převlečení za poutníka ze svaté země, a ačkoliv neměl u sebe krucifix, což bratrům bylo divné, přijali ho mezi sebe a svěřili mu práci zahradníka. Po jeho práci ovšem na jejich zahradách rostl pouze plevel, a proto byl přesunut do kuchyně, kde naopak vynikal. Po jeho vynikajícím kuchařském umění se mezi mnichy rozvinula hříšná nestřídmost. Noční odhalení čerta opatem není v této pověsti náhodné, nýbrž opat cíleně míří za čertovským kuchařem, aby mu domluvil. Po vyhnání čerta údajně nechává opat napsat na dveře kuchyně nápis „*Nestřídmost je zhouba duše, která rovnou do pekla kluše*“. Je možné, že se zde tento nápis skutečně nacházel a mniši si k němu sami vyfantazírovali tuto pověst? Pokud se tu někdy skutečně nějaká nestřídmost děla, je možné, že mniši zkrátka sami sebe nechtěli označovat za viníky a své vlastní selhání tedy převedli na postavu ďábla převlečeného za kuchaře.

O zjevující se Židovce, zamilované do mnicha v klášteře sv. Mikuláše, která za života zaškrtila místního opata a ani po své smrti sem nepřestala chodit hledat svého milého, který byl po prozrazených pletkách s ní převezzen do jiného kláštera, vypráví i V.V. Tomek ve své sbírce židovských pověstí.⁴⁰⁷ Ani zaškrtený opat ovšem po smrti neměl pokoje, zjevoval se na klášterních chodbách a lidé mu říkali „jezovita“, ačkoliv klášter sv. Mikuláše jezuitům nikdy nepatřil. Zajímavé je, že ačkoliv Tomek vydal své dílo na počátku 30.let 20.století, zdůrazňuje, že ještě do dnešních dní (!!!) se „... *Židovka občas zjevovala v někdejších Mikulášském klášteře, a to nejčastěji na třetím dvoře u budovy bývalé knihovny. Na tomto dvoře byla studna s velmi dobrou pitnou vodou, ale večer sem nikdo pro vodu nechodil. Lidé prý vídali u studny sedávat spanilou bílou postavu, jak si rukama objímá kolena a svou krásnou prostovlasou hlavu má položenou na kolenou*“⁴⁰⁸ Je tedy možné, že pověst, atraktivní svým příběhem, zahrnujícím nešťastnou lásku křesťanského mnicha a židovské dívky, přetrvala v paměti lidu déle než ostatní.

⁴⁰⁶ Při použití tabulky funkcí folkloru v díle B. Beneše přísluší podobným pověstem označení „nacionální“. BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*. 2.vydání. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1989

⁴⁰⁷ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy* 2.vydání, v nakl. Volvox Globator 1., Praha: Volvox Globator, 1995,s.91-93

⁴⁰⁸ Ibid., s.93

Košnář zmiňuje i příběh o zjevování husity mnichovi kostela sv. Michala, který měl po setkání s ním po zbytek života smrtelně bledou tvář. Dodává, že kostel byl původně kališnický, ale císař Ferdinand II. jej věnoval servitům. Podle této verze⁴⁰⁹ to nebyl jen jeden, ale více husitských duchů, kteří se za nocí zjevovali a bušili na dveře mnišských cel.

Zcela nová pověst o smrti Švéda na Strahově se rovněž nachází v Košnářově sbírce⁴¹⁰. Opět se jedná dle mého názoru o zcela jasnou funkci pověsti – vznikla kvůli pochopitelné nenávisti pražského lidu ke Švédům i kvůli reálnému nálezu švédské škorňe při otevření zdejšího sklepa roku 1926. Podle pověsti Strahov kdysi podporovali bohatí šlechtici, kteří si zde po smrti přáli být pohřbeni. Mezi nimi byl i hrabě Lažánský, který z kajícího (v bitvě na Bílé Hoře zabil svého soka) žádal být pohřben v přízemní chodbě kláštera pod prahem sakristie. Ačkoliv mu opat rozhodnutí vyloučoval, neboť každý pak bude na místo jeho posledního odpočinku šlapat, hrabě odpověděl, že tak si to přeje a zaslouží. Když pak Švédové plenili Prahu, neopomněli ani strahovský klášter. Když odnesli všechno zlato a stříbro, prodávali i kovové rakve mrtvých, aby měli dost peněz na hry v karty. Jeden švédský žoldněř, který již prohrál vše co měl, si všiml dosud neotevřené hrobky hraběte. Chtěje ji vyrabovat, chytila ho ovšem pod krkem ruka mrtvého a zardousila jej. Po žoldněři nikdo nepátral a jeho tělo i se škrtící rukou mrtvoly bylo objeveno až o mnoho později. Dnes má být tělo Švéda pohřbeno v místech dnešního strahovského stadionu. Košnář podotýká, že ve skutečnosti v těchto místech nikdo pohřben nebyl, neboť Lažanští odpočívali v severní chrámové lodi. V roce 1926 právě zde byly kromě švédské škorňe nalezeny i zpřeházené zetlelé kosti.

Košnář celkově obohacuje již známé Svátkovy pověsti o nové prvky. V pověsti o ukřižovaném žebrákově, jehož obraz následně visel v arcibiskupském paláci v Praze, popisuje zešílení malíře, který se následně vrhá v Motole ze skály. Na tu pak zbožné ruce nechají vyhotovit kříž, ale bez těla Ježíše.⁴¹¹

Pověst o soše, znázorňující zetlelé lidské tělo prolezlé červy, která se nachází v kostele sv. Jiří na Pražském hradě, odůvodňuje ve své sbírce až Košnář. Socha je podle něj jakousi alegorií pomíjivosti života, lidské těla a posledních věcí člověka. Dílem fantazie lidu vznikla ovšem právě pověst o zavražděné Brigitě, podle jejíhož těla musel vrah – její milý – vytvořit před svou popravou sochu. Zatímco ve Svátkově verzi se tyto dva mladí lidé navzájem milují a sochař svou dívku zabije na základě pomluv, v Košnářově verzi dívka pohrdne sochařovou láskou a odmítne jeho dvoření – což má za následek právě vraždu. Mimo této pověsti přidává

⁴⁰⁹ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.139

⁴¹⁰ *Ibid.*, s.152-153

⁴¹¹ *Ibid.*, s.154

Košnář ke kostelu sv. Jiří ještě jednu pověst s tajemným příběhem. Do zdejšího kláštera totiž měla vstoupit šlechtična Albína z Helfenburku, která se navzdory svému otci nechtěla vdát a celý život si přála odejít do kláštera. Její otec ji nakonec donutil k sňatku s bohatým velmožem pod podmínkou, že pokud dá Bůh znamení, od svatby se odstoupí. Znamení skutečně přichází již během svatby – prsten, který chce ženich navléknout nevěstě na prst, praskne.⁴¹²

5.2.5 Pověsti o Karlově mostě

Podle Weniga⁴¹³ se divotvorné meče nacházejí v Karlově mostě rovnou dva. Kromě toho Bruncvíkova by zde měl být zazděn i meč, který si stavitel mostu přivezl z dalekých cest jako dar od jakéhosi poutníka. Ten se sám pozvedne z mostu, až bude českým zemím nejhůř a přivolá rytíře z Blaníku. Následně spadne do Vltavy a zasyčí.

Nevyhýbá se ani pověsti⁴¹⁴ o nešťastném staviteli Karlova mostu, kterou nechává beze změn. Naopak Košnář mění v pověsti dva důležité prvky – úkolem stavitele nebylo opravit díru, která v mostě zela po vraždě Jana Nepomuckého, nýbrž měl spojovat klenbou pilíře. O nenarozeném dítěti zde není zmínka a revenantem, který se zde po d'áblově zásahu zjevuje, je sama stavitelova manželka. I ta je ovšem, stejně jako v předchozích verzích její dítě, osvobozena náhodným venkovánem.⁴¹⁵ Důvod, proč takto Košnář změnil zásadní a dosud neměnný prvek pověsti, je neznámý. Podle mého názoru může být možné, že Košnář schválně pověst upravil kvůli tomu, aby se jeho sbírka mohla řadit i do vzdělávací dětské četby a ze strachu, že zjevení mrtvého novorozeně by tak mohlo působit nepatříčně.

Pověst o pokladu, který pomůže sv. Jan najít chalupníkovi a vojákovvi, která strážní na Karlově mostě, je popsána podrobněji. Místo vojákovvi stanoviště je vyličeeno jako šestý pilíř vlevo od staroměstské brány, tam, kde dnes stojí socha sv. Kryštofa. Na závěr Wenig ještě vylepšuje už tak již dost šťastný konec – voják z Karlova mostu se žení s chalupníkovvi dcerou.⁴¹⁶

O vodníkovi, který se přidá cestou do Prahy k pocestnému a poví mu o svém úmyslu usmrtit v Praze vozku, Wenig popisuje detailněji. Vodníka popisuje jako člověka nosícího zelený kabát, podlouhlé boty a čepici s převislým cípem. Kočí, kterému se touží pomstít, žil u

⁴¹² KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 56-58

⁴¹³ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s. 81

⁴¹⁴ *Ibid.*, s. 83-86

⁴¹⁵ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 118-119

⁴¹⁶ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s. 88-90

blíže nelokalizovaného mlýna, vodníková původního domova. Za důvod pomsty vodník udává kočího šlapání po jeho rákosí a neustálé spílání na vodníkovu adresu. Stejně jako v předchozí verzi, i tady se pocestný snaží v Praze kočího varovat, nicméně ten se nakonec ve Vltavě utopí.⁴¹⁷ Pověst pozměňuje Košnář. Ten doslova píše, že pocestný, který potká vodníka, ho i po jeho přiznání považuje za „*kmotra Prášila*“ (pověsti již nejsou zapisovány v tak vážném duchu jako předtím a značně se začíná projevovat ironie) a nevěří mu. Důvod vodníkovy pomsty je jiný. Nenáviděný vozka totiž pokaždé, když někomu spílá, přirovnává jej k vodníkovi, užívá slovní spojení „hloupý jako vodník“ apod. Na konci se nachází zajímavé zakončení pověsti, ve kterém pocestný kupec vypráví o svém zážitku s vodníkem přátelům, kteří se mu smějí a druhý den naleznou své sádky bez ryb.

Svátkovo podání o mstivém Perunovi Košnář zajímavě rozšiřuje. Perun měl číhat na své oběti u Bruncvíkovy sochy, kde měl topit křesťany i ti, kteří by se případně snažili topícím se pomoci. Za chvíli se ovšem lidé začali místu vyhýbat. Perun se tedy v podobě poutníka ze svaté země začal procházet po mostě a kolemjdoucím vyprávět o zbytečnosti a ošklivosti života. Rovněž sliboval, že kdo skočí v místech Bruncvíkovy sochy do Vltavy, dostane se mu věčného života v království nebeském. Lidé ovšem poznali, že se jedná o pokašitele, neboť při sobě neměl růženec. Perun na sebe vzal tedy podobu starého učence, kterému lidé věřili mnohem více, tudíž donutil k sebevraždě mnohem větší množství lidí. Odhalen byl ovšem skutečným poutníkem, který měl zvláštní dar – poznat skutečnou podobu každé bytosti, kterou uviděl. Ve chvíli, kdy potkal Peruna, se zablesklo a Perun již od té doby chodce neobtěžoval. Od té doby ovšem, podle vyprávění, most ztratil svou pevnost.⁴¹⁸

Další populární postavou, která kdy měla kráčet po Karlově mostě, je podle Košnáře Krakonoš(!!!). Tato pověst je už ale podle mého zcela vymyšlena autorem a nepřijde mi pravděpodobné, že by mezi pražským lidem kdy kolovala. Ten prý o slavné mostě slyšel ve svém rodném kraji od kupců. Cestou po mostě se zeptal kolemjdoucího mladíka, kterak se dostane ke staroměstskému orloji a po jeho posměšné odpovědi „*Rovnou za nosem!*“ mu nechá narůst dlouhý nos, který si po mnoha peripetiích musí mladík nechat oříznout, aby vůbec našel práci.⁴¹⁹ Pokud tuto pověst skutečně nemá na svědomí fantazie autora (který se mohl pověsti o Karlově mostě pokusit zatraktivnit příchodem jedné z nejslavnějších postav českých pověstí) a skutečně vznikla mezi lidem, je možné, že kolovala právě o skutečně žijícím člověku s nepřírozeně dlouhým nosem.

⁴¹⁷ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.88-90

⁴¹⁸ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.121-122

⁴¹⁹ *Ibid.*, s.126-127

Hrami osudu potrestaná pýcha bohaté paní, související s Karlovým mostem, kterou zmiňuje již Svátek, je ve Wenigově pověsti pozoruhodně spojena s pověstí o pražské uličce V Kotcích. Kotci bývaly myšlenky řady krámků patřící soukeníkům, pláteníkům a kožešníkům. V této ulici žila podle pověsti paní, která zbohatla svým krámkem na Vaječném trhu.⁴²⁰ Od venkovské hokyně jednou zakoupila slepice a jednu z nich si sama chtěla připravit k obědu. V jejím žaludku objevila zlatá zrnka (tento jev byl vysvětlován tak, že se jednalo o slepice z Jílového, známé lokality zlatých dolů, objevující se v mnoha pověstech). Koupila poté od hokyně všechny její slepice a pohádkově zbohatla. Nechala si vystavět zámek a angažovala se právě ve výstavbě krámků v Kotcích. Při její procházce po Karlově mostě a prosbě žebráka o almužnu pyšně odhodila svůj prsten do Vltavy (se stejnou proklamací jako v předchozích verzích pověsti). Děj, který následoval, je totožný – prsten se jí vrátil v rybě, která jí byla naservírována o hostině, a následně přišla různými způsoby o všechno své bohatství a byla nucena sama na mostě žebrat. Na závěr Wenig dodává, že původ Kotců ovšem mnohem starší a že již za jeho doby krámky vymizely a o jejich bývalé přítomnosti pojednává jen název ulice.⁴²¹ Potrestanou zatvrzelost této paní, ovšem již bez příběhu o Kotcích, popisuje i Košnář. Jeho verze končí nálezem mrtvé paní na mostě mezi žebráky.⁴²²

Funkce této pověsti, pokud byla někdy v podání lidu spojena právě s pověstí o zbohatnutí paní z Kotců, by mohla být varovná, jakožto upozornění na nepříjemné důsledky náhlého velkého zbohatnutí, na které člověk není připravený, a o které se může neuváženými kroky rychle připravit. Rovněž může být jakýsi typem „úlevné“ pověsti, kterou si lid vypráví o spravedlivém potrestání pyšných pánů. O této funkci se více rozepíší v následující podkapitole.

5.2.6 Pověsti o pražských palácích a budovách

Nejznámější numinózní pověst související s pražskou necírkevní budovou, tedy tu o doktoru Faustovi, předkládá jako základní látku i Alois Jirásek. Ten pověst vypráví zevrubněji než předchozí autoři. Obsáhle se věnuje popisu Faustova domu a jeho vybavení. Díru ve stropě dává za příčinu zápasu d'ábla s Faustem, který se i přes uzavřenou smlouvu odmítal nechat odnést. Ústředním motivem pověsti je samozřejmě ubytování mladého chudého studenta, který se sem uchylí v noci za špatného počasí. Detailně se Jirásek věnuje popisu pokojů ve Faustově domě, které student postupně objevuje. V ložnici, kde se nachází díra ve

⁴²⁰ Nacházel se mezi Ovocným a Uhelným trhem. ZDROJ: <http://www.praha1.cz/cps/praha1-ovocny-trh.html>

⁴²¹ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.48-52

⁴²² KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.123-125

stropě, se mu otevrou tajemné mizející schody nahoru na půdu, kde nachází doktorovu tajemnou laboratoř. Mimo tajemných postav či zhmotněných Faustových kouzel, které popisuje už Svátek, objevuje student i miskou z černého kamene, na které se každé ráno nachází tolar. Student zve do Faustova domu na návštěvy své přátele a vše jim ukazuje, až na miskou s tolařem. Tolar denně mu ovšem brzy přestává stačit a přeje si mít stále více. Když se dlouho neukáže mezi přáteli, vydají se ho hledat do domu, kde ovšem najdou již jen stopy zápasu a novou díru ve stropě.⁴²³ Wenig v úvodu ke své pověsti líčí tento dům jako velice slavnou budovu, která za Karla IV. patřila opavským knížatům, kteří zde byli ubytováni, když pobývali v Praze. Václav, kníže opavský, tento dům v roce 1343 postoupil k plnému užívání Prokopovi, nejvyššímu písaři Nového Města pražského, který jej spravoval už předtím. Od začátku 16. století dům často měnil majitele, mezi něž patřil i anglický alchymista, Wenigem nazývaný „šejdíř“, Edward Kelley. V té době byl přestavěn v barokním slohu, který si podržel dodnes. Josef Mladota ze Solopysk, další obyvatel tohoto domu, měl oblibu v provozování fyziky a chemie. Od těchto dvou věd není daleko k alchymii a proto nejspíše právě tento fakt byl vhodným podkladem pro faustovskou pověst. Pověst podává naprosto stejně, jen díru ve stropě nelokalizuje do ložnice, ale do tajemné půdní laboratoře nad začarovanými schody. Na kocni se zmiňuje, že po událostech popsanych v pověstech dům koupil jakýsi kupec, který nechal z domu vše vyházet, díru ve stropě nechal zazdít a od té měli obyvatelé domu klid.⁴²⁴ Košnář se věnuje i novější historii domu, když zmiňuje přestěhování ústavu hluchoněmých, který v domě působil mezi lety 1838-1902, do Holečkovy ulice na Smíchově. Od ústavu koupila dům Všeobecná nemocnice, které sloužil jako skladiště léčiv.⁴²⁵

Již v předchozí kapitole zmíněnou pověst o zazděném nemluvněti v paláci Kinských přidává do své publikace i Wenig. Rovněž zmiňuje, že pro výdrž stavby se kromě nemluvněte mohla zazdít do rituálu i mladá panna. Lid pak později od těchto zvyků prý opustil a zazdíval „pouze“ kohouta. Při stavbě paláce Kinských ovšem tolik záleželo na pevnosti stavby, že se opět přistoupilo k zazdění nemluvněte. Sám Wenig píše, že tuto pověst si lid vymyslel kvůli tomu, že nemohli uvěřit, jak se stavba nádherně vyvedla, a věřili, že za tím musí být něco víc.⁴²⁶ Opět se jedná o explanační funkci pověsti, kterou si lid vysvětluje něco, čemu nerozumí a co zkrátka nemůže být „jen tak“.

⁴²³ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011, s.253-261

⁴²⁴ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.124-130

⁴²⁵ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.157-159

⁴²⁶ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.28

Do této podkapitoly zařadím i pověst o domě „U křížku“, který měl být dějištěm pověsti o ztracené pečeti a popraveném purkmistrovi. Wenig zanechává pověst v její původní podobě a na rozdíl od Biliánové zde nepřidává druhou část o zjevování purkmistrovy dcery. Purkmistr je v jeho verzi přímo jmenován a je uvedena i datace – jmenoval se Jiří Šverhamr a vše se mělo odehrát roku 1386. Primasem je v pověsti Jakub Volflín, který chová k Šverhamrovi nenávislné pocity, z čehož důvodu dochází k rychlé a kruté popravě, před kterou jej nenechá ani rozloučit se s rodinou. Sám Wenig ovšem pravdivost pověsti popírá ověřitelnými historickými fakty o městské pečeti. Pečetidlo, čili pečeť městská byla velmi důležitá věc a právem a povinností purkmistrovou bylo tuto pečeť opatrovat. Byla znakem městské moci i práva. Tato pověst ovšem zveličila trest za její ztrátu. Před husitskými válkami nebylo zvykem pečeť dávat purkmistrovi, leč byla uložena v uzamčené truhlici. Později ji pak purkmistr sic míval u sebe, ovšem za její ztrátu nehrozila ztráta hrdla. Pokutou byla částka 50 kop grošů českých, jež byly odváděny do královny pokladny. Takový purkmistr byl ovšem zbaven svého úřadu a musela být vyhotovena pečeť nová, aby se zabránilo případným podvodům.⁴²⁷ Tuto reálnou skutečnost zmiňuje i Košnář, který tak cituje dr. Zikmunda Wintera. V jeho verzi ovšem manželka purkmistra nekoupe dceru, nýbrž syna. Železný kříž, podle něž dům nese svůj název, nechává po manželově smrti vztyčit jeho žena, aby kolemjdoucí lidé vzpomněli na jejího muže a jeho utrpení.⁴²⁸

O paláci Lichtenštejnů zmiňuje Wenig právě pověst o mlynářské dcerce, toužící se dostat na ples, jen proměňuje některé prvky. Sama dívka vyslovuje na začátku pověsti přání, že by prodala duši, jen kdyby mohla na ples jít, a vyslovení právě těchto slov se jí stává osudným. Šaty na ples musejí dívce obstarat rodiče, kteří jsou z vynaložených sum sice nešťastní, ale doufají, že si dívka na plese najde ženicha. Když dojde na nákup šperků, rodiče již nemají peníze, ovšem ke mlýnu se dostaví posel s klenotnicí plnou těch nejkrásnějších šperků. Dívka musí podepsat list o jejich převzetí a je to právě tento podpis, který její smlouvu s ďáblem stvrdí. Následně se s matkou vydají na ples, kde s dívkou celý večer tančí tajemný cizinec, který ji následně provádí jednotlivými sály, přičemž v posledním ji ukáže její podpis. Dívka se skácí mrtva k zemi a druhý den je události plná Praha. Od té doby prý duch mlynářovy dcery obchází zámek a dokonce donutil pány zámek prodat, stejně, jako zmiňuje Svátek.⁴²⁹ Košnář pověst pozměňuje. Tvrdohlavou dívkou, která by podle vlastních slov v jeho verzi „duši ďáblu upsala“ není dcera mlynáře, ale vinárníka, který vlastní vinárku v domě U Zlatého lva. Tam chodí často na víno šlechtici a do jednoho z nich se dívka

⁴²⁷ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.57-59

⁴²⁸ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.183-184

⁴²⁹ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.124-130

zamiluje, přičemž se dozvídá, že byl pozván na ples do Lichtenštejnského paláce. Na ples se poté skutečně dostává, nicméně celý večer protančí se svým potenciálním ženichem a nikoliv s ďáblem. Ten si pro ni přichází až na konci pověsti.⁴³⁰

Neméně zajímavá je již Svátkem popsaná pověst o domě U Tří zvonků. Ten se nachází v místech, kde Malostranská ulice vede ke Karlovu mostu. Wenig se věnuje historii domu, při kopání jehož základů byly nalezeny tři zvonky, které dal majitel následně zavěsit nad vchod. První zvonek svolával k modlitbě, druhý k obědu a třetí měl funkci jen jako umíráček, pokud v domě někdo zemřel. Umíráček se poprvé ozval, když zemřel domácí pán. Za vdovou následně začali chodit nápadníci. Po čase si vdova svolila jednoho z nich vzít, nový ženich si ovšem přál nešťastné zvonky sundat. Když vylezl po žebříku ke zvonkům podomek, aby je sundal, zvonky se rozezvučely a podomek spadnul a zranil se. Vdova to považovala za nešťastné znamení a chtěla zvonky ponechat na svém místě. Zvonky nakonec sundal kovář. Když se konala svatba, přesto se při mši rozezvučel první zvonek, při zasedání k hostině druhý a při přípitku novomanželů třetí. Nevěsta následně padla mrtva k zemi. Zvonky se po této události ztratily.⁴³¹ Košnář pověst pozměňuje v tom smyslu, že během svatby a zvonění třetího umíráčku neumírá nevěsta, ovšem ženich. Během pohřbu pak vdově biřicové oznámí, že její muž byl hledaný kriminálník. Od té doby se vdova již nevdá a po zbytek života se věnuje jen chudině. Tato pověst, kterou si lidé vysvětlovali název domu či domovní znamení, ovšem možná ještě v Košnářově době aktivně působila mezi zdejšími obyvateli. Píše totiž, že *„pověst koluje dosud mezi malostranským obyvatelstvem, třebaže už jen mezi těmi nejstaršími milovníky starých památek pražských“*.⁴³²

Zcela nově objevenou historickou pověst o Karlu IV. popisuje Wenig v souvislosti se starým purkrabstvím nacházejícím se v Jiřské ulici na Hradčanech. Zde ubytoval purkrabí Hynek Mladší Berka z Dubé Karla IV. s jeho věrným přítelem Buškem z Velhartic. Ti když se odebrali na lože, uslyšeli v komnatě tajemné kroky a když rozsvítili, viděli neviditelnou ruku, která mrštila číši doprostřed místnosti. Následně opět usnuli a ráno se svěřili Hynkovi s tím, že se nejspíš jednalo o výtržníky. Hynek se vyděsil, poznamenaje, že od starých lidí slýchal zvěsti, že se v domě nacházejí domácí skřítkové, tzv. penates.⁴³³ Karel Krejčí o Karlu IV. podává zajímavou zmínku. Se svým sekretářem, panem Buškem z Velhartic, skutečně „vyprázdnili nejednu číši“, jak to ve své romanci líčí Jan Neruda. Karel IV. pak prý trpěl nočními můrami, které si vykládal jako mystická vidění, a o kterých sám píše ve svém

⁴³⁰ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.161-162

⁴³¹ *Ibid.*, s. 174-178

⁴³² *Ibid.*, s.201-202

⁴³³ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.231-232

vlastním životopise.⁴³⁴ Je možné, že o těch viděních se mezi lidem vědělo a mohla tedy vzniknout právě tato pověst, zvláště v době, kdy byla ještě rozšířená víra v domácí skřítky. Tyto dva prvky se pak mohly spojit v jednu pověst, která na někoho mohla působit jako pravdivá a někde mohla mít naopak zábavnou funkci jako jakási opilecká historka o Karlu IV.

Stejně jako Svátek, i Wenig se věnuje dvěma pověstem o paláci Černínů. V pověsti o jeho stavbě ovšem mění freumairy za svobodné zednáře (asi proto, že zednáři jsou mezi lidmi všeobecně známější). Příběh o pyšné hraběnce s chlebovými střevíčky je totožný, jen k její smrti dochází až po plesu a nikoliv před ním. Wenig dodává, že podobné pověsti o střevíčkách vyrobených z chleba kolují i o jiných šlechticích. Vznikly podle něj mezi poddaným lidem, jež nemohli snést pýchu a marnotratnost panstva. Pohled na jejich rozmařilost je popouzel tím spíše v době tuhého poddanství, kdy šlechta lid utiskovala robotou a vysokými daněmi. Zatímco šlechta obývala skvostné zámky a paláce, oblékala se v drahé látky a pořádala nákladné hostiny a zábavy, lid obýval nuzné příbytky, nuzně se šatil a kvůli robotě na panském neměl čas ani na práci na svých vlastních polích. V tomto bezmocném rozhořčení není divu, že si lid ulevoval vyprávěním pověstí, v nichž pýcha šlechty byla trestána vyšší spravedlností, čehož se v reálném životě jen málokdy dočkali.⁴³⁵ Obě dvě tyto pověsti spojuje Košnář, když šlechtičnu s chlebovými trepkami označuje za vnučku či pravnučku manželky hraběte Černína, která má zaplatit staviteli z první pověsti. Zde se přímo píše o pohoršení, které vyvolala pyšná hraběnka svými střevíčky, neboť se jednalo o šlapání po Božím daru. V této pověsti Košnář dosti nadsazuje, například když píše, že před obutím chlebových trepek šlechtična nosila střevíčky „dražší než mnohé pražské paláce“, což mně osobně přijde jako určitá hyperbola, která ovšem mohla sloužit ve vyprávění pověsti mezi lidem jako jakýsi přehnaný popis hraběnčiny marnotratnosti. Podle Košnáře to byli právě i Černínové, kteří kvůli nepokojnému duchovi bloudícím chodbami měli palác prodat.⁴³⁶

5.2.6.1 Pověsti o pražských domech s falešným numinózním prvkem

Asi nejpozoruhodnější novou pověst, vztahující se k pražské budově, je pověst o domě „U zlaté hlavy“, která vypráví o tom, jak dům získal svůj název. Jedná se právě o tzv. „falešně-numinózní“ pověst, typ, který jsem objevila právě až ve sbírkách pověstí, vydaných ve 20. století, a které jsem zmínila na začátku podkapitoly. Dům se nachází v polovině

⁴³⁴ KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečnosti*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.62

⁴³⁵ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.245-249

⁴³⁶ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.165-168

Karlovy (dříve Jezuitské) ulice, poblíž Klementina. V domě mival podle pověsti bradýř, který se zabýval úpravou mužského vousu. Svou práci ovšem nechával spíše na tovaryších a sám se zavíral na půdu domu, kde se neúspěšně snažil o alchymii. Zanedbával svou živnost, neboť se snažil o vytvoření kamene mudrců. Jednou přišel do bradýřství tajemný cizinec, který se nechal upravit po španělském způsobu a jež se velice zajímal o bradýřovu alchymii. Ten mu ukázal svou laboratoř, včetně busty Bombastuse Theofrastuse Paracelsia, lékaře ze Švýcar, který, jakožto slavná osobnost alchymie, byl bradýřovým vzorem. Neopomene ovšem cizinci sdělit, že se mu práce nedaří. Cizinec je ovšem podvodník, který mu povídá o svém strýci, alchymistovi, který mu po smrti odkázal tajemnou látku, která dovede kterýkoli kov proměnit ve zlato a recept, jak tuto látku vyrobit. K tomu využije bustu Paracelsia, kterou v oné tekutině namočí a poté vloží do ohně. Jaký je bradýřův div, když skutečně po chvíli vytáhne z ohně zlatou bustu. Nato žádá cizinec od bradýře výrobu dalších zásob této látky podle strýcova receptu, což ovšem stojí celé bradýřovo jmění. Látku se mu ovšem nedaří vyrobit a cizinec mezitím prchne z Čech. Když pak bradýř, který přišel o všechno své jmění, odchází prodat zlatou bustu, dozvídá se, že se jedná jen o barvu a busta je bezcenná. V zoufalství zničí svou laboratoř a umírá na infarkt. Živnost po něm pak přejímá jeho nejstarší tovaryš. Na památku celé události dům získává svůj název.⁴³⁷

Tato pověst jakoby zcela demytizovala veškeré oblíbené pověsti o zázračných možnostech alchymie a jejích zázraků. Mohla vzniknout z reálného základu, a to z dob, kdy byli obyvatelé Prahy obluzeni příběhy o alchymii a sami ji mohli zkoušet provozovat. Věřím, že spoustu lidí se v té době mohlo stát snadným terčem podvodníků, vydávajících se za zkušené alchymisty. Snad právě z tohoto základu mohla vzniknout tato pověst, která mohla mít i varovnou funkci – varuje před přílišnou důvěřivostí v osoby, které mohou důvěřivce připravit o všechno tím, že jim naslibují zázraky. Na podobné podvodníky jistě není bohatá jen naše současnost, ale spousta se jich vyskytovalo i v naší minulosti, zvláště pak v prostředí velkých měst. Osobně jsem ovšem při pátrání po podobném domě v pražské Karlově ulici narazila pouze na dům „U kamenné hlavy“. Je možné, že v jiné verzi pověsti byla busta původem kamenná a název přejal svůj dům z její původní podoby, neboť zlato bylo falešné.

Pověst s nepravými numinózními prvky zmiňuje i Košnář. Vypráví o Vrtbově paláci na nároží malostranského tržiště. O domě se vyprávělo, že v něm straší – v noci prý bylo slyšet nářek, pláč, zpěv, ale například i vyzvánění zvonů. Dokonce zde jednou prý byla spatřena bílá postava bez hlavy. Z toho důvodu se zde velmi často střídali nájemníci, až nakonec jediným obyvatelem bývalého paláce zůstal domovník. Nikdo nevěděl, z čeho je živ, neboť majitel

⁴³⁷ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 100-106

domu, sídlící ve Vídni, mu mnoho peněz neposílal. Jednoho večera se u domu objevil cizinec s třírohým kloboukem v modrém plášti. Chtěl si pronajmout celé první patro a ubytovat se ihned, ačkoliv pokoje ještě nebyly připravené. Cizincovi ovšem stačily jen dvě otýpky slámy na spaní. Když se cizince zeptal, čím se přikryje, vyndal ten malou lahvičku, ve které byl ukrytý čertík s vyplazeným jazykem. Ten mu prý splní každé přání. Domovník si ihned pomyslel, že cizinec bude nejspíše černokněžník a ačkoliv ten mu s pomocí čertíka vykouzlí to nejlepší jídlo a víno, bojí se jej dotknout. Poté, co cizince nechá samotného, ovšem neodolá, načež usne. Ráno ho probudí dva vojáci s úředníkem, kteří mu oznámí, že přišli zatknout známá „strašidla“ z jeho domu – jednalo se o penězokaze, kteří ve sklepích falšovali peníze. V úředníkovi, který tuto novinu oznamuje, poznává domovník tajemného cizince. Po krátké době domovník umírá a penězokazi jsou zatýkáni po celé Praze.⁴³⁸ Opět se jedná o změnu funkcí pověsti v tom smyslu, že tajemné zvuky v domě už nejsou vysvětlovány jako projevy nadpřirozených sil, nicméně jsou na konci vysvětleny jako noční řádění reálných a živých padělatelů peněz. Zajímavým motivem je ovšem onen čertík v cizincově lahvičce, který vykouzlí svému pánovi jídlo a pití a následně proměna cizince v úředníka druhý den ráno. Druhý jev by se dal vysvětlit tak, že cizinec byl úředníkem po celou dobu, měl podezření na padělatele peněz v domě a aby mohl jev pořádně prozkoumat, přišel raději v civilu. Onen čertík v lahvičce v tomto případě také vůbec nemusel být numinózním jevem – cizinec/úředník mohl podat domovníkovi jakousi omamnou látku ve víně či jídle, po které domovník zažil halucinace a následně na celou noc tvrdě usnul, přičemž úředník mohl v domě nerušeně pátrat po padělatelích. S postupnou upadající důvěrou v nadpřirození bytosti a revenanty se objevují, jak si ostatně předestřeme v poslední kapitole, „strašidla“ mnohem reálnější – zločinci, lumpové, uličníci či nejrůznější zloději. Tato pověst mohla varovat před přílišnou pověřčivostí a motivovat obyvatele pražských domů k odhalení nekalých praktik, kterých mohli být svědky, ovšem kvůli pověřčivosti a víře v nadpřirozené prvky se jim snažili vyhýbat.

Třetí pověst s nepravým numinózním prvkem zmiňuje Košnář o domě U Černého kohouta. Ten se nachází v pražské Rytířské ulici. V internetovém vyhledávání o tomto domě se v jednom odkazu (bohužel nepodloženého zdroji) naznačuje, že se nejedná o pověst, ale o skutečné vyšetřování z 18. století.⁴³⁹ Majitel domu pronajímal jeho část starému učenci, kterému se říkalo doktor Filadelfia, a o němž kolovaly zvěsti, že se vyzná v alchymii. Když se slavil svátek pana domácího, uspořádal tento bohatou hostinu, na které se sešlo mnoho jeho přátel. Během hostiny přišel ovšem pánův sluha oznámit, že zmizelo stříbrné nádobí. Bylo

⁴³⁸ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s. 162-165

⁴³⁹ <http://prazskytrakt.cz/?p=783>

jasné, že krádež má na svědomí někdo z hostů. Druhý den pozval majitel všechny do svého domu ještě jednou a přivedl je ke stolu, na kterém ležel černý kohout, u nějž stál doktor Filadelfia. Doktor vyzval hosty, aby se všichni kohouta dotkli, neboť ten má kouzelnou moc určit, kdo je zlodějem. Když se jej všichni dotkli, poručil jim ukázat mu ruce. Všechny ruce byly černé, neboť kohout byl potřen sazemi. Jediný, kdo měl ruce čisté, byl sluha, skutečný zloděj, který se reálně obával Filadelfiovy čarovné moci.⁴⁴⁰ Opět se jedná o pověst, která podle mého názoru demytizuje samu sebe. Předstíraným kouzelným prvkem je zde vychytralá zkouška, která má za cíl napálit zloděje. Při popisu pána domu se Košnář nevyhýbá zábavnému dodatku: „*Byl to hodný domácí, a ne takový, na jaké se často hrozně nadává*“.

Poslední taková pověst vypráví o domě U Ježíška na malostranském tržišti. Dům dostal svůj název podle obrazu karmelitského Ježíška, visícího na domě. Kramáři, který chtěl dům koupit, se nedařilo vystěhovat z něj starou ženu, která v něm celý život žila a nechtěla se domu vzdát. Kramář tedy vymyslel lest – převlékl svou ženu za jeptišku a nechal ji v noci chodit po domě jako strašidlo. Toho si samozřejmě stará paní povšimla a bylo ji ubohé jeptišky líto. Kramář ji přemluvil, že dům se musí zbourat, neboť jen tak se mohou nalézt jeptiščiny kosti, náležitě pohřbít a duch tak může dojít pokoje. Na to stará paní souhlasila. Kramář pak dům zboural a na místo připravil telecí kosti. Na jeho podvod se ovšem přišlo a byl se svou manželkou vymrskán z města. Pověsti o zazděných jeptiškách, které se za života provinily nějaký hříchem, kvůli kterému se musí po smrti zjevovat, a které dojdou v klidu až po nalezení jejich kostí a jejich řádném pohřbení, se v pražských pověstech vyskytují hojně a sám Košnář podotýká, že „*zazděnou jeptišku má každá část Prahy*“.⁴⁴¹ Stejně jako v předchozích v této podkapitole uvedených pověstech, i zde se už nejedná o vážné vyprávění o skutečném duchovi jeptišky, nýbrž je tohoto numinózního jevu využíváno pro podvod a zisk.

5.2.7 Pověsti o strašidlech a zakletých osobách

„*Pražská strašidla nebyla zlá. Když se jich někdo polekal, bylo to jen jeho pověřčivostí. Rozhodně se chovala slušněji než lidská noční čeládka, neboť čím větší velkoměsto, tím více zločinů*“⁴⁴² Takto zajímavě a vskutku moderně se vyjadřuje o pražských zjeveních Julius Košnář, který nepřímou odsuzuje lidskou pověřčivost a vyslovuje názor, že spíše než revenantů

⁴⁴⁰ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.180-183

⁴⁴¹ „*Vypravováno podle Václava Crhy, žurnalistky a spoluredaktora „Pražského deníku“, později „Pražských novin“, jenž mi kdysi zapůjčil sbírku svých malostranských pověstí*“⁴⁴² Ibid., s.203-204

⁴⁴² Ibid., s.230

by se noční chodci měli obávat skutečných lidí – lumpů, zlodějů či násilníků, kteří jsou mnohem nebezpečnější, než strašidla.

O staré studentské koleji s přísným domovním řádem vypráví Wenig. Ten pověst obohacuje o informaci, že opozdili studenti byli zavíráni do speciálního vězení nazvaného Kurník. Pro lepší atmosféru se jeho verze pověsti odehrává za noční bouře a po tragickém omylu se studenti snaží vrátného zachránit pouštěním žilou.⁴⁴³ Podle Košnářovy verze se sice duch vrátného, nesmiřeného před smrtí s Bohem, zjevuje, ovšem mizí zde motiv jeho napůl utřaté hlavy, kterou je třeba pro jeho vysvobození stít úplně. Studenti, kteří měli jeho smrt na svědomí, pak zcela změnili způsob života a stali se z nich spořádaní lidé. Sám Košnář opět pověst zcela demytizuje – pokud se prý někdy v těchto místech ozývaly tajemné zvuky, jistě se jednalo o noční rejdy a žertíky studentů. „*Kdepak by se vrátný i po smrti ještě se studenty zlobil!*“, dodává nakonec.⁴⁴⁴

Zevrubněji je popsána pověst ohnivého muže z Poříčí, kterou popisuje již Svátek. Jedná se o již osvobozeného revenanta. Člověk, který ohnivce vysvobodí, je švec Matěj, který byl dobrým řemeslníkem, ovšem s nezdravou zálibou v alkoholu. Hostinec, kam chodil, nezavíral ani po zaznění rychtářova zvonce a i přes zákaz měl otevřeno i poté. Když se pak opilec potácel domů, dovedl ho bezpečně až ke dveřím právě ohnivý muž. Švec ho počastoval křesťanským pozdravem a ohnivý muž byl po tři sta letech vysvobozen.⁴⁴⁵

Pověsti o tančící Židovce z Podskalí dává prostor i sběratel židovských pověstí Tomek. Pověst se v jeho době nejspíše ještě stále na místě držela, neboť Tomek podotýká, že „*dosud, jak známo, se zjevení nebo strašidlo nevystěhovalo a provádí prý své rejdy až dodnes*“. Stejně jako ve verzi, kterou předkládá Popelka Biliánová, i zde ve smrtelném tanci se Židovkou jen taktak unikne smrti drůbežník, který ji potká, když se vrací z trhu, neboť ji přišel až na konec písničky. O nevěstinci U Desíti panen dále píše, že nejen Židovka, ale i ostatní zdejší kněžky lásky se v těchto místech zjevovaly, neboť byly proklety tajemnou osobou v černém hábitu, která je zde prokleta pro jejich bezbožnost.⁴⁴⁶

Nešťastný obchod Žida s mnichem, který je odsouzen k posmrtnému bloudění na Emauzských schodech se svou hlavou v podpaždí, zmiňuje autor bohatého zpracování židovských pověstí, Václav Vladivoj Tomek. Mnich už nemůže vydržet život v klášteře a proto se tedy domluví s Židem o výměně svatých hostií za peníze, přičemž Žid mu má obstarat i světský odív, aby mohl z kláštera uprchnout. Odhalí je ovšem jeden z bratrů, který se náhodou

⁴⁴³ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.107-109

⁴⁴⁴ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.176-177

⁴⁴⁵ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.159-160

⁴⁴⁶ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.8-9

zdržel v zahradě. Na schodech podle Tomka nestraší jen on sám, ale i onen Žid. Staré emauzské schody ještě nebyly strženy, neboť podle pověry zaznamenaná Tomkem by Emauzy postihlo neštěstí. Schody se prý budou moci nechat strhnout až ve chvíli, kdy bude revenant osvobozen.⁴⁴⁷

Pražská zjevení sdružuje v jedné společné pověsti Košnář a dodává zajímavost, že duch zkamenělé jeptišky, rytíře či vojáka se vyskytuje v každém větším evropském městě, neboť to odpovídalo vkusu doby. Konkrétně jeptiška, ve verzi Svátka i Biliánové probodnuta svým otcem kvůli zakázané lásce s rytířem, byla v Košnářově verzi s'ata a rozšířila tak řady pražských bezhlavých duchů.⁴⁴⁸

5.2.7.1 Pověsti o nočních jízdách

Zjevení templáře v Liliové ulici je zmíněno Wenigem, který se zároveň věnuje i historii působení templářského řádu u nás, a tím pádem i možným okolnostem vzniku pověsti. Templáři do Čech přišli za Václava I. Roku 1232 zde měli několik sídel, vystavěli si řádovou budovu při kostele sv. Vavřince, zvanou „V Jeruzalémě“, která se později stala slavným Svatoanenským klášteřem. Sídlo měli i v Celetné ulici v domě zvaném Templ. Roku 1307 byl z rozkazu papeže Klimenta řád násilně zrušen. Právě v klášteře sv. Vavřince se vyskytoval rytíř, který byl pro jakési provinění s'at. Každý pátek projíždí Liliovou ulicí a stejně jako v předchozích verzích, jeho koni šlehají z nozder plameny. Jako jeho vysvoboditel ovšem může působit jakýkoliv mladý člověk, tedy nejspíše i dívka, zatímco ve verzi Popelky Biliánové jej může vysvobodit jen mladý muž. Zjevení se prý ukazovalo do doby, než byl klášter zrušen. To se stalo roku 1782 a budova pak byla prodána k soukromým účelům. Logicky pak nejspíše lid už neměl potřebu si pověst o templáři vyprávět, a tak její vyprávění mezi ním postupně zaniklo.⁴⁴⁹

Kostlivec z Jánského vršku je ve Wenigově podání konkrétněji lokalizován do míst, kde stál dům U Třech zlatých korunek. Stejně jako v předchozí pověsti, i o této Wenig píše, že už mezi lidem zanikla.⁴⁵⁰

Noční bezhlavé jezdce přidává Košnář pospolu opět do jedné pověsti a na rozdíl od Svátka nedává každému z nich vlastní prostor. Jezdec z Liliové ulice dává prý nesrozumitelná

⁴⁴⁷ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.40-42

⁴⁴⁸ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.224

⁴⁴⁹ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.70-72

⁴⁵⁰ *Ibid*,s.183-184

znamení, jak jej vysvobodit, kterým ale nikdo nerozumí. Příčinou smrti mnicha, který po smrti musel jezdit Úvozem, neboť se kvůli hře v karty včas nevydal za nemocným, je tajemné světélko, které mu přeběhne přes cestu, které má být identifikováno právě jako nesmířená duše onoho nemocného člověka. Nerudovou ulicí má jezdit bezhlavý Švéd, který byl zabit během svého úprku s uloupenými cenostmi. Revenant v jedné ruce drží svou hlavu a v druhé prázdný pytel. Rozjařený opilec, kterému se za jedné noci zjevil, mu poradí, aby si hlavu dal do pytle a lépe se mu tak jelo, načež od Švéda schytá pohlavek. Podle samotného Košnáře funkcí těchto revenantů není škodit, ale jen si odbyt svůj očištec na zemi. Následně zcela jasně poukazuje na moderní dobu, kdy už obyvatele Prahy nestraší noční zjevení, nýbrž „jezdci šoféři a motocyklisté nalézající rozkoš jezdit jiným po hlavách a po zádech“.⁴⁵¹

5.2.7.2 Osoby zakleté v kámen či železo

O chrámu sv. Martina ve zdi, ke kterému se vztahuje i pověst o purkmistrovi a městské pečeti, se vypráví již v minulé kapitole zmíněná pověst o zkameněném chlapci, kterého dodnes připomíná kamenný chrlič v podobě hochy s vyplazeným jazykem. Ve Wenigově podání se ovšem nejedná o pokrývačského učedníka, nýbrž o žáka místní školy, který vylezl na střechu vybrat holoubatům hnízda. Zkamení po prokletí kolemjdoucí stařeny. Pověstí si lid mohl vysvětlovat bizarní podoby chrličů na gotických chrámech, které se obvykle vyráběly v směšné či naopak hrůzné podobě.⁴⁵² Podle Košnáře se chrliče vyskytovaly spíše v hrůzné podobě a směšná podoba hochy s vyplazeným jazykem tedy působila jako vzácný úkaz, který zavdal mezi lidmi k utvoření pověsti k jeho vysvětlení. Zkamenělý hoch prý býval synem zdejší pobožné vdovy, která si chodívala vydělávat jako služka a musela tak během dne nezvedného syna nechávat bez dozoru. Když se jednou vrací ze služby, spatří ruch u chrámu a hledá jeho příčinu, s hanbou hledí na vlastního syna, který leze po chrámové střeše. Strašlivá kletba pak pochází, podobně jako v jiných příbězích o zkamenělých dětech, přímo z matčinych úst. Sám Košnář píše, že chrlič a tato pověst sloužili kdysi jako výstraha zlobivým dětem.⁴⁵³

Úplně stejně, tedy zkameněním, je za svou bezbožnost potrestán katolický rytíř z pověsti uváděné Košnářem. Pověst se odehrává v chrámu Matky Boží před Týnem, kde se při tradiční čtvrtěční kališnické pobožnosti objeví tento rytíř a začne si z kališníků tropit

⁴⁵¹ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.224-225

⁴⁵² WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.55-56

⁴⁵³ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.94-95

posměšky. Poté ovšem najednou klesne k zemi a polovinou těla se do ní propadne. Po neúspěšných pokusech o jeho vytažení zkamení. Zbaven svých muk bude poté, co ho návštěvníci chrámu zcela zašlapou do země. Opět se jedná o varovnou funkci pověsti, neboť stejně jako většina zakletých osob či navrátilých se duchů porušil tento rytíř nějaké tabu, za které musí být potrestán.⁴⁵⁴

Pověst o železném muži z Platnéřské ulici zůstává nezměněna. Wenig pouze dodává, že původní socha už na místě není a pověst si tedy lidé vztahují k jiné, nové železné soše rytíře při budově nové radnice na Mariánském náměstí. O tu se prý pověst opírá i při „pražských výpravách za strašidly“. Je tedy možné, že už za Wenigových časů se pořádaly jakési, buď profesionální či amatérské výpravy po Praze spojené s vyprávěním pražských pověstí, o kterých se rozepíšu v následující kapitole o moderních funkcích pražských pověstí.⁴⁵⁵ Košnář se zevrubněji věnuje minulosti onoho rytíře, který přišel do Prahy za Jana Lucemburského, kdy do Prahy směřovala „*spousta čeládky a dobrodruhů, jeden horší než druhý*“. Když zašel jednou ke zbrojírni a zamiloval se do jeho dcery, zavraždil ji poté, co odmítla jeho lásku. Před smrtí ještě mladá panna stihne vykřiknout, že rytíř božímu hněvu neujde. Jeho tělo, proměněné v železo, pak prý schválně konšelé nechávají na podstavci před domem jako varování zpustlé čeládce. Na rozdíl od předchozích verzí zde matka dívky, jež má rytíře vysvobodit, chce rytířovi sama pomoci a vysvobodit ho, což ovšem není možné.⁴⁵⁶

5.2.8 Pověsti o pokladech

Téměř ve všech sbírkách pražských pověstí 1.poloviny 20.století a jejich literárních adaptací, včetně té Jiráskovy, se objevuje pověst o Karolinu, Rotlevovi a dolu s názvem Šlojíř. Rotlev byl bohatý mešťan, který chtěl zbohatnout kutáním ve slavných dolech v Jílovém, nicméně nebyl úspěšný a čím dál rychleji přicházel o své peníze. V Jiráskově verzi mu ve chvíli, kdy už mu nezbude ani na výplaty pro horníky, sama jeho žena daruje zlatem vyšívaný šlojíř, tedy závoj, aby jej prodal, mohl zaplatit dělníkům a ještě naposledy se pokusil v dolech kutat. Dělníci zde pak skutečně jako zázrakem narazí na zlatou žílu. Následně kupuje Rotlev dům proti sv. Havlu, který věnuje Karlovu učení – dnešní Karolinum.⁴⁵⁷ Jak Jirásek

⁴⁵⁴ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.90-91

⁴⁵⁵ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.93-94

⁴⁵⁶ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.178-179

⁴⁵⁷ Král Václav IV. koupil Rotlevův dům a daroval jej Karlově koleji roku 1384 směnou za dům žida Lazara, v jehož domě byla kolej sodud umístěna. Od té doby se dům Jana Rotleva nazýval Karolinum. Toto palácové stavení bylo roku 1718 přestavěno Františkem Kaňkou, čímž velmi utrpělo. Z původní kaple se do Jiráskových dob zachoval arkýř kaple sv. Kosmy a Damiána. JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011,s.381

pověst poeticky uzavírá, Karolinum bylo dolem, „z něhož těžila zlato učenosti a vzdělání mnohá pokolení rodu domácího i cizího“.⁴⁵⁸ Sedláček pověst udává přímo do 15.století. a k tomu zmiňuje reálně zaznamenanou historickou skutečnost, že horník Sloiger přinesl králi Václavu (1235) kus zlata těžký deset hřiven a že zde Rotlev měl svůj podíl. Když lid zapomněl, proč se Sloigerův důl (či Šlojír) tak jmenoval, přibásnil si k němu pověst z jeho pouhého jména, jak bylo v té době zvykem. I na této poznámce můžeme vidět explanační funkci pověsti – lid si zkrátka vymyslel pověst k něčemu, co si nemohl vysvětlit jinak či když mu bylo reálné vysvětlení nedostupné či příliš složité.⁴⁵⁹ Podle jím zpracované literární adaptace pověsti měl Johlin Rotlev své první doly v jiných místech a až po neúspěších se rozhodl pro doly v Jílovém. I zde mu manželka, která si o něj dělá starosti, daruje z manželské lásky šlojír. Hned nato skutečně naráží jeho dělníci na zlatou žílu a důl je nazván Šlojířem.⁴⁶⁰

Wenigem je poprvé tato pověst obohacen o numinózní prvek tajemného zjevení, které dovede hlavní protagonisty pověsti k pokladu. V jeho verzi pověsti Rotlev nemá žádnou podporu – jeho žena jej od dalšího kutání zrazuje a má být okrádán i svými horníky. Jeho hospodářství pomalu hyne. Jednou za ním do Prahy přijede jeho starý služebník, který na kutání v Jílovém dohlíží. Vypráví mu o svém snu, kdy za ním přišel malý mužiček v havířské kytli, který ho ve snu zavedl do dolu a ukazoval na jakési konkrétní místo v dole. Ráno chtěl místo prohlédnout, ale neplacení horníci se odmítli pustit do práce. Rotlev snu věří a na rozdíl od předchozích verzí bere šlojír bez manželčina vědomí a nechává jej v zástavě u Žida Barocha s myšlenkou, že se bude jednat o první, co následně vykoupí zpět. Pak se sám rozjíždí kutat do dolu v Jílovém. Nedaří se mu a jeho rozčilení nabude vrcholu, když uvidí v dole myš, která ukradla kus loje, nutný pro lampy na svícení. Rozmáchně se kladivem po myši, udeří do skály a v tu chvíli nachází zlatou žílu. Následně vykupuje zpět manželčin šlojír a jeho zástavu ji prozradí, nicméně manželka se na něj nehněvá a je ráda, že její svatební závoj pomohl jejímu muži k úspěchu.⁴⁶¹ Naprosto totožně podává pověst i Košnář.⁴⁶²

Svátkova pověst o kříži pod Emauzy je zpracována i Wenigem. I v jeho podání se jedná o poklad nekatolíků, kteří ovšem zemřeli a nikdo tedy nevěděl o jeho lokalizaci. O té napověděly lidem až modré plamínky kolem kříže. Jeden ze zedníků, který měl rozpadající se

⁴⁵⁸ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011, s.197-198

⁴⁵⁹ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4.vydání. Praha: Odeon, 1972, s.139

⁴⁶⁰ *Ibid.*, s.173

⁴⁶¹ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.40-46

⁴⁶² KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008, s.173-175

podstavec rozebrat, si na pověst vzpomněl, našel poklad a odešel do vzdálených krajin, kde žil spokojeně až do smrti.⁴⁶³

Rovněž zpracoval pověst o objeveném lakomcově pokladu na Poříčí. Pověst je stejná jako ve Svátkově případě, jen jako důvod spoutání plamínku, který poskakuje po hrobě, je uváděno, že kdyby nebyl spoután, spadl by o tři sáhy hlouběji. Poklad ovšem nevyzdvihují hrobník s kostelníkem, ale kostelním se svým synem. I ti pak dávají peníze na dobročinné účely, ale jen potajmu, aby se to nedozvěděli případní dědicové bohatého nebožtíka.⁴⁶⁴ V Košnářově verzi je plamínek spoután růžencem s patnácti desátky, nicméně na rozdíl od předchozích verzí kostelník, který poklad našel, prchne na venkov, kde si koupí honosný statek. Ten mu ovšem následně vyhoří, neboť se obohatil hříšným způsobem.⁴⁶⁵

V pražském domě, kde se říká „U Turkovy hlavy“ a který leží v místech, kde se malostranská Sněmovní ulice svažuje k Valdštejnskému náměstí, byl ukryt do zdi poklad lakotným pánem domu, který následně zemřel. V domě byl následně spatřován ohnivý muž (podle mého názoru se jednalo o lakomcova ducha). Toto zjevení bylo osvobozeno ve chvíli, kdy byl poklad nalezen.⁴⁶⁶ Totožně je pověst popsána Košnářem.⁴⁶⁷

Jezuitský poklad v zahradě je opět zmíněn právě Wenigem, který dodává, že švec, který se vydává zkusit do zahrady své štěstí poté, co zaslechne zvěsti o pokladu, vlastní speciální knížku o pokladech, podle které se řídí. Nedaří se mu ovšem již první noci, ale až noci třetí (prvek magického čísla tři). Na rozdíl od Svátkova vyprávění nespatri zjevení jezuitu, ale pouze požár. Po zjištění, že se jednalo o mámení, se vrací, ale zjišťuje, že poklad se propadl ještě více pod zem a již není v silách žádného člověka jej kdy vyzvednout.⁴⁶⁸ Podle Košnáře se švecovi zdá nejprve sen, ve kterém se mu zjeví duch s podobou svatého Ignáce, který ho vyzve, kde má kopat. Když třetí noci poklad skutečně najde a tahá za železný kruh, bouchne se a zakleje. Poklad v tu chvíli zmizí a švec spatří již dříve zmíněný požár, po kterém již poklad nemůže nalézt. Ten se propadl právě kvůli jeho zaklení.⁴⁶⁹ Tato pověst, pokud byla vyprávěna v této verzi, mohla dávat jistou naději, že poklad skutečně lze vyzdvihnout a že člověk k tomu vyvolený je navíc ještě ve snu naveden, kde má poklad hledat. Musí se ovšem vyvarovat světského nešvaru – klení.

⁴⁶³ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.137-138

⁴⁶⁴ Ibid.,s. 157-158

⁴⁶⁵ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.212-213

⁴⁶⁶ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.189-190

⁴⁶⁷ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.221-222

⁴⁶⁸ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.192-193

⁴⁶⁹ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5. vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.222-223

5.2.9 Pražské židovské pověsti

Díky pečlivé práci Václava Vladivoje Tomka se v období, kterého se týká tato kapitola, objevuje v českém jazyce spousta dosud neznámých pověstí pražského židovského města. Jelikož jsou ale při vyprávění pražských pověstí jako celku pověsti Josefova nepostradatelné, nevyhýbají se jim ani ostatní autoři.

O zakladateli slavné Maiselovy synagogy, Mordechaji Maislovi, tak píše ještě před Tomkem Alois Jirásek. Na začátku pověsti míří primas Jichak z venkova do Prahy, když narazí v lese na podivné malé mužíky, sbírající rozházený poklad. Když se jich zeptá, pro koho poklad je, odpoví, že pro něj ne. Následně mužíci zmizí a zůstane jen jeden, který mu prozradí, že poklad je pro jednoho z Jichakova lidu a bude odhalen, až se bude vdávat Jichakova dcera. Ještě, než zmizí i tento podivný skřítek, s ním Jichak vymění tři své klasické zlatáky za zlatáky z pokladu. V Praze vyzkouší všechny tři penízky den po dni zabalené v papíru vyhodit z okna. Nikdo si jich nevšimá, až na otrhaného židovského chlapce, který si odnese všechny tři. Čtvrtého dne Jichak vyhlásí, že ztratil tyto tři neobvyklé mince a že se mu přihlásit nálezce. Poctivý chlapec přijde, ovšem vrací pouze dvě mince, neboť jednu věnoval matce, aby ji pomohl s obchodem. Sen, který se mu před čtyřmi dny zdál, mu o penězích pověděl. Jednalo se o Mordechaje, syna chudého Žida Šaluma, o němž si Jichak ihned pomyslel, že když si k němu mince takto našly cestu, jistě bude v budoucnu držitelem pokladu. Přemlouvá chlapce, aby u něj zůstal, ovšem ten oponuje, že musí pomáhat matce a vodit starého otce do synagogy. Po dosažení dospělosti se žení za Jichakovu dceru. Hned po svatbě ho Jichak třikrát zaveze na ono tajemné místo v lese s nadějí, že se poklad konečně zjeví, ovšem marně. Jizchak lituje, že se spletl a že provdal vlastní dceru za chudáka. Od té doby se choval ke svému zeti zle, což mladý Mordechaj těžce nesl a s manželkou od Jizchaka prchli. Vedli obchod s železem, který zdědil Mordechaj po matce a dobře se jim vedlo. Jednou si přišel jakýsi sedlák nakoupit srpy a kosy, ale jelikož neměl peníze, dal v zástavu starou truhlu, kterou nedokázal odemknout, a proto ji dal manželům zastavit i s jejím případným obsahem. Obsahem truhly je samozřejmě onen poklad. Mordechaj z něj nechce brát a čeká na návrat sedláka, ale už se jej nedočká, neboť poklad patří po právu jemu.⁴⁷⁰ Wenig doplňuje informaci, že Mordechaj Maisl půjčoval peníze i císaři Rudolfu II. a že jeho počestnost a skromnost byla o to větší, že teprve při slavnostním otevření synagogu přiznal,

⁴⁷⁰ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011, s. 235-241

že za jejím vystavením stojí on. Do té doby byla tato informace tajná (skromná postava Mordechaje Maisla nejspíše nemohla v pověsti působit vychloubačně).⁴⁷¹

Právě tato pověst vznikla ve fantazii židovského lidu pražského o tom, jak ke svému bohatství přišel Mordechaj Maisl. Ten skutečně existoval za své peníze nechal vystavit nejen proslulou synagogu, ale i ženské lázně, chudobinec a židovský sirotčinec. Rovněž nechal vydláždít ulice a až do své smrti v roce 1601 byl milován a oslavován obyvateli pražského ghetta. Jelikož Mordechaj byl člověk, který své peníze dával na bohabojné účely, mohla o něm vzniknout jen taková pověst, která by vypravovala o jeho počestném nabytí majetku a o jeho morální čistotě, když zpočátku nalezený poklad touží vrátit jeho původnímu majiteli. Pověst zkrátka musela být taková, aby nevrhala na Mordechaje špatné světlo a jen utvrzovala jeho šlechetný charakter.

O druhém zakladateli významné pražské synagogy, Pinkasovi, vypráví další pověst, ve které se podle Karla Krejčího setkávají dva nejčastější prvky pražských židovských pověstí. Pražské židovské pověsti obsahují dva nejčastější motivy, velmi charakteristické pro život v ghettu. Prvním je motiv zázračného zbohatnutí, které bývá obvykle vykládáno jako boží odměna za bohabojnost, a motiv zneškodnění úkladu nebo provokace, jež se měly stát záminkou k pogromům a perzekucím. Oba dva motivy se pojí v jeden celek v pověsti o původu Pinkasovy synagogy.⁴⁷² Pověst vypráví o chudém Židovi Pinkasovi, jehož mecenášem byl jakýsi hrabě, kterému se ovšem nelíbilo, že Pinkas vždy peníze od něj považuje za dar od Boha a nikoliv samotného hraběte. Ten mu přestává dávat peníze. Když Pinkas jednoho dne sedí v knihách, do okna mu vletí zdechlina opice. Spolu s manželkou se jí chtějí zbavit a rozhodnou se jí spálit v krbu. Když ji táhnou domem, vysype se z jejího žaludku plno peněz a pokladů. Pinkasovi opici spálí a peníze si ponechají. Z peněz zaplatí výdaje na právě slavené svátky, na které se dostaví i hrabě. Vyjde najevo, že opice je jeho a poctivý Pinkas mu chce nalezený poklad vrátit. Hrabě vysvětluje, že opice byla, podle zvyku svého pána, zvyklá zkoušet pravost peněz jejich skousnutím mezi zuby, nicméně spoustu jich spolykala a na následky toho pošla. Neznámí vtipálci, kteří objevili mrtvou opici, ji pak z nenávisti k Židům hodili Pinkasovi do okna (právě zde jen onen prvek provokace). Hrabě přesvědčí Pinkase, aby si poklad nechal, a ten za něj vystaví synagogu a příbytky pro chudé.⁴⁷³ Pověst, důležitou pro pražské Židovstvo, neopomíná ani Tomek. Ten přidává ještě

⁴⁷¹ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.272-278

⁴⁷² KREJČÍ.K. *Praha legend a skutečností*. 2.uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.119

⁴⁷³ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.279-284

detail v podobě ječivého smíchu, který se ozve po vhození opice do Pinkasova pokoje a po kterém si Pinkas pomyslí, že se jedná o jakési d'ábelské úklady.⁴⁷⁴

V souvislosti s nejslavnější postavou židovských pověstí Prahy – Jehudou Löwem von Bezalel zmiňuje Jirásek jako první pověst o tom, kterak byl pozván k císaři Rudolfovi, který chtěl spatřit Abraháma a syny Izraele. Král a dvořané se shromáždili v odlehlé síni a před přestavením je Jehuda upozornil, že se nesmí zasmát. Poté začali z šedého mračna vystupovat postavy. Vládla vážná atmosféra, dokud se neobjevil kulhavý Naftalim. Rudolf se neudržel, začal se smát a v tu chvíli se začal propadat strop a přibližovat stěny. Bezalel však naštěstí toto neštěstí včas odvrátil. Opět se jedná o varovnou pověst, která varuje před celkovým porušováním tabu, o to závažnějším v případě, kdy se jedná o tajemnou kabalistickou magii. Wenig k této pověsti dodává, že do onoho sálu, kde se vše mělo odehrát, po této události nikdo nevstoupil a není vlastně ani známo, kde se nachází.⁴⁷⁵ Golemovo ničení během začátku šábesu popisuje Jirásek jako rozhazování židlí, stolů, nádobí a pobití slepic, koček a psů.⁴⁷⁶ Novou verzi vyprávění o Golemovi přidává Sedláček. Vypráví v ní o nemocné Jehudově dceři, Esteře, která onemocněla právě při vstupu do panenského stavu. Jehuda se nechce od dcery hnout, když k němu přispěchá chassam, zpěvák v synagoze, jestli by nechtěl kvůli horku začít Jehuda začít sobotu dříve. Ten odvětí, aby sobotní pobožnost začla bez něho, že zůstane u dcerky. Sám se pro sebe modlí a když je u desátého verše, chassam vyděšený přiběhně znovu a zpravuje ho o Golemově řádění (v této verzi nikoliv golem, ale golam). Rabbi mu zapomněl vyměnit šém, tudíž požehná dceři a spěchá do synagogy. Zde golem ničí veškeré vybavení židovské školy, proto rabbi zastavuje zpěv žalmů (sobota začíná až po jejich dozpívání), aby mu mohl šém vyměnit. Golem se uklidní a celá synagoga se modlí za rabbiho dceru. Za tou už v tu chvíli míří malach hamovod, anděl smrti, který ale po motlibách ustoupí a rabbiho dcera se zázračně uzdravuje. O pověsti o rabim Löwovi Sedláček zmiňuje, že „doposud žije v židovstvu“ a že uveřejněna byla tiskem teprve až v 19. století.⁴⁷⁷ Ve Wenigově verzi se objevuje stejný pozměněný prvek pověsti, kterého se dalo všimnout již u Sedláčka – Golem není sluhou v domě rabbiho, ale v židovské škole a synagoze. Po událostech s rabbiho dcerou již Golem nikdy nebyl probuzen.⁴⁷⁸ Tomek dodává, že od té doby

⁴⁷⁴ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.43-49

⁴⁷⁵ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.263-264

⁴⁷⁶ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011,s.259-263

⁴⁷⁷ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4.vydání. Praha: Odeon, 1972, s.263-265

⁴⁷⁸ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.259-263

se žalm 92 zpívá dvakrát.⁴⁷⁹ Tento poznatek snadno vyvolá vzpomínku na 4 funkce pověstí podle Bascoma, a tedy na funkci osvětlující původ rituálů – sociálně racionalizační. Na rozdíl od ostatních autorů však Wenig podává i pověst o rabbiho smrti. V době, kdy byl v Praze mor, nemohl rabbi v noci spát a procházel se ulicemi. Cestou zavítal i na hřbitov, jehož brána byla kvůli neustálému pohřbívání nových obětí moru neustále otevřená. Na hřbitově potkáva postavu v plášti, která drží v ruce list. Rabbi ho postavě vytrhne a ta zmizí s poznámkou, že tentokrát unikl. Jednalo se o list těch, kdo měli té noci zemřít, a rabbi byl mezi nimi. Té noci se mu tedy povedlo oklamat smrt. Když mu pak po několika letech vnučka přinese ze zahrady růži, přivoní k ní a umírá – v růži byla ukryta Smrt.⁴⁸⁰

Zcela ojedinělou a v žádné jiné literární adaptaci se neobjevující pověst o Golemovi podává Tomek. Je to logické – jako jediný ze sběratelů se vsuktno ponořil do hloubky studia židovských textů a mohl tak narazit na vzácné pověsti a vypravování, která byla do té doby neznámá, či známá jen z edice Sippurim. Vypráví o příteli rabbiho Löwa, jakémisi Šalamounovi, jehož syn Joachim se odvrátil od víry svých otců a obrátil se na křesťanství. Proto hledá Joachim u rabbiho radu. Vikář představuje budoucího křesťana dvorskému kaplanovi Janovi a starý Šalamoun se jednou vydá Joachima sledovat do neznámé hospůdky, kde se Joachim schází s kaplanem a svatojakubským vikářem. Zde vychází najevo hlavní důvod Joachimovy konverze – zamiloval se do panny Doroty, jež mu city opětovala, ale vadilo jí, že je Žid. Dalšího dne rabbi probudí na půdě Golema a spolu s ním, Šalamounem a jeho ženou Rebekou a Joachimem se ubírají k Dorotě, jež je dcerou hostinského. Po celou dobu se pražští občané ohlížejí po Golemovi, který prý vypadá dočista jako člověk, jen jeho pleť je tmavší, takže vypadá jako nějaký cizinec. V hospodě, kterou vlastní Dorotin otec, se mají všichni dohodnout o nastalé situaci. Golem zde plní funkci číšníka, který společnost obsluhuje, nosí nápoje a při jídle každému donese sůl. Mladému Joachimovi ovšem podá otrávenou sůl, a ten den na to v bolestech umírá. Rabbi Golema uspí a uklízí na půdu synagogy. Zanedlouho se rozkřikne, že Židé zavraždili člověka z vlastních řad a po Praze je z toho obrovský skandál. Vražda je přičítána tajemnému cizinci, který dělal Židům společnost. Nešťastná Dorota přísahá, že by jej poznala, kdyby jej viděla, to už ovšem není nic platné. Těsně před pohřbem se ovšem všichni dozvídají, že ještě před svou smrtí se nechal Joachim pohřbít a zemřel tedy jako křesťan.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.62

⁴⁸⁰ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.266-267

⁴⁸¹ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.55-62

Tato pověst, která se ostatním nalezeným pověstem zcela vymyká svou složitostí a propracovaným dějem je dle mého názoru příkladem již dříve zmíněného hlubokého bádání Tomka v židovských textech. Sběratelé a autoři literárních zpracování věnovali vždy židovským pověstem jen část své publikace a proto vždy uvedli nejznámější a nejčastěji opakované, nejvíce rozšířené varianty golemovské pověsti. Jisté ovšem je, že mezi pražskými pověstmi, a těmi židovskými obzvláště, postavou natolik významnou, že příběhů a pověstí s ním spjatých je jistě celá řada. Jen těžko si dokážu představit, jak konkrétně tato pověst byla vnímána a tím pádem jakou měla funkci mezi lidmi, kteří si ji vyprávěli – působil golem záporně jakožto postava, která neváhá spáchat vraždu, nebo naopak kladně, neboť našel odvahu zavraždit člověka z vlastního, židovského prostředí, který ovšem spáchal obrovský hřích svu konverzí ke křesťanství?

V tradiční pověsti o dětském moru není viníkem jedna žena, ale rovnou dvě, které jsou následně popraveny. Jejich manželé, kteří věděli o tom, že jejich ženy zavraždily svá novorozeňata, jsou potrestáni pokutou a žalářem.⁴⁸² V poznámce pod totožnou pověstí Tomek dodává zajímavost, že ulice nedaleko domu rabiho Löwa, ve které bydlila dvojice manželů, kteří vedle se svými ženami nemravný život, dostala od lidu pojmenování Bellelesova ulice, poněvadž jména obou hříšných žen zněla Bella a Ella.⁴⁸³

Na závěr jsem si připravila pověst, která se rovněž objevila v díle V.V.Tomka a která z jiných literárních adaptací té doby. V této pověsti se objevuje hned několik numinózních a nadpřirozených prvků – postava vodníka, zakletí člověka ve zvíře a motiv pokladu, který dokáže měnit svou podobu. V domech na Rejdišti, v Úzké, kdysi Zlaté ulici, žil Žid Kalmán s překrásnou a dobrotivou dcerou Haninou. Na tu si mysleli mnozí z židovského města, ale neodvážili se požádat starého Kalmána o její ruku, neboť byli přesvědčeni, že tak výjimečné děvče je určené k něčemu vyššímu. Hanina se po nocích scházivala u Vltavy s tajemným mladíkem, který přijížděl od druhého břehu Vltavy na loďce. Nikdy ho ovšem neviděla odjíždět, neboť vždy rychle spěchala domů, aby otec nepřišel na jejich noční schůzky. Jednou se ovšem svědkem dostaveníčka stal jeden z Haniných obdivovatelů, který jasně viděl zelený frak s šosy, které nosil její milý. Zamilovaný vodník vytušil zradu a proto Haninu přemlouval, ať s ním na loďce odpluje do ciziny. V tu chvíli příběhne Kalmán a vyrve dceru vodníkovi z náruče. Odvede ji domů, kde už čekali rodiče jejího ctitele, aby mohlo dojít k zásnubám. Doma vidí Hanina z okna, jak její milý uprostřed Vltavy skáče do vody a v žalu se rozběhne

⁴⁸² WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.264-266

⁴⁸³ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.68-69

k řece a skočí za ním. Její tělo se nenajde. Po dvou letech, které nešťastný Kalmán tráví v žalu, si jeho sestra, povoláním porodní bába, povšimne černé kočky, která se potuluje po pražských střechách. Jednou v noci za ní přiběhne muž a pobízí ji, ať se s ním vydá za jeho manželkou, u které se schyluje k porodu. Byl to právě vodník, který ji zavedl do své podvodní říše, neboť jeho žena – Hanina, právě rodí syna. Vodník byl potrestán mocným vodníkem celého světa, který ho uvrhl do vyhnanství, dokud nenajde dívku, která ho bude natolik milovat, že se za ním vydá do jeho vodní říše. Pokud se tak stane, dostane své dědictví – Vltavu a Labe. Porodní bába se setkává s nešťastnou Haninou, které pomůže s porodem, a která se jí svěruje, že ji pobyt v manželově říši netěší, neboť ten ji dovolí vycházet jen za noci v podobě kočky. Nakonec ji ještě upozorní, že ji bude vodník za pomoc nabízet klenoty, které nesmí přijmout a má raději požádat o uhlí. Porodní bába skutečně odmítne poklady, vezme si jen uhlí do zástěry. To se druhý den mění ve zlato. Po pěti letech, po které musela o svém zážitku mlčet, o něm říká svému bratru Kalmánovi, nešťastnému otci Haniny, který ovšem zešílí a po zbytek života chodí po břehu Vltavy a volá na svou dceru.⁴⁸⁴

Pověst je rozhodně bohatá na numinózní prvky. Opět se zde jedná o varování před porušením tabu – neuposlechnutí rodičů a noční schůzky se zakázaným milencem, který navíc představuje personifikovaný strach obyvatel Prahy (a nejen jich) z vody a utonutí. Stejně jako v mnoha jiných pověstech, jejichž hlavní motivem je svatba lidské ženy s vodníkem, je manželka v jeho vodní říši po čase hluboce nešťastná a netouží víc po ničem jiném než po tom, podívat se zpět do světa lidí. To jí ovšem vodník nedovolí, a pokud ano, tak jen s omezenými možnostmi (smí se vrátit jen na určitou dobu, jako např. ve známé básni Vodník z Kytice) či zakletá v nějaké zvíře, přičemž toto zakletí zabrání tomu, aby ji někdo z lidí poznal a pokusil se jí od vodníka osvobodit. Jak lze vidět v této konkrétní pověsti, láska vodníka k Hanině není zcela nezištná – v podstatě využil její mladé naivní lásky k tomu, aby se osvobodil z vyhnanství, které na něj bylo uvrženo jiným vodníkem. Pověsti o nešťastných sňatcích mívaly svou varovnou funkci v tradičním vyprávění venkova i města. Varovaly mladé ženy před přílišným přibližováním se k vodě a tím pádem možným utonutím, ale i před kontakty a sblížením s cizím, tudíž potenciálně nebezpečnými muži.

⁴⁸⁴ TOMEK, V.V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2.vydání., v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995, s.24-28

5.2.10 Nezařaditelné pověsti

Do této kapitoly bych ráda zařadila pověsti, které se do ostatních kapitol nehodily, ale které bychom ve studiu pražských numinózních pověstí rozhodně neměli opomenout. Jak jsem předestřela v první kapitole o definici pojmu, L. Pourová do numinózních či pověrečných pověstí řadí i ty pověsti, jejichž hlavními postavami jsou lidé nadání nějakou nadpřirozenou mocí. Takovou osobou je rozhodně i nejznámější kouzelník pražských pověstí – kouzelník Žito, zmíněný v mnou studovaných sbírkách poprvé Aloisem Jiráskem. Podle Karla Krejčího by se dal Žito považovat za jakéhosi předchůdce či dvojníka dr. Fausta. Ten předváděl svá kouzla na dvoře krále Václava IV. O něm jako první vypravuje biskup Dubravius ve své kronice z roku 1522. Kronika Hájkova Žita ještě nezmiňuje. Okolo tohoto roku už kolují Prahou fragmenty faustovské pověsti, nejsou však ještě soustředěny v jednotný celek. Některé historiky se u obou kouzelníků opakují, nelze však bezpečně dokázat, že by byla postava Žita odvozena z Fausta či naopak. Shoda je tu spíše dokladem toho, jak se faustovská látka spontánně tvořila na podkladě řady podobných faktů, skutečných i smyšlených, až se soustředila kolem jedné reprezentativní postavy.⁴⁸⁵

Podle Jiráska byl Žito Václavovým hlavním kejklířem, mezi jehož schopnosti se řadilo kouzlem měnit svůj šat, hostům při hostinách proměňovat ruce v kopyta či doprovázené svého pána na projížďkách ve voze taženém kohouty. Jednou vyčaroval z třiceti víchů slámy třicet tlustých prasat a vyhnal je na pastvu, kde se v tu chvíli pásala i prasata lakotného pekaře Michala. Ten je chtěl od Žita koupit i ihned mu nabídl peníze. Žito prasata prodal, ale upozornil, že nesmějí do vody. Michal nedbal těchto rad a vyhnal je do vody, odkud ovšem vyplavalo opět jen třicet víchů slámy. Z této historiky podle Jiráska vzniklo přirovnání „Vydělal jako Michal na prasatech“. Mezi funkce pověsti tak můžeme řadit i tvorbu lidových rčení, přísloví a přirovnání.

Poté přijel ke králi Václavu bavorský vévoda se svými kejklíři, kteří byli stejně dobří jako Žito a dlouhé dny se nedokázali navzájem trumfnout. Nakonec se mu je povedlo obelstít, když se vyklonili z oken, aby shlédli ruch na ulici, přičemž v tu chvíli jim Žito přičaroval parohy, aby se nemohli dostat zpět. Druhý den se mu povedlo kouzlem si natolik roztáhnout ústa, že je všechny pozřel, vyplivl škorně a poté je zase vrátil zpět. Na to kejklíři s hanbou odjeli. Na konci Žitova života si měl Satanáš odnést jeho duši.⁴⁸⁶ Sedláček zmiňuje historickou postavu Henzla Žita, který sedal v letech 1424-1426 mezi konšely Nového Města

⁴⁸⁵ KREJČÍK, K. *Praha legend a skutečností*. 2. uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981, s.113

⁴⁸⁶ JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Sloart, 2011, s.200-208

pražského a jako mladý muž se mohl vyskytovat na dvoře Václava IV. O nějakém šašku či kejklíři toho jména ovšem není nic známo.⁴⁸⁷

Další postavou obdařenou zázračnými schopnostmi, byl doktor Kytl. Ten pocházel sice od Trutnova, ale do Prahy často jezdíval léčit i jinak nevléčitelně nemocné. Od bohatých si za své léčení bral peníze, zatímco chudé léčil zadarmo. Všechny verze pověstí shodně vyprávějí o tom, kterak si u jakéhosi bohatého nemocného musel sundat svůj starý otrhaný plášť a obléci nový. Ten mu ovšem nezajistil onu kouzelnou moc, a proto se musel převléci zpátky.⁴⁸⁸

Pověst, jejíž motiv je tradičním motivem pověstí venkova, se objevuje v pražském Podskalí, a to již u Svátka. Jedná se o motiv výměny dítěte divou ženou. Chudý dřevař s manželkou dlouho nemohli mít děti a když se jim konečně narodilo a matka ho jen na chvíli spustila z očí, bylo vyměněno divou ženou, která do kolénky položila své vlastní ošklivé dítě. Matka se svěří sousedkám, že dítě utopí, ovšem ty ji zastaví, neboť slyšely, a že kdyby dítěti ublížila, bylo by ublíženo i jejímu vlastnímu dítěti, odnešenému divou ženou bůhvíkam. Vychovávali tedy dítě jako vlastní, až jednou u sebe ubytovali raněného důstojníka, který ještě před tím, než svým zraněním podlehl, odkázal dřevaři své sedlo. V tom bylo zašito mnoho dukátů a rodina tak zázračně zbohatla. V 19ti letech syn divé ženy onemocněl horečkou a zemřel, což bylo pro rodiče znamením, že skončil i jejich skutečný syn. Od té doby se jim vedlo zle a brzy opět upadli do bídy.⁴⁸⁹

Tato pověst, která nejspíše přišla do Prahy s obyvateli venkova, měla svou jasnou varovnou funkci, když ve venkovském prostředí varovala před další personifikací lidského strachu, tentokrát z lesa – divými ženami, vílami či divoženkami. Bylo by zajímavé pozorovat, jak se vyvíjela v městském prostředí a zda i obyvatelé Prahy si tuto pověst vyprávěli jako pravdivou a věřili, že se divá žena může vyskytovat i ve městě.

Jako poslední bych ráda uvedla Košnářovu verzi pověsti o hráčích karet u sv. Petra, zmíněnou v předchozí kapitole. V jeho případě se jedná o dlouhé vyprávění o postupném rozmáhání moru v Praze a o hrobníkovi – opilci, který chodíval do jedné z těch pražských hospod, které ignorovaly vyzvánění tzv. pivního zvonce na radnici a pokračovaly dál i přes to, že už měly zavírat. Kromě pití si liboval v karbanu, a to i přesto, že se mu ve snech zjevovala jeho již mrtvá manželka, která ho prosila, aby přestal. Když pak kvůli moru zavřeli i hospodu, šel navštívit do márnice své tři zemřelé přátele. Na rozdíl od předchozích verzí s nimi v karty nehrál, nicméně zachytil se pláštěm za jakýsi hák a omylem se oběsil, myslíce si, že ho škrtí

⁴⁸⁷ SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4. vydání. Praha: Odeon, 1972, s.113

⁴⁸⁸ WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000, s.110-114

⁴⁸⁹ *Ibid.*, s. 140-142

ruce mrtvých spoluhráčů. Hroby těchto čtyř karbaníků pak podle Košnáře sloužily opět k varovným účelům – otcové na nich synům ukazovali, k čemu až může vést hříšný karban.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008,s.230-236

6. Podoby pražských numinózních pověstí v 2. polovině 20. a v 21.století.

V první podkapitole bych se ráda zaměřila na novodobá zpracování tradičních numinózních vyprávění, zachycených v minulých kapitolách, a zachytila tedy proměnu jejich funkce z kdysi uvěřitelných pověrečných pověstí do dnešní podoby zábavné četby pro dospělé a zároveň zábavně-výchovné četby pro děti.

V další podkapitole se naopak budu věnovat moderním numinózním pověstem, zaměřím se na důvody, proč musela tradiční pražská zjevení nahradit nová a jakou mají tyto nové pověsti a fámy funkci.

Konečně v třetí kapitole bych ráda popsala zajímavou funkci pražských tradičních pověstí, kterou jim daroval moderní svět a turistický ruch – využití strašidel a zjevení v organizovaných výpravách za strašidly, které jsou pozoruhodnou součástí turistických aktivit v Praze.

Výzkum o tradičním vyprávění pověstí mezi Pražany 2. poloviny 20.století provedl i folklorista M.J.Pulec. Lidé v činžácích, nově vystavených v Podskalí, se už o staré tradice nezajímali a těch pár starých lidí, kteří tam zbyli, si je už nepamatovali.⁴⁹¹ Vypravěče druhé poloviny 20.století už nezajímala ani tak samotná pověst, které beztak ani mnohdy nevěřili, ale spíše vysvětlení, explikace, kterou podávali, aby vysvětlili, proč vznikla. Funkce pověsti se tak radikálně mění s tím, jak se mění účel jejího vyprávění. Někdy vedla snaha vysvětlit nadpřirozené k explikacím až technicky a racionálně nemožným, jimiž ale vypravěč věřil.⁴⁹² Jindy zase ovšem Pulec narazil přímo na osoby, povětšinou silně věřící, kteří v pověrečné pověsti věřili. V letech 1949-1954 poznal řadu lidí, kteří viděli v Loretě zakletého kapucína. Vypravěči byli pevně přesvědčeni, že strašidlo viděli. Církevní víru si dovedli s přesvědčením v existenci strašidel dobře srovnat. I někteří kněží v té době ještě věřili, že viděli strašidlo, a to například i z předchozích kapitol známého bezhlavého premonstráta v Úvoze. Víru v pověsti (ačkoliv vypravěči hojně užívali i explikace) dokázal Pulec najít i za okruhem hradeb historické Prahy. Sám podotýká, že z těchto lokalit se ve sbírkách pražských pověstí nevyskytuje téměř nic, přesto se tu slovesný folklór zachoval v živější formě, neboť ještě do

⁴⁹¹ Z vlastního Pulcova výzkumu v zimě 1956-1957 mu několik nejstarších vypravěčů vyprávělo jen o Podskalském strašidle. Matka místní obyvatelky, 75leté Marie Pulzarové, toho času 103letá, prý jako 19tiletá byla svědkem toho, jak strašidlo troubilo a přemísťovalo nábytek v jednom z činžáků proti Mánesu. K tradici, kterou místní vypravují, ovšem nikdy nechybí vysvětlení – prý to všechno dělali mniši, kteří měli na ten dům záslusk, atd. PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 52

⁴⁹² *Ibid.*, s.55

nedávných dob zde „byly jen vesničky, vinohrady, venkovské usedlosti a zájezdní hospody“.⁴⁹³ Nejtřesnější vyprávění pamatuje Pulec z pražského Žižkova, konkrétně z bývalé vsi Olšan. Zavření kostela sv. Kříže, který byl uzavřen pro zchátralost roku 1842 si lid vysvětloval jako prohřešení zdejšího faráře. Ten prý zabil novorozence, jehož zplodil s kuchařkou. Když byl zločin vyzařen a provinilý kněz měl být zavřen do kláštera, zabil svou milenkou a sám se oběsil v noci na hlavním oltáři.⁴⁹⁴

V pamětech starších lidí z Podskalí našel Pulec ještě v 60. letech fragmenty starých látek, jako například vyprávění o tajemných chodbách. Vypravěči se však v jeho zkušenostech vždy sami odchýlili k tomu, co je více zajímavé – ať již to bylo uvítání Františka Josefa na Vyšehradě nebo návštěva Zápotockého a Kopeckého v Podskalí. Nad pověsti převládly v lidové slovesnosti Podskaláků anekdoty a vyprávění ze života.⁴⁹⁵ Již v těchto výzkumech zaznamenal nezadržitelné zanikání lidového podání pověstí. Ve druhé polovině 20. století už nebylo snadné rozeznat skutečná původní ústní podání od toho, co vypravěč vyčetl z literárních zpracování pověstí či vyslechl od učených průvodců.⁴⁹⁶

Pokud se v nových zpracováních objevují dosud neobjevené pověsti, jejich funkce v původním bývá opět ve většině případů sociálně normativní. V jejich verzích, podávaných dnešním dětem, mohou mít mnohé i funkci edukativní.⁴⁹⁷

6.1 Tradiční pražské pověsti v moderním zpracování

6.1.1 F.Langer – Pražské legendy

Některá pražská strašidla představil dětským čtenářům hned po přelomu poloviny století, roku 1956, František Langer. O funkci jeho knížky jako svého druhu pohádkového vyprávění vhodného i pro nejmenší svědčí i 4. vydání⁴⁹⁸, které jsem měla k dispozici, a které bylo vydáno ku příležitosti Mezinárodního roku dítěte a navíc v Klubu mladých čtenářů. U Langerova se z pražských strašidel objevují zejména pražští vodníci a bezhlavý templář. Ti

⁴⁹³ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 56

⁴⁹⁴ Tuto pověst původně zaznamenali členové Vlastivědného kroužku na Žižkově. Historický podklad pověsti chybí – v době, kdy se neštěstí mělo odehrát, zde v letech 1831-1855 nepřetržitě působil farář Vejvoda, který dožil v ústavu choromyslných. Ibid.

⁴⁹⁵ PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*, Český lid 51, 1964, s.147

⁴⁹⁶ Ibid.,s.48

⁴⁹⁷ BASCOM, W. *Four functions of folklore*. Journal of American Folklore 67, 1954, s.344-346

⁴⁹⁸ LANGER, F. *Pražské legendy*. 4.vydání. Praha: Albatros, 1979

ovšem v jeho podání vůbec nepůsobí děsivě, ale jsou vykresleni s jakousi milou a poetickou fantazií autorovi sobě vlastní a jsou tedy vhodné i pro nejmenší děti. V jeho vyprávění nejsou strašidla ani zdaleka děsivá, jejich zjevování je plné rozmanitých veselých a humorných příhod – bezhlavý templář například nikdy nemůže při návštěvě hostinců uhasit žízeň, neboť pivo, kterým napojí svou uťatou hlavu, vyteče krkem opět ven.

6.1.2 V. Cibula – Pražské pověsti

Pražské pověsti zaujímají mezi českými pověstmi specifické místo nejen pro svůj osobitý charakter a různorodost vzniku, ale především proto, že jsou jako celek významným ukazatelem citění, myšlení a představ lidu, který dříve v Praze žil. Za dob Karla IV. patřila Praha mezi největší města Evropy, což znamenalo, že zde v těsném sousedství vedle sebe žily různé sociální i národnostní vrstvy obyvatelstva. Tato různorodost výrazně ovlivnila i vznik a skladbu pražských pověstí⁴⁹⁹. Právě tento fakt byl hlavní motivací pro moderní zpracování pražských pověstí Václava Cibuly.

Jak sám Cibula v poznámce ke své práci uvádí, k obrovskému a nesourodému materiálu pražských pověstí může autor přistupovat dvěma způsoby – literárně-historickým, a být tak více či méně pouhým organizátorem materiálu, či pro něj pověst naopak může být materiálem jen zcela základním, z něhož vytváří vlastní dílo. V rozsáhlém Cibulově souboru se mu obě tyto možnosti zdály příliš extrémní. Nechtěl užívat pražských pověstí jako základu pro vlastní tvorbu, ale naopak je ukázat v jejich čisté a ryzí formě, která nejlépe zobrazuje myšlení, citění a život lidu, který si je vyprávěl⁵⁰⁰ – tyto prvky se dají shrnout pod pojem „*ekologie pověsti*“, který aktivně používá např. Beneš.⁵⁰¹

Cibula se snažil vycházet z nejstarších záznamů pověstí, a to i v případech, kdy se tyto podstatně odlišovaly od tradičního a obecně známého pojetí. Je třeba podotknout, že první dochovaný záznam zdaleka neznamená první podobu pověsti – jak jsem již v této práci podotkla, písemnému záznamu předcházela ve většině případů dlouhá tradice ústního podání, do kterého se vyprávěné látky opět dostaly právě přes písemné záznamy o nich. Autor otevřeně přiznává, že přes snahu o zachování původní podoby pověsti se snaží ji podat tak, aby byla srozumitelná a atraktivní pro moderního čtenáře. Odsuzuje historický úvod k pověstem a považuje ho za jeden z nešvarů novodobých vypravěčů, ačkoli podle jeho výkladu je tento jev původnímu vyprávění pověstí zcela cizí. Informace o reáliích doplňuje do

⁴⁹⁹ CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1972, s.508

⁵⁰⁰ *Ibid.*, s.509

⁵⁰¹ BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*. 2. vydání. Brno: Univerzita J.E.Purkyně, 1989

textu jen tam, kde je to nezbytně nutné. Do souboru schválně nezařazuje legendy, které považuje za vlastní a svébytný žánr (své mohl podle mého názoru ale udělat i fakt, že dílo mělo být poplatné době, ve které bylo vydáno). Usiluje však o to, aby obsáhl všechny hlavní vrstvy pověstí (tedy tak, jak je rozdělil Sedláček na pět hlavních vrstev podle doby), ale i všechny typy – od pověsti panovnické, přes kmenovou, místní až po etiologickou či etymologickou.⁵⁰²

Sám Cibula řadí své pověsti podle části Prahy, ke které se vztahují – Vyšehrad, Staré město, Hradčany, Malá Strana a Nové město. Na závěr své publikace připojuje velice užitečný rejstřík základní literatury⁵⁰³, vztahující se k pražským pověstem, který rozděljuje na primární a sekundární prameny. K primárním řadí samozřejmě nejznámější sbírky pražských pověstí od Popelky Biliánové či Augustina Sedláčka. Neopomíná ovšem ani méně známé, ale přesto užitečné a pozoruhodné prameny – článek z časopisu *Květy* od V.B. Nebeského⁵⁰⁴ či sbírku V. Müllera⁵⁰⁵. V sekundární literatuře doporučuje ke studiu pražských pověstí i mnou použitou publikaci Karla Krejčího, články z *Českého lidu* či jiné publikace o nejstarších přemyslovských pověstech a starém českém písemnictví. Celkově má jeho publikace čistě funkci zábavní a je určena i dětem a mládeži.

V kapitole pověstí o Vyšehradu se objevují tradiční vyšehradské pověsti, neopomíjející kněžnu Libuši a knížete Přemysla, Bivoje, dívčí válku, ale ani jiná témata, jako např. již dříve zmíněný Libušin poklad. V Cibulově verzi ovšem pověst nekončí zmizením kolébky pod hladinou Vltavy, ale jejím opětovným vynořením v den, kdy se narodil „*poslední z Přemyslova rodu, jemuž později Čechové říkali Otec vlasti*“⁵⁰⁶ Mladý kralevic v ní prý často usínal, ovšem po jeho smrti se kolébka vrátila zpět na své místo do hlubin pod vyšehradskou skálou. V kapitole s názvem *O vyšehradském pokladu* vypisuje Cibula i všechna zjevení, která se mají na Vyšehradě objevovat – kromě strašidla Francouze a černého psa, který hlídá Libušin poklad, se mají na místě vyskytovat valící se ohnivé sudy, naříkající puklý zvon, tančící lidské kosti či poletující ohnivý muž. Sám se výskytu tolika numinózních jevů na Vyšehradě nepodivuje, neboť mu na tak tajemném a dějinami opředeném místě přijde naprosto samozřejmé.⁵⁰⁷ Nechybí ani pověst o zkamenělých pasačkách, která se váže k Vyšehradu svou lokalizací, či snad nejpopulárnější vyšehradská numinózní pověst – o čertových kamenech. Zde se Cibula nevyhýbá všem dosud známým verzím pověsti, a pro

⁵⁰² CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Orbis, 1972, s.509

⁵⁰³ Ibid.,s.511-512

⁵⁰⁴ NEBESKÝ, V.B. *Pověsti židovské*, *Květy* 94, 1844

⁵⁰⁵ MÜLLER, V. *Pověsti stověžatého města*. 1.vydání. Třebechovice pod Orebem: Nakl. Ant. Dědounek, 1946

⁵⁰⁶ CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Orbis, 1972, s.19-21

⁵⁰⁷ Ibid.,s.43

větší atraktivitu příběhu doplňuje ve verzi, kdy smlouvu s ďáblem uzavře hříšný kněz i důvod – služebník boží totiž propadl karbanu a při jedné ze svých proher v afektu postoupí duši ďáblu.⁵⁰⁸

V pověstech ze Starého města nechybí tradiční pověsti o vejcích v Karlově mostě, o Bruncvíkovi či zjevení Peruna, který si podle Cibulova vyprávění žádal alespoň jednu oběť ročně. Nechybí již dobře známá vyprávění o Karlově mostě, tedy ta o jeho staviteli, o chalupníkovi, který zde hledal poklad, či o návštěvě Krakonoše a jeho trestu pro drzého pekařského učně. Zajímavý rozdíl jsem objevila v pověsti *O řezbáři od křížovníků*, která není ničím jiným, než pozměněnou pověstí o žebrákovi, zavražděném pro věrohodný obraz umučení Krista. V této verzi ovšem vrahem a umělcem v jedné osobě není malíř, ale řezbář, jehož dílo, veliký kříž s realistickým výrazem Krista, visel v chodbě kláštera křížovníků.⁵⁰⁹ Stejně jako v předchozí verzi, i zde mohlo zapůsobit na lid, který si vyprávěl tuto pověst, naturalistické a mnohdy až drastické barokní umění, které si nedokázali vysvětlit ničím jiným než tím, že musel vznikat za jakýchsi strašlivých a hrozivých okolností. Zcela nové zjevení, o kterém jsem při studiu předchozích pramenů nenašla zmínky, nachází Cibula v Olbramovském domě na Staroměstském náměstí, který údajně v minulosti překotně střídal nájemníky. Zde se měl zjevovat duch šílené bekyně, jejichž řádu dům dříve patřil, který měl dusit a škrtit každého, kdo by se pokusil si jejich dům přivlastnit.⁵¹⁰ Dalším novým zjevením je pak Ohnivý muž z Karlovy ulice. Pověst vypráví o lakomém lichváři, který nevycházel z domu a celý den jen počítal peníze. Když jednou vypukl v Karlově ulici požár a všichni lidé se snažili pomáhat sousedům uvězněným mezi hořícími trámy, onen lichvář jen popadl obrovský pytel naditý celým jeho majetkem a dal se na úprk, aniž by komukoli pomohl. Poté se ztratil, a mezi lidem se vyprávělo, že ho pytel stáhl pod hladinu Vltavy či že cestou uhořel. Po nějaké době se ovšem v ulici objevil znovu a o půlnoci ho bylo vidět, kterak se trmácí s těžkým pytlem a prosí kolemjdoucí o pomoc. Jen málokdo se nad známým lakomcem slitoval. Pokud mu někdo ovšem pomoci chtěl, nemohl – když se k němu přiblížil, proměnil se lichvář v hořící ohnivou kostru, což každého vyděsilo. Zbaven svého údělu bude až ve chvíli, kdy mu někdo pomůže nést pytel Karlovou ulicí až na staroměstský Malý Rynek.⁵¹¹ Další pověsti, popsané v této kapitole, jsou již známé z předchozích prací a objevují se zde v nezměněné podobě, ať již se jedná o pověst, vysvětlující obraz, visící kdysi na domě, kde se říkalo U smrti, pověst o železném muži z Platněřské ulice či o zázracích doktory Kytla.

⁵⁰⁸ CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1972, s.47

⁵⁰⁹ Ibid. 1001-105

⁵¹⁰ Ibid. 123-127

⁵¹¹ Ibid.,s.184-186

Další, zcela novou pověstí, je pověst o smutném Indiánovi. Ten působil v Praze jako atrakce, ukazovaná Pražanům komedianty. Ke sklonku života se nachladil a zemřel na zápal plic. Nemohl být pohřben na křesťanském hřbitově, tudíž byl pochován nedaleko břehu Vltavy, v místech, které dodnes nesou název Na Františku. Smutek starého Indiána a jeho stesk po domově byl ovšem tak obrovský, že mu nedal klid ani po smrti. Za jasných večerů se prý objevoval vedle svého hrobu, čekal na západ slunce a modlil se k Velikému duchu, aby mu umožnil návrat domů. Pokoje dojde tehdy, až někdo vykope jeho kosti a nechá je odvézt přes moře do Ameriky, kde budou pohřbeny vedle kostí jeho předků v prérii⁵¹². O původu pověsti se Cibula nezmiňuje, podle mého názoru ale vznikla v nedávné minulosti, kdy bylo moderní v rámci cirkusů, kabaretních představení i celorepublikových akcí (zmiňme jen Národopisnou výstavu československou) ukazovat příslušníky pro Čechy exotických národností jako atrakci – ať se již jednalo o indiány, černochoy či Asiaty. Jistě se i tenkrát našli lidé, odsuzující tento zvrácený způsob zábavy, kdy byli tito jinoetničtí příslušníci, odloučení od svého dalekého domova a rodin, ukazováni pro pobavení rozmařilých Pražanů. Mohly tedy poté velice snadno vzniknout pověsti o tom, jak tito lidé nedojdou po smrti pokoje, neboť byli pohřbeni daleko od své domoviny a podle jim cizích zvyklostí. Pokud takové vyprávění skutečně kolovalo, mělo by podle Beneše nejspíše funkci apelativní (výzovou) – vyzývalo by k větší ohleduplnosti, taktu a soucitu s příslušníky cizokrajných etnik, nucených vydělávat si na obživu v pražských zábavních podnicích.

Do pověstí Starého města je samozřejmě třeba zařadit i pověsti z židovského ghetta. Ty Cibula podává tradičním způsobem, až na jedinou – tu o Golemovi. Představuje tak další z mnoha verzí pověsti, jichž kolovala a koluje ve vyprávění lidu i literárních adaptacích celá řada. V Cibulově verzi stvoří rabbi Löw Golema a přivede ho domů své ženě, které ho představí jako sluhu Josefa. Zakáže ji ovšem ho používat k domácím pracím, neboť „*nádobu sloužící k posvátným účelům nepoužívej nikdy ke všední službě*“, jak upozorní sám rabbi svou ženu. Ta ovšem na toto pravidlo zapomene a časem se rozhodne Golema využít na drobné domácí práce či pochůzky. Golem vždy přání splní, ovšem natolik extrémním způsobem, že místo pomoci své paní způsobí spíše zděšení v celém ghettu. Například na přání rabbiho ženy, aby ji nanosil do kádě vodu, nanosí Golem tolik vody, že to způsobí potopu v skoro celé židovské čtvrti.⁵¹³ Tato pověst o Golemovi měla místo varovných a jiných seriózních funkcí podle mého názoru spíše funkci zábavnou, neboť sestává z běžných domácích úkolů, které rabbiho žena po Golemovi žádá, kteréžto ovšem v jeho podání způsobí v ghettu menší katastrofy a škody. Celá tato verze tak působí velice humorným dojmem. Na konci této

⁵¹² CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1972, s.212-214

⁵¹³ *Ibid.* 241-253

kapitoly zařazuje Cibula pověst, složenou ze seznamu strašidel a zjevení, na které se v jeho předchozích pověstech nedostalo – bezhlavou jeptišku, ohnivý vůz, zvonící jeptišku, řezníka s ohnivou sekerou (jedná se o ducha mladého řeznického tovaryše Tomáše, který se, když řezníci bránili Staré Město před Švédy, zdržel u své milé tak dlouho, že nestihl splnit svou povinnost a byl potrestán údělem zjevovat se v blízkosti svatojakubského kostela s ohnivou sekerou) či o duchovi kaplana a prostitutky, jež se mají zjevovat v Celetné ulici – ještě za života se zde oba revenanti setkali a prostitutka před kaplanem obnažila hrud'. Kaplan ji v rozhořčení zabil úderem kříže do hlavy. Když si uvědomil, co učinil, zastavilo se mu srdce a sám klesl mrtev k zemi.

V kapitole o pověstech z Hradčan nemůže chybět dvorní kouzelník krále Václava IV. Žito a příhody z jeho života, či Paleček, dvorní šašek krále Jiřího z Poděbrad. Z numinózních pověstí zde Cibula převypravuje tu o svatovítském zvoníkovi, Brigitě z Jeleního příkopu či pověsti týkající se Černínského paláce, tedy ty o jeho stavbě a o hraběnce s chlebovými střevíčky

V kapitole věnované Malé Straně se autor věnuje pověstem nepověrečného charakteru, které proložil vyprávěním o Lichteštejském paláci či o mnichu s hlavou v podpaždí. Na konci tradiční pověsti o kostlivci s hřebem v hlavě opět můžeme nalézt další zkrácený seznam strašidel a zjevení – ducha ponocného z Valdštejského náměstí, jemuž nechal kvůli hlasitému vytrubování setnout hlavu samotný Valdštejn, tlouštík, který odmítl dát žebrákovi kus chleba a který straší v okolí Valdštejské hospody, manželku jednoho muže ze Sněmovní ulice, který ji, přistihnuvše ji při nevěře, vyhnal ven na mráz a nechal zmrznout, a konečně kuplířka z Karmelitské ulice, jež se zjevuje i s dlouhým hřebem zabodnutým v jazyku. Tento hřeb je trestem od jakéhosi bohatého zákazníka, kterému obstarala povětrnou dívku a vydávala ji za čistou a neposkvrněnou pannu.⁵¹⁴

U pověstí z Nového Města se věnuje Cibula spíše pověstem historickým, neopomíná ovšem ani pověst o pokladu na Poříčí či o katově meči. Novou pověstí o zjeveních, která v dřívějších vyprávěních nefiguruje, je pověst o tajemné vile z Florence, kde žil bohatý muž s mladou a krásnou manželkou. Když muž odjel jednoho dne na cesty, začal chodit za osamělou paní chudý mladík, kterého kolemjdoucí často vídali v zahradě vily. Znenadání se ovšem vrátil pán domů a našel svou ženu nejen s milencem, ale i s plodem jejich lásky, malým synkem. Utal milenci hlavu, kterou hodil po své manželce a zmizel neznámo kam. Nešťastná žena zcela zešilela a druhý den nebylo po ní ani dítěti ani památky – nejspíš je

⁵¹⁴ CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Orbis, 1972, s.391-393

pohltily plameny. Zanedlouho se zde ovšem začala objevovat zjevení mladé paní, jejího syna a bezhlavého milence, kteří se mají za měsíčních nocí bloudit mezi stromy.⁵¹⁵

I v této kapitole se objevuje pověst, sdružující tři různá zjevení – sama pověst nese název O třech divných zjevech.⁵¹⁶ Ty vybral Cibula dle svých slov zcela náhodně – „*zamíchali jsme lístky se jmény zjevení v klobouku a vytáhli namátkou aspoň tři – a jsou to jako udělání právě ti z nejpozoruhodnějších*“. Právě jistá epičnost, s kterou autor dovede podat i samotné vyprávění, uvádění pověstí a zdůvodnění jejich výběru, je jedním z hlavních znaků moderních, a pro převážně zábavné účely vytvořených sbírek. Tato trojice pověstí vypráví o vdově z Dlážděné ulice, která prohrála našetřené peníze svého syna, toho času na vojně, za loterii, a když poslední peníze vsadila na čísla, která se jí zdála ve snu a ta se následně nevyplnila, vyskočila ze žalu z okna, dále o domácím pánu ze Smeček, který se oběsil v domě U města Paříže a který boural zídku u místní zahrádky, děsil lidi i koně a prováděl naschvály, a konečně paní s hrncem, která se zjevovala v okolí ulice Na rybníčku. Této paní v noci uřízl hlavu její choť, který se zamiloval do mladé krasavice a jeho čin nebyl odhalen, neboť právě v tu dobu v Praze řádil mor. Nepomstěná žena, jejíž vrah unikl spravedlnosti, se tedy zjevuje, přesně podle tradičního úzu zjevování obětí vražd či jiných křivd, jejichž vrazi a trapiči nebyli potrestáni.

6.1.3 M. Wagnerová – Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení

V této moderně pojaté sbírce pověstí, historek, lidových zkazek a vyprávění o původu, výskytu a charakteru nejznámějších i méně známých pražských strašidel jsou jasně znát funkce pověstí v ní obsažených jako zábavní, třibící čtenářovu fantazii a samozřejmě i poučné. Sama autorka vyslovuje přání, aby její kniha byla inspirací k rodinným výletům po Praze. V úvodu k publikace se zmiňuje o přívlastcích jako „*tajemná*“, „*kouzelná*“ či „*strašidelná*“, které byly odjakživa spojovány s hlavním městem a utvářeli tak pověsti o ní i v očích cizinců. Podle ní „*temná atmosféra*“ Prahy spočívá v její bohaté a pohnuté historii.

Dochází posléze k závěru, že je to právě soubor pražských pověstí, plný černých mnichů, ohnivých mužů či bezhlavých přízraků, co tvoří neidentifikovatelnou atmosféru Prahy plnou tajemného napětí.⁵¹⁷

⁵¹⁵ CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Orbis, 1972, s.438-442

⁵¹⁶ Ibid.,s.449-451

⁵¹⁷ WAGNEROVÁ, M. *Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení*. 1.vydání. Praha: Plot, 2010

Na konci publikace opět nalezneme užitečný seznam zdrojů, z kterých autorka čerpala a které doporučuje pro obsáhlejší studium pražských pověstí. Kromě již klasických a zavedených sbírek od Svátka, Švandrlíka, Weniga či Košnáře používá i méně známé, ovšem neméně plodné adaptace – Alenu Ježkovou⁵¹⁸ či Pavla Růta.⁵¹⁹

Nejzábavnějším prvkem této sbírky je, že názvy jednotlivých pověstí tvoří přímo jména strašidel, a samotnému vyprávění předchází jakási bodová charakteristika strašidla. U každého pražského zjevení se tedy v této sbírce objevují na začátku pověsti následující informace – doba prvního výskytu, přibližný čas výskytu, místo výskytu, podoba zjevení, charakter zjevení a zvláštní znamení. Tyto body bývají obvykle zdaleka nejujtipnější částí celé pověsti a slouží tak opět k jejich demytizaci, čímž opět vypovídají o moderních funkcích pověstí jako zábavných vyprávěních. Děje se tak podle mého názoru proto, že tyto sbírky bývají řazeny spíše do kategorie knih pro děti a mládež. Pokud mají tedy být zábavnou dětskou literaturou, nesmí brát samy sebe moc vážně, neboť by v malých dětech, ještě věřících na demony a strašidla, mohly vzbuzovat strach a obavy. V moderních sbírkách pražských pověstí, určených dětem, včetně této, jsou tedy pražská zjevení prezentována jako veselá a neškodná stvoření spíše než jako děsivé a terorizující obludy.

Tak například v pověsti o Golemovi se v podání Wagnerové objevují informace jako „*charakter zjevení – pracovité, poslušné, ve špatných rukou nebezpečné*“ či „*zvláštní znamení – funí, jde z něj strach*“.⁵²⁰ Těmto prvkům demytizujícím tradiční pověst, se jistě zasměje i mnohý dospělý. Autorka neopomíná přidávat pověstem ani historická fakta. Například právě v golemovské pověsti se zmiňuje, že již v knihách Eliezera z Wormsu z 11.století se vyskytuje návod na vytvoření homunkula, umělého člověka, pomocí čtených receptů. (s.23)

Vtipné poznámky, sloužící k pobavení dětských i dospělých čtenářů, se dají nalézt i na dalších stránkách. Tak zvláštním znamením varhaníka od svatého Víta je „*nesporné hudební nadání*“ (s.30), znamením židovské nevěsty Haniny, proměněné v kočku, je zase fakt, že „*mňouká, až srdce usedá*“.(s.32). Čert, coby emauzský kuchař, zase „*používá nadmíru pepře*“.(s.56) Tyto poznámky, které bychom v dřívějších sbírkách a adaptacích pověstí hledali jen těžko, dělají kdysi děsivá zjevení jaksi lidštějšími, a to i v očích dětí, kterým jsou sbírky určené. Tuto tradici demytizace kdysi vážných pověstí započala již Popelka Biliánová svými často ironickými a sarkastickými poznámkami, které neváhala použít i přímo ve svých pověstech.

⁵¹⁸ JEŽKOVÁ, A. *77 pražských legend*. 1.vydání. Praha: Práh, 2006

⁵¹⁹ RŮT, P. *Pražské tajemno*. 2.vydání. Praha: Volvox Globator, 1995

⁵²⁰ WAGNEROVÁ, M. *Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení*. 1.vydání. Praha: Plot, 2010,s.16

O obohacení pražských pověstí se Wagnerová zaslouhuje nejen jejich vtipným okomentováním, ale i přidáním pověstí zcela nových a ne tolik často uváděných. Na některé jsem poprvé narazila až v její adaptaci, neboť autorka čerpala z mnoha zdrojů. Takovým zjevením je např. zakletý mistr Jindřich, jenž podle pověsti býval kuchařem za panování Karla IV. V té době bývalo zvykem, že dobrým kuchařům odkazovali jejich páni v závěti nemalé jmění. Po jmění svého pána toužil právě i Jindřich a snažil se tedy v kuchyni co nejvíce vyznamenat. Sloužil za svůj život několika pánům, ale ti umírali a nikdy mu nic neodkázali. Nakonec se kuchař pomátl na rozum, začal připravovat ty nejneuvěřitelnější kombinace jídel a vše vyvrcholilo tím, když jednou v záchvatu šílenství připravil svému pánovi, jakémusi vévodovi, k jídlu jeho vlastního psa, který den předtím posel. Vévoda dal kuchaři setnout hlavu. Duch kuchaře se ovšem vrátil a jeho úkolem je bloudit chodbami a čekat, dokud mu někdo neodkáže svůj majetek. Pokud se zjevení potká se psy, ti z očividných důvodů zuřivě štěkají. Kletba pomine, až se najde někdo, kdo učiní z kuchaře svého jediného dědice.⁵²¹

Pokud je historický fakt, že nejlepší kuchaři byli jmenováni v závěti svých pánů, reálný, mohlo se jednat o jakousi varovnou pověst, kolující mezi kuchaři té doby. Varovala před překročením tabu přílišné horlivosti v touze po penězích a ukazovala, jak může skončit někdo, kdo toto tabu poruší a koho z takové hříšné touhy již za života čeká šilentství, které vede k neslavnému konci.

Z nově objevených pověstí bych ještě ráda jmenovala další z mnoha pražských pověstí, vyprávějící o nešťastné lásce a následcích, které si její aktéři musí nést i po smrti. Pověst vypráví o Andule z Kampy, dceři čalouníka, která se zde scházela se svým milencem Aloisem. Matka utekla od jejího otce za milencem a od té doby byl již tak přísný otec ještě přísnější a dceru držel zkrátka. Přesto se zamilovaná dívka scházela se synem kameníka, Aloisem, jež se sám učil tomuto řemeslu. Jednou ovšem musel Alois rychle odjet se svým otcem kvůli zakázce z Českého Krumlova. Po dlouhé době se stále nevracel a Andula zjistila, že čeká dítě. Věděla, že se nic nesmí dozvědět otec, a tak stále docházela na místo jejich schůzek na Kampě, doufajíc, že se její milý vrátí. Ten ovšem v Krumlově na Andulu pomalu zapomínal a začínal si pletky s místními děvčaty. Když už jednoho dne bylo na Andule těhotenství příliš znát a Alois se stále nevracel, utopila se ze žalu ve Vltavě. Tělo nebylo nikdy nalezeno a otec po své dceři nepátral – byl přesvědčen, že, stejně jako její matka, utekla

⁵²¹ WAGNEROVÁ, M. *Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení*. 1. vydání. Praha: Plot, 2010, s. 195-199

s nějakým mužem. Duch Anduly se ovšem stále zjevoval, hledíc k Aloisovu domku a čekajíc na jeho návrat, kterého se nikdy nedočká.⁵²²

Mimo těchto nových strašidel popisuje Wagnerová v nezměněné podobě již dobře známá pražská zjevení – služku utopenou ve studni, bezhlavého templáře či vodníka, žijícího pod vyšehradskou skálou a posílajícího zde utopené muže k pověstnému vojsku, které jednou, až bude naší zemi nejhůř, vyjede lidem na pomoc.

6.1.4 M. Švandrlík – Praha plná strašidel

Humornou publikaci o pražských strašidel, která se nese v čistě zábavném duchu, vydanou poprvé již roku 1970, uvádějí sami Švandrlík a Neprakta, který knihu ilustroval, konstatováním, že Praha se pyšní největším výskytem strašidel na kilometr čtvereční. Neprakta se Švandrlíkem se k podobnému katalogu pražských strašidel odhodlali zejména proto, že prvně jmenovaný se jejich studiu věnoval již od svých výtvarných počátků.⁵²³

Jak si můžeme všimnout i v jiných publikacích, kdy spolu známá dvojice spolupracuje, i zde se Neprakta doslova vyžívá v znázornění dvou po staletí tabuizovaných, ale pro čtenáře velice lákavých témat – smrti a sexu. Právě z toho důvodu se jedná o jednu z mála literárních adaptací tradičních pražských pověstí, která není určena dětem, ale výhradně dospělým, neboť v samotných pověstech jsou zdůrazňovány erotické prvky a Nepraktovy ilustrace by se daly leckdy považovat za kreslenou pornografii.

Toto zpracování pověstí má tedy svou funkci čistě zábavní – pražská numinozita není předkládána k tomu, aby se jí věřilo či ani k poučení (jak se objevuje ještě ve 20. století v adaptacích určených dětem), nýbrž k zobrazení tabuizovaných a čtenářsky atraktivních témat pospolu, tak, jak dospělé lákají a lákala odjakživa. Samozřejmě nechybí pro Švandrlíka specifický humoristický jazyk, ironie, sarkasmus a jiné prvky, díky kterým jsou pověsti demytizovány. Sám Neprakta, který sepsal krátký úvod k publikaci, vnímá moderní funkci strašidel jako především turistickou atrakci, a proto s nadsázkou upozorňuje čtenáře knihy, aby se, pokud strašidla potkají, je nesnažili vysvobodit⁵²⁴

Ke každé pověsti je doplněna ilustrace od Neprakty a před samotným vyprávěním je uváděn i výskyt daného strašidla. Švandrlík se drží tradičních látek a jejich nejčastějších verzí, které ovšem podává způsobem sobě vlastním, zvláště, když se v pověstech píše o tabuizovaných tématech jako sex, nevěra či prostituce. Tak například v pověsti o dvojici

⁵²² Ibid. 146-150

⁵²³ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství EPOCHA&RADIX, 2003, s. 2

⁵²⁴ Ibid., s. 5

strašidel z Celetné – kaplanovi a prostitutce Lukrécii – se neubrání svému typickému humoru: „*Jednoho dne šel kolem týnský pan kaplan a Lukrécie na něj zavolala, činic velice smyslné posuňky: „Hej, boběčku, šel sem!“*. Kaplan na boběčka dost nerad slyšel a tak se na Lukrécii zle osopil“. V závěru upozorňuje kolemjdoucí, aby se raději drželi dále od kaplanova krucifixu, neboť by se mohlo stát, „*že by se následující půlnoci strašilo ve třech*“.⁵²⁵

Nově se ovšem vyskytuje několik pražských strašidel, o kterých jsem v předchozích mnou studovaných publikacích nenašla zmínku. Švandrlík bohužel nezmiňuje, odkud pověsti čerpal a proto nevím, odkud tyto numinózní pověsti převzal.

Jednou z nových pověstí je např. *Sněžibaba*, vyprávějící o kostelníkově ženě, která měla za úkol, když její muž onemocněl, opatřit kostel a uvařit pro faráře, jak měl její muž ve zvyku. Žena ale uvařila jen polévku nevalné chuti a neshrabala sněh, jak měla za úkol. Díky tomu si farář zlomil nohu a na následky zranění zemřel. Když zemřela kostelníkova žena, musela se za trest zjevovat v okolí Týnského chrámu a zametat cestu od sněhu.⁵²⁶ Podle Švandrlíka je „*výkonnější než vozy pražských komunikací*“.⁵²⁷

Mimo kaplana a prostitutky Lukrécie se má v Celetné ulici zjevovat ještě spiritista Ulrych. Koncem 19.století, kdy žil, byl rozsápán duchy, které neuváženě vyvolal, neboť si zahrával se záhrobím. Zjevuje se v podobě muže s jednou nohou, jež má hlavu oddělenou od těla a všechny kosti zpřeházené.⁵²⁸ Pověst varovné funkce jako v mnoha podobných případech varovala před tabuizovanými a ve společnosti netolerovanými činnostmi, v tomto případě před nekřesťanským a hříšným vyvoláváním mrtvých a rušení jejich klidu.

Pověst o vraždě vrátného na starých studentských kolejích Švandrlík upravuje a přidává k ní zcela nový závěr, který jsem v žádné jiné verzi této pověsti neviděla a který si tedy Švandrlík podle mého názoru pro ozvláštňení příběhu vymyslel. Vrátný se totiž po smrti místo skorobezhlavého strašidla stává Ohnivým mužem. Toho může z jeho prokletí vysvobodit jen vysokoškolský student, který mu podá ruku a odpustí mu za všechny studenty, kterým kdy vrátný ublížil. Jak ale Švandrlík píše, něco takového se zdá nemožné, neboť „*se o nebožáka zajímají spíše hasiči nebo někteří cynikové, kteří si od něj zapalují cigarety*“.⁵²⁹

Ještě tři pověsti jsou v Švandrlíkově podání pozměněny, a to např. ta o železném muži z Platněřské (s.34). Tomu je přiřazeno v jeho verzi i konkrétní jméno – Jáchym Berka, a je pozměněn jeho příběh, který vedl až k jeho prokletému konci. Když se vrátil z války, kde

⁵²⁵ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Epoque&Radix, 2003, s.8

⁵²⁶ Klasický typ 3.A.5 – Provinilý člověk jako revenant – vrah, který se dá použít na mnoho pověstí o pražských zjeveních, by bylo možné použít i zde, neboť kostelníkova žena nesplněním svého úkolu zavinila farářovu smrt. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s.114

⁵²⁷ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Epoque&Radix, 2003, s.10

⁵²⁸ *Ibid.*, s.20

⁵²⁹ *Ibid.*, s.32

bojoval, uvěřil pomluvám, které se nesly o jeho snoubence, jež na něj zatím věrně čekala, a místo ní se oženil s dívkou ze sousedství. Odvržená a zapuzená snoubenka se hanbou utopila a její starý otec ze žalu spáchal sebevraždu. Teprve tehdy Jáchymovi došlo, jaké zlo napáchal, ze zlosti uškrtil svou novou manželku a na Velký pátek se oběsil ve sklepě. Od té doby čekal v Platněřské ulici na vysvobození čistou pannou, zaklet v železo. Popravený pukrmistr Jiřík Šverhamr, jehož duchovi je v původních verzích pověsti dopřáno pokoje (zjevením s jeho příběhem souvisejícím je, jak jsme mohli vidět, u některých autorů jen jeho dcera) se ve Švandrlíkově publikaci zjevuje sám. Chodí se zdviženým ukazovákem, hrozí kolemjdoucím a varuje je před nedbalostí, která jeho samotného přivedla na popraviště.(s.62) V pověsti o duchu Francouze na Vyšehradě je připojena historka, která roku 1892 spatřil strašidlo rakouský obrlajtnant Pištora, který se jej nezalekl, ale po vojensku mu zasalutoval. Francouzský major se usmál, zasalutoval nazpět a rozplynul se. Od té doby se prý na Vyšehradě zjevuje s báječnou náladou a kolemjdoucím kyne na pozdrav.(s.90)

Dalším novým zjevením je např. černý kocour, jež se má zjevovat v domě U Piaristů v Panské ulici. V době moru neušli smrti ani mladí manželé, kteří tento dům vlastnili. Zbyla po nich dvě dítky, chlapeček a holčička. Chamtivý sluha ovšem prahl po majetkům rodičů, tudíž obě děti zavraždil. V průjezdu domu byl následně pokousán vzteklým kocourem a brzy za velikých bolestí zahynul. Po smrti mu díky jeho ohavnému činu nebylo dopřáno klidu. Zjevoval se v prostorách domu v podobě černého kocoura⁵³⁰. První majitel hostince, jemuž se kocour znelíbil, jej zabil a upravil hostům na smetaně coby zajíce. Druhý den na něj ovšem kocour vyskočil znovu. Takto se to opakovalo celých sedm let a majitel hostince tedy zázračně zbohatl. Od té doby se zjevoval kocour jen o půlnoci. Vysvobodit ho může jen nevinné dítě, které ho pohladí a pošimrá za ušima – čímž mu symbolicky odpustí za děti, na nichž se zakletý sluha za života dopustil strašlivé vraždy.⁵³¹

U Petrské věže na Biskupském náměstí se má zjevovat nevěstka Stáza (strašidlům, souvisejícím se sexem a erotikou věnuje Švandrlík mimořádnou pozornost!). Ta prý kdysi utíkala před policejním záťahem a při té příležitosti ji při ukrývání na jakémsi dvoře hlídací pes prokousnul hrdlo. Údělu zjevování se ji prý může zbavit opět jen policista, který ji utěší a ujistí, že proti ní nebude vedeno trestní řízení.⁵³²

Jako další příklad nového strašidla lze najít např. bílou kozu, zjevující o půlnoci na Slupi. Jedná se o ženu, která za svého života ukryla vojenského zběha v kozím chlévě. Podle

⁵³⁰ Možná podobnost s motivem 4.A.40 – Duch v podobě zvířete – neobvyklé zvíře. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.37

⁵³¹ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2.vydání. Praha: Nakladatelství Epoque&Radix, 2003, s.36

⁵³² *Ibid.*, s.44

Švandrlík chtěl nejen splnit křesťanskou povinnost, ale zároveň si i opatřit milence, což se jí ale nepovedlo, neboť mladý voják byl vinou špatného zacházení na vojně takřka impotentní⁵³³. Našla si nového milence a na vojáka v chlévě zapoměla. Ten mezitím zemřel v chlévě na horečku. Hříšná žena se z hanby otráвила. Vina padla na jejího milence, který byl obviněn, že objevil vojáka v kozím chlévě a kvůli němu ze žárlivosti ženu otrávil. Dotyčná žena se od té doby zjevuje na Slupi jako koza a nebezpečná je obzvláště vojákům, jimž přičítá původ svého utrpení.⁵³⁴

V Jelením příkopu, ovšem i v pražských ulicích se má zjevovat dokonce vlkodlak. Jedná se o Janka, německého pomocníka lváře Rudolfa II. Ten za života vyhledával pustá místa a nejráději trávil čas ve společnosti šelem, které miloval. Nejvíce si oblíbil párek šedých vlků z císařského zvěřince, kteří žili ve stínu lvích šelem. Tolik se s nimi sžíval, že brzy začal výt jako oni a po chvíli se do nich dokázal již i přetělovat a pobíhat v jejich podobě Jelením příkopem, neboť se stával vlkodlakem.⁵³⁵ Jednoho dne Janek zmizel. Lvář i jeho pomocníci jej však poznávali ve velkém šedém vlkovi, na kterého se prý chodil dívat sám císař. Od té doby prý škodil lidem až ve vzdálených Říčanech.⁵³⁶

Není bez zajímavosti, že již Biliánovou zaznamenané pražské zjevení – chlupáče, představuje Švandrlík nejen v této adaptaci, ale také ve své beletrii *Draculův švagr*. Zábavnou a vtípnou formou popisuje Švandrlík již Popelkou Biliánovou zmíněné pražské zjevení – chlupatou škrťící obludu, která měla údajně řídit po celé Praze a svůj hněv zaměřovat zejména na prostitutky. Kapitola o „pražském škrťiči“, jak strašidlo Švandrlík nazývá, se zcela vymyká ostatním kapitolám ze sbírky *Draculův švagr*, které jsou všechny koncipované jako v současném světě se odehrávající humoristické hororové historky. Zcela náhodně zde ovšem zařazuje kapitolu, ve které se pozastavuje nad tradičními zjeveními staré Prahy – bezhlavou herečkou, bezhlavým templářem či celkem čtyřmi ohnivému muži – které porovnává právě s Pražským škrťičem. Zaujal ho zejména fakt, že zatímco pražská zjevení bývala kdysi lidé, jejich zjevování má svůj účel, vyměřený čas, místo a způsob, jak je možné je osvobodit, Pražský škrťič se zcela vymyká. „*Není strašidla, které by nemělo přesně vymezené úkoly a strašecí dobu. Nemůže se stát, aby Bezhlavý templář jezdil po Příkopech nebo aby hraběnka z Černínského paláce zabloudila na Vinohrady*“.⁵³⁷

⁵³³ Zde je opět vidět, kterak Švandrlík používá erotické prvky i v pověstech, ve kterých původně takřka jistě nebyly, aby zvýšil jejich čtenářskou atraktivitu a naplnil jakousi poptávku po četbě pro dospělé

⁵³⁴ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Epocha&Radix, 2003, s. 88

⁵³⁵ Lufferův typ 2.D.75 – Člověk se mění ve vlka a škodí lidem. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1. vydání. Praha: Academia, 2014, s. 97

⁵³⁶ ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Epocha&Radix, 2003, s. 98

⁵³⁷ ŠVANDRLÍK, M. *Draculův švagr*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007, s. 115

Švandrlík dokonce zachází tak daleko, že přímo vytýká Biliánové, že zařadila Pražského škrtiče mezi ostatní revenanty. Sám je totiž toho názoru, že se jednalo o člověka. V nadsázce a s humorem sobě vlastním předkládá, že Škrtič mohl být reálný vrah prostitutek, který by podle něj měl mít čestné místo mezi slavným bostonským škrtičem či londýnským Jackem Rozparovačem. Prostitutky si podle něj vybíral kvůli jejich snadnému chycení v pozdních nočních hodinách a navíc skutečnosti, že tehdejší policie se vraždami prostitutek příliš nezabývala.⁵³⁸

Právě v této Švandrlíkově kapitole opět vidíme jasný příklad demytizace kdysi vážně vypravěné, i ve vážném duchu zapsané pověsti, které nyní už nikdo nevěří a která slouží primárně k pobavení čtenářů, zvláště ve svém spojení s tematikou sexu a prostitutek, pro dospělé čtenáře tolik atraktivní a lákavou.

6.1.5 M. Švandrlík – 100 legend z hradů, měst a katakomb.

Některá ze Švandrlíkových pražských strašidel byla použita i ve sborníku *100 legend z hradů, měst a katakomb*, který vydalo po jeho smrti nakladatelství Epoque a v němž pověsti⁵³⁹ týkající se Prahy tvoří nedílnou součást sbírky. Funkce zde uvedených pověstí včetně těch pražských, by se zřejmě opět dala považovat za jakousi formu turistického průvodce, kterého je užitečné brát sebou při výletech na české hrady, zámky a do měst, včetně české metropole. Z pozoruhodných pověstí pražských jsou zde uváděny např. zjevující se duch rytíře a nerozluštitelný nápis na jeho hrobě, prokletý sluha v podobě černého kocoura či zjevení popravených českých pánů v Mostecké věži. Na rozdíl od Švandrlíkova díla *Praha plná strašidel* je tato pověst kromě dospělých určena i dětem a mládeži, vynechány jsou tedy pověsti erotického charakteru a např. tradiční pověst o soše Brigity je pozměněna. Jelikož jsem tuto verzi pověsti opět nenašla v žádné jiné adaptaci ani sbírce, troufám si opět říci, že ji autor pozměnil k obrazu svému, aby lépe sloužila funkci sbírky. Dcera zahradníka, o kterou v příběhu jde, se podle Švandrlíka jmenovala Mariana Zimerová (ačkoli v dalším odstavci již Švandrlík uznává, že soše, vytesané podle pověsti podle dívky, se říkalo Brigitka) a její zhrzený vlašský nápadník ji cestou do kostela pobodal. Ačkoli Mariana nezemřela, byl odsouzen ke ztrátě ruky a hrdla. Při čekání na smrt vytvořil právě onu dotčenou sochu, která

⁵³⁸ ŠVANDRLÍK, M. *Draculův švagr*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007, s.118

⁵³⁹ Označení „legenda“ je v tomto případě, stejně jako v případě Langerovy adaptace, použito nevhodně, což je častý prohřešek sběratelů a autorů literárních adaptací. Definice legendy z hlediska literatury je vyprávění o životech svatých a jejich křesťanských ctnostech, jejímž úkolem je nábožensky vzdělávat, poučovat, dávat za vzory křesťanské hrdiny a podněcovat k jejich následování. VILIKOVSKÝ, J. *Pisemnictví českého středověku*. 1. vydání. Praha: Universum, 1948, s.27

přiměla soudce, aby mu udělil milost. Musel ovšem plně tři roky pracovat na očištění města (zde si podle mého názoru Švandrlík pověst modernizuje, neboť nechává hlavního hrdinu vyhnout se kruté popravě a místo ní mu uděluje „moderní“ trest veřejně prospěšných prací). Při zametání ulic vlašský umělec zpíval, díky čemuž se do něj zamilovaly mnohé dámy, včetně již uzdravené Mariany. Ta na něj počkala až do skončení trestu a celá pověst je v duchu klasických a oblíbených dětských pohádek zakončena slavnou svatbou.⁵⁴⁰

Zajímavostí, které jsem si povšimla již i u jiných sbírek tradičních pověstí vydaných od druhé poloviny 20. století je fakt, že je v nich zařazeno jen velmi málo pověstí o pokladech. Výjimkou není ani Švandrlík (u tohoto autora se dá tento jev ovšem omluvit jeho hlavním zaměřením na charaktery strašidel). Proto mě velice zaujalo nové podání o pokladu v Kozí ulici, které jsem do té doby neobjevila. Opět jde použít motiv plamínků, který si lidé vysvětlují jako označení místa pokladu a opět se jedná o poklady pobělohorských uprchlíků ze země. Tento konkrétní exulant z Kozí ulice utekl do zahraničí a doma zanechal manželku, která pro jistotu přešla na katolickou víru. Po její smrti dům získalo několik významných rodin, které doufaly, že zde zbohatnou. Jeden ze zdejších majitelů, poručík Konrád Santori, si najal na pomoc nádeníka Tomáše Němce, kterému slíbil třetinu pokladu, pokud jej nalezne. Němec poklad skutečně našel, ovšem nález neoznámil. Prozradilo ho nesmyslné hýření s nově nabitými zlatáky. Pod násilným nátlakem Santoriho se vzdal a byl jím zažalován. Vyšetřující úředníci ovšem neměli zájem na tom, aby zlatáky prohýřil jakýsi poručík a toužili po nich sami. Uhodili na Němce a snadno se s ním dohodli. Ten se následně odstěhoval z Prahy, aby poručíka neprovokoval.⁵⁴¹

Za dobu mého studia pražských pověstí o pokladech mi nepřišlo bez zajímavosti, že za jejich původní majitele jsou mnohdy označováni pobělohorští exulanti – tedy protestanté. Jak je ale možné, že neuvěřitelně obrovské poklady zde zbyly po osobách, jejichž protestantská víra jim přímo, kritizujíc katolickou církev, zakazuje hromadit bohatství a naopak je nabádá k co nejskromnějšímu životu a k vlastnění jen toho nejnужnějšího majetku? Cílem mé práce není pátrat po podrobném původu těchto pověstí, troufám si ovšem tvrdit, že kromě jakési apelační funkce, jež dávala lidem naději a vyzývala je k hledání pokladu mohla mít i funkci Benešem označovanou jako ideologickou (popř. konfesijní – obecně náboženskou), neboť mohla dobře sloužit katolické církvi k očerňování církve protestantské, která dávala pomocí podobných pověstí najevo, že tato církev není tím, zač se vydává.

⁵⁴⁰ ŠVANDRLÍK, M. *100 legend z hradů, měst a katakomb*. 1. vydání. Praha: EPOCH, 2010, s. 116-117

⁵⁴¹ *Ibid.*, s. 96-97

6.1.6 V. Cibula – Nové pražské pověsti

Byl to právě Václav Cibula, kdo drží prvenství v sepsání mnoha nejen numinózních, ale i historických či převážně etymologických pověstí okrajových částí Prahy, které byly k původnímu hlavnímu městu připojeny později. Jednalo se o původní dvorce a nevelké osady okolo města. Pražský venkov se začal měnit s rozvojem průmyslu, zejména po zrušení hradeb roku 1866. V poslední čtvrtině 19.století byly k Praze připojeny Holešovice – Bubny, Vyšehrad a roku 1901 i Libeň. Tento stav zůstal prakticky nezměněn až do roku 1920, kdy vzniklo spojením historického jádra s dalšími obcemi hlavní město Praha. K Praze byly připojeny mnohé obce, například Vysočany, Radlice, Vršovice či Žižkov. Některá z těchto předměstí nesla do té doby titul samostatných měst – Smíchov, Karlín či Vinohrady. Zákon, jímž byl sloučen rozsáhlý obvod katastrálního území jednotlivých obcí, vstoupil v platnost roku 1922. K poslednímu významnějšímu rozšíření hlavního města došlo roku 1974. Z Prahy se stal rozsáhlý celek spojující oblasti, jež kdysi ležely daleko za hradbami města. Na území někdejšího venkova vznikala a vznikají dodnes rozsáhlá sídliště i celá sídlištní města. Cibula upozorňuje, že pozornost sběratelů pověstí vždy orientovala na historické jádro města – na Staré a Nové Město, Malou Stranu a pochopitelně na Vyšehrad. Oblasti, které ležely mimo městské jádro, zůstávaly dlouho bez povšimnutí Pověsti z okrajových městských obvodů nejsou zastoupeny ani v nejrozsáhlejších sbírkách. Jak uvádí sám Cibula, o Svátka našel, a to jen zlomkovitě, tři pověsti, u Chalupy jednu a u Košnáře dvě.⁵⁴²

Jeho soubor Nových pražských pověstí se věnuje výhradně těmto okrajovým částem. Cibula neopomíná dodat, že příprava souboru takových pověstí znamenala dlouhou a úmornou práci, spočívající především ve vyhledávání a shromažďování základního materiálu. Pověsti nacházel roztroušené v mnoha pramenech, které uvádí na konci své publikace.⁵⁴³ Tyto prameny povětšinou tvoří souborné knihy o historii Prahy a hlavně kroniky a publikace o historii jejích novějších částí.⁵⁴⁴ Používá ovšem i obecné a základní prameny – Kosmovu kroniku, *Fontes rerum bohemicarum* či kroniku Beneše Krabice z Weitmille. Pověsti jsou mnohdy přístupné jen v časopisech, pamětech či nevydaných kronikách jednotlivých obcí, čtvrtí a farností.

⁵⁴² CIBULA, V. *Nové pražské pověsti*. Praha: Panorama, 1981, s.231

⁵⁴³ Ibid, s.235

⁵⁴⁴ Těmi jsou například BÖHM, J. *Kronika města Smíchova*. 1.vydání.. Smíchov: Nákladem smíchovské rady městské, 1882; KURANDA, M. *Nástin historie Hloubětína*. 1.vydání. Praha: ONV Praha 9, 1969; KURANDA, M. *Nástin historie Hrdlořez*. 1.vydání. Praha: ONV Praha 9, 1969 či MERHOUT, C. *Čtení o Novém hradě a Kunraticích*. 1.vydání. Praha: vlastním nákladem, 1912

Zvláštní pozornost věnoval Cibula především průmyslovým a dělnickým oblastem Prahy – nelze se co divit, dílo bylo poprvé vydáno roku 1981. Na příkladech těchto obcí chtěl Cibula dokázat, že i na místech, kde dnes stojí panelová sídliště, se dříve nacházely dvorce, vinice a obce se svými osudy, dějinami a pověstmi. Rozdíl mezi Cibulovými Pražskými pověstmi a Novými pražskými pověstmi je také v tom, že Nové pražské pověsti si více všímají osudů lidí, kteří pověsti vytvořili a vyprávěli. Cibula chtěl zachytit i zázemí, ve kterém pověsti vznikaly, a povědět čtenáři i něco málo o lidech, prostředí a společnosti. Rovněž, jak sám píše, přihlížel k faktu, že pověsti jsou vstupní branou dětských čtenářů ze světa pohádek do světa historie.⁵⁴⁵

Neméně zajímavým faktem je, že v poslední pověsti⁵⁴⁶ udává zároveň i seznam nových pražských čtvrtí. Řadí je abecedně a připojuje k němu etymologické vysvětlení, jak pověsti dostaly své jméno. U některých obcí vysvětluje vznik názvu přímo v pověsti a neopomíná dodat, že lid si mnohdy k názvu městské části vymyslel fantastickou pověst, ačkoliv skutečný původ názvu byl mnohem prozaičtější. Tak například Radlice podle pověsti dostaly své jméno podle radlice, kterou tam za časů kněžny Libuše vykopali při budování dvorce dva bratři. Ve skutečnosti dal čtvrti jméno jakýsi Radla, jemuž dvorce i osada patřily. Obce dostávaly své názvy podle toho, odkud přišli jejich obyvatelé (např. Vysočany či Letňany), podle významných řemesel zde sídlících či podle jména významného obyvatele.

Tak například Šibeniční vrch, ležící v místech, kde se rozdělují cesty na Karlín a k Olšanům, dostal své jméno podle šibenice o čtyřech sloupech a sloupu s velkým kolem, do něhož byli vplétáni odsouzenci. Pověst vypráví o rejtaři⁵⁴⁷, který dovedl sice na popraviště mnoho zločinců, ale sám byl pak udán chudým rybářem ze Špitálska, že olupuje a vraždí poctivé lidi. V době, kdy měl jet na obhlídku, dorazili na místo i špehové, kteří ho tam spatřili krást a vraždit, a tím potvrdit rybářovo obvinění. Oběšen byl v drahém šatu, který mu hned po popravě lidé ukradli a proto prý dodnes chodí ulicemi hledá svou uniformu.⁵⁴⁸

I pražský Žižkov měl své bezhlavé zjevení – lakomého bohatého kupce, který zde postavil dům pro chudé. Na stavbě šetřil tak, že se hned dokončení stavby začala rozpadat a o chudáků požadoval velké poplatky za ubytování. Tento poplatek navýšil, když jednou zasáhl Prahu obrovský vítr a déšť a do jeho domu se stahovala spousta lidí. Neplatící ovšem odmítli

⁵⁴⁵ CIBULA, V. *Nové pražské pověsti*. Praha: Panorama, 1981, s.5

⁵⁴⁶ Ibid, s.223-229

⁵⁴⁷ Rejtaři – druh jezdeckta, vytvořený v 16.století, který konkrétně v této pověsti chránil Prahu před lotry, žoldnéři a loupežníky z venkova i z ciziny, kteří se po bitvě bělohorské stahovali do Prahy, kde přepadávali místní obyvatele. Dohlídku nad rejтары měl rumomistr či dozorce, který se stal hlavním rejtarem. Ibid. 20-21

⁵⁴⁸ Ibid. 20-25

dovnitř pustit. V tu noc se ovšem dům rozpadl a kupec přišel v troskách o hlavu. Dokud nebyl zbourán zbytek domu a odstraněny trosky, bylo možné ho potkávat, jak bloumá domem a hledá svou hlavu.⁵⁴⁹

Stejně jako se na Karlově mostě kdysi nacházela Perunova socha, i na břehu rybníka Botiče poblíž Vltavy stával posvátný háj, v němž dávní předkové obětovali pohanským bohům. Po příchodu křesťanství ovšem lidé vyvrátili dřevěné podoby bůžku a toho největšího svrhli do Botiče. Jednoho dne si rybáři u Botiče všimli, že v rybníku není ani rybička. Za vše mohla dřevěná socha pohanského boha, která kráčela pod hladinou a ryby plašila. Prý sám bůh se vydával jednou ročně, vždy za slunovratu, na obhlídku, aby se podíval, jak žijí lidé po obou stranách Botiče.⁵⁵⁰

V pověsti nazvané *O vodníkovi z Manin* podává Cibula rovnou přehled všech pražských vodníků v jedné pověsti. První vodník žije pod Vyšehradem, kde sbírá utopené muže a přidává je k Libušinu vojsku. Druhý žil v Podskalí, kde rád chodil do místních hospod a vyvolával zde rvačky. Třetí byl vodník od Šítkovských mlýnů, který byl sice starým mrzoutem, ale lidi vždy varoval, pokud se na řece chystalo něco zlého. Čtvrtý vodník byl z Kamy – šprýmař a vtipálek. Na mělčinách poblíž Karlova mostu žil pátý vodník – známá postavička z jihočeského rybníka, která u Karlova mostu nechala utopit zlého vozku. Při josefovském břehu žil šestý vodník – ten, který si vzal za ženu krásnou Židovku Haninu. Sedmý žil u Šaškových mlýnů u břehů Karlína. Ten prý často rád chodil do plaveckých hospod. Osmý vodník sídlil pod dřevěným mostem, který vedl z Libně na Maniny, devátý zas u přívozu z Holešovic na Pelc-Tyrolku. Tento poslední vodník se podle pověsti jednou pomstil novému mladému převozníkovi, který ho v mrazu nechtěl převést na druhý břeh Vltavy. Když ho konečně přemluvil k vyjížděce na řeku, nechal ho uprostřed pomalu mrznoucí Vltavy samotného a zmizel neznámo kam. Na poslední chvíli ho pak zachránil před umrznutím a od té doby se prý neukázal.⁵⁵¹

Mimo těchto uvedených sbírek, které názorně ukazují příklady zpracování a vnímání tradičních pražských pověstí v naší moderní kultuře, bylo samozřejmě vydáno ještě mnoho dalších zpracování. Nejnovějším je adaptace F.J. Zvolského *Tajemství pražských půlnocí aneb Strašidla a pověsti staré Prahy*⁵⁵². Toto obsáhlé zpracování (obsahuje na 432 pověstí!) bylo nakladatelstvím Ós Temporum vydáno ve spolupráci s Muzeem pražských pověstí a

⁵⁴⁹ CIBULA, V. *Nové pražské pověsti*. Praha: Panorama, 1981, s.22-25

⁵⁵⁰ Ibid. 65-66

⁵⁵¹ Ibid, s.190-193

⁵⁵² ZVOLSKÝ, F.J. *Tajemství pražských půlnocí aneb Strašidla a pověsti staré Prahy*. 1.vydání. Praha: Ós Temporum, 2012

strašidel (o tomto muzeu viz. podkapitola 5.3). Zvolský vychází z klasických autorů, jakými jsou Popelka Biliánová, Karel Cibula, Miroslav Švandrlík a další. Všechny pověsti jsou převedeny do jazyka dnešní doby. Již v anotacích ke knize sám autor přiznává, že mnohé příběhy jsou přibarvené a že si k nim ledacos přimyslel. Vše je doplněno pro dospělé i děti půvabnými ilustracemi Kristiana Cubery. O zaměření se na pověsti místo na postavy samotných strašidel se pokusila i autorka zde již zmíněné publikace M. Wagnerová.⁵⁵³ Ta sebrala nejzákladnějších třicet pověstí, které doporučuje brát sebou na vycházky po Praze. O jakousi nápodobu Švandrlíkem oblíbených erotických pověstí se pokouší Jan Žáček.⁵⁵⁴ Podle internetových recenzí čtenářů se ovšem nejedná o příliš úspěšné dílo.

6.2 Moderní pověsti a fámy současné Prahy

Podle definice M. Macieje reaguje moderní folklor na proměny, které nastaly v průběhu 19.století, konkrétně v jeho druhé polovině. Průmyslová revoluce a urbanizace s sebou přinesly vznik anonymního městského prostředí, ve kterém se mísili lidé z různých společností a kultur, vytržení ze svých kořenů, kteří potřebovali své hodnoty rekonstruovat na novém místě. Tehdy vzniklý současný folklor začal tedy nahrazovat tradiční lidovou kulturu a její základní schémata naplňovat novým obsahem. Vytvořil zdánlivě racionální a důvěryhodné syžety a pracoval s motivy v kultuře přítomných neustále (láska, smrt, násilí), ale i s motivy aktuálního dění. Současná pověst, patřící mezi základní žánry moderního slovesného folkloru je stejně jako dřívější lidová démonologie prostředkem pro konkretizaci obav z nejistoty a neznáma.⁵⁵⁵

4 základní rysy městské pověsti uvádí Petr Janeček. Jsou jimi : 1.) vágní a neurčitý zdroj informací 2.) zdůrazňování pravdivosti příběhu 3.) morální poučení z příběhu vyplývající 4.) výrazná pointa na závěr.⁵⁵⁶

Současné strašidelné historky Janeček dělí na čtyři základní typy – současné pověsti, duchařské historky, příběhy o UFO a dětská numinózní vyprávění. V současných pověstech se nevyskytují strašidelné bytosti a démoni, nýbrž zdrojem strachu jsou šílenci, sexuální devianti a maniaci, zkrátka lidé z masa a krve. Další hrozbou mohou být běžná zvířata a

⁵⁵³ WAGNEROVÁ, M. *Pověsti staré Prahy*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007

⁵⁵⁴ ŽÁČEK, J. *Erotické pověsti staré Prahy*. 1.vydání. Praha: Fragment, 2013

⁵⁵⁵ MACIEJ, M. *Mýtus o Pérákovi*. In m*OST 2010 – Rakouská studentská konference pro mladé slavisty, Verlag Otto Sagner, 2012, s.139

⁵⁵⁶ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.10

technická zařízení. Typická současná pověst je svou tematikou realistická a je vyprávěna jako skutečný zážitek, který se obvykle stal typickému „*kamarádovi kamaráda*“.

Duchařské historky jsou odborníky charakterizovány jako svébytný folklorní žánr. Typické syžety těchto pověstí hovoří o vyvolávání duchů, záhadných projevech na děsivých místech či návštěvách zemřelých příbuzných nebo blízkých osob. Na rozdíl od současných pověstí jsou tyto historky většinou vyprávěny jako reálné memoráty či vyprávění ze života.

Příběhy u UFO jsou mladou folklorní formou, která se začala šířit teprve od 50. let minulého století v souvislosti s prvními zprávami o UFO z USA. Část z nich má svou paralelu v tradičních numinózních pověstech. Stejně jako duchařská vyprávění, i historky u UFO jsou často vyprávěny jako memoráty.

Dětská numinózní vyprávění se podle Janečka liší od ostatních třech typů především tím, že jsou vyprávěna výhradně dětmi, ale především faktem, že jsou vyprávěny jako fiktivní příběhy jen pro zábavu. Podle Janečka jsou děti při vyprávění děsivého folkloru racionálnější než dospělí.⁵⁵⁷ S tímto názorem si dovoluji nesouhlasit, neboť jsem sama v dětství zažila numinózní vyprávění na táborech, školách v přírodě či jen při přespávání u kamarádek, a sdílenému strašidelnému folkloru jsme vždy pevně věřily a vyprávění nás skutečně děsila.

V první podkapitole bych se ráda věnovala nejvýraznějšímu modernímu (nejen) pražskému fantomovi – Pérákovi. V druhé představím moderní strašidla a zjevení, která nahradila ta tradiční -vrahy, násilníky, maniaky a sexuální perverty. Třetí věnuji ostatním v Praze se odehrávajícím současným fámám a pověstem.

6.2.1 Pérák

Mýtus nalézá mezi lidmi největšího ohlasu za těžkých a svízelných podmínek. Připomeňme jen mýtus rytířů spících v hoře, které vyjedou na pomoc českému národu, až bude nejhůře. Podobnou „zálohu pro případ nouze“ má ve svém repertoáru mnoho kultur, a to v mnoha různých podobách – hrdina s mečem, prorok či reformátor by měli podle těchto mýtů včas zasáhnout, aby udělali pořádek ve prospěch svých vyznavačů.⁵⁵⁸ Pérák je pravděpodobně nejzáhadnější a nejznámější postavou folkloru 2. světové války vůbec. Podobné démonické postavy se sice během druhé světové války objevily i v jiných zemích –

⁵⁵⁷ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1. vydání. Praha: Plot, 2007, s.73-76

⁵⁵⁸ PULEC, M.J. *Podání o Pérákovi*. Český lid 52, 1965, s.158

např. slovenský Fosforák, italské záhadné letadlo Pippo či americký fantom Black Flash. Žádná z těchto bytostí ale nedosáhla takového věhlasu jako český Pérák.⁵⁵⁹

Období bojů proti okupantům vyvolalo v život kromě Péráka i různá vyprávění o hrdinských činech jednotlivců i skupin. Jejich námětem byla většinou záchrana jistých kulturních či materiálních hodnot před nacisty. Jedna z verzí těchto pověstí vyprávěla např. o záchraně Brožíkových obrazů ze Staroměstské radnice českými vlastenci převlečenými za nacisty.⁵⁶⁰

Nikdo přesně a s určitostí neví, kdo to Pérák vlastně byl. V druhé polovině světové války, kdy vrcholila hrůzovláda fašismu, se mezi Čechy v Protektorátu začíná šířit vyprávění o muži, který nosí na nohou péra a dokáže s nimi dělat obrovské skoky. Pověst rostla postupně tím, jak se mezi lidmi šířila. Jak udává za příklad M.J. Pulec, nejdříve se jednalo o metrové skoky, příště už Pérák přiskočil autobus a příště zase vyšehradské hradby. Objevoval se ve dnech v noci a to na kraji i uprostřed velkoměsta. Po sobě zanechával nápisy na plotech, zaměněné náradí či zničené stroje. Jeho hlavním nepřítelem byli nacisté, kterým, ač ho pronásledovali, vždy unikal a navíc dokázal zničit jejich výzbroj a výstroj. Roku 1946 vznikl film s názvem Pérák a SS.⁵⁶¹ Komplexní folkloristický průzkum celého podání proběhl za účasti M.J. Pulce v letech 1961-1964. Tento průzkum celkově zkoumal funkce folklóru v boji českého lidu proti fašismu. Snažil se zjistit jeho obsah, rozšíření, formy a varianty vývoje či nejpříbuznější podání. Ve svém článku v Českém lidu Pulec podotýká, že v jeho době se postava Péráka vyskytuje spíše jako žert a má jen málo společného s podáními z doby protektorátu.⁵⁶²

Pražská vyprávění o Pérákovi rozdělují Maciej do dvou typů podle syžetů. Ty syžety, ve kterých je Pérák agresivní, útočí na lidi, děsí je a dokonce je i okrádá a vraždí, jsou příklady pověstí s varovnou funkcí. Ta využívala démonické nebezpečí v podobě Péráka, aby odradila obyvatele Prahy od vycházení z domů a tím pádem od venkovního nebezpečí válečné každodennosti. Druhé typy syžetů mají místo varovné funkce únikově katartickou a popisují Péráka jako postavu sice tajemnou, ale dobrosrdečnou, která jim alespoň na chvíli dovolí uniknout ze světa válečných útrap do představ, ve kterých mají svého ochránce a

⁵⁵⁹ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1. vydání. Praha: Plot, 2007, s.125

⁵⁶⁰ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 57

⁵⁶¹ Ten se snažil se zrcadlit šeptanou propagandu o Pérákovi, v níž tato postava žila jako mstitel nacistické zvěle. Film, vytvořený podle O. Šafránka Jiřím Brdečkou a Jiřím Trnkou, vypráví o chytrém kominíkovi, který si přetáhne přes hlavu halenu, na nohy dá péra a pustí se úspěšně proti gestapákovi, který na něj zavolá celý oddíl nacistických vojáků. PULEC, M.J. *Podání o Pérákovi*. Český lid 52, 1965, s.159

⁵⁶² Ibid.

spravedlivého zastánce. Takové historky umožňovaly zvládnout stres a nalézt pobavení.⁵⁶³ Janeček ovšem podotýká, že lidovým hrdinou bojujícím proti nacistům, se stal Pérák až po válce. V dobovém ústním podání v průběhu války prý byla jeho postava ambivalentní a vzbuzovala strach a obavy.⁵⁶⁴

Pérákovo řádění je lokalizováno především do Prahy. Podle mnoha verzí vyprávění přepadával na žižkovské Ohradě SS-many, jinde vyděsil pochodující četou wehrmachtu či vládního vojska. Na Vysočanech prý ženy odmítaly brát noční směny. K oblíbeným místům Péráka patřil i Vyšehrad, Olšanské hřbitovy či Košíře.⁵⁶⁵ Pokud se Pérák objevil v centru Prahy, tak zejména v prostoru Karlova náměstí a tedy v blízkosti tajemného a pověstmi opředeného Faustova domu. Jinak byl Pérák vídán především v parcích, zalesněných lokalitách a místech, která mu skýtala příležitost k nějakému obzvlášť velkému skoku – na Židovských pecích, v Šárce či na Olšanských hřbitovech.⁵⁶⁶

Tradicí bylo nejen o Pérákovi mluvit, ale brát vyprávění o něm vážně. Vypravěč se dovedl vžít do představy, že tajemnou postavu na vlastní oči viděl. Posluchači se často sami ujímali vyposlechnuté látky, sami si ji lokalizovali do svého prostředí a učinili sami sebe dalšími přímými aktéry příběhu.⁵⁶⁷

Cyklus pověstí se začal výrazněji šířit okolo roku 1943. Epicentrem vzniku pověstí byla zřejmě Praha. V pražských variantách měl Pérák lidskou podobu muže s péry připevněnými na nohou. Díky těmto pérům byl schopen provádět své zázračné skoky. Vysvětlení pravé identity Péráka a motivace jeho činů byly různé. Zpočátku byl považován za akrobata či geniálního vynálezce, později dokonce za uprchlého vraha, šílence či lupiče. V závěru války se říkalo, že jde o tajně vysazeného parašutistu z Anglie, pracovníka českého odboje nebo partyzána. V druhé polovině války se o něm vyprávělo téměř všude – v domácnostech, na ulicích, školách, zaměstnáních, v kavárnách.⁵⁶⁸

Podání o Pérákovi se nejvíce držela ve velkých městech, převážně tedy v Praze, Brně a Plzni. Pulec podotýká, že se obrací klasická situace, kdy vypravěči fantastických povídek byli

⁵⁶³ MACIEJ, M. *Mýtus o Pérákovi*. In m*OST 2010 – Rakouská studentská konference pro mladé slavisty, Verlag Otto Sagner, 2012, s.141

⁵⁶⁴ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.139

⁵⁶⁵ PULEC, M.J. *Podání o Pérákovi*. Český lid 52, 1965, s.159

⁵⁶⁶ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.137

⁵⁶⁷ PULEC, M.J. *Podání o Pérákovi*. Český lid 52, 1965, s.159

⁵⁶⁸ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.125

folkloristy hledání spíše ve venkovském prostředí. Nyní se výzkum musel obrátit především do měst.⁵⁶⁹

Vedle péráka se objevily i postavy „žiletkáře“ a „břitváka“. Podle Pulce „*oba patrně skutečně existující*“ individua rozřezávala lidem, převážně ženám, zezadu šaty, ale později se dopouštěla i masových vražd. Některé jejich rysy převzal i Pérák. Na první pohled je rozdíl jasný – Pérák je čestnou a hrdinskou postavou, stojící na straně protifašistických bojovníků. Tento charakter ztrácí právě tam, kde je zaměňován s „žiletkářem“ či jinou podobnou postavou. Od všech těchto bytostí a maniaků odlišují Péráka však právě péra, na kterých skáče.

Mínění vypravěčů v první polovině šedesátých let, tedy během doby Pulcova výzkumu, bylo toho názoru, že šlo o skutečnou osobu a že za tajemnou bytostí se skrýval odbojový pracovník nebo celá skupina odbojářů. Tradice o Pérákovi všal žila ještě dávno před okupací. V letech 1936-1937 se Pérák údajně ukazoval na Jihlavsku, kdy jej lidé vídali přeskakovat jedoucí vlak na trati z Německého Brodu do Humpolce.

Péráci se v lecčems pokoušeli převzít funkci pekelných zastrášovatelů. Podle Pulce je Pérák zmodernizovanou podobou středověkého čerta, který má místo kopyt mnohem praktičtější výstroj.⁵⁷⁰

Brzy po okupaci se šeptaná propaganda zmocnila všeho, co mohlo pomoci v boji proti okupantům a fašistickým vetřelcům. Jevům a bytostem zcela smyšleným darovala šeptanda pokrokovou a bojovou funkci. Postava Péráka byla nejen zosobněním „potlačené nemohoucnosti národa“, ale současně i aktivním spolubojovníkem odbojových sil. Pérák dal o sobě slyšet až na Moravě a ve Slezsku, kde podporoval partyzánské oddíly. Podání o Pérákovi podporovalo bojovnou náladu, zesměšňovalo okupanty a krylo sabotáže.⁵⁷¹ Většina vyprávění o Pérákovi měla charakter pouhých fám. Výjimkou je dramatické vyprávění ve formě memorátu, které zachytil publicista Ivan Mackerle. Známý vypravěče (typický zdroj současných pověstí - „*kamarád kamaráda*“) prý Péráka viděl na vlastní oči na pražském Žižkově.⁵⁷²

Někteří vypravěči, které Pulec zpovídal, vyprávějí o rozrušených nacistech, kteří v pražské Libni pořádali na Péráka celé honičky. Na nejrůznějších místech byl nalezen Pérákův podpis a na konečné tramvaje číslo 3 v Kobylisích byl nalezen na dřevěné ohradě

⁵⁶⁹ PULEC, M.J. *Podání o Pérákovi*. Český lid 52, 1965, s.160

⁵⁷⁰ *Ibid.* 160

⁵⁷¹ *Ibid.*161

⁵⁷² JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.126

nápis: „*Dneska straším na pracáku. Pérák*“.⁵⁷³ Lidé se mohli v bezútešné době zasmát bezmoci okupantů, a jen to mělo v tomto období velice významnou funkci. Nacistické hospodářství poškozovalo odmítání žen brát noční směny kvůli strachu z Péráka. I vypravěči v 60. letech si vybavovali Pérákovu poslání, tkvící jak v zastrašování dělnic a jiných zaměstnankyň od nočních směn, tak v krytí sabotáží a v matení nacistického policejního a úřednického aparátu. S porážkou nacismu vyprávění o Pérákově skončila a dožila v podobě strašidla na děti.⁵⁷⁴

Kromě Péráka řádilo za okupace prý ještě strašidlo s názvem Kanálník, které za temných nocí (osvětlení musela být za války zatemněna) odkrývalo poklapy v pražských ulicích a kochalo se propadáním nešťastných chodců.

Tato pověst byla rozšířena mnohem méně než zkazky o Pérákově či jeho příbuzném Žiletkáři. Funkce Kanálníka byla podle Janečka ryze pedagogická – sloužilo k strašení neposlušných dětí a odůvodňovalo rodičovské zákazy nočního toulání se ulicemi. Osud „pedagogického strašidla“ stihl po válce i samotného Péráka.⁵⁷⁵

Fantastické pověsti a fámy druhé světové války mají především funkci katartickou. Lidé mohli ulpívat právě na těchto fámách proto, aby nemuseli myslet na skutečné problémy, které je tížily. Přízraky druhé světové války zaměstnaly fantazii nejen Pražanů a pomohly jim na chvíli odtrhnout pozornost od skutečných válečných hrůz a stresů. Podle Janečka jim pomohly dokonce udržet si zdravý rozum. Ač Pérák nikdy ve skutečnosti nebojoval s nacisty na střeších pražských činžáků, děsil lidi natolik, že odmítali chodit na noční směny do továren, podporujících válečnou mašinerii. Podobně jako protektorátní anekdoty fungovaly vtipné nápisy, zanechávané údajným Pérákem na veřejných místech – dávaly lidem možnost se nacistům zasmát a na chvíli je vidět jako směšné figurky místo nebezpečných nepřátel. Dobová mytologie také hovořila o faktu, že existují síly mnohem mocnější, než nacisté a že se utiskovaní lidé dočkají spravedlnosti, neboť nacisté porušují nejen lidské, ale i nadpřirozené zákony.⁵⁷⁶

Kromě katartické funkce mluví shodně Janeček i Pulec i o další funkci těchto vyprávění – jelikož se lidé ocitají v situaci, kdy kvůli propagandě či cenzuře nemohou důvěřovat oficiálním médiím, odhodlají se si reálné informace předávat sami mezi sebou a potají – ústním přenosem, tzv. šeptandou. Kromě Péráka a jemu podobných fantomů ovšem šeptanda šířila i informace o jiných hrozivých fám. Tak např. roku 1940 se Prahou šířila vlna zvěstí o

⁵⁷³ Výsměšné nápisy od Péráka mají jasnou katartickou funkci. JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1. vydání. Praha: Plot, 2007, s.127

⁵⁷⁴ PULEC, M.J. *Podání o Pérákově*. Český lid 52, 1965, s.161

⁵⁷⁵ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1. vydání. Praha: Plot, 2007, s.153

⁵⁷⁶ *Ibid.* 162

nuceném sterilizování českých žen v nemocnicích a o podávání smrtících injekcí českým dětem. Šeptandy zneužívala i německá propaganda, která po atentátu na Heydricha a vyhlazení Lidic zase vypustila do české společnosti fámu, že pokud se nikdo k atentátu nepřihlásí, bude každý desátý Čech zastřelen.⁵⁷⁷

Podání o Pěrákovi je podle Pulce „ukázkou obsahové i formální dynamiky slovesné tvořivosti lidu“. Je důkazem, že zánikem feudalismu nevyschly zdroje lidové fantazie, které v době útlaku volají na pomoc síly z bájí, pověstí a pohádek.⁵⁷⁸

6.2.2 Moderní pražští démoni – vrahové, maniaci a devianti

Hlavním rozdílem, kterým se současné děsivé pověsti liší od těch, vyprávěných v minulých stoletích, je jejich obsah. V tradičních pověstech vedle hlavních hrdinů vystupují nadpřirozené postavy – revenanti a duchové zemřelých, vodníci, zakletá zvířata, apod. Tyto bytosti nalezneme v současné pověsti jen velmi zřídka. Pro vysvětlení je třeba dodat, že folklor vždy odráží kulturu dané společnosti v dané době a je produktem lidské imaginace. V současné racionální lidské společnosti vlivem vědy, techniky a institucionalizované školní výuky není pro tradiční numinózní bytosti místo. Postupná industrializace zapříčinila rozklad tradiční démonologie a víry v nadpřirozeno.⁵⁷⁹ Již v 60. letech znali Pražané pověsti o svém městě převážně z díla Aloise Jiráska. Jejich šíření se dělo formou literární a tvořilo i doplněk školního vyučování. Proces úpadku živé lidové tvořivosti byl téměř dokončen. Nemałym dílem k němu přispěla i rychlá výstavba města, změna obyvatelstva a zničení řady budov i bloků, které se pověstí týkaly a kde byly vyprávěny. Významným činitelem byla i změna myšlení lidí způsobená změnou režimu. Pověsti pověrečného charakteru již zcela vymizely a v myslích starých lidí na ně žila už jen chabá vzpomínka.⁵⁸⁰

Tyto pověsti tak mizí, stejně jako v období radikálních společenských proměn zmizely mnohé mýty a pohádky, neboť ztratily svou sociální funkci. Folklor nezaniká, pouze se přizpůsobuje. Nadpřirozené bytosti jako jsou vodník či hejkal by v naší současné společnosti a kultuře působily nevěrohodně – proto je nahradí bytosti podobně nebezpečné a děsivé, které jsou ovšem považovány za reálné. Maniakální vrazi, psychopatičtí zabijáci či sexuální perverti jsou podle mého názoru dnes – na rozdíl od např. již zmíněného vodníka – přijatelnější pro vypravěče, neboť jsou reální, zprávy o nich se běžně vyskytují v novinách i

⁵⁷⁷ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá zeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.155

⁵⁷⁸ PULEC, M.J. *Podání o Pěrákovi*. Český lid 52, 1965, s.161

⁵⁷⁹ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1.vydání. Praha: Plot, 2006, s.64

⁵⁸⁰ PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 57

televizi, a proto jsou pro posluchače příběhy o nich uvěřitelnější. Nové postavy a charaktery zkrátka pouze nahradily bytosti tradičního folkloru, prostředí (strašidelná místa jako opuštěné silnice či lesní cesty) zůstává obvykle stejné. Stejný příběh, který se kdysi vyprávěl o divém muži či hejkalovi, se dnes může vyprávět jako historka o setkání s duchem mrtvého či UFO.⁵⁸¹

V moderní době se příběhy o vodnicích či divých ženách, původně považované za realistické, začaly vnímat zcela jinak. Současný vypravěč vysvětluje příběh o o světýlkách vysvětlením, že šlo o světlušky, a příběh o přízracích tím, že šlo o vtipálky oblečené v prostěradlech. Přesto děsivé příběhy do naší době přežily – jen zde místo démonů a duchů nalézáme příběhy s motivem strachu z porušení kulturního či společenského tabu. Přes to v nás ale moderní folklor vzbuzuje stejný pocit hrůzy, jaký zažívali naši předkové při tradičních vyprávěních.⁵⁸²

Jedinou tradiční folklorní bytostí, která se vyskytuje i v pověstech současných, jsou duchové a duše mrtvých.⁵⁸³ Nerealističnost démonů současného folkloru – pervertů, násilníků a deviantů – tkví podle Janečka v jejich naddimenzovaných vlastnostech, jako jsou nadlidská síla, nenápadnost a leckdy nesmyslné a absurdní chování. Ačkoliv vrazi a maniacy v reálném světě nepochybně existují, neobjevují se určitě tak často, jako jsou popisováni v současných fámách a pověstech, a určitě se nechovají tak, jak se nám tyto snaží namluvit.⁵⁸⁴

Ač tyto moderní postavy děsivého folkloru sdílejí s tradičními demony svou fiktivnost, v něčem se přece liší. Zdají se být agresivnější – démoni současných pověstí si otevřeně libují ve strachu, krvi a násilí. Důvody zvýšené brutality jsou podle Janečka dva – první z nich je zkreslená představa o tradičním folkloru (krvavé a nechutné detaily pověstí totiž kdysi v konzervativním 19.století cenzuroval často nejen sběratel, ale i vypravěč) a druhým důvodem je jakási větší náročnost současného posluchače. Dřívějším posluchačům, např. ve venkovském prostředí, stačila jen zmínka či náznak. Současný posluchač, ovlivňován vizuální kulturou - internetem, televizí, či filmem je již na spoustu prvků zvyklý a k upoutání jeho pozornosti je tedy zapotřebí víc.⁵⁸⁵

Varovná vyprávění o maniacích jsou jedním z nejrozšířenějších typů současného folkloru vůbec. Podobně jako v tradičním folkloru nebývá nebezpečí abstraktní, ale je

⁵⁸¹ JANEČEK,P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1.vydání. Praha: Plot, 2006,s.66

⁵⁸² Ibid. 73

⁵⁸³ Větší roli ale duchové hrají dnes v dětském a preadolescentním folkloru – tedy ve folkloru věkových kategorií, pro které mohou být tyto zkazky stále ještě uvěřitelné a mohou mít na ně kýžený emocionální dopad.JANEČEK,P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. Praha: Plot, 2006,s.66.

⁵⁸⁴ Ibid.

⁵⁸⁵ Ibid.,s. 67

konkretizováno do nějaké postavy. Folklor je kolektivní záležitostí, tudíž musí být sdělení jasná, stručná a obsahově srozumitelná. Z důvodu, že má vyprávění funkci jakéhosi sociálního návodu, kterým je třeba se řídit, je třeba, aby sdělení bylo jednoduché a pochopil ho každý. Právě proto se dané sdělení antropomorfizuje a personifikuje. Zatímco v tradičním folkloru je strach z lesa personifikován do divého muže a např. strach z vlastní sexuality do podoby víl a rusalek, maniak z metra vyjadřuje náš strach z anonymity městského davu. Na rozdíl od démonů minulosti – vodníků, hejkalů či divých mužů – jsou ovšem maniáci, sexuální perverti a vrazi v pověstech mnohem nebezpečnější. Zatímco děsivé bytosti tradičního folkloru dodržují určitá pravidla a mohou se setkat s člověkem za specifických podmínek (na specifickém místě a nejčastěji pouze v noci), tedy dá se jim při troše opatrnosti vyhnout, moderní démoni číhají na své oběti v místech, kde se jim vyhnout nelze – za bílého dne, uprostřed davu lidí, při každodenní rutinní cestě z práce. Zatímco vodníkovi se dá vyhnout tak, že člověk nepůjde k rybníku v dobu, kdy se tam vodník vyskytuje, současným démonům utéci nelze – nežijí v nadpřirozeném světě tam venku, ale jsou jedněmi z nás.⁵⁸⁶

Funkce těchto moderních pověstí se zcela jasně mění – jejich funkce bývá často zábavní, tedy katartická, ovšem stále ještě můžeme nalézt i pověsti s funkcí sociálně normativní, snažící se pomocí folkloru udržet správný řád a chod společnosti.

6.2.2.1 Vrah na vysokoškolských kolejích

Pravděpodobně nejděsivější verze pověsti o vrahovi na vysokoškolských kolejích se odehrává právě v našem hlavním městě. Stejně jako ve verzi, která se vypráví v moravské metropoli Brně, je zde hlavní hrdinkou dívka, která zůstane sama na pokoji a učí se, zatímco její spolubydlící vyrazila večer ven na rande. Hlavní hrdinka po dlouhém učení usne a když se v noci probudí, omylem shodí lampičku u postele. Z předsínky v tu chvíli uslyší vzrušené oddechování, pomyslí si, že jde o spolubydlící s přítelem, a aby je nevyrušila, proplíží se potmě okolo nich na toaletu. Ráno najde v předsínce znásilněnou a zavražděnou spolubydlící, u které je připravený vzkaz od vraha: „*Kdybys rozsvítila, zabil bych tě taky!*“.⁵⁸⁷

V podobné verzi, která se měla podle vyprávění odehrát na pražských kolejích Hvězda, vzbudí tu z dívek, která zůstala na pokoji, sténání a škrábání na dveře. Strachy se schová do skříně, kde stráví zbytek noci. Ráno najde za dveřmi mrtvolu své spolubydlící, jejichž nehty jsou rozškrábány do krve, jak se snažila v noci marně přivolat pomoc své kamarádky. Vedle ní opět leží vzkaz od vraha.

⁵⁸⁶ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.32

⁵⁸⁷ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1.vydání. Praha: Plot, 2006, s.18

Tomu, že tento příběh není reálný, ač se jako reálný mezi studenty po celé republice vypráví, napovídá i jeho značné rozšíření. K interpretaci této historky jako reálné přispívají i faktory jako naléhavost vypravěče, který pověsti sám věří a jeho tvrzení o tom, že je historka určitě pravdivá. Velkou roli hraje i to, pokud je vyprávění podáváno posluchači/posluchačům v sugestivním prostředí – na vysokoškolských kolejích, kde je tato historka vyprávěna nejčastěji a kde se měl údajný příběh odehrát. Tento fakt na děsivosti příběhu jen přidává.⁵⁸⁸

S ostatními současnými pověstmi sdílí pověst mnohé podobné prvky. Hlavní hrdinkou tohoto typu pověstí je obvykle zcela bezbranná žena a v ději naprosto pasivní. Je to ale právě pasivita hlavní hrdinky, co jí zachrání život. Agresorem je naopak vždy muž – neznámý, anonymní a nespátržený hlavní hrdinkou. Vrah ani jeho motivace nebývají v příběhu přesně definovány. Zdrojem největší hrůzy celého příběhu však není zavražděná kamarádka hlavní hrdinky, ale zjištění, že vrah byl po celou dobu v přítomnosti druhé, nic netušící dívky. Motiv blízkosti agresora, který byl po celou dobu poblíž bezbranné ženy a mohl ji kdykoliv napadnout, ale neudělal to, je velmi častým motivem podobných pověstí.⁵⁸⁹

Janeček zveřejňuje teorii americké folkloristky Beverly Craneové, podle níž tato mezinárodně rozšířená pověst o zavražděné spolubydlící symbolicky vyjadřuje patriarchální hodnoty americké společnosti. Dívky vystupující v pověsti porušily tyto hodnoty tím, že se vzepřely své tradiční roli a odjely studovat do cizího města vysokou školu. Pravidla správného chování byla porušena i tím, že přes víkend či prázdniny zůstaly samy na koleji místo tradičního návratu domů k rodině.⁵⁹⁰

Tato pověst, pokud se chceme zaměřit na její funkci, slouží podle Janečka ke kolektivnímu vyrovnání se mladých studentek s novými skutečnostmi – první opuštění domova na delší dobu, náročné studium vysoké školy či stěhování do cizího města. S touto novou, hrozivou a potenciálně nebezpečnou situací se dívky, kterými je pověst vyprávěna nejčastěji, vyrovnávají právě předáváním si podobných příběhů. Moderní folklor pro ně funguje jako jakýsi bezpečný prostor, kde se mohou kolektivním vyprávěním hromadně testovat a interpretovat všechny možnosti, které mohou v dané nové situaci nastat – včetně těch nejděsivějších, jako je vlastní smrt.⁵⁹¹ Jedná se o katartický účinek folkloru, který považoval za jednu ze základních funkcí ústní slovesnosti americký antropolog a folklorista William Bascom.⁵⁹² Pokud budeme chtít určit funkci této pověsti podle Beneše, dalo by se

⁵⁸⁸ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 20

⁵⁸⁹ Ibid. 22

⁵⁹⁰ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 23

⁵⁹¹ Ibid. 24

⁵⁹² BASCOM, W. *Four functions of folklore*. *Journal of American Folklore* 67, 1954, s. 343

řící, že má funkci integrační - vyprávění této pověsti je i podle Janečka možné brát i jako moderní typ přechodového rituálu, který se završuje kolektivně sdílenými emocemi a finálním uvolněním a „iniciací“, čímž připomíná tradiční přechodové obřady kmenových společností⁵⁹³, samozřejmě také amusaní (zábavnou) a rovněž i expresivní, neboť vyjadřuje svého druhu i jisté citové zbarvení.⁵⁹⁴

Příběh o zavražděné spolubydlící navazuje na strašidelné historky populární u mládeže, počínaje naivními dětskými historkami přes preadolescentní historky o vyvolávání duchů na táborech až po adolescentní děsivě realistické historky. Ve věku knižních a filmových hororů tak vytrvale žijí i numinózní pověsti, vyprávěné jako skutečné události.⁵⁹⁵

6.2.2.2 Maniak v metru

Moderní pražská pověst, zachycená Petrem Janečkem, z prostředí pražského metra. Tam má údajně útočit neznámý maniak, který čeká, až se na nástupišti bude vyskytovat hodně lidí, z nichž si pak vybere svou oběť, kterou shodí do kolejí pod přijíždějící soupravu. Využije nastálé paniky, zmizí v davu a policie ho proto stále nemůže dopadnout.⁵⁹⁶

Tento maniak je podle Janečka jedním z nejtypičtějších zločinců současného folkloru. Pověsti o něm kromě Prahy kolují snad všemi evropskými městy, disponujícími podzemní drahou. Tato moderní pověst má svůj původ ve skutečných fámách a klepech, které se objevují ve společnosti zpravidla po skutečném neštěstí nebo sebevraždě v metru. Takové bývá podpořeno sekundárním napětím ve společnosti. Podobné kriminální pověsti se podle Janeckovy teorie šíří v době ekonomických či hospodářských krizí či v době vojenských konfliktů či teroristických útoků. Funkce pověsti tedy leží v tom, že působí jako jakýsi ventil, který slouží k tomu, aby se společnost odreagovala a na skutečné problémy zapomněla. Tato sociálně-psychologická funkce moderního folkloru může být potenciálně nebezpečná – vedle fám a pověstí o maniacích totiž často ústí v pověsti, namířené proti nějaké etnické, sociální či náboženské menšině. Typickým příkladem jsou pověsti o nekalých praktikách Židů, které už ve středověku vedly k pogromům a násilnostem. Pověsti o maniacích jsou proti nim neškodné – neukazují na konkrétní oběť a slouží tedy jako katartický únik před nástrahami reálného života.⁵⁹⁷

⁵⁹³ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 25

⁵⁹⁴ BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*. 2. vydání. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1989, s. 50

⁵⁹⁵ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 25

⁵⁹⁶ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1. vydání. Praha: Plot, 2007, s. 28

⁵⁹⁷ *Ibid.* 29

Pověst byla poprvé zaznamenána již na konci 70. let 20. století, kdy sloužila jako únik ze stereotypu normalizace. Některé varianty, které se objevily po roce 1989, hovořily dokonce o skupině maniáků, někdy definované sociálně (zlatá mládež), nebo, což je typičtější pro moderní folklor, etnicky (Romové, Ukrajinci, Rusové,...). Pověst udržují při životě i příčiny psychologické, pramenící z nepříjemného pohledu mnohých cestujících při pohledu na nezabezpečené kolejiště metra.⁵⁹⁸

6.2.2.3 Černá sanitka

Moderní strašidlo v podobě černé sanitky, unášející děti a prodávající je do zahraničí na orgány, bylo nejvitálnějším příkladem (nejen) pražského numinózního folkloru v bývalém Československu. Největšími šířiteli této fámy byli děti a mladiství, ale se zmínkou o sanitce se setkávali i dospělí. Na sklonku roku 1988 nabyl účinek fámy takového rozsahu, že před sanitkou zcela reálně varovali učitelé děti na školách. Dne 18.10.1988 musela dokonce oficiálně fámou dementovat Československá televize.

Pověst o černé sanitce tematicky opět spojuje oblíbené a rozšířené okruhy současných pověstí – pověsti o únosech dětí, pověsti o krádežích lidských orgánů a historiky spojené s automobily. Funkce této kombinace je jasná – taková pověst pak působí velice věrohodně, je snadno uvěřitelná a proto se velice rychle šíří jako reálná hrozba.⁵⁹⁹

Důležitou funkcí této pověsti je jisté ukojení latentní touhy dobové společnosti po historkách o únosech dětí. Fámy tohoto typu prožívají i dnes neustálé návraty popularity. Strach o vlastní děti, kterým může kdokoli ublížit, se pak promítá do folklorních příběhů. Podle Janečka má tato pověst i další důležitou funkci – v rukou komunistického režimu mohla sloužit k očernění představitelů církve (únoscí dětí, kteří je lákají do sanitky na bonbony, bývají pro větší důvěryhodnost převlečeni za kněze a jeptišku). Tento případ přirovnává k situacím, kdy bílí otrokáři na jižanských plantážích zneužívali tradičního folkloru černých otroků (především západoafrické víry v šamanismus a čarodějnice) k jejich zastrasování a sociální kontrole nad nimi.⁶⁰⁰

Další možná interpretace, a tím pádem i funkce pověsti, leží v jejím používání jako edukativní historiky sloužící k strašení neposlušných dětí, potulujících se venku po setmění, v němž představuje jakousi moderní verzi tradičních klekání. Janeček v tomto případě vyslovuje dvě teorie – buď se tato rodinná „pedagogická“ pověst „vymkla z rukou“ a rozšířila

⁵⁹⁸ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.30

⁵⁹⁹ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1.vydání. Praha: Plot, 2006, s.266

⁶⁰⁰ Ibid. 268

se po celé republice, či byla ke strašení dětí používána až ve chvíli, kdy nebyla tak aktuální a dospělými nebyla vnímána jako reálná hrozba.⁶⁰¹

6.2.2.4 Vraždicí stopař

Motivem pověsti je žena, vracející se sama za pozdního večera automobilem z obchodního centra. Před odjezdem z parkoviště ji zastihne muž v uniformě hypermarketu a prosí ji, aby ho odvezla domů, neboť mu ujely všechny spoje. Žena odmítne, ale když ho o chvíli později uvidí osaměle čekat na zastávce autobusu na první ranní spoj, zželejí se jí ho a pozve ho k sobě do auta. Muž si položí na zadní sedadlo svůj kufřík a sám si sedne k ženě dopředu. Po chvíli cesty ji poprosí, ať zastaví, neboť si z důvodu nevolnosti potřebuje sednout dozadu. Ve chvíli, kdy vystoupí z auta, aby si přisednul, žena dostane záchvat paniky a muži ujede. Když pak doma nakoukne do jeho kufříku, objeví v něm jen pár rukavic a škrťací strunu.⁶⁰²

Tuto pověst považuje Janeček za jednu v současnosti z nejrozšířenějších v České republice, a to zejména díky šíření elektronickou formou, pomocí varovného emailu, který se na českém internetu objevil poprvé v září 2004. Jednotlivé varianty této pověsti se od sebe liší, stabilními motivy jsou jasně genderově rozdělení aktéři. Hlavní hrdinkou je vždy osamělá žena v automobilu a zákeřným stopařem – maniakem vždy muž.

Za svoje rozšíření tato pověst s funkcí jak varovnou, tak únikově katartickou, vděčí zejména faktu, že věrně kopíruje každodenní kulturu. Neodehrává se v těžko uvěřitelném cizím a exotickém prostředí, ale nebezpečí se zde objevuje na místech, která většina lidí vnímá jako neškodná, bezpečná a známá – nákupní centra a jejich parkoviště. Velkou část novodobých děsivých pověstí zabírají ty, které se odehrávají v automobilu – zdá se, že relativní bezmoc člověka řídícího auto tento druh folkloru přitahuje. Pověst o vraždicím stopaři je zajímavá i tím, že spojuje dva velké tematické okruhy současných děsivých pověstí – pověsti o automobilech a pověsti o velkých nákupních centrech a střediscích. Pověst pochází pravděpodobně z Evropy a její nejstarší verze je zaznamenána z Velké Británie, kde byla zachycena v 70. letech 20. století.⁶⁰³

⁶⁰¹ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 271

⁶⁰² *Ibid.* 26

⁶⁰³ *Ibid.* 28-33

6.2.2.5 Žiletkář

Pověst vypráví o ženě, jedoucí noční tramvají, která je nervózní z tajemného muže, který sedí za ní. Doma najde svůj kabát zezadu rozřezaný a kolegyně z práce jí sdělí, že se jednalo o obávaného Žiletkáře.

Stejně jako v pověsti o zavražděné spolubydlící je pointa tohoto příběhu šokující zjištění, že nebezpečný deviant byl po celou dobu v těsné blízkosti hlavní hrdinky, a to bez jejího vědomí. Může ženu kdykoliv napadnout, ale kvůli narativní struktuře příběhu – tedy, aby zůstal někdo, z jehož pohledu bude příběh vyprávěn – tak neučiní. Samotné odhalení maniaka je, stejně jako v pověsti o zavražděné studentce, vyjeveno až nakonec, kdy hlavní hrdince už nehrozí žádné bezprostřední nebezpečí.⁶⁰⁴

Na rozdíl od většiny současných pověstí může mít fáma o žiletkáři, šířící se mimo jiné právě i v Praze, reálný základ. „Žiletkář“ je formou patologického sexuálního agresora, který se, stejně jako tzv. tušěři či frotěři, sexuálně ukájí na ženách v zcela neosobních situacích (fronty, tlačeničky a přeplněné prostředky hromadné dopravy). Tento příběh může tak mít základ ve skutečném zážitku nějaké ženy a dál je předáván z důvodu varování před podobnými individui, na které může osamělá žena ve velkém městě narazit. Tyto historky se vyprávěly již za období německé okupace ve 40. letech 20. století. „Žiletkáři“ byli někdy dokonce zaměňováni s pověstným Pérákem.⁶⁰⁵

6.2.2.6 Vraždící slepec

Starší variantou pověsti o vraždě studentek na kolejích Hvězda je pověst z 50. let o mladé dívce, kterou zastaví na Staroměstském náměstí v Praze slepec s lístečkem, na němž je napsaná jeho adresa, a poprosí dívku, aby ho na adresu doprovodila, neboť se ztratil. Poté, co mu dívka vyhoví, ji už ovšem nikdo nikdy nespátí a podle vypravěčů pověsti měla být na oné adrese rozřezána na kousky. I v tomto případě se jedná podle Janečka o typickou „iniciační“ kolejní historku, jejíž funkcí je varovat nové studentky (a to ty mimopražské, bydlící na koleji) před nástrahami neznámého a cizího velkoměsta, na jehož prostředí se musí adaptovat. Vliv na tuto pověst měla atmosféra 50. let a především dobové fámy o „sadistech“ a „nahatých“, mající svůj původ ve zveličených zprávách o exhibicionistech. Z klasifikačního hlediska se jedná o pověst, patřící do skupiny genderově jasně definovaných dívčích

⁶⁰⁴ JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006, s. 48

⁶⁰⁵ *Ibid.* 49

vyprávění. Tuto pověst časem nahradila verze o maniakovi na vysokoškolských kolejích, která je díky složitější struktuře a lepší pointě pro posluchačky atraktivnější.⁶⁰⁶

6.2.2.7 Poslední služba

Pověst, vyprávěnou v Praze v 60. až 80. letech 20. století a ne nepodobnou tradičním duchařským vyprávěním, zachytil Petr Janeček opět v Praze. Vypráví o muži, který, vracející se pozdě v noci domů, podá správcové, která mu přijde otevřít dveře, podle obvyklého zvyku pětikorunovou minci. Doma se ho manželka ptá, jak se dostal domů, a když ji odpoví, dozví se, že správcová ten večer zemřela. Muž se jde přesvědčit do bytu správcové, kde skutečně najde v sevřených prstech mrtvoly pětikorunovou minci. Tento motiv zpracoval i český básník Jaroslav Seifert, který jej situoval do svého bydliště před druhou světovou válkou – na Pražský hrad. Příběh je motivován romanticky laděnou vizí návratu ze záhrobí s cílem splnit poslední službu⁶⁰⁷. Seifertovu verzi pověsti, zveřejněnou v díle *Všecky krásy světa* z roku 1981, však nelze považovat za původní zdroj pověsti, neboť ta je daleko starší.⁶⁰⁸

6.2.2.8 Skuteční vrazi v pražských fámách

Moderní přízraky vznikají ze skutečných vrahů, jejichž děsivé zločiny získaly v ústním podání až mytický rozměr.⁶⁰⁹ Kromě fantastických fám zobrazuje Nejedlý ve své publikaci i demony skutečné. a to především masové vrahy. Představuje tak nejen již zmíněného Spartakiádního vraha, ale i Jaroslava Papeže, který měl na svědomí vraždu malého chlapce, kterého do kina Metro nalákal na nepřístupný film a následně ubodal nůžkami. Tělo poté ukryl do šachty. Stejně jako Papež byla strašidlem, jež mělo výchovně-pedagogickou funkci a sloužilo ke strašení neposlušných dětí, i Olga Hepnarová. V příběhu o ní ovšem Nejedlý přidává informaci, že tato vražedkyně jezdila po Praze trabantem, který měl vzadu pod sklem preparovanou lidskou lebku s žárovkami místo očí, kterou používala jako blinkr.⁶¹⁰ Jelikož jsem sama studovala mnohé práce a literaturu o Olze Hepnarové a nikde nebyla o této skutečnosti ani zmínka, trůfám si říci, že se jedná buď o snahu autora danou postavu ještě více démonizovat nebo o skutečnou přehnanou fámou, která o Olze mohla po jejím činu

⁶⁰⁶ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.44-46

⁶⁰⁷ O tom, že se jedná o tradiční motiv, svědčí i jeho zařazení do Lufferova katalogu jako typu 3.A.265 – Mrtvého pojí pouto k jeho místu a práci, popř. také 3.A.260 – Mrtvý se vrací dokončit práci. LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.125

⁶⁰⁸ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.47-48

⁶⁰⁹ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012, s. 219

⁶¹⁰ *Ibid.* 7

kolovat mezi lidmi a ještě více je tak utvrzovat v její zřůdnosti.(původ tohoto prvku v pověsti autor bohužel nezmiňuje). Nejedlý nicméně potvrzuje některé fámy, vzniklé mezi lidem po Olžině činu – na zastávce tramvaje, na kterou najela, prý čekal její milý, kterého chtěla zavraždit z nešťastné lásky; donutil ji k tomu husákovský režim, který chtěl mezi lidmi šířit strach a paniku; dívka se mstila za neúctu Čechů k činu Jana Palacha apod. Ve skutečnosti se Hepnarová jen zamýšlela pomstít společnosti jako celku.⁶¹¹ Přes to se podle Nejedlého stala jedním z novodobých pražských strašidel – fámy o ní získávaly nadpřirozených rozměrů, stejně jako její schopnosti a prvky týkající se jejího života. Kromě funkce pedagogické (která by se dala přirovnat k Bascomově edukativní či sociálně normativní) mohlo být toto vyprávění ovšem i funkcí katartickou.

6.2.3 Ostatní současné pražské pověsti

Moderní děsivé pověsti se často vztahují i k některým nepřirozeným a mýty opředěným stavbám, zvláště k monstrózním a do té doby nevídaným stavbám socialismu. V 80. letech tak měla na Nuselském mostě řídit skupina mladíků, kteří shazovali bezbranné oběti z mostu dolů. Policie to tajila, neboť se jednalo o komunistickou zlatou mládež, která zabíjela nudu shazováním bezbranných občanů z mostu, zatímco jejich otcové rokovali v nedalekém Paláci kultury.

Pověsti podle Janečka zavdala stejná příčina, která pomáhala vzniknout pověstem o všech výrazných stavbách. Ty odnedávna přitahovaly právě pro svou nepřirozenost pozornost lidu, který je považoval za tajemné a nadpřirozené. Od toho už je jen krůček k vybájení pověstí o tajemných příbězích či úkazech, které se v prostředí stavby či jejím okolí měly odehrát. Moderní pověsti váží především k obrovským stavbám socialismu, jako byl např. žižkovský televizní vysílač, metro či nedokončená budova rozhlasu na Pankráci.

Mytologie okolo Nuselského mostu vznikala především kvůli častým sebevraždám. V této pověsti zafungovala ve spojení s dobovou paranoiou, která nedůvěřovala vládnoucím elitám a policii. Podobně jako fámy o černé sanitce se tato šířila nejen mezi dospělými, ale i mezi dětmi. Tyto fámy ale ovšem mohly rovněž mít výchovnou až pedagogickou funkci, která odrazovala děti od chození na most a tedy případného nebezpečí pádu. Podle mého názoru ale tato pověst měla ještě jinou funkci – tím, že hlavním „zloduchem“ jsou v ní zhýčkané děti komunistických pohlavárů (a tím pádem i jejich rodiče a policie, kteří jim tuto kratochvíli tiše tolerují) mohla být tato fáma dalším důvodem pro tajné nadávky na adresu

⁶¹¹ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012,s. 108-109

komunistů a sloužila jako další důkaz jejich zla, který obyvatele nejen Prahy přesvědčoval o nesprávnosti jejich vlády.⁶¹²

Další prokletou socialistickou stavbou je mrakodrap na Pankráci (nyní druhá nejvyšší budova ČR City Tower). V té prý už za dobu její stavby zahynuly spousty lidí, včetně projektanta, který si až po zahájení stavby uvědomil, že ve svých výpočtech udělal chybu, a že pokud se stavba podle jeho plánů postaví, jednoho dne se zřítí. Na zásah do stavby už ovšem bylo pozdě, proto se ráno k mrakodrapu vypravil a oběsil se. Dále zde kolují o pověsti o brigádníkovi, který si zde přivydělával na stavbě a zřítí se do výtahové šachty, o požáru na stavbě, o zříceném stavebním výtahu, který zabil dělníky a v neposlední řadě zde kolovaly naddimenzované fámy o smrti dokumentaristy Kouteckého, který zde tragicky zahynul při natáčení.

Fámy a pověsti o této tajemné stavbě podpořil fakt, že k několika tragédiím zde skutečně došlo, ovšem ne v podobě, v jaké o nich vyprávějí pověsti a ne v tak hojném počtu. Za jistý druh prokletí považuje Janeček i neustálé oddalování stavby.

Sebevražda architekta na staveništi poté, co zjistí, že stavbu špatně navrhnul, je mezinárodním folklorním motivem, který je spojován s mnoha velkými a významnými stavbami. Architekt vždy spáchá sebevraždu na místě, které mu přineslo hanbu, nikoli doma. Podobný příběh se váže i k jiné pražské stavbě – Cihelné bráně na Vyšehradě, jejíž stavitel Bouček se zde také údajně oběsil.⁶¹³ Pověst má podle mého názoru mimo katartické opět funkci explikační – jedná se opět o nepřírozenou a obrovskou, do té doby nevídanou stavbu, nepřírozený objekt, ke kterému se logicky váže hned několik dramatických příběhů, vysvětlujících jeho nepřírozenost – podobně jako dříve pověsti o zazdřeném dítěti v paláci Kinských.

Jiná pověst s únikově katartickou funkcí se vypráví o pražské Stromovce. Pověst, Janečkem nazvaná „*Noční procházka*“, vypráví o mladých milencích, jež si vpozdvečer vyrazili do Stromovky. Po chvíli procházeli nachází na stromě oběšeného muže. Mladík má vybitý mobilní telefon a tak se rozhodně dojit na blízké Výstaviště pro policii, zatímco dívku nechává čekat u oběšence, aby jej pak s policií lépe našli. Když se mladík vrátí s policisty, jeho přítelkyně visí na stromě vedle oběšence. Na celý případ je pak vyhlášené přísné informační embargo.

Tato pověst je kromě Prahy vyprávěna po celé republice, často situována je do známých parků a lesů. Pověst je vyprávěna od 70. let 20. století a jejím obvyklým rysem je, že není

⁶¹² JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007, s.266-267

⁶¹³ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Třikrát a dost*. 1.vydání. Praha: Plot, 2008, s.51-53

uvedena příčina dívčiny smrti. Je už poté na vypravěči a posluchači pověsti, jak si dívčinu smrt odůvodní. Oběsila se sama? Řádil snad na místě tajemný maniakální vrah, který zabíjel své oběti tak, aby smrt vypadala jako sebevražda, nejdříve oběsil muže na stromě a poté napadl i dívku? Nebo měl vše na svědomí oběšencův duch? Výjimku tvoří verze zaznamenaná v Praze, kdy osamělé čekající dívce při pohledu na oběšence proběhne před očima její dosavadní neplodný život a rozhodně se se po jeho vzoru na místě oběsit.⁶¹⁴

Na pomezí grotesky a hororu se pohybuje zpracování moderních hororových pražských pověstí od Jana Nejedlého. Na rozdíl od Petra Janečka, který pojímá svou Černu sanitku vědecky a snaží se o odborná folkloristická vysvětlení jím podaných současných pověstí, v podání Nejedlého mají nové pražské pověsti funkci čistě beletristickou. I tak dokonale reflektují proměnu pražských strašidel z pro moderního člověka neuvěřitelných vodníků a bezhlavých jezdců na maniaky, vrahy, sebevrahy a zločince, jež člověk dnešní doby denně vidá v novinách či televizních zprávách, a proto jsou pro něj daleko uvěřitelnější. Varovná funkce pověstí se nezměnila – jen se k nim přidala funkce zábavní a, jak jí bylo naznačeno, strašidla musela změnit svou podobu a přizpůsobit se době.

V doslovu publikace, kterým problematiku znamenitě vystihl Petr Janeček, se připomínají i slova Popelky Biliánové o řídké míře zjevení již za jejích dob, konkrétně v roce 1905, a dodatku, že moderní Praha je již zcela prosta zjevení, neboť novostavby jsou místa, kde se již strašidla a zjevení nevyskytují. Janeček připomíná, že práce Popelky Biliánové byla mnohokrát přepracována a nechali se jí inspirovat jak autoři zdařilejších děl jako např. Cibula či Švandrlík, tak i méně zdařilé novější publikace, snažící se pražskou demonologii ukotvit do podoby nejrůznějších lexikonů strašidel a průvodců pro turisty.⁶¹⁵

Jan Nejedlý volí ve své knize přístup odlišný. Strašidla Josefa Svátka či Popelky Biliánové opomíjí a na jejich místo dosazuje moderní přízraky, které se zrodily v průběhu 20. a 21. století. Jsou proto podobnější spíše moderním městským pověstem než archaickým tradičním vyprávěním. Kromě již zmíněných skutečných vrahů reagují na historické události minulého století (pražské povodně) či nástrahy pražského života v nedávné minulosti i současnosti. Mýty opřádají, jak jsme si již pověděli, i významné pražské dominanty, jako je např. Nuselský most. Ten je opředen mnoha nejen děsivými, ale děsivými, ale i absurdně-humornými fámami – jakýsi občan Nuslí z praktických důvodů navrhoval, aby byly na střechách tramvajích pod mostem projíždějících přimontovány rakve, jindy si zase jeden nuselský hostinec vylepil na střechu nápis „*Skočte si na pivo!*“.

⁶¹⁴ JANEČEK, P. *Černá sanitka: Třikrát a dost*. 1. vydání. Praha: Plot, 2008, s. 37-38

⁶¹⁵ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1. vydání. Praha: Argo, 2012, s. 219

Přízraky Jana Nejedlého dodržují domácí literární kánon, pro který je typická realističnost, grotesknost, odlehčený přístup a demytizace a dialog se čtenářem. Stejně jako tradiční zjevení, i moderní strašidla jsou podle Janečka připomenutím základních morálních pravidel lidské společnosti, která plní jejich základní funkce – mimo zábavní i katartickou a morálně poučnou. Existence strašidla je krutým trestem pro nebožtíka a varováním pro ostatní smrtelníky. I moderní fantomové jsou tedy ztělesněním kolektivní touhy po spravedlivém řádu světa.⁶¹⁶

Sám Nejedlý ve své předmluvě k samotnému dílu konstatuje, že jej v dětství rodiče nestrašili polednicí ani bezhlavým rytířem (již v jeho dětství v 70. letech tedy tradiční strašidla pozbývala funkci varování pro děti), nýbrž realističtější vrahem z pražského kina, který zde ubodal nůžkami malého chlapce. Nevěřil na Ohnivého muže, ale děsil se jeho realističtější varianty – zapáleného Jana Palacha na Václavském náměstí. Správně konstatuje, že „každá doba má své přízraky.“ Osobně pokládá budování socialismu a normalizaci za „výtečné dělohy pro zrození celých zástupů zrůd“. Stejně jako v tradičních pověstech se, jak poznamenal již Janeček, opět jedná o osoby, které přestoupily nějaký zákaz či jim bylo ublíženo a oni z toho důvodu nedošli pokoje. Rychlost změn funkcí pověstí vyjadřuje Nejedlý větou: „Co bylo včera hrozné, zdá se dnes směšné“ V některých případech příběh domýšlí a v některých, pokud jde o skutečné případy, popisuje krutou realitu.⁶¹⁷

Příkladů moderních pověstí je celá publikace plná, proto uvedu několik, které skvěle vystihují podstatu celé sbírky. Typickou moderní pověstí, v níž je hlavním aktérem moderní přístroj, je tedy např. *Krvácející bankomat*. Dva lupiči se rozhodnu navrtat se do bankomatu v pražských Lysolajích, odkud se ovšem začne řinout krev. Oběma to připomene Kristova stigmata, sejmou masky a začnou se před bankomatem modlit. Ve skutečnosti se ještě téhož večera v bance přihodil zločin, kdy úřednice přistihla bankovního disponenta, kterak vybírá z bankomatu, od kterého měl klíče, pět tisícové bankovky. Ten dotyčnou úřednici zavraždil a tělo ukryl do prázdného bankomatu. Policie z pohodlnosti připíše vraždu na účet obou kajících lupičů a lysolajský bankomat prý občas za temných nocí roní krvavé slzy dodnes.

618

⁶¹⁶ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1. vydání. Praha: Argo, 2012, s. 220-221

⁶¹⁷ *Ibid.*, s. 5-6

⁶¹⁸ *Ibid.*, s. 9-11

Případem moderních revenantů jsou dva milenci ze Strašnic.⁶¹⁹ Zatímco dívka pocházela z rodiny bohatého podnikatele, chlapec byl chudý a proto nebylo jejich lásce přáno, zejména otcem dívky. Ten se rozhodl dívku poslat do prestižní londýnské dívčí školy, aby na chudého milence zapoměla. Den před odletem do Londýna se spolu sešli a ačkoli nejdříve plánovali společnou sebevraždu, rozhodli se, že na sebe rok počkají. Hned po návratu domů ale najde dívka v emailové schránce dopis na rozloučenou od svého milého. Ten spáchal sebevraždu v drtičce odpadu ve Strašnicích, kde pracoval. Dívka dorazí na místo pozdě a sama spáchá sebevraždu skokem ze střechy čističky. Od té doby se prý oba dva milenci zjevují v okolí Strašnic a obzvláštní zálibu mají v návštěvách prodejen s nábytkem, kde si vybírají vybavení pro společný život, který nikdy nebudou moci naplnit.⁶²⁰

Další typický znak moderních pověstí – jejich reflektování současného světa slavných osobností, televize a médií jako celku – se objevuje i zde ve fámě o populární přestávce s motivem košíku hrajících si koťat, kterou za socialismu pouštěla Československá televize v pauzách mezi pořady. Jelikož filmovaná koťata časem rostla a neuspokojovala touhu diváků po roztomilých mláďatech, docházelo v prostorách České televize a ateliérech na Kavčích horách k hromadným vraždám koček. Pro větší absurdnost příběhu se na konci objevuje informace, že vraždění koček zefektivnil příchod Přemka Podlahy a jeho „*bezhluková drtička sestrojena z papiňáku, sekačky a vozemouchu*“. Přesto je prý na Kavčích horách mňoukání nešťastných kočičích duchů slyšet dodnes.⁶²¹ Pověsti, reflektující známé osobnosti, celebrity a svět médií, jsou globálně obzvláště oblíbené, jak si můžeme povšimnout i v trilogii *Černá sanitka*.

Jak jsem již poznamenala u Janečkovy Černé sanitky, moderního čtenáře či posluchače pověstí je mnohem těžší zaujmout než tomu bylo např. před sto lety. V moderní době, kdy je jen máloco tabu a z novin, televize, internetu a obecně médií na nás denně útočí přívalem informací, je stále těžší a těžší vytvořit poutavé vyprávění. Proto se i v Nejedlého zpracování objevují pověsti překypující absurditou právě proto, aby současného člověka zaujaly. Takovou pověstí je např. ta o vousaté Erice, člence tenisového oddílu, která se po důležitém turnaji s členkou dívčího tenisového týmu z francouzského Dijonu s touto samou slečnou vášnivě pomiluje, načež ji, nejspíše za trest za mužské projevy chování, narostou vousy. Zahanbená Erika spáchá sebevraždu a její duch se následně zjevuje místnímu tenisovému

⁶¹⁹ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012, s. 20-27

⁶²⁰ Ačkoli je pověst situována do současnosti a prodchnuta mnoha moderními prvky, jedná se o klasický motiv, zmíněný i Luffferem 3.A.105 – Předčasně zemřelý člověk jako revenant – sebevrah. LUFFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia, 2014, s.118

⁶²¹ NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012, s. 120

oddílu v Hostivaři.⁶²² V této moderní absurdní pověsti se jedná o ukázkový příklad sociálně normativní funkce v současné podobě.

Za jistou novou podobu pražských pověstí by bylo možno považovat i v Praze se odehrávající příběhy z další Švandrlíkovy populární beletrie *Draculův švagr*. Zde se ovšem jedná o autorem zcela smyšlené příběhy, které ovšem mohly zlidovět a nést se v i ústním podání. Kombinuje v nich svá oblíbená témata – smrt a erotiku a vytváří mnohdy opět zcela absurdní příběhy zasazené do současného světa. Do Prahy zasadil např. historku o muži, který sveze stopující dívku do strašnického krematoria, kam dotyčná míří na pohřeb svému šéfovi. Využije příležitosti, vyzvedne dívku i po pohřbu a večer ji svede. Při tom se dozví, že ještě nedávno byla i milenkou svého bývalého šéfa. Ten se mu po dívčině odchodu v noci zjeví, že žárlivostí způsobí v jeho bytě požár a nového milence své bývalé sekretářky zabije.⁶²³

6.3. Pražské numinózo v turistickém ruchu

Byla to zřejmě magická a tajemná atmosféra Prahy a místní *genius loci*, známý po celém světě, jež dali vzniknout využití strašidel a ostatních démonologických prvků v pražských pověstech v podobě turistických atrakcí, určených jak pro Pražany či turisty z ostatních koutů republiky, tak především pro zahraniční turisty. V této podkapitole bych tedy ráda představila aktuální nabídku pro turistu – zájemce o pražskou demonologii, a to jak v podobě Muzea pražských pověstí a strašidel, tak v podobě organizovaných a speciálními agenturami pořádaných výprav za strašidly.

Život pražských pověstí v oblasti cestovního ruchu zkoumal již svého času i badatel M.J. Pulec. Jelikož lidé rádi chtějí vidět místa, o nichž slyšeli, četli či je zahlédli na filmovém plátně či televizní obrazovce, podařilo se zejména Werichovi⁶²⁴ a Kischowi rozšířit mezi lidmi podání o Golemovi, které bývalo podle M.J.Pulce „kdysi šířeno jen mezi kostelníky“. Po pražské premiéře „*Císařova pekaře a pekařova císaře*“ v roce 1952 na čas stoupla návštěvnost ve Staronové synagoze a na Starém židovském hřbitově. Od zdejšího průvodce Karla Fischera získal Pulec spolehlivé údaje na názory návštěvníků na tyto pověsti. Podle přímého průzkumu, o který Pulec Fischera požádal, věřilo cca 20% návštěvníků v Golemovu

⁶²² NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012, s. 53-54

⁶²³ ŠVANDRLÍK, M. *Draculův švagr*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007, s.105-110

⁶²⁴ Voskovec a Werich uvedli Golema na scénu v meziválečném období. V oblíbené Werichově „Písní strašlivé o Golemovi“ se v závěru parodují rozpaky při výkladu pověsti, kdy vzniklo hned několik verzí pověsti. Píseň k poslechnutí zde: <https://www.youtube.com/watch?v=1JEMQn10x1M>. PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 51

existenci, přáli si ho vidět nebo slyšet o jeho zániku. Protože Židů již v Praze v té době nebylo tolik, jako v minulosti, přilákala pověst většinou právě nežidovské obyvatelstvo. Tyto návštěvy napomohly k dodržování pověrečných úkonů, vyplývajících z pověsti.⁶²⁵ Jako další zajímavost uvádí Pulec fakt, že mezi lidmi rozšířený fakt, že Dalibor z Kozojed ve známé pověsti hrál na housle, měl „navrch“ před skutečnou historickou skutečností⁶²⁶ i při muzejní instalaci ve Zlaté uličce.⁶²⁷

Sám Pulec při svém výzkumu zaznamenal, že kostelníci, vrátní či průvodci po kulturních objektech jen neradi vyprávějí pověrečné pověsti ze strachu, že by se jim posluchači mohli vysmát. Výjimku prý tvořili hostinští. Zde udává příklad hostinského Jiřího Erečka z hostince „Na prádle“, který sbíral staré pověsti z okolí, kterými bavil hosty, a sám si rovněž strašidelné historky vymýšlel. V takovýchto případech se prodlužuje životnost pověstí, které nebyly zaznamenány v literárních dílech.⁶²⁸

Co se současných vypráv za pražskými strašidly týká, zaujala i nakladatelství Ikar, které vydalo velmi obsáhlého turistického průvodce pro české zájemce o tajemno hlavního města.⁶²⁹ Publikace nabízí rovnou několik výletových tras vhodných pro celou rodinu, a to nejen v centru Prahy, ale i po jejích okrajových částech. Ke každé trase je připojena stať o historii místa a jeho proměnách v minulosti. Tam, kde je to možné, se nachází i pověst, k dotčenému místu příslušící. Pro přehlednost je součástí každé kapitoly i popis trasy a samozřejmě nechybí přehledná mapka. Čím se ale tato publikace obzvlášť liší, je její moderní pojetí, které bere pražská strašidla už čistě jen jako zábavné prostředky k pobavení celé rodiny. Tak ke každé trase lze nalézt užitečné a praktické informace pro moderního člověka nezbytné – vhodné informace o příjezdu a parkování u trasy, možnosti cestování veřejnou dopravou, otevírací doby kostelů, kaplí a jiných památek, dále pak i možnosti ubytování a stravování v místech a nakonec i tipy na volný čas a kulturní vyžití v oblasti trasy – divadla, kina, muzea, galerie či relaxační a sportovní zařízení. Celá publikace je pro větší atraktivnost samozřejmě doplněna fotografiemi a půvabnými ilustracemi pražských strašidel.

Podobný vliv, zvláště pak na rodinné výpravy za strašidly, jako míval podle Pulce film *Císařův pekař a pekařův císař* mohl mít podle mého názoru i český animovaný film *Kozí příběh – Pověsti staré Prahy*, natočený roku 2008 režisérem Janem Tománkem. Oficiální text

⁶²⁵ Těmito úkoly je míněno zvláště vkládání lístečků s přáními do tumby zázračného rabbi Löwa na Starém židovském hřbitově. PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959, s. 51

⁶²⁶ Známe rčení, že „nouze naučila Dalibora houslit“ nejspíše podle historických skutečností neznamenalo, že se dotyčný naučil hrát na housle, ale že byl mučen na mučidle zvaném „housle“, které ho donutilo k přiznání. Ibid.

⁶²⁷ Ibid.

⁶²⁸ Ibid., s.52

⁶²⁹ DAVID P., SOUKUP V. *Za strašidly po Praze*. 1.vydání. Praha: Ikar, 2008, 464 s.

distributora k filmu praví: "*Veselý příběh vypráví o Kubovi a jeho neustále žvanící Koze, kteří přivázejí vejce na stavbu Karlova mostu. Láska k městské dívce Máce zavede Kubu až k práci na legendárním Staroměstském orloji. Celý příběh je protkán tajemným osudem studenta Matěje z Faustova domu a dalšími pověstmi a strašidly středověké Prahy*".⁶³⁰

6.3.1 Muzeum pražských pověstí a strašidel

Muzeum pražských pověstí a strašidel se nachází v pražské Mostecké ulici bylo vybudováno společně s tematicky blízkým *Muzeem mágů a alchymistů staré Prahy*. V této podkapitole bych ráda představila programy s výpravami za strašidly, které toto muzeum pořádá. Na rozdíl od ostatních agentur pořádá toto muzeum výpravy pouze v češtině.

6.3.1.1 Výpravy za strašidly

Výpravy za strašidly⁶³¹, pořádané muzeem, trvají cca 2 hodiny. Jejich nedílnou součástí jsou průvodci v kostýmech a „živá strašidla“ objevující se na trase. U každé trasy je uveden ceník a vymezení trasy podle jmen ulic a náměstí, ale i praktické informace jako je bezbariérovost trasy, možná omezení pro dětské kočárky na trase či zda je vhodné nebo nevhodné trasu procházet se psem. Návštěvníci si mohou vybrat z mnoha variant výprav, z nichž pro představu uvádím ty nejzajímavější:

Se strašidlem za strašidly Malou Stranou na Hradčany - Trasa prochází přes Nové zámecké schody, kolem Hradu a přes Nový svět až na vyhlídku u strahovského kláštera. Pověsti zde vyprávěné jsou např. proč přišel Ruprecht o hlavu, kde strašila nahá Cecilka, co vysvobodí lakotného kupce Haňku, kde je pekelná brána či pohanský háj v Praze..

Tajuplné průchody Starého Města – Jedná se o výpravu vedoucí z Anenského náměstí na Řásnovku. Turisté poznají příběhy o bezhlavém templáři, alchymistovi z Karlovy ulice, kněžně Drahomíře, duších husitů, mnichovi a helbrechtnici, Sněžibabě či o indiánovi z Františku.

⁶³⁰ <http://www.csfd.cz/film/222958-kozi-pribeh-povesti-stare-prahy/>

⁶³¹ <http://www.muzeumpovesti.cz/cz/clanek/89/?type=Base%3AFrontend%3AArticle&slug%5B0%5D=muzeum-strasidel-a-legend&slug%5B1%5D=akce>

Se strašidlem za strašidly Novým Městem na Vyšehrad – Na cestě vedoucí z Karlova náměstí na Vyšehrad neopomene průvodce upozornit turisty na pověst o Faustovi a jeho domě, Emauzích, vodní panně z tůní, staviteli chrámu na Karlově. Výprava se vydává i na Podskalí, kde se vypráví o zdejších vodnících, a pokračuje na Vyšehrad, kde dominuje vyprávění o čertovi.

S hastrmanem za vodníky – Trasa vedoucí od Náplavky k Vyšehradské skále se, jak je zjevné již z názvu, věnuje čistě „vodnickým“ pověstem staré Prahy. Podle popisu trasy se v pražských vodách nachází na 40 vodníků. Trasa představuje zlé i hodné vodníky z pražských pověstí.

S čertem do brány pekelné – Cesta od „pramene Čertovky“ k Loretánskému náměstí. Tato výprava má za cíl přesvědčit její účastníky, že čerti nejsou v Praze přítomni jen 5. prosince, nýbrž po celý rok. Slibuje ukázat sedm pekelných bran a představit všechny pražské čertovské pověsti, včetně těch z okrajových částí Prahy, jako je např. pověst o čertí svatbě z Divoké Šárky.

6.3.1.2 Ostatní typy programu

Všechny ostatní programy a výpravy lze prohlédnout na webových stránkách muzea.⁶³²

Mysteria Pragensia aneb Veliká tajuplná pouť Prahou – Tříhodinová prohlídka slibuje provést nejen Prahou plnou strašidel, ale i plnou alchymistou. Jako první čeká návštěvníky prohlídka alchymistické části muzea a následný elixír na posílněnou v kavárně *Kellyxír*. Výprava pak pokračuje malostranskými ulicemi s „živými strašidly“ a celá pouť je zakončena prohlídkou *Muzea pražských pověstí a strašidel*.

Hodina duchů ve městě duchů – Dvou a půl hodinový program probíhající ve večerních hodinách, která se odehrává v podzemní uličce přímo v muzeu, kde muzeum slibuje nachystat pro návštěvníky půlnoční překvapení.⁶³³

⁶³²<http://www.muzeumpovesti.cz/cz/clanek/89/?type=Base%3AFrontend%3AArticle&slug%5B0%5D=muzeum-strasidel-a-legend&slug%5B1%5D=akce>

⁶³³ Nadlehčení a demytizace strašidel má své místo i zde. V případě vhodnosti či nevhodnosti přístupu psů na tento program se muzeum vyjádřilo následujícím způsobem: „*Zvířata: Dovolena. V muzeu za podmínek jako v MHD a za předpokladu, že kostlivcům nebudou ohlodávat kosti*“.
<http://www.muzeumpovesti.cz/cz/clanek/332/>

Parníkem s vodníkem – Výprava za pražskými vodnickými pověstmi odehrávající se přímo na palubě vltavského parníku. Pověsti jsou vyprávěny přímo průvodcem v kostýmu vodníka. Parník vyplouvá z přístaviště č.6 u Čechova mostu.

Strašidla s hvězdičkou aneb Erotika v pražských pověstech – Jediný program pořádaný muzeem nevhodný pro děti. Noční vycházka představuje převážně duchy zjevujících se zavražděných prostitutek (Cecilka, prostitutka a kněz z Celetné) či kuplířek.

Přijďte se lekat a bát potmě – Výjimečná akce odehrávající se přímo v muzeu v jeho podzemní části – uličce duchů. Návštěvníci jsou v půlnoční hodině pouštěni do uličky pouze po jednom, vybaveni jen baterkou – samotná ulička je neosvětlená.

6.3.2. Prahou plná strašidel

Závod pořádaný Skautem je určen nejen pro skautské oddíly, ale i pro širokou veřejnost. Historie závodu se začala psát roku 1983 na Betlémském náměstí v Praze. Nápad vznikl v kruhu vedoucích turistických oddílů při ZŠ na Havlíčkově náměstí v Praze 3. Prvního ročníku se účastnilo jen 17 dětí a 9 „strašidel“. Druhý závod, konaný roku 1984 na Malé Straně, neprobíhal jako v současnosti při luštění šifer, ale při chůzi po značkách. Roku 1988 se závod přesunul na Staré Město a začal se až do dnes pravidelně konat v měsíci lednu. Dnes se na závodě o tisíce účastníků podílí organizační tým pod záštitou 4. Přístavu Jana Nerudy.⁶³⁴ Pro skautské skupiny se pořádá ve třech věkových kategoriích. Hlídky po startu obdrží bloček, kde jsou zašifrována místa, na kterých se ukrývají převlečená „strašidla“. Úkolem hlídky je vyluštit adresu strašidla a najít místo podle mapy. Každému strašidlu musí hlídka odevzdat zaklínadlo, které je součástí šifry vztahující se ke strašidlu. Za správné rozluštění dostane hlídka důkazní lísteček, který může mít různou bodovou hodnotu. V konečných výsledcích je důležitý bodový součet.⁶³⁵

Z veřejnosti je závod vhodný zejména pro rodiny s dětmi. Jedna skupina může mít max. 5 členů. Jako hlídky mohou soutěžit i dospělí. Pravidla jsou stejná – rozhoduje počet bodů a rychlost, s kterou se hlídka či skupina dostane na konec.

Na konci závodu vždy probíhá Miss Huhula – soutěž o nejkrásnější strašidlo.⁶³⁶

⁶³⁴ Úplná historie závodu na <http://strasidla.net/index.php?id=6>

⁶³⁵ Více informací včetně pravidel zde - <http://strasidla.net/index.php?id=3>

⁶³⁶ Více informací včetně kompletních pravidel závodu zde - <http://strasidla.net/index.php?id=4>

6.3.3 *Mysterium Tour Praga*

Podle svých webových stránek byla *Mysterium Tour Praga* založena v březnu 2014 poté, co předchozí společnost *Ghost Tour Praga*, která začínala v italštině, se stala nejlépe hodnocenou ghost tour Prahou na webu tripadvisor.cz.⁶³⁷ Zpočátku se tedy nejspíše jednal o výpravy pouze v italském jazyce, neboť společnost založil Andrea Arcidiacone ze Sirakůs v Itálii. V současnosti společnost nabízí hned pět průvodné po magické a tajemné Praze, včetně samotného majitele. Každý ovládá jiný jazyk – prohlídku je tak kromě italštiny možno absolvovat v češtině, ruštině, angličtině, němčině a španělštině.⁶³⁸

Společnost nabízí dva typy prohlídek:

1.) Temné stíny Starého Města – Dvouhodinová výprava slibuje navštívit prastará místa s vyprávěním příběhů v klikatých uličkách mezi středověkými kostely a strašidelnými domy. Výprava vhodná pro milovníky duchařských příběhů a děsu. Součástí je i výprava na Josefův a Židovský hřbitov.⁶³⁹

2.) Černí andělé Pražského hradu - Tato výprava slibuje odhalit tajemství gotických katedrál a hlavně středověké a renesanční Prahy plné alchymistů a magických praktik okolo císaře Rudolfa II.⁶⁴⁰

Mimo těchto výprav agentura slibuje sjednat i soukromé prohlídky pro páry či skupiny o max. 4 osobách či programy pro školy.

6.3.4 *Haunted Prague*

Tato agentura na svých webových stránkách příliš neuvádí informace o svém vzniku. Nepojednává ani o jazycích, v kterých jsou výpravy za strašidly komentovány, nicméně podle webových stránek se bude nejspíše jednat jen o angličtinu a němčinu. V úvodu popisuje historii království českého plnou útrap, poprav, mučení a morových epidemií. Z těchto dob vzniklo množství pověstí a zkazek, které přetrvaly do dnešních časů.⁶⁴¹ Seznámit s pražskou tajemnou historií slibuje agentura hned na šesti svých výpravách. Jako bonus je součástí

⁶³⁷ Web pro turisty a cestovatele s recenzemi hotelů, památek, prohlídek, restaurací, barů a mnoha jiných zařízení v cestovním ruchu, které pocházejí přímo od návštěvníků a hostů. Více na <http://www.tripadvisor.cz>. Konkrétní recenze tohoto zařízení na http://www.tripadvisor.it/Attraction_Review-g274707-d4005527-Reviews-Mysterium_Tour_Prague-Prague-Bohemia.html

⁶³⁸ <http://www.mysteriumtourpraga.com/CZ/o-nas/>

⁶³⁹ <http://www.mysteriumtourpraga.com/CZ/temne-stiny-stareho-mesta/>

⁶⁴⁰ <http://www.mysteriumtourpraga.com/CZ/esotericka-praha/>

⁶⁴¹ <http://www.haunted-prague.com/ghost-home-page>

každé výpravy kostýmovaný průvodce, tištěný průvodce plný pražských strašidel a mapa tajemných míst Prahy.

1.) Každodenní cesta za strašidly a pověstmi – Agentura tuto výpravu nabízí každý den ve večerních hodinách. Nabízí procházku tajemnými uličkami Starého Města a Židovské čtvrti, popravu a „workshop“ práva útrpného v pražském podzemí, strašidelné příběhy z temné historie Starého Města a samozřejmě tištěnou kopii *Průvodce po pražských strašidlech i s mapou*.

2.) Staré město a podzemí po setmění – Tato prohlídka nabízí jedinečnou atmosféru Starého Města a jeho podzemních lokalit, příběhy z oblasti templářského řádu a tajných společenství, pověsti o záhadách a krutých lokálních vraždách a rozluštěná tajemství skrytých domovních symbolů.

3.) Výprava za podzemím, duchy a mučením – Tento program nabízí přiblížit nejstrašnější historické události v dějinách Prahy. Slibuje i prohlídku okolí Karlova mostu a příběhy vztahující se k jeho stavbě. Uvnitř podzemních komor nabízí ukázky středověkého mučení a krvavých poprav, a to vše v historických a děsivých kostýmech. Výprava končí o půlnoci na Židovském hřbitově.

4.) Pražský hrad po setmění - Výprava nabízí neobvyklý pohled na známé pražské památky – Pražský hrad, Karlův most a Hradčany. Chce ukázat návštěvníkům tajemnou atmosféru okolí chrámu sv. Víta, která za den kvůli davům turistů příliš nevynikne. V ceně je zahrnut i nápoj ve středověké krčmě na závěr výpravy.

5.) Vyšehrad po setmění – Program nabízí prohlídku místa, kde se psaly české dějiny. Slibuje komentovanou prohlídku a seznámení se zdejšími zjeveními. I na této výpravě je v ceně zahrnut nápoj v místním hostinci na konci výpravy.

6.) Karlův most a Kampa po setmění – Nabízí výpravu za příběhy o Karlově mostě – za fakty i pověstmi od jeho stavby do současnosti. Mýty a fakta se zde vypráví nejen o mostě samotném, ale i o jeho sochách a věžích. Výprava opět končí v místním hostinci.

6.3.5. McGee's Ghost Tours of Prague

Tato agentura se může pochlubit nejlépe zpracovanými internetovými stránkami, na kterých podává zájemcům o výpravy za strašidly velké množství informací. Dopodrobna popisuje možnost prodeje lístků, nechybí aktuální kurzy měn ba ani jasně čitelné upozornění na jazyky, ve kterých se provádí – v případě této agentury jsou jimi angličtina, němčina a italština. Ve svém drobném e-shopu nabízí k zakoupení 4 tituly o pražských pověstech

v angličtině. Nechybí vskutku pozoruhodný slovník paranormálních jevů a výraziva s ním spojeného, opět v angličtině.⁶⁴² Nesmí chybět videa, fotogalerie, recenze, ba ani představení průvodců s jejich charakteristikou a fotografií. Mimo veřejných je agentura schopna zajistit i soukromé prohlídky.

Agentura byla založena v Praze roku 2007 a chlubí se, že byla první, kdo organizovaně zprostředkovával výlety za duchy. Ze začátku nabízeli jen výpravu po Starém Městě, ale postupně začali svou nabídku rozšiřovat s rostoucím zájmem zahraničních turistů. V roce 2009 dokonce firma vystupovala v americkém televizním pořadu *Ghost Hunters International*, konkrétně v epizodě „*A skeleton in a closet*“, kde se vypravila za strašidly do Českého Krumlova. Sami sebe nazývají seriózní společností, jež se snaží navodit tajemnou atmosféru i bez lekání účastníků a podobných teatrálních triků.⁶⁴³

Momentálně nabízí agentura tyto veřejné výpravy:

1.) Duchové a pověsti Starého Města – Tato výprava slibuje zavést návštěvníky na známé i méně známé památky Starého Města. Kromě pověstí a tajemných příběhů (zde např. alchymistova dílna či pověsti o místních uličkách, kde se zjevují procesí duchů) slibuje zasvětit návštěvníky i do vědeckých metod, které se využívají ke zkoumání nadpřirozena.

2.) Pražské podzemí ve světle lamp – Procházka vede do podzemních komor Staroměstské radnice pod orlojem a samozřejmě nechybí tajemné pověsti s těmito místy spojené. Návštěvníci uvidí bývalé mučírny, katovo doupě či vězeňské cely a uslyší příběhy o slavných historických osobnostech, které zde trávily část svého života. Agentura rovněž slibuje zažít jakýsi zdejší ojedinělý paranormální fenomén.

3.) Výprava a plavba po tajemné řece – Tento program kombinuje klasickou výpravu za strašidly s plavbou po Vltavě. Návštěvníci objeví děsivou historii Karlova mostu a kromě řeky prozkoumají i ostrovy Kampa a Čertovka.

4.) Pražský hrad po setmění – Výprava prakticky totožná se stejně pojmenovanou výpravou předchozí jmenované agentury. Rovněž slibuje klidnou prohlídku Pražského hradu bez přítomnosti davů turistů a dále samozřejmě Hradčan, včetně jejich paláců, kostelů a klášterů. Součástí výpravy je i Zlatá ulička a chrám sv. Víta. Agentura upozorňuje, že ač na této výpravě půjde spíše o historická fakta, účastníci se dočkají i některých tajemných místních pověstí.

⁶⁴² <http://www.mcgeesghosttours.com/paranormal-vocabulary/>

⁶⁴³ <http://www.mcgeesghosttours.com/about-mcgee-ghost-tours/>

Závěr

Úkolem této práce bylo předestřít historické proměny funkcí pražských numinózních pověstí. Na jejím konci tedy docházím k závěru, že tyto pověsti za celou historii, kdy byly vyprávěny, došly změn značných, poplatných době, ve které byly užívány v ústní orální tradici.

Na začátku období v mém práci zkoumaných, tedy ve středověku, byly pověsti, včetně těch numinózních charakteru, vnímány jako doplnění historie, a tedy jako zcela reálné jevy, kterým lidé většinou věřili, což se dělo zvláště pod vlivem církve a jejího učení. Ta mohla kupříkladu pověsti o d'áblech a smlouvách s nimi zařadit do repertoáru příběhů, jež měly sociálně-normativní funkci a varovaly tak věřící před porušením tabu a upozorňovaly na případné následky.

Takové funkce mívaly i pověsti, sesbírané a zpracované na přelomu 19. a 20. století mnoha autory, kteří si vytyčili za svůj úkol sesbírat poslední záchvěvy pražských pověstí v pamětech lidu hlavního města. Z tohoto období se tak zachovala obrovská řada pověstí, z nichž autoři pověst'ových sbírek těží prakticky až do současnosti. Jednalo se opět o pověsti s charakterem sociálně-normativních – nejčastějším motivem numinózních pověstí je revenant s přesnou příčinou důvodu svého posmrtného neklidu, který byl zapříčiněn opět porušením některých společenských či náboženských konvencí a tabu. Důležitým prvkem pověsti je mnohdy i způsob, jak lze revenanta vysvobodit, který je ovšem mnohdy zcela neproveditelný nebo proveditelný jen za velmi náročných okolností. Kromě takovýchto pověstí morálně poučných ovšem nalezneme i pověsti, jejichž charakter může být jak zábavní, tak i např. nacionální (pokud použijeme funkce folkloru podle B. Beneše). Takovými pověstmi jsou pověsti o ukrytých pokladech, které je možné buď najít v určený den, nebo se zjeví samy ve chvíli, kdy bude českému národu nejhůře. Funkci únikově katartickou, která bývá označována za podsložku funkce zábavní, pak mohou mít historky o tajemných zjeveních nelidského původu, jako jsou pražští vodníci či např. pražský škrtič. Tyto bytosti jsou často personifikací lidského strachu, a proto byla hlavním úkolem pověstí o nich jakási katarze, která umožňovala jejich posluchačům prožití strachu spolu s hlavním lidským hrdinou pověsti. V pražských pověstech jsme ovšem narazili i na takové pověsti, kdy se tyto pověsti pojí s pověstmi sociálně-normativními – a to např. v příbězích, kdy pražský vodník stáhne pod hladinu pyšného vozku nebo když pražský škrtič rdousí prostitutky, čímž je trestá za hříšný život.

Kromě těchto funkcí jsem se zaměřovala především i na podoby literárního zpracování pověstí, neboť tato zpracování byla při mé práci hlavními zdroji.

Dnes se již pověsti o Praze nevyprávějí tak spontánně, jako kdysi. Místo nich nastupují jiné formy – vyprávění ze života, anekdoty a především současné pověsti a fámy. To ovšem neznamená, že si dnes už Pražané neradi poslechnou dávné pověsti o svém městě. Podle vyprávění badatelů a průvodců, kteří se v oblasti pražských pověstí aktivně pohybují, naslouchají těmto pověstem rádi nejen Pražané, ale především i zahraniční turisté, jimž bedekry Prahu prezentují jako tajemné a magické město. Možnost poznat tajemné příběhy tohoto města a osobně projít místa, kde se odehrály, je pak logicky lákavé, čehož využívá i řada firem a agentur, které pořádají „Ghost Tours“ neboli výpravy za strašidly či rovnou otevřou muzeum plné pražských démonů, přízraků a strašidel. Mnohý průvodce doplňuje svůj výklad vhodně volenými vyprávěními, o kterých ví, že na daném místě a v daný okamžik správně zapůsobí a vytvoří tajemný a neopakovatelný zážitek i pro moderního, technikou a vědou obklopeného a na numinózní jevy nevěřícího člověka. Funkce pověstí se tak proměnily z převážně sociálně-normativních do únikově katartických a celkově zábavních vyprávění. Neznamená to ovšem, že by dnes sloužily čistě jen k potřebě zábavy. Skrytá varování jak před nevhodným chováním, tak před nástrahami moderního světa, nalezneme samozřejmě i v pověstech a fámách současných.

Pověsti rádi poslouchají dospělí i děti, v dnešní době si ji ovšem nejsou schopni zapamatovat tak, aby ji mohli dobře vyprávět. I zde platí známá skutečnost, že původní živé tradici lidové slovesnosti překáží rozšíření znalosti čtení, psaní či v dnešní době internetu, které oslabuje paměť lidí a vede k narušení živých forem lidového podání. Přesto není vývoj pražských pověstí ukončen a je dosud možné sledovat jeho život, byť v jiných formách a funkcích, než na které byli lidé po celá staletí zvyklí.

„Čas je k pražským pověstem milosrdný. Ví proč.“

-

Vít Vlnas

Bibliografie a použité zdroje

Primární prameny

BILIÁNOVÁ, P. *Pražské pověsti*, 1.vydání v nakl. Erika. Praha: Erika, 1995. ISBN: 80-7190-060-5

BILIÁNOVÁ, P. *Z tajů pražských pověstí II A* Praha: P. Körber, 1905

CIBULA, V. *Nové pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Panorama, 1981

CIBULA, V. *Pražské pověsti*. 1.vydání. Praha: Orbis, 1972

GROHMANN, J.V. *Pověsti z Čech*. 1.vydání. Praha: Plot, 2009. ISBN: 978-80-7428-011-5

JANEČEK, P. *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. 1.vydání. Praha: Plot. ISBN: 80-86523-74-8.

JANEČEK, P. *Černá sanitka: Druhá žeň*. 1.vydání. Praha: Plot, 2007. ISBN: 978-80-86523-82-8

JANEČEK, P. *Černá sanitka: Třikrát a dost*. 1.vydání. Praha: Plot, 2008. ISBN: 978-80-86523-88-0

JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*. Praha: Slovart, 2011. ISBN: 978-80-7391-506-3

KOŠNÁŘ, K. *Staropražské pověsti a legendy*. 5.vydání, v této podobě 2. Praha: XYZ, 2008. ISBN: 978-80-86864-86-0

LANGER, F. *Pražské legendy*. 4.vydání. Praha: Albatros, 1979

NEJEDLÝ, J. *Nová pražská strašidla*. 1.vydání. Praha: Argo, 2012. ISBN: 978-80-257-0641-1

SEDLÁČEK, A. *Historické pověsti lidu českého*. 4.vydání. Praha: Odeon, 1972

SEDLÁČEK, A. *Sbírka pověstí historického lidu českého v Čechách a na Moravě i ve Slezsku*. 1.vydání. Praha, Otto, 1894

SVÁTEK, J. *Pražské pověsti a legendy*, reprint vydání z roku 1883, 3.vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 1997. ISBN: 80-7185-133-7

SVÁTEK, J. *Zlomky z české demonologie v zrcadle lidových zkazek a pražských pověstí*. Praha: Havran, 2001. ISBN: 80-86515-00-1

ŠVANDRLÍK, M. *100 legend z hradů, měst a katakomb*. 1.vydání. Praha: Epoque, 2010. ISBN: 978-80-7425-061-3

ŠVANDRLÍK, M. *Draculův švagr*. Praha: Nakladatelství XYZ, 2007. ISBN: 978-80-87021-60-6

ŠVANDRLÍK, M. *Praha plná strašidel*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Epoque&Radix, 2003. ISBN: 80-86328-32

TOMEK, V. V. *Pražské židovské pověsti a legendy*. 2. vydání, v nakl. Volvo Globator 1. Praha: Volvox Globator, 1995. ISBN: 80-85769-58-1

WAGNEROVÁ, M. *Pražská strašidla a všemožná jiná zjevení*. 1. vydání. Praha: Plot, 2010. ISBN: 978-80-7428-047-4

WENIG, A. *Staré pověsti pražské*. Český Těšín: Agave, 2000. ISBN: 80-86160-29-7

Sekundární prameny

AARNE, A. - THOMPSON, S. *The types of folktale*, Helsinki: 1974

BILIÁNOVÁ, P. *O strašidlech na Vyšehradě*, Český lid 13. 1904

BASCOM, W. *Four functions of folklore: Prose Narratives*. The Journal of American Folklore, Vol. 67, No. 266, 1954

BAUSINGER, H. *Formen der „Volks poesie“*. Berlin. Erich Schmidt, 1968

BENEŠ, B. *Česká lidová slovesnost*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1990. ISBN: 80-207-0181-8

BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*, Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1980

BENEŠ, B. *Úvod do folkloristiky*. 2. vydání. Brno: Univerzita J.E. Purkyně. ISBN: 80-210-0090-2

DORSON, R.M. *Folklore and Folklife: An Introduction*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1972

DOUŠEK R. A KOL. *Úvod do etnologického výzkumu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, ISBN: 978-80-210-6883-4

DVOŘÁK, K. *Pohádky a pověsti našeho lidu: Z národopisných sběrů akademického spolku Slavia*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1984

GRIMM, J.L.K. *Deutsche Sagen*. Berlin: Nicolaische Verlags-Buchhaldung R. Stricker, 1905

CHALOUPECKÝ, V. *Prameny X. století. Legendy Křišťanovy o svatém Václavu a svaté Ludmile*. Svatováclavský sborník II., Praha, 1939

JANEČEK P. *Pražská pověst v 2. polovině 19. století (Na příkladu sběrů Popelky Biliánové)*. Praha: Ústav etnologie, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2006

- JANEČEK, P. *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklórní autenticita*. Praha: Acta universitatis Carolinae, Philosophica et historica 1, Studia Ethnologica XVI, 2007
- KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny: Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. 1.vydání. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN:
- KARBUSICKÝ, V. *Nejstarší pověsti české: fantazie-dohněny-fakta*. 2.vydání. Praha: Mladá fronta, 1967
- KLÍMOVÁ, D. *Lidové vyprávění v období národního obrození*. Praha: ÚEV ČSAV, 1980
- KLÍMOVÁ, D. *Úvahy k formě pověsti a otázkám její katalogizace*. Folklórné žánre – archívy – katalogy. Bratislava, 1991
- KOLEKTIV. *Malá československá encyklopedie. Svazek V*. 1.vydání. Praha: Academia, 1987
- Kosmova kronika česká, I.9*. 4.vydání. Citováno podle překladu Karla Hrdiny, Praha, 1950
- KOŠTÁL, J. *Lesní panny*, Český lid 10, Praha, 1901
- KREJČÍ, K. *Podivuhodné příběhy ze staré Prahy*, 1.vydání Praha: Odeon, 1971
- KREJČÍ, K. *Praha legend a skutečností*, 2 uprav. vydání. Praha: Panorama, 1981.
- LEŠČÁK M., SIROVÁTKA O. *Folklor a folkloristika: úvod do lidové slovesnosti*. 1.vydání. Bratislava: Smena, 1982
- LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*. 1.vydání. Praha: Academia. ISBN: 978-80-200-2383-4
- MACIEJ, M. *Mýtus o Pěrákovi*. In m*OST 2010 – Rakouská studentská konference pro mladé slavisty, Verlag Otto Sagner, 2012
- MALINOWSKI, B. *Myth in primitive psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1926
- MENCLOVÁ, V., SVOZIL B., VANĚK V. a kol. *Slovník českých spisovatelů*. 1.vydání. Praha: Libri, 2000. ISBN: 80-7277-007-1
- NEJEDLÝ, Z. *Staré pověsti české jako historický pramen*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1953
- POUROVÁ, L. *K otázce třídění pověstí*. Český lid 50. , 1963, s.67-73
- PULEC, M. J. *Jak žijí pražské pověsti*. Český lid, 46, 1959
- PULEC, M. J. – NOVÁK, M. *K sběru místních pověstí z Vyšehradu a Podskalí*. Český lid, 51, 1964
- PULEC, M.J. *Podání o Pěrákovi*. Český lid 52, 1965

- PULEC, M. *Podání o zahynutí kněžny Drahomíry*, Český lid 48, 1961
- PULEC, M. J. *Pověsti Prahy a Krakova*. Český lid 50, 1963
- RAUM, O.F. *Chaga Childhood. A Description of Indigenous Education in An East African Tribe*. London: Oxford University Press, 1940
- RIPELLINO, A.M. *Magická Praha*. 1.vydání. Praha: Odeon, 1992. ISBN: 80-207-0383-7
- SASKA-GROH. *Mythologie Řeků a Římanů*, 7.vydání. Praha: I.L. Kober, 1925
- SPOLEK HISTORICKÝ V PRAZE. *Fontes rerum bohemicarum: Prameny dějin českých I*, 1. vydání. Praha: Nákl. N.F. Palackého, 1873
- STRAKA, C. *Pověsti strašidelné ze strahovských letopisů*, Český lid 25, 1925
- ŠEBESTOVÁ, A. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. 3.vydání, v Carpe Diem 1. Brumovice: Carpe Diem, 2001, ISBN: 80-86362-21-3
- TANGHERLINI, T.R. *"It Happened Not Too Far from Here...": A Survey of Legend Theory and Characterization*. Western Folklore, Vol. 49, No.4 (Oct., 1990)
- WIRTH, Z. *Zmizelá Praha, 5*. 1.vydání. Praha: Pražské nakladatelství V. Poláčka, 1948,
- Z LIBOČAN, V.H. *Kronika česká*. Praha, 1541, vydání České akademie věd a umění, Praha 1923

Internetové zdroje

- <http://www.csfd.cz/film/222958-kozi-pribeh-povesti-stare-prahy/>
- <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/vaclav-vladivoj-tomek-40475>
- <http://www.frantisekbarthos.cz/pages/biografie.html>
- <http://www.haunted-prague.com>
- <http://www.mcgeesghosttours.com>
- <http://www.muzeumpovesti.cz/>
- <http://www.mysteriumtourpraga.com/>
- <http://www.praha1.cz/cps/praha-1-ovocny-trh.htm>
- <http://prazskyhytrak.cz/?p=783>
- <http://strasidla.net/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=XxV5gyRnJf8>
- <https://www.youtube.com/watch?v=1JeMQnl0x1M>

